

Z E S Z Y T Y

STUDENCKIEGO RUCHU NAUKOWEGO
UNIwersytetu JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

F A S C I C L E S

OF STUDENT SCIENTIFIC MOVEMENT
THE JAN KOCHANOWSKI UNIVERSITY IN KIELCE



Z E S Z Y T Y

STUDENCKIEGO RUCHU NAUKOWEGO
UNIwersytetu JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

ROK 2024 · TOM 33

CZĘŚĆ 1 (Nauki humanistyczne i społeczne)

POD REDAKCJĄ
Pauliny Formy



Redaktor naczelny: dr hab. prof. UJK Stanisław Cygan

Z-ca redaktora naczelnego: dr Tomasz Łączek

Sekretarz redakcji: dr Janusz Krywult

Członkowie Zespołu Redakcyjnego

dr Marcin Szplit

dr Janusz Krywult

dr Joanna Rogalska

mgr Marzena Sochacka

mgr Marcin Walczak

dr Aneta Węgierek-Ciuk

dr hab. prof. UJK Artur Zieliński

Recenzenci

dr hab. prof. UJK Stanisław Cygan

dr hab. prof. UJK Paulina Forma

dr Tomasz Łączek

dr Marcin Szplit

mgr Marcin Walczak

Tłumaczenie

BERSAIL Sp. z o.o.

36-002 Jasionka, Jasionka 954E

Opracowanie redakcyjne, korekta i układ typograficzny

P.U. COMPUS

ul. Kopalnia 27, Starachowice, www.compus.net.pl

Projekt logo

Krzysztof Stefaniuk

Copyright © by Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2024

ISSN 2451-2001

Wydawca

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce

Centrum Nauki i Kultury UJK

ul. Śląska 15, 25-328 Kielce

tel. +41 349 78 95

FASCICLES

OF STUDENT SCIENTIFIC MOVEMENT
THE JAN KOCHANOWSKI UNIVERSITY IN KIELCE

YEAR 2024 · VOLUME 33

PART 1 (Humanities, social sciences)

EDITED BY
Paulina Forma



Chief Editor: Stanisław Cygan, prof. (UJK)
Deputy Chief Editor: Tomasz Łączek, PhD
Secretary of the Editing Office: Janusz Krywult, PhD

Members of the Editorial Team

Marcin Szplit, PhD
Janusz Krywult, PhD
Joanna Rogalska, PhD
Marzena Sochacka, MA
Marcin Walczak, MA
Aneta Węgierek-Ciuk, PhD
Artur Zieliński, PhD

Review

Stanisław Cygan, PhD
Paulina Forma, PhD
Tomasz Łączek, PhD
Marcin Szplit, PhD
Marcin Walczak, MA

Translation

BERSAIL Sp. z o.o.
36-002 Jasionka, Jasionka 954E

Publication and copy Editor, proof-reading, typesetter

P.U. COMPUS
ul. Kopalnia 27, Starachowice, www.compus.net.pl

Project design

Krzysztof Stefaniuk

Copyright © by Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2024

ISSN 2451-2001

Publisher

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce
Centrum Nauki i Kultury UJK
ul. Ślaska 15, 25-328 Kielce
tel. +41 349 78 95

Spis treści

Wprowadzenie	11
Paulina Białobrzewska	
Obraz niepełnosprawności w oczach dzieci w wieku przedszkolnym	13
Maciej Borkowski	
Europejski Zielony Ład – omówienie zagadnienia i jego aspektów prawnych.....	23
Kateryna Brovchenko	
Smartfon czy książka? Preferencje, wybory i ich konsekwencje w opiniach studentów pedagogiki UJK.....	33
Paweł Buda, Wiktoria Sypek	
Przypadek Gypsy Rose Blanchard jako punkt wyjścia do dyskusji nad systemem ochrony dzieci przed przemocą w USA i oceną sytuacji przemocy w Niemczech	45
Iwona Bujarska, Julia Siepietowska	
Ośrodki interwencji kryzysowej jako forma pomocy i wsparcia społecznego osób i rodzin w kryzysie	55
Aniela Darmofał, Amelia Dłużniewska	
Motywacja studentów do podejmowania działań prospołecznych - na podstawie badań własnych.....	67
Rafał Drypa	
Transformation of the knightly class in Geoffrey Chaucer's The Canterbury Tales: reconceptualising the chivalric ideal	79
Sebastian Gawel	
Realizacja prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych	87
Agata Gaworek	
Wykorzystanie sztucznej inteligencji do tworzenia deepfake'ów oraz grafik	95
Władysław Gorodetski, Kinga Gorodetska	
Etyka śmierci w literaturze dziecięcej na materiale książki „Ostatni dzem babci”	107
Adrianna Jachacy	
Matematyka nas otacza z każdej strony - umiejętność klasyfikacji dzieci 5-letnich ...	121
Urszula Jakubowska	
Treści nieodpowiednie dla dzieci w polskiej, niemieckiej i angielskiej wersji filmu animowanego „Shrek”	129
Julia Kakareko	
Wpływ działań prospołecznych studentów na ich środowisko na podstawie badań własnych.....	139

Agnieszka Kondrak	
Potencjał dydaktyczny mitologii słowiańskiej.....	149
Anastazja Kowalska	
Książki obrazkowe jako narzędzie wspomagające edukację dzieci o emocjach.....	159
Nadia Kowalska	
Analiza procesów poznawczych zachodzących w trakcie gry planszowej „Wsiąść do pociągu”	165
Anna Lizis	
Nieformalne interakcje nauczyciel – dziecko w codzienności przedszkolnej	171
Magdalena Niedziela	
Wywar do lepszego świata – antropocenowe zbiórki harcerskie.....	181
Ernest Nowak	
W Akademii Szeptów. Nazwy gildii i organizacji w grze komputerowej The Elder Scrolls V: Skyrim	191
Paulina Odias	
Czynniki motywacyjne w procesie odchudzania w świetle polskich i zagranicznych badań.....	205
Aleksandra Paszkowska	
Psychologiczne aspekty motywacji do zachowań suicydalnych oraz psychometryczne metody ich pomiaru	215
Weronika Ryciuk	
(Na)uczenie uczenia się – analiza treści podręczników dla klasy 2 szkoły podstawowej	227
Nicola Tokarczyk	
Środowisko społeczne a przestępczość nieletnich	235
Jakub Tomczyk, Katarzyna Radek	
Wpływ wybranych mediów na bezpieczeństwo człowieka.....	247
Róża Wanat	
Skalpel – przyjaciel czy wróg młodego pokolenia?	257
Jakub Wilamowski	
Automatyzacja metody Hellwiga za pomocą programu Microsoft Excel	267

Contents

Introduction	12
Paulina Bialobrzewska The image of disability in the eyes of preschool children	13
Maciej Borkowski The European Green Deal – discussion of the issue and its legal aspects	23
Kateryna Brovchenko Smartphone or book? Preferences, choices, and their consequences in the opinions of UJK pedagogy students	33
Paweł Buda, Wiktoria Sypek The case of Gypsy Rose Blanchard as a starting point for a discussion on the child protection system against violence in the USA and the assessment of the violence situation in Germany	45
Iwona Bujarska, Julia Siepietowska Crisis intervention centers as a form of help and social support for individuals and families in crisis	55
Aniela Darmofał, Amelia Dłużniewska Student motivation for undertaking prosocial activities – based on own research	67
Rafał Drypa Transformation of the knightly class in Geoffrey Chaucer’s The Canterbury Tales: reconceptualising the chivalric ideal	79
Sebastian Gawel The realization of the right to food in penitentiary units	87
Agata Gaworek The use of artificial intelligence for creating deepfakes and graphics	95
Władysław Gorodetski, Kinga Gorodetska The ethics of death in children’s literature based on the book „Grandma’s Last Jam”	107
Adrianna Jachacy Mathematics surrounds us from all sides – classification skills of five-year-old children	121
Urszula Jakubowska Inappropriate content for children in the Polish, German, and English versions of the animated film „Shrek”	129

Julia Kakareko	
The impact of students' prosocial activities on their environment based on own research	139
Agnieszka Kondrak	
Didactic potential of Slavic mythology	149
Anastazja Kowalska	
Picture books as a tool to support children's education about emotions	159
Nadia Kowalska	
Analysis of cognitive processes occurring during the board game „Ticket to Ride”	165
Anna Lizis	
Informal teacher-child interactions in preschool daily life	171
Magdalena Niedziela	
A brew for a better world – Anthropocene scout meetings.....	181
Ernest Nowak	
In the Academy of Whispers. Names of guilds and organizations in the computer game „The Elder Scrolls V: Skyrim”.....	191
Paulina Odias	
Motivational factors in the weight loss process in the light of Polish and foreign studies	205
Aleksandra Paszkowska	
Psychological aspects of motivation for suicidal behavior and psychometric methods of their measurement	215
Weronika Ryciuk	
(Learning) to learn – analysis of second grade textbooks.....	227
Nicola Tokarczyk	
Social environment and juvenile delinquency	235
Jakub Tomczyk, Katarzyna Radek	
The impact of selected media on human safety	247
Róża Wanat	
Scalpel – friend or foe of the young generation?	257
Jakub Wilamowski	
Automation of the Hellwig method using Microsoft Excel.....	267

Wprowadzenie

W części pierwszej 33. tomu „Zeszytów Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” młodzi adepci nauki opracowali artykuły naukowe zidentyfikowane obszarowo w dziedzinie nauk humanistycznych i dziedzinie nauk społecznych.

Autorami dwudziestu sześciu tekstów jest 31 studentek i studentów, studiów stacjonarnych I, II i III stopnia, a także jednolitych magisterskich, reprezentujący następujące ośrodki akademickie: Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (2 teksty), Uniwersytet Łódzki (2 teksty), Uniwersytet w Białymstoku (2 teksty), Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (4 teksty), Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (1 tekst), Akademię Nauk Stosowanych im prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach (1 tekst) oraz UJK w Kielcach wraz z Filią w Sandomierzu (14 tekstów). Twórcy podjęli się deskrypcji ważnych społecznie zagadnień. Wartością jest dokonana przez nich analiza teoretyczna materiałów źródłowych, a także dotychczasowych badań w podejmowanych tematach. W wielu tekstach czytelnik odnaleźć może inspiracje do kolejnych eksploracji. To wartościowy materiał, zebrany przez młodych ludzi zaangażowanych w kołach naukowych. Artykuły są zróżnicowane tematycznie. Koncentrują się wokół środowiskowych uwarunkowań rozwoju człowieka, współczesnych trendów, stylów życia, zagrożeń. Szeroki, interdyscyplinarny dyskurs świadczy o realizacji, już na etapie edukacji wyższej, celów poznawczych, ale także eksplikacyjnych, związanych z opracowaniem dyrektyw dla praktyki humanistycznej, społecznej.

Poznać tu można zarówno obraz niepełnosprawności w oczach dzieci w wieku przedszkolnym, jak też między innymi problem Europejskiego Zielonego Ładu od strony ideologicznej oraz praktycznej, czy też opinie studentów na temat preferencji, wyborów i konsekwencji użytkowania smartfona czy książki. Warto podkreślić aktualność podejmowanych zagadnień, czego dowodem może być na przykład tekst poświęcony psychologicznym aspektom motywacji do zachowań suicydalnych oraz psychometrycznych metodach ich pomiaru. To kolejny dowód na wartość merytoryczną publikacji. Opublikowane w „Zeszytach Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” artykuły studentów stanowią zarówno dowód aktywności naukowej młodych adeptów nauki, jak także budują ich warsztat metodologiczny. Ponadto stanowią świadectwo twórczej postawy i pole do wymiany spostrzeżeń dla szerszego grona odbiorców. Treść artykułów stanowi kompendium wiedzy o różnorodnych problemach społecznych i zjawiskach spostrzeganych jako współcześnie wymagające rozpoznania.

Paulina Forma

Introduction

In the first part of the 33rd volume of „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach,” young scholars have developed scientific articles focusing on the fields of humanities and social sciences.

The authors of the twenty-six articles include 31 students from undergraduate, graduate, and doctoral programs, as well as integrated master's programs, representing the following academic institutions: University of the National Education Commission, Krakow (2 articles), University of Łódź (2 articles), University of Białystok (2 articles), Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw (4 articles), Warsaw University of Life Sciences (1 article), Edward Lipiński Academy of Applied Sciences in Kielce (1 article), and Jan Kochanowski University in Kielce along with its branch in Sandomierz (14 articles). The authors have undertaken the description of socially significant issues. Their value lies in the theoretical analysis of source materials and previous research on the topics addressed. In many texts, readers may find inspiration for further exploration. This valuable material has been collected by young individuals engaged in academic clubs. The articles are thematically diverse, focusing on environmental determinants of human development, contemporary trends, lifestyles, and threats. The broad, interdisciplinary discourse demonstrates the achievement of cognitive and explanatory goals at the higher education stage, related to the development of directives for humanistic and social practice.

Here, one can learn about both the perception of disability in the eyes of preschool children and issues such as the European Green Deal from ideological and practical perspectives or students' opinions on preferences, choices, and consequences of using smartphones or books. The relevance of the issues addressed is noteworthy, as evidenced by the text on the psychological aspects of motivation for suicidal behavior and psychometric methods for measuring it. This is another proof of the publication's substantive value. The articles published in the „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” not only demonstrate the scientific activity of young scholars but also build their methodological skills. Additionally, they serve as a testimony to their creative attitude and provide a platform for exchanging observations with a wider audience. The content of the articles constitutes a compendium of knowledge on various social problems and phenomena perceived as requiring contemporary recognition.

Paulina Forma



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

PAULINA BIAŁOBRZEWSKA

Studentka IV roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, studia jednolite magisterskie
Koło Naukowe Studentów Wczesnej Edukacji
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Fourth-year student of preschool and early school pedagogy, uniform master's degree studies
Scientific Circle of Early Education Students
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

Obraz niepełnosprawności w oczach dzieci w wieku przedszkolnym

The image of disability in the eyes of preschool children

Abstract: This article analyzes changes in the understanding and perception of disability by preschool children before and after participating in educational workshops on the concept of disability and understanding the specific needs of people with disabilities. The study involved 16 six-year-olds (7 girls and 9 boys) and 20 five-year-olds (8 girls and 12 boys). All participants attend the same preschool in Warsaw. The research was conducted using a diagnostic survey method. The results indicate an improvement in the understanding of the concept of disability and learning proper terminology by children participating in the workshops.

Keywords: disability, person with a disability, children, preschool age

Wstęp

Wiek przedszkolny to nie tylko czas intensywnego i całościowego rozwoju dziecka, to także okres, w którym kształtują się spojrzenia na świat i ludzi. Od najmłodszych lat, pod wpływem czynników rodzinnych, społecznych i edukacyjnych, kształtuje się też postrzeganie *niepełnosprawności*.

Niepełnosprawność dotyczy ludzi w różnym wieku, w różnych kulturach i społeczeństwach, ale wciąż jest tematem, który często jest niezrozumiały dla dzieci w wieku przedszkolnym. W związku z tym zrozumienie, w jaki sposób dzieci postrzegają osoby z różnymi rodzajami *niepełnosprawności*, nabiera szczególnego znaczenia. Zapewnienie dzieciom możliwości zrozumienia i akceptacji *osób z niepełnosprawnościami* staje się częścią dzisiejszej edukacji. Dlatego też niniejszy artykuł poświęcony jest analizie obrazu *nie-*

pełnosprawności w oczach pięcioletków oraz sześciolatek. Badanie tego, w jaki sposób u dzieci kształtuje się pojęcie *niepełnosprawności*, jest kluczowe dla zrozumienia formowania się wczesnych postaw i przekonań na temat różnorodności. Przez pryzmat ich doświadczeń i spostrzeżeń można lepiej zrozumieć, jak kształtuje się ich empatia, tolerancja oraz gotowość do komunikacji z *osobami z niepełnosprawnościami*.

Niepełnosprawność i osoba niepełnosprawna – wyjaśnienia terminologiczne

Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych opisuje *osoby z niepełnosprawnościami* jako takie, „które mają ograniczenia w związku z różnymi aspektami życia społecznego. Wynikają one z barier, które mogą uniemożliwiać pełne uczestnictwo w społeczeństwie” (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>, dostęp: 22.03.2024).

Z kolei według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), „za niepełnosprawne uważa się osoby, które nie mogą częściowo lub całkowicie, zapewnić sobie możliwości samodzielnego życia indywidualnego i społecznego, na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia sprawności fizycznych i/lub psychicznych.” (Wilmowska-Pietruszyńska, Bilsk, 2013, s.7).

Definicja według Amerykańskiego Związku Osób Niepełnosprawnych (American Association of People with Disabilities, <https://www.aapd.com/> (dostęp: 22.03.2024), również opisuje *niepełnosprawność* jako „stan, który może ograniczać możliwości jednostki do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.” Co więcej, rozróżnia się kilka typów niepełnosprawności, takie jak:

- fizyczna,
- sensoryczna,
- intelektualna,
- psychiczna (Tamże).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, przy definiowaniu tego pojęcia, ograniczenia jednostki na różnym podłożu wynikające z uszkodzenia. Co więcej, utrudniają one lub wręcz uniemożliwiają wykonywanie zadań wynikających z pełnionych ról społecznych. (Trębicka-Postrzygac 2017, s. 44, Zabłocki 1992, s.10-12).

Metodologia badań i charakterystyka próby

Przedmiotem podjętych przez autorkę badań jest postrzeganie przez dzieci w wieku przedszkolnym osób z niepełnosprawnościami przed warsztatami i po nich dotyczącymi pojęcia *niepełnosprawności* oraz zrozumienia specyficznych potrzeb *osób z niepełnosprawnościami*.

Celem teoretycznym jest określenie (stwierdzenie) posiadanej wiedzy pięcioletków i sześciolatek o *niepełnosprawności* przed i po warsztatach na ten temat.

Celem praktycznym badań własnych jest natomiast wykorzystanie uzyskanych wyników jako przesłanek dla sformułowania wniosków i wskazówek do dalszej pracy z przedszkolakami odnośnie do *niepełnosprawności*.

Należy podkreślić, iż to, jak przedszkolaki rozumieją koncepcję *niepełnosprawności* oraz jakie są ich wyobrażenia na ten temat, stanowi istotny punkt wyjścia do budowania społeczeństwa bardziej otwartego i akceptującego różnorodność ludzką, a także pełni ważną rolę dla stworzenia programów edukacyjnych oraz działań profilaktycznych mających na celu eliminację negatywnych stereotypów i uprzedzeń wobec *osób z niepełnosprawnościami*.

Ponieważ „problem badawczy jest zwykle uszczegółowieniem celu badań” (Łobocki, 2009: 21), to w opisanych badaniach starano się odpowiedzieć na pytanie: Jak dzieci w wieku przedszkolnym postrzegają *osoby z niepełnosprawnościami* oraz czy i jaką rolę odgrywa edukacja w kształtowaniu postaw społecznych.

Z postawionego problemu badawczego wyszczególniono kilka problemów szczegółowych:

1. Czy dzieci wiedzą, co oznacza *niepełnosprawność*?
2. Jakie są wyobrażenia dzieci na temat *osób z niepełnosprawnościami*?
3. Czy dzieci znają różne rodzaje *niepełnosprawności*?
4. Jakie są ewentualne różnice w postrzeganiu *niepełnosprawności* między dziećmi przed warsztatami i po ich przeprowadzeniu?
5. Czy dzieci wiedzą, jak pomagać *osobom z niepełnosprawnościami*?

Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego. Według T. Pilcha i T. Bauman „badania sondażowe obejmują wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stany świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, narastania badanych zjawisk, ich tendencji i nasilenia”. (Pilch, Bauman 2001: 79-80)

Powyżej omówiona metoda została wybrana w celu dokładnej analizy sposobu postrzegania *niepełnosprawności* przez dzieci w wieku przedszkolnym. Zastosowanie sondażu diagnostycznego pozwoliło skutecznie pozyskać informacje o stanie wiedzy dzieci. W ramach tej metody przeprowadzono wywiady z przedszkolakami, umożliwiając im swobodne wyrażenie swoich interpretacji na temat *osób niepełnosprawnością*. Jako główną technikę badawczą wykorzystano wywiad. Kwestionariusz wywiadu zawierający pytania otwarte pozwolił na głębsze zrozumienie dziecięcych interpretacji oraz dostarczył dodatkowych informacji na temat tego, jak dzieci postrzegają *niepełnosprawność* i jakie mają o niej wyobrażenia.

W badaniach uczestniczyło 16 sześciolatków (7 dziewczynek i 9 chłopców) oraz 20 pięciolatków (8 dziewczynek i 12 chłopców). Wszyscy badani uczęszczają do tego samego przedszkola w Warszawie.

Badania rozpoczęto od powitania dzieci i zapoznania ich z tematyką warsztatów. Następnie uczestnicy zostali poproszeni o wykonanie rysunku przedstawiającego *osobę z niepełnosprawnością*, a następnie przeprowadzono z nimi rozmowy odnośnie do ich prac, mające na celu lepsze zrozumienie rysunków, ewentualne urozmaicenie ich interpretacji oraz wszelkie komentarze, które mogły dostarczyć dodatkowych informacji na ten temat. Zadanie miało na celu zbadanie, jak dzieci w wieku przedszkolnym wyobrażają sobie *osoby z niepełnosprawnościami*.

Kolejnym etapem badań było przeprowadzenie cyklu warsztatów z dziećmi mających na celu pogłębienie ich wiedzy na temat *osób z niepełnosprawnościami*. Podczas nich zaprezentowano definicję *niepełnosprawności* w sposób dostosowany do poziomu wiekowego dzieci. Następnie uczestnicy brali udział w ćwiczeniach i zabawach symulujących wyzwania, z którymi mogą się spotkać *osoby z niepełnosprawnościami*, takich jak poruszanie się na wózkach inwalidzkich czy chodzenie z zawiązanymi oczami.

Po zakończeniu warsztatów dzieci zostały ponownie poproszone o narysowanie *osoby z niepełnosprawnościami*. Autorka nie jest psychologiem i nie posiada odpowiednich kwalifikacji do analizy rysunków, dlatego też dokonano porównania rysunków pod względem przedstawionych *osób z niepełnosprawnościami*. Porównanie rysunków wykonanych na początku i po zakończeniu warsztatów miało na celu zidentyfikowanie ewentualnych zmian w postrzeganiu *osób z niepełnosprawnościami* przez dzieci oraz ocenę skuteczności przeprowadzonych warsztatów.

Podczas przeprowadzania badań i warsztatów większość dzieci wykazywała się wysokim stopniem koncentracji na temacie rozmowy. Nie odnotowano przypadków dzieci przejawiających zdenerwowanie lub nieśmiałość podczas udzielania odpowiedzi na pytania.

Analiza wyników badań

Analiza wyników badań ma na celu ocenę wpływu przeprowadzonych warsztatów na postrzeganie niepełnosprawności przez dzieci. Warsztaty te były zaplanowane, aby poszerzyć wiedzę dzieci o różnorodnych formach niepełnosprawności oraz nauczyć ich używania bardziej precyzyjnych terminów. Ważnym aspektem było również rozwijanie empatii i zrozumienia dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Analiza danych pozwala zrozumieć, czy i jak zmieniły się poglądy i wiedza dzieci w wyniku uczestnictwa w warsztatach.

Tabela 1. Analiza rysunków oraz wypowiedzi dzieci pięcioletnich przed warsztatami dotyczącymi osób z niepełnosprawnością

Wypowiedź dzieci pięcioletnich przed warsztatami	Liczba dzieci
Złamał głowę	1
Złamana ręka	6
Złamał nogi	6
Bołą nogi	3
Złamał nogę i rękę (bez nogi i ręki)	1
Złamał nogę i rękę	3
Złamał nogę i rękę, używa urządzenia	1

Babcia ma łaskę	1
Osoba na wózku	8
Osoba niewidoma	1
Złamane wszystko (bez rąk i nóg)	1
Wypadła w dziurę i jest niepełnosprawna	1
Biedny i dlatego niepełnosprawny	1
Nieznajomość pojęcia niepełnosprawności	4
Błędne nazewnictwo (osoba niepełnosprawna)	16

Źródło: badania własne.

Jak możemy zauważyć w powyższej tabelce, wiele dzieci użyło błędnego nazewnictwa, stosując pojęcie „osoba niepełnosprawna”. Sytuacja wyglądała podobnie w grupie sześciolatków. Poniżej znajduje się tabela, która pozwoli nam porównać wyniki badania w obu grupach.

Tabela 2. Analiza rysunków oraz wypowiedzi sześciolatków przed warsztatami dotyczącymi osób z niepełnosprawnościami

Wypowiedź	Liczba dzieci
Pani w ciąży jest niepełnosprawna.	1
Rodzina jest niepełnosprawna, gdy coś się zepsuje.	1
Niepełnosprawny, jeśli ktoś nie rozumie moich słów.	1
Niepełnosprawny, bo czegoś nie potrafi.	1
Niepełnosprawny, bo kogoś bije.	2
Osoba, która jeździ na wózku.	12
Dziadek i babcia są niepełnosprawni, bo są starzy.	1
Starszy brat, który podczas złamania nogi korzystał z kul.	1
Dziadek z różnymi wielkościami oczu.	1
Osoba z łaską jest niepełnosprawna.	1
Wujek ma krzywą rękę, więc jest niepełnosprawny.	1
Mama miała złamaną kostkę, była niepełnosprawna.	1
Pani złamała rękę i dwie nogi.	1

Osoba ze złamaną nogą.	5
Osoba ze złamaną ręką.	4
Osoba z jedną ręką/nogą jest niepełnosprawna.	1
Osoba otyła jest niepełnosprawna z powodu choroby.	1
Osoba z cukrzycą.	1
Błędne nazewnictwo (osoba niepełnosprawna)	13
Osoba z niepełnosprawnością	2

Źródło: badania własne.

W badaniach uczestniczyło łącznie 36 dzieci. Wypowiedzi dzieci przed warsztatami skupiały się głównie na fizycznych cechach związanych z *niepełnosprawnością*, takich jak złamanie kończyn czy korzystanie z wózka inwalidzkiego. Zauważalne było również niepełne zrozumienie różnych form *niepełnosprawności* oraz brak empatii, jak w przypadku braku delikatności w udzielaniu pomocy *osobom z niepełnosprawnością*. Dodatkowo, niektóre wypowiedzi dzieci sugerowały błędne zrozumienie samej natury *niepełnosprawności*, jak na przykład podawanie niepoprawnych przyczyn lub skutków.

Niektóre dzieci w swoich odpowiedziach nawiązywały bezpośrednio do swoich osobistych doświadczeń lub wspomnień. Mówiły o członkach rodziny, na przykład babci chodzącej o lasce lub starszym bracie, który podczas złamania nogi korzystał z kul. Kilko dzieci wykazało się nieznaną pojęciem *niepełnosprawności*. Można to wywnioskować po wypowiedziach, takich jak „Biedny i dlatego *niepełnosprawny*”.

Warto zwrócić również uwagę na fakt, że przed warsztatami dzieci stosowały błędne nazewnictwo odnośnie do *osób z niepełnosprawnością*, nazywając je osobami niepełnosprawnymi. Jednak po udziale w warsztatach wypowiedzi dzieci ujawniają większą świadomość i precyzję terminologiczną. Wykazały się one zrozumieniem, że poprawnym stwierdzeniem jest *osoba z niepełnosprawnością*.

Tabela 3. Analiza rysunków oraz wypowiedzi pięcioletków po warsztatach dotyczących osób z niepełnosprawnościami

Wypowiedź	Liczba dzieci
Osoba z niepełnosprawnością.	20
Osoba, która nie widzi.	15
Osoba, która nie słyszy.	8
Osoba, która ma złamaną nogę.	5
Osoba, która ma złamaną rękę.	5
Osoby, które nie mogą chodzić.	16
Osoba na wózku inwalidzkim.	18
Osoba, która ma zły wzrost.	2

Babcia, która chodzi, ale ma łaskę.	4
Osoba, która ma problemy z poruszaniem się.	5
Osoba bez nogi lub ręki z protezą.	3

Źródło: badania własne.

Jak możemy zauważyć w powyższej tabelce wszystkie dzieci użyły poprawnego nazewnictwa, stosując pojęcie *osoba z niepełnosprawnością*. Sytuacja wyglądała podobnie w grupie sześciolatków. Poniżej znajduje się tabela, która pozwoli nam porównać wyniki badania w obu grupach.

Tabela 4. Analiza rysunków oraz wypowiedzi sześciolatków po warsztatach dotyczących osób z niepełnosprawnościami

Wypowiedź	Liczba dzieci
Osoba z niepełnosprawnością.	16
Osoba, która nie widzi dobrze lub wcale.	12
Osoba, która nie słyszy.	9
Osoba, która ma złamaną nogę.	5
Osoba, która ma złamaną rękę, na chwilę jest niepełnosprawna.	3
Osoby, które nie mogą chodzić.	3
Osoba na wózku inwalidzkim.	12
Osoba, która ma zły wzrost, jest za duża lub za mała.	1
Osoba, która jest za wysoka lub za niska.	1
Osoba na kulach.	3
Babcia i dziadek, którzy nie potrafią wstać z łóżka.	1
Osoby, które nie mogą robić to, co my, na przykład nie widzi, nie słyszy, nie może się samodzielnie poruszać.	1
Osoba, która ma problemy z poruszaniem się.	5
Osoba z dużą cukrzycą.	3
Osoba bez nogi lub ręki z protezą.	3

Źródło: badania własne.

Po warsztatach dzieci miały bardziej zróżnicowane i rozwinięte pojęcie *niepełnosprawności*. Ich wypowiedzi uwzględniały różne aspekty, np. utrata wzroku/słuchu. Dzieci stosowały bardziej precyzyjne terminy, takie jak osoba niewidoma zamiast oso-

ba, która nie widzi, poznały także nowe pojęcia język migowy lub alfabet Braille'a. Wyraźnie wzrosła liczba dzieci opisujących *niepełnosprawność* tylko jako urazy fizyczne.

Potwierdzają to również rysunki dzieci wykonane przed warsztatami i po ich przeprowadzeniu. Na rysunkach przed warsztatami pojawiały się najczęściej tylko osoby poruszające się na wózku. Z kolei po warsztatach przedszkolaki rysowały *osoby z różnymi niepełnosprawnościami*, o których rozmawiały podczas zajęć. Oto przykłady rysunków dzieci przed warsztatami oraz po warsztatach:

Rys. nr 1. Prace wykonane przed warsztatami



Źródło: badania własne.

Rys. nr 2. Prace wykonane po warsztatach



Źródło: badania własne.

Prace wykonane przed warsztatami głównie skupiają się na osobach jeżdżących na wózku inwalidzkim.

Natomiast prace wykonane po warsztatami ukazują różne aspekty niepełnosprawności. Nie skupiają się one tylko na osobach na wózku inwalidzkim, ale obejmują i okazują np.: osobę głuchą, osobę z protezą, osobę z cukrzycą lub osobę bez stopy.

Podsumowanie

Podsumowując powyższą analizę, dotyczącą postrzegania *niepełnosprawności* przez dzieci w kontekście przeprowadzonych warsztatów, należy zauważyć, że wyniki wskazują na kilka istotnych obserwacji.

Po pierwsze, dzieci często odwoływały się do osobistych doświadczeń związanych z niepełnosprawnością, co sugeruje, że mają one potencjał do empatii i zrozumienia tego zagadnienia. Jednakże, wykazano również pewien poziom nieznamomości tego pojęcia, co podkreśla potrzebę dalszej edukacji na ten temat wśród dzieci.

Po drugie, dzieci lepiej rozumiały *osoby z niepełnosprawnościami* i poznały prawidłowe nazewnictwo. Część badanych początkowo nie знаła pojęcia *osoby z niepełnosprawnościami* lub posługiwała się błędnym określeniem „osoby niepełnosprawne”, ale podczas warsztatów nauczyło się stosować poprawne terminy.

Reasumując, analiza wyników badań sugeruje, że wczesna edukacja i dialog na temat niepełnosprawności odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu postaw społecznych i eliminacji uprzedzeń już od najmłodszych lat. Dlatego też kontynuowanie prac nad edukacją oraz promowanie włączającego i świadomego podejścia do *niepełnosprawności* w społeczeństwie są niezwykle istotne.

Bibliografia

- Bauman T., 2010, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa.
- Boryszewski P., 2007, *Niepełnosprawni w opinii społeczności lokalnych na przykładzie 10 wybranych gmin w Polsce*, Warszawa.
- Łobocki M., 2000, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków.
- Pilch T., Bauman T., 2001, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa.
- Rybska E., Błaszak M., 2016, *Analiza rysunków/szkiców i wypowiedzi werbalnych dzieci na temat budowy anatomicznej człowieka*. „Problemy Wczesnej Edukacji”, nr 1 (32) s. 27-47.
- Trębicka-Postrzygacz B. M., 2017, *O niepełnosprawności w definicjach i regulacjach prawnych w perspektywie inkluzji społecznej*, Student niepełnosprawny. Szkice i rozprawy, nr 17 (10), s. 41-53.
- Wilmonska - Pietruszyńska A., Bilski D., 2013, *Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr 2, s.5-20.

Zabłocki J., 1992, *Psychologiczne i społeczne wyznaczniki rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, Warszawa.

Zimny J. (red.), 2020, *Współczesne trendy w badaniach naukowych*, Kraków.

Źródła internetowe

Convention on the Rights of Persons with Disabilities <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (dostęp: 22.03.2024).

Oficjalna strona Amerykańskiego Związku Osób Niepełnosprawnych <https://www.aapd.com/> (dostęp: 22.03.2024)



MACIEJ BORKOWSKI

Student I roku prawa, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe „Wydziałówka”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
First-year law student, uniform master’s degree studies
“Wydziałówka” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Europejski Zielony Ład – omówienie zagadnienia i jego aspektów prawnych

The European Green Deal – discussion of the issue and its legal aspects

Abstract: The article addresses the European Green Deal from both an ideological and practical perspective. It presents the genesis of the new EU climate policy and its implementation. The aim of the article is to uncover the premises behind the creation of the Green Deal and assess their application in reality. The methods used to achieve the goal were the institutional method and the analysis of specific legal acts. It turned out that the EU had justified reasons to implement the Green Deal assumptions, but its practices have not avoided controversy so far.

Keywords: European Union, climate change, climate law, climate policy

Wprowadzenie

Pierwszy kwartał roku 2024 naznaczony został niepokojami oraz konfliktami wewnętrznymi rozsianymi po całej Unii Europejskiej¹. Pomimo trwającej już od ponad dwóch lat wojny pomiędzy Ukrainą a Federacją Rosyjską, która znacząco wpłynęła na gospodarkę i politykę zagraniczną państw europejskich, pojawił się nowy problem, którego rozwiązanie będzie nad wyraz trudne. Tym razem Europa nie ma do czynienia z przeciwnikiem z zewnątrz, lecz z konfliktem wewnętrznym wynikającym z nowej polityki klimatycznej obowiązującej każdy kraj Unii Europejskiej. W tych trudnych czasach Europa powinna starać się umocnić swoją pozycję międzynarodową jako monolit, lecz takie sytuacje, jak ta obecna, pokazują jej słabość oraz niekompetencje ośrodków władzy.

1 Zob. Roszak 2024.

Zbulwersowani europejską, wewnętrznie sprzeczną, polityką klimatyczną rolnicy postanowili zawalczyć o swoje prawa i interesy poprzez protesty, które często nie kończą się na blokadach dróg, czy pokojowych marszach². W Polsce wielki wpływ na obecną sytuację rolników ma zaniechanie działań zaradczych przez poprzednią ekipę rządzącą, która zdawała się nie widzieć problemu oraz tę obecną, która wydaje się problemu unikać lub czekać aż problem sam się rozwiąże. Polscy rolnicy wyszli na ulicę, gdyż Europejski Zielony Ład wymógł na nich szeroko rozwinięte ograniczenia oraz nakazy, które jednocześnie nie są przestrzegane przez rolników spoza Unii, których towary są wpuszczane na rynek w Polsce, co prowadzi do kryzysu na rynku krajowym. Absurdalnym wydaje się fakt, iż Polacy na rzecz poprawy sytuacji klimatu oraz zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska są zobowiązani do przestrzegania restrykcyjnych norm, zwiększenia wydatków poprawiających jakość i bezpieczeństwo żywności, a ich ukraińscy konkurenci pomimo niestosowania się do tych regulacji występują obok nich na tym samym rynku, co narusza balans i konkurencję pomiędzy produktami³. Polskie produkty są często lepsze jakościowo oraz dokładniej sprawdzone, lecz droższe od ich ukraińskich odpowiedników, co może mieć katastrofalne skutki w przyszłości oraz jest przyczyną obecnych strajków. Celem napisania artykułu było rozstrzygnięcie idei stojących za wprowadzeniem w życie Zielonego Ładu oraz tego, jakie przełożenie mają one na rzeczywistość. Do realizacji tego celu użyta została metoda instytucjonalna oraz analiza aktów prawnych.

Geneza i założenia Europejskiego Zielonego Ładu

Europejski Zielony Ład, czyli właściwie European Green Deal, jest zbiorem inicjatyw i projektów Komisji Europejskiej, których nadrzędnym celem jest uzyskanie przez kraje europejskie neutralności wobec klimatu. Taka polityka wynika z postępujących zmian klimatycznych skutkujących ociepleniem klimatu⁴, które może doprowadzić w przyszłości do katastrofy ekologicznej, której zapobiec ma właśnie nowa polityka klimatyczna. Całość projektu opiera się na opublikowanym 11 grudnia 2019 r. Komunikacie do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów pod tytułem „Europejski Zielony Ład”. Dokument ten przedstawia podstawowe, ogólnikowe założenia, które mają zostać uregulowane osobnymi rozporządzeniami czy dyrektywami. Tymi założeniami są między innymi:

- zerowy poziom emisji zanieczyszczeń na rzecz środowiska do 2050 r.,
- ochrona i odbudowa ekosystemów i bioróżnorodności,
- zdrowy i przyjazny środowisku system żywnościowy,
- sprawiedliwa transformacja gospodarcza sfinansowana odgórnie,
- nowe inwestycje oraz remonty na rzecz oszczędzania energii i zasobów,
- mobilizacja sektora przemysłu na rzecz czystej gospodarki o obiegu zamkniętym,
- zapewnienie czystej, przystępnej cenowo i bezpiecznej energii.

2 Zob. Król 2024.

3 Zob. Kuc 2024.

4 Zob. Wibig 2020: 13-46.

Niewątpliwie współcześnie klimat ulega przemianom na nieznaną wcześniej skalę, z którymi należy aktywnie walczyć poprzez dbanie o środowisko i nowe programy niwelujące emisję gazów cieplarnianych do atmosfery. Działalność człowieka już od czasów rewolucji przemysłowej ma negatywny wpływ na naszą planetę i pojedyncze ekosystemy, lecz takie są koszty urbanizacji oraz uprzemysłowienia. Jednakże Europejski Zielony Ład mimo swoich podniosłych i wartościowych idei przewodnich spotyka się z bardzo skrajnym odbiorem ze strony ekspertów, polityków oraz przeciętnych obywateli państw europejskich, którzy nie krytykują samej idei, lecz jej realizację. Najłatwiejszym do znalezienia przykładem różnorodności opinii w tej dziedzinie są słowa padające z ust polityków, którzy są niejako głosem narodu. Prawicowo usposobiony oraz eurosceptyczny poseł na sejm X kadencji Grzegorz Braun (Konfederacja, Konfederacja Korony Polskiej) nazwał Zielony Ład „zielonym obłędem” (WOLNOSC.TV 2024) oraz w wielu wywiadach używał podobnie skrajnego słownictwa. Dla kontrastu, posłanka na sejm X kadencji z ramienia Nowej Lewicy, stwierdziła wprost, że Zielony Ład jest po to, żeby rolnikom pomóc⁵. Ekspert z zakresu ekonomiki rolnictwa prof. Piotr Bórawski stwierdza, iż realizację polityki Zielonego Ładu „należałoby w ogóle odłożyć na kilka lat, dopóki nie unormuje się sytuacja związana z wojną na Ukrainie”, czym nie wypacza idei ochrony klimatu, lecz zauważa, że w obecnej sytuacji „Zielony Ład dokłada kolejny gwóźdź do trumny dla rolników” (Boguszewski 2024).

Analiza komunikatu

Wcześniej wspomniany Komunikat z 11 grudnia 2019 r. stanowi podstawę dla wszelkich działań w ramach realizacji założeń Europejskiego Zielonego Ładu. Dostarcza informacji w kwestii ogólnych oraz przewodnich idei stojących za projektem oraz nakreśla ramy planowanych regulacji wraz z celami, które długofalowo mają zostać osiągnięte. Dokument otwiera wprowadzenie, w którym zarysowana zostaje obecna sytuacja klimatyczna, która, wedle zdania autorów i dodanych w przypisach badań i analiz, wymaga zdecydowanej i zmobilizowanej reakcji państw Unii Europejskiej oraz całego świata. Wielu krytyków polityki Zielonego Ładu powołuje się na argument, iż walka z ociepleniem klimatu powinna zaangażować państwa z całego świata, gdyż sama Unia Europejska nie jest w stanie uratować całej planety swoimi regulacjami⁶. Dokument wprost odpowiada na ten argument, lecz w sposób ogólnikowy: „UE może wykorzystać swoje wpływy, wiedzę fachową i zasoby finansowe, aby zmobilizować swoich sąsiadów i partnerów do przyłączenia się do działań na rzecz zrównoważonego rozwoju.”, lecz zaproponowane niżej rozwiązanie w postaci opracowania mechanizmu dostosowywania cen na granicach z uwzględnieniem emisji gazów cieplarnianych nie wydaje się wystarczające. Celem klimatycznym UE do 2030 r. jest zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 50-55% w stosunku do poziomu z roku 1990, a do 2050 r. w całości. Pomóc w tym mają regulacje prawne oraz liczne reformy połączone z inwestycjami. Niektórzy krytycy polityki klimatycznej twierdzą, iż tak ogromne zmniejszenie emisji gazów cieplarnia-

5 Zob. Do Rzeczy 2024.

6 Por. Buth 2020.

nych jest niewykonalne⁷. Na ten argument również znajdziemy odpowiedź w tym Komunikacie: „W latach 1990–2018 Unia zmniejszyła emisję gazów cieplarnianych o 23%, podczas gdy jej gospodarka odnotowała wzrost o 61%.”, co ma dowodzić, że gruntowne zmiany są możliwe bez upadku gospodarek czy kryzysów finansowych. Obecna polityka zapewnia jednak zaledwie 60% redukcję emisji do 2050 r., co pokazuje wielkoskalowość zmian Europejskiego Zielonego Ładu. Wiele osób ubogich czy wywodzących się z tzw. „klasy średniej” obawia się, że nie będzie ich stać na „czystą energię”⁸, lecz UE zapewnia, że wprowadzone będą środki w celu ochrony przed ubóstwem energetycznym. Przedsięwzięcia, żeby zniwelować zużycie materiałów, zachęcone zostaną do oferowania produktów wielokrotnego użytku i nadających się do naprawy. Budynki publiczne oraz prywatne mają zostać poddane „fali renowacji” w celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych oraz unowocześnienia. Ta regulacja skutkować będzie ciągłym zaostrzaniem przepisów dotyczących budownictwa, co może przyspieszyć wzrost cen mieszkań i domów, na które i tak w obecnej sytuacji stać proporcjonalnie niewiele osób⁹. Jedną z najbardziej kontrowersyjnych regulacji jest obniżenie emisyjności transportu, który odpowiada za jedną czwartą unijnych emisji. Posiadacze starszych, wysokoemisyjnych aut boją się, iż nie będą mogli już nimi wjeżdżać do większych miast i zostaną odcięci w ten sposób od świata¹⁰. Niestety Komunikat nie proponuje żadnego rozwiązania tego problemu. W najbliższej przyszłości zapewne nie będzie możliwa skuteczna zmiana aut spalinowych na te elektryczne; w Polsce nie mamy dostatecznej liczby stacji ładowania pojazdów oraz są one zwyczajnie za drogie¹¹. Kolejnym punktem dokumentu jest określenie polityki „Od pola do stołu”, która wymaga rygorystycznych kontroli żywności oraz szczegółowego dbania o używane preparaty. Jak widać po kilku miesiącach 2024 r., te regulacje zupełnie się nie sprawdzają. Zawyżają ceny lokalnych produktów rolnych, a jednocześnie ułatwiają pozaunijnym przedsiębiorcom wstęp na rynek wewnątrz europejski. W sytuacji podwyższonego zagrożenia, wynikającego z wojny na Ukrainie oraz napiętej sytuacji na linii mocarstw USA-Rosja-Chiny, ten aspekt Zielonego Ładu wydaje się jedynie szkodzić gospodarkom europejskim. Postulowane jest ponadto ograniczenie zanieczyszczenia środowiska oraz zrównoważony rozwój wynikający z zielonych inwestycji. Budżet UE ma wspomagać osoby w trudnej sytuacji na rzecz korzystnej zmiany względem środowiska. Powołany do życia został Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji, który sprawi, że żadne państwo czy podmiot nie pozostanie w tyle i nie straci na transformacji. Projekt obejmuje wsparcie badań naukowych oraz zwiększenie wydatków na odkrywanie nowych form innowacji niskoemisyjnej gospodarki. Pod koniec dokumentu Unia Europejska nazwana zostaje światowym liderem walki ze zmianami klimatycznymi oraz, jak może się wydawać, przyjmuje odpowiedzialność za ratowanie całej planety.

7 Zob. Kolasińska, Czekala 2024.

8 Zob. Mielczarski 2021: 84-87.

9 Zob. Średziński 2024.

10 Zob. INFOR.PL 2023.

11 Zob. Dzieło, Chodacki 2021: 18-21.

Prawo Unii Europejskiej

Chcąc poznać dokładniej konkretne regulacje prawne z zakresu Europejskiego Zielonego Ładu, najlepiej jest przejrzeć oficjalną bazę aktów prawnych Unii Europejskiej lub bazę LEX. Jednakże po wpisaniu w tamtejszą wyszukiwarkę hasła „zielony ład” pojawia się ponad 1200 dokumentów, co może zdecydowanie zniechęcić przeciętnego badacza, który chciał zaledwie poznać podstawy prawne do przeprowadzania w jego kraju reform mających spory wpływ na jego codzienne życie. Żeby nie zgubić się w tym gąszczu aktów prawnych, warto zastanowić się nad ich mocą wiążącą oraz nad ich typami, które obowiązują w ramach prawa międzynarodowego stanowiącego w państwach członkowskich UE. Bazując na art. 288 Traktatu o funkcjonowaniu UE, wyodrębnić można podstawowe pięć rodzajów aktów prawnych. Najwyższe miejsce w hierarchii zajmuje rozporządzenie. Charakteryzuje się ono ogólnym zasięgiem, wiąże w całości i jest bezpośrednio stosowane w każdym z państw wspólnoty. Jest ono odmienne względem rozporządzeń, z którymi mamy do czynienia na co dzień, gdyż nie jest to akt wykonawczy oparty na szczegółowym upoważnieniu ustawowym. W prawie unijnym rozporządzenia zbliżone są do polskich ustaw, ujednolicają prawo państw członkowskich. Następne w hierarchii są dyrektywy, które również są wiążące, lecz kierowane względem rezultatu, który ma zostać osiągnięty. Adresaci dyrektyw mają swobodę doboru form oraz środków realizacji wyznaczonych celów. Decyzje również są wiążące w całości, lecz zaledwie względem wymienionych adresatów. Mają charakter indywidualny i konkretny. Zalecenia oraz opinie nie mają mocy wiążącej, w praktyce nazywa się je „miękkim prawem” („*soft law*”)¹². Są to odpowiednio oceny i sugestie podjęcia określonych działań wystosowane przez organy unijne względem państw członkowskich. Wcześniej wspomniane pięć rodzajów aktów prawnych należy do prawa wtórnego, które opiera się na prawie pierwotnym. A czym jest prawo pierwotne? Są to traktaty, umowy międzynarodowe kluczowe dla funkcjonowania UE, na których podstawie tworzone są akty prawa wtórnego. Analogii szukać można w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. oraz ustawach, które muszą być z nią zgodne.

Prawo o klimacie

Po wstępnym zapoznaniu się z zagadnieniem Europejskiego Zielonego Ładu oraz z rodzajami, cechami aktów prawnych prawa Unii Europejskiej można przystąpić do analizy konkretnych przepisów. Pamiętając o hierarchii prawa unijnego, zacząć wypada od rozporządzeń wydanych w tej dziedzinie. Już w Komunikacie rozpoczynającym byt Zielonego Ładu pojawił się fragment postulujący utworzenie europejskiego prawa o klimacie, który znalazł odzwierciedlenie w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady UE z dnia 30 czerwca 2021 r. Rozporządzenie zgodnie z ideami Zielonego Ładu zakłada osiągnięcie neutralności klimatycznej UE do 2050 r. oraz uprzednie ograniczenie emisji o 55% do 2030 r. Jest to prawdopodobnie drugi, zaraz po Porozumieniu Paryskim, najważniejszy, najbardziej rewolucyjny akt prawa międzynarodowego w kwestii zwalczania

12 Zob. Chauvin, Stawecki, Winczorek 2019: 215.

nia zmian klimatycznych. Na mocy art. 3 całość zmian i reform oparta zostanie na badaniach naukowych, a nie na interesach politycznych. Fakt umieszczenia tego artykułu na samym początku aktu wskazuje na istotę nauki w walce z globalnym ociepleniem. Według art. 6-8 rozporządzenia co pięć lat od 30 września 2023 r. Komisja oceniać będzie postępy państw członkowskich na płaszczyźnie realizacji ustaleń nowej polityki klimatycznej. Jest to niejako odgórny nakaz wymuszający na państwach uległą politykę wobec UE, gdyż państwa, które się nie wywiążą z zadań, zapewne poniosą dotkliwe sankcje. Art. 6 ust. 4 pogłębia autorytarne zapędy dygnitarzy unijnych. Zakłada, iż Komisja będzie oceniała spójność „jakichkolwiek projektów środków lub wniosków w celu przyjęcia nowych przepisów ustawodawczych, w tym wniosków budżetowych” (Maruszkin 2021), co daje szerokie pole do nadużyć i blokowania procesów legislacyjnych pod pretekstem ochrony klimatu. Art. 9 porusza temat udziału społeczeństwa w procesie transformacji. Obecne działania UE oraz państw członkowskich całkowicie zaprzeczają temu przepisowi. Fragmenty: „Komisja może również korzystać z konsultacji publicznych i z wielopoziomowych dialogów w dziedzinie klimatu i energii ustanowionych przez państwa członkowskie” oraz „Komisja wykorzystuje wszelkie odpowiednie instrumenty, w tym Europejski Pakt na rzecz Klimatu, aby zaangażować obywateli, partnerów społecznych i zainteresowane strony oraz wspierać dialog i rozpowszechnianie informacji naukowych na temat zmiany klimatu i jej aspektów społecznych oraz związanych z równouprawnieniem płci.” Wyglądają wręcz karykaturalnie względem obecnej sytuacji rolników, których strajki stają się coraz bardziej nasilone. Ponadto za rolnikami wstawia się zdecydowana większość społeczeństwa, która również nie jest zadowolona z postanowień Zielonego Ładu. Mimo sprzeciwu rolników oraz społeczeństw dialogu nie ma.

Inne rozporządzenia

Przyglądając się innym rozporządzeniom regulującym kwestie Zielonego Ładu, natkniemy się na takie, które regulują mniej ogólne zagadnienia niż Prawo o klimacie. Są to między innymi:

1. Rozporządzenie traktujące o substancjach zubożających warstwę ozonową. Ochrona warstwy ozonowej jest bardzo istotną materią w kwestii walki ze zmianami klimatycznymi, ciągła emisja substancji zubożających ją powoduje niekorzystny wpływ promieniowania ultrafioletowego na zdrowie i życie człowieka, jak i przyrody, co zostaje podkreślone we wstępie do aktu. W ramach rozporządzenia zakazana została produkcja, handel, przywóz i wywóz konkretnych szkodliwych substancji. Na mocy art. 23 państwa członkowskie zostały zobligowane do składania sprawozdań rocznych na podstawie poczynionych na tej płaszczyźnie postępów. Całość podlega obowiązkowej kontroli właściwych organów państw, na co wskazuje art. 26. Rzecz jasna za niewywiązanie się z regulacji nałożone zostaną kary.
2. Rozporządzenie podnoszące standardy sprawozdawczości mające znaczenie dla zrównoważonego rozwoju oraz dbania o klimat.
3. Rozporządzenie w sprawie specjalnego znakowania ekologicznej karmy dla zwierząt domowych, które umożliwia odróżnienie jej od karm nieekologicznych i co za tym idzie mniej zdrowych oraz produkowanych w sposób mogący zaszkodzić śro-

dowisku. Tego typu działanie niejako zmusza producentów do wytwarzania ekologicznej żywności dla pupili, co ma jedynie pozytywny wpływ na zwierzęta. Zielony Ład zakłada „zwiększenie powierzchni gruntów rolnych w Unii przeznaczonych na rolnictwo ekologiczne”. Wydanie tego rozporządzenia siłą rzeczy zwiększy areal ziemi poświęcony na produkcję promowanej przez Unię ekologicznej żywności (w tym przypadku dla zwierząt domowych), co przyczyni się do uskuteczniania polityki Zielonego Ładu.

Podsumowanie

Po przeanalizowaniu genezy oraz podstawowych aktów prawnych Zielonego Ładu można dojść do konkluzji dotyczącej sensu i celu wprowadzenia nowej polityki klimatycznej UE oraz tego, w jaki sposób jest ona realizowana. Wobec drastycznych i dynamicznych zmian klimatycznych, coraz częściej występujących skrajnych zjawisk pogodowych, wspólnota państw członkowskich UE postanowiła podjąć zdecydowane działania mające na celu walkę z tym zjawiskiem. W ramach stworzenia z Europy pierwszego neutralnego względem klimatu kontynentu podjęte zostały już liczne działania, zainwestowano pokaźne sumy pieniędzy oraz ludzkiego czasu. Całość może wydaje się mieć charakter autorytarny lub siłowy, z uwagi na otoczkę w postaci licznych nakazów, obowiązków i kar, które w teorii i praktyce ograniczają swobodę działań państw członkowskich, lecz są one skonstruowane tak, żeby osiągnąć wyższy cel. Ponadto każde państwo wstępujące do Unii liczyło się z tego typu skutkami w postaci oddania części swoich uprawnień organom unijnym. Dygnitarze z UE najwidoczniej stwierdzili, że nie ma już czasu do stracenia i trzeba przyjąć postawę aktywną. Regulacje nie ograniczają się jedynie do państw członkowskich, lecz wpływają też pośrednio, a nawet bezpośrednio na relacje z innymi krajami niezrzeszonymi w UE oraz na ich politykę klimatyczną poprzez opiniowanie i sankcjonowanie. Promowany jest rynek wewnętrzny państw europejskich, który ma stać się w pełni samowystarczalny oraz ekologiczny. Niestety, na razie te wszystkie idee i postanowienia wydają się nie mieć przełożenia na rzeczywistość, a Zielony Ład owiany jest kontrowersjami oraz sporami na tle politycznym. Założony początkowo cel badawczy udało się zrealizować za pomocą badania instytucji Zielonego Ładu oraz analizy przepisów prawnych z nią związanych.

Bibliografia

- Boguszewski M., *Ekspert: realizację Zielonego Ładu należy odłożyć do zakończenia wojny na Ukrainie* <https://www.pap.pl/aktualnosci/ekspert-realizacje-zielonego-ladu-nalezy-odlozyc-do-zakonczenia-wojny-na-ukrainie> (data dostępu: 11.03.2024).
- Buth V., *The Green Deal may not be green enough* <https://www.socialeurope.eu/the-green-deal-may-not-be-green-enough> (data dostępu 11.03.2024).
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., 2019, *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 13, Warszawa.

- Do Rzeczy, Żukowska o protestujących rolnikach: Zielony Ład jest właśnie po to, żeby im pomóc <https://dorzeczy.pl/opinie/553269/zukowska-do-rolnikow-zielony-lad-jest-wlasnie-po-to-zeby-im-pomoc.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Dzielo M., Chodacki J., 2021, *Pojazdy elektryczne-wybrane aspekty prawne.*, „Nowa Energia”, z. 3, s. 18-21.
- INFOR.PL, Czy Polaków stać na samochody elektryczne? A rok 2035 za pasem... <https://moto.infor.pl/eksploatacja-auta/zakup/5721367,czy-polakow-stac-na-samochody-elektryczne.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Kolasińska D., Czekala B., *Rolnicy: Skończcie z tym Zielonym Ładem! MRiRW: Możliwe są uproszczenia* <https://www.topagrar.pl/articles/zarzadzanie/rolnicy-skonczcie-z-tym-zielonym-ladem-mrirw-mozliwe-sa-uproszczenia-2503398> (data dostępu: 11.03.2024).
- Komunikat Komisji Do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Europejski Zielony Ład Com/2019/640 Final.
- Król T., 20 marca stanie cała Polska? Co zrobi policja? Mapa online 596 blokad rolników i objazdów <https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/6496457,starcia-w-warszawie-6-marca-rolnicy-kontra-policja-gaz-kamienie-video.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Kuc, Jak to jest z tym ukraińskim zbożem? Wyjaśniamy, czy zalewa Polskę <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/jak-to-jest-z-tym-ukrainskim-zbozem-wyjasniamy/kkskp5r> (data dostępu: 11.03.2024).
- Maruszkin R., Europejskie prawo o klimacie <https://sip.lex.pl/#/publication/470156961/maruszkin-radoslaw-europejskie-prawo-o-klimacie?keyword=Europejskie%20prawo%20o%20klimacie&cm=SFIRST>.
- Mielczarski W., 2021, *Odnawialne źródła energii jako element Nowego Zielonego Ładu*, „ACADEMIA. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, s. 84-87.
- Oficjalna strona internetowa EUR-Lex <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Oficjalna strona internetowa Wolters Kluwer <https://sip.lex.pl/#/> (data dostępu: 11.03.2024).
- Porozumienie paryskie (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 282, str. 4).
- Roszak M., *Od Lizbony po Bukareszt. Rolnicy protestują w całej Europie, UE idzie na ustępstwa* <https://forsal.pl/swiat/unia-europejska/artykuly/9427165,od-lizbony-po-bukareszt-rolnicy-protestuja-w-calej-europie-ue-idzie.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2023/2772 z dnia 31 lipca 2023 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE w odniesieniu do standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju, Dz. U. UE. L. z 2023 r. poz. 2772.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmiany rozporządzeń (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie), Dz. U. UE. L. z 2021 r. Nr 243, s. 1.

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/2419 z dnia 18 października 2023 r. w sprawie znakowania ekologicznej karmy dla zwierząt domowych*, Dz. U. UE. L. z 2023 r. poz. 2419.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/590 z dnia 7 lutego 2024 r. w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową i uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1005/2009*, Dz. U. UE. L. z 2024 r. poz. 590.
- Średziński P., *Ceny mieszkań rosną bez przerwy. Kraków przekroczył właśnie jedną granicę* <https://next.gazeta.pl/pieniadz/7,188932,30776208,ceny-mieszkan-rosna-bez-przerwy-krakow-przekroczy-lwasnie.html> (data dostępu: 11.03.2024).
- Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą*, Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm., art. 288.
- Wibig J., 2020, *Współczesne zmiany klimatu—obserwacje, przyczyny, prognozy*, [w:] *Zmiana klimatu – skutki dla polskiego społeczeństwa i gospodarki*. Wybór i opr. K. Prandecki, M. Burchard-Dziubińska, Warszawa, s. 13-46.
- Wolnosc.TV, *Grzegorz Braun: ZIELONY ŁAD TO ZIELONY OBŁĘD! Nie do takiej unii wstępowaliśmy!* <https://wolnosc.info/grzegorz-braun-zielony-lad-to-zielony-oblednie-do-takiej-unii-wstepowalismy/> (data dostępu: 11.03.2024).



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

KATERYNA BROVCHENKO

Studentka II roku pedagogiki, studia II stopnia
Studenckie Koło Naukowe i Dyskusyjne „Strefa Twórczych Dyskusji”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Second-year pedagogy student, second-cycle studies
“Strefa Twórczych Dyskusji” Scientific and Discussion Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Smartfon czy książka? Preferencje, wybory i ich konsekwencje w opiniach studentów pedagogiki UJK

Smartphone or book? Preferences, choices, and their consequences in the
opinions of UJK pedagogy students

Abstract: In the modern world, young people often face a choice: smartphone or book? And if a book, is it „compulsory” due to the necessity of learning, or out of interest? Or maybe for relaxation? These and other questions inspired the writing of this article. Its aim is to present the results of empirical research on the reading preferences of UJK pedagogy students and their use of smartphones. The research employed the diagnostic survey method with a questionnaire technique. To examine the issue, an original questionnaire was prepared. The conducted research resulted in interesting findings and allowed drawing conclusions regarding the choices and preferences of students concerning books and smartphones.

Keywords: reading, students, smartphone

Wstęp

W erze cyfryzacji może się wydawać, że osoby młode straciły zainteresowanie książkami i znacznie bardziej pociągają je smartfony, Internet, influencerzy i celebryci.

Uznałam, że przypuszczenia te, wzmacniane własnymi obserwacjami i powszechnymi opiniami, warto poddać badaniom empirycznym na wybranej próbie badawczej studentów.

Koncepcja badań powstała na bazie przeglądu literatury przedmiotu pod kątem wybranego zagadnienia.

Specyfika czytania i czytelnictwa

Jak podaje M. Cackowska, czytanie jest jednym z podstawowych aspektów charakteryzujących współczesnego człowieka. Umiejętność ta pozwala na wymianę doświadczeń między pokoleniami, ułatwia komunikację codzienną, jest jedną z podstawowych zdolności warunkujących uczestnictwo w procesie kształcenia oraz ważnym czynnikiem aktywizacji rozwoju psychicznego człowieka. Formowanie tej umiejętności jest jednym z najważniejszych zadań edukacji szkolnej¹.

Czytelnictwo niesie ze sobą wiele korzyści, między innymi: sprzyja rozwojowi zdolności umysłowych, takich jak: dbałość o szczegóły, zapamiętywanie informacji, umiejętności krytycznego i logicznego myślenia oraz rozumienie złożonych koncepcji. Przyczynia się do poszerzania wiedzy poprzez dostarczanie informacji z różnych dziedzin, poszerza horyzonty i prowadzi do głębszego rozumienia świata. Poprzez czytanie doskonalimy umiejętności komunikacyjne. Czytanie sprzyja umiejętności wyrażania myśli i uczuć oraz posługiwania się szerszym słownictwem. To również forma odświeżania się i relaksu, która pozwala uciec od codziennych zmartwień, pomaga redukować stres i polepsza samopoczucie. Czytanie odpowiedniej literatury sprzyja rozwijaniu empatii, pomaga bowiem wczuć się w sytuację i emocje innych ludzi i lepiej rozumieć różnorodność ludzkich doświadczeń. Czytanie rozwija wyobraźnię i pobudza mózg do twórczego myślenia, pomaga w odwoływaniu się do wyobraźni twórczej i kreowaniu własnych rozwiązań dla różnego rodzaju problemów². Czytanie książek związanych z rozwojem osobistym, psychologicznym lub duchowym może prowadzić do głębszej samoświadomości i zrozumienia siebie, co wpływa na poczucie spokoju i harmonii wewnętrznej³.

Można zauważyć, że współczesne trendy czytelnicze wśród studentów wiążą się z cyfryzacją. Coraz więcej ludzi korzysta z e-czytników, tabletów i smartfonów do czytania (ebooków) i artykułów w Internecie. Kolejny trend w obszarze czytelnictwa dotyczy słuchania audiobooków. Cieszą się one coraz większą popularnością nie tylko wśród studentów, ale także wśród emerytów, uczniów i innych grup ludzi, ponieważ tego typu nagrania pozwalają na słuchanie książek podczas podróży, uprawianie sportu czy też wykonywanie innych codziennych zajęć. Rosnącą popularnością wśród studentów cieszą się grupy i kluby książkowe, które dają możliwość dyskusji na temat przeczytanych książek i wymiany opinii, a dzięki sieciom społecznościowym ten rodzaj czytania możemy śmiało określić jako „czytanie bez granic”, gdyż pozwala on komunikować się i dyskutować bez względu na położenie geograficzne osób zainteresowanych. Media społecznościowe wywierają też inny wpływ na odbiorców. Na przykład platformy mediów społeczno-

1 Por. M. Cackowska [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, (red.) T. Pilch, tom I, Warszawa, 2003, s.600-607.

2 A. Raymond, K. O. Mar, K. Oatley, J. B. Peterson, „*Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes*”, *Communications* 34 (2009), s.407-428. *Brain Exercise and Alzheimer's*, University of California, Berkeley, December 20, 2014. *First evidence of brain rewiring in children: Reading remediation positively alters brain tissue*, Carnegie M. University, December 10, 2009.

3 Badania przeprowadzone przez neuropsychologa poznawczego dra Davida Lewisa we współpracy z Mindlab International z Uniwersytetu w Sussex, <https://www.telegraph.co.uk/news/health/news/5070874/Reading-canhelp-reduce-stress.html>.

wych, a zwłaszcza influencerzy, mogą oddziaływać na czytanie poprzez rekomendacje książek, ich recenzje, udostępnianie cytatów i fragmentów różnych publikacji⁴.

Przeprowadzone w Polsce badania na temat czytelnictwa wśród studentów wskazują, że niektórzy studenci regularnie czytają książki i czasopisma związane zarówno z ich kierunkiem studiów, jak i z zainteresowaniami osobistymi. Ale z powodu zajęć, prac domowych, pracy i innych obowiązków niektórzy studenci nie mają tyle czasu na czytanie, ile chcieliby mieć⁵.

Smartfony w życiu studentów: korzyści i negatywne konsekwencje

Smartfony odgrywają ważną rolę w życiu współczesnych studentów i oferują wiele korzyści i możliwości, między innymi:

- łatwy dostęp do informacji: studenci za pomocą smartfonów mogą uzyskać szybki dostęp do materiałów potrzebnych do nauki, artykułów naukowych, e-booków itp,
- organizacja i zarządzanie czasem: aplikacje do zarządzania czasem, kalendarze, listy rzeczy do zrobienia i przypomnienia pomagają studentom planować zajęcia, egzaminy i projekty,
- smartfony umożliwiają studentom komunikowanie się ze znajomymi, wykładowcami i grupami projektowymi za pośrednictwem wiadomości tekstowych, poczty elektronicznej, komunikatorów internetowych i mediów społecznościowych,
- w czasie pandemii przy użyciu smartfona można było prowadzić zajęcia online, oddawać zadania, a także komunikować się z wykładowcami,
- badania i nauka: aplikacje edukacyjne, słowniki, encyklopedie, kursy online i narzędzia do nauki języków obcych są łatwo dostępne na każdym smartfonie, tym samym wspierając proces nauki i samodoskonalenia,
- rozrywka i relaks: smartfony zapewniają dostęp do gier, filmów, muzyki, podcastów i innych form rozrywki,
- aplikacje społecznościowe pozwalają studentom pozostawać w kontakcie z rodziną, przyjaciółmi i innymi zainteresowanymi osobami, niezależnie od odległości,
- za pomocą smartfonów studenci mogą tworzyć i udostępniać treści, takie jak zdjęcia, filmy, notatki, projekty artystyczne, wpisy na blogu i nie tylko⁶.

Smartfony stały się niezbędnymi narzędziami wspierającymi naukę, organizację życia oraz rozwój osobisty i zawodowy współczesnych studentów. Umiarkowane korzystanie ze smartfona jest ważne dla utrzymania zdrowej równowagi między życiem akademickim i osobistym.

Chociaż smartfony mają wiele zalet, to mogą wywierać również negatywny wpływ na życie studentów. Jednym z takich skutków, który odczuwamy na co dzień, może być roz-

4 A. Drapińska, B. Liberadzka, *Trendy na rynku książki w Polsce – wybrane aspekty*, „Handel wewnętrzny”, Wrocław, 2017, N 5(370) s.111-120.

5 Raport z badań, Czytelnictwo i preferencje czytelnicze studentów łódzkich uczelni i bywalców Domu Literatury w Łodzi, maj 2014 r.

6 G. Kiedrowicz, *Współczesny student w świetle mobilnych urządzeń*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, T. XXXVI, z. 4 – 2017, s.49-63.

proszenie uwagi i trudności w koncentracji podczas nauki lub wykonywania zadań akademickich⁷.

Nadmierne korzystanie ze smartfonów może prowadzić do uzależnienia od technologii, co z kolei może mieć negatywny wpływ nie tylko na wyniki w nauce, ale także na ogólne samopoczucie i zdrowie psychiczne. Nadmierne patrzeć na niebieskie światło emitowane z ekranów smartfonów może zakłócać cykl snu, powodując trudności z zasypianiem i gorszą jakość snu. Ciągłe otrzymywanie powiadomień, wiadomości i e-maili na smartfonach może prowadzić do zwiększonego stresu i presji, szczególnie w sytuacjach, gdy studenci czują się przytłoczeni pracą i obowiązkami. Coraz częściej w młodym pokoleniu występuje tak zwana izolacja społeczna, gdy studenci zaniedbują kontakty osobiste i relacje na rzecz interakcji online. Kolejnym – negatywnym skutkiem nadmierne korzystania ze smartfonów jest – zmniejszona produktywność. Tendencja do ciągłego patrzenia na smartfon i przeglądania mediów społecznościowych prowadzi do zmniejszenia produktywności i efektywności podczas wykonania różnego rodzaju zadań i obowiązków. Długotrwałe używanie smartfonów również może prowadzić do problemów ze zdrowiem fizycznym, takich jak: bóle głowy, problemy ze wzrokiem i postawą⁸.

Współczesne media są niezwykle angażujące i wymagają nowych umiejętności zarówno od twórców, jak i odbiorców przekazów medialnych. Kultury partycypacyjne wymagają różnorodnych umiejętności społecznych. Korzystanie z platform medialnych, mediów społecznościowych, sieci projektów itp. wymaga nowego sposobu myślenia i innego podejścia do wyszukiwania informacji i przetwarzania wiedzy. Nie jest to łatwe i może ograniczać akceptację do zmian społecznych, jakie niosą ze sobą zalety nowoczesnych technologii. Tak naprawdę to nowe podejście do mediów powinno być wypracowane znacznie wcześniej, w wieku szkolnym⁹.

Ciekawe badania na temat wykorzystywania przez studentów urządzeń mobilnych były prowadzone w 2016 roku. Wzięło w nich udział 100 studentów, którzy byli podzieleni na dwie równe podgrupy. Pierwszą grupę stanowili studenci pedagogiki, a drugą studenci wychowania fizycznego. Z badań wynika, że czytelnictwo w grupie respondentów zanika na rzecz częstego korzystania ze smartfona. Zdecydowana większość badanych nie wyobraża już sobie bez nich życia. Posługują się nimi w wielu różnych okolicznościach i sytuacjach. Cierpią przez to na poczucie „niedoczasu” będące skutkiem poświęcania dużej ilości czasu na „serfowanie w Internecie”. Blisko 50% respondentów zauważa też zanik więzi oraz ograniczenie bezpośrednich rozmów na rzecz przebywania w społeczności wirtualnej¹⁰.

7 Ł. Buksa., *Fonoholizm i profilaktyka uzależnienia od smartfona u dzieci i młodzieży*, „Zeszyty Prasoznawcze”, Kraków 2023, t. 66, nr 1 (253), s. 77–90

8 Falbe J, ScD; Kirsten K. Davison, PhD; Rebecca L. Franckle, MPH; Claudia Ganter, MPH; Steven L. Gortmaker, PhD; Lauren Smith, MD; Thomas Land, PhD; Elsie M. Taveras, MD, *Pediatrics* (2015) 135 (2), s367–375. (<https://doi.org/10.1542/peds.2014-2306>). Susannah Locke, Want to fall asleep faster? Don't use an iPad before bed, December 22, 2014, (<https://www.vox.com/2014/12/22/7435685/ipad-sleep>)

9 G. Penkowska, E-learning w dobie MOOC's. [w:] „Człowiek. Media. Edukacja.”, Dąbrowa Górnicza, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, 2015, s.225-226.

10 G. Kiedrowicz, *Współczesny student w świetle mobilnych urządzeń*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, T. XXXVI, z. 4 – 2017 s.49-63

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Annę Kozłowską-Pietraszko w 2023 r. można stwierdzić, że studenci najczęściej spędzają przy smartfonie od 3 do 5 godzin dziennie (44% badanych), a spora grupa respondentów spędza przy tym urządzeniu powyżej 5h dziennie (32%). Badani studenci używając smartfona, wykorzystują aplikacje głównie do słuchania muzyki (90%), komunikacji (87%), załatwienia spraw bankowych (85%), do nauki (60%), grania (45%) oraz streamingowe (40%). Najmniejszą popularnością wśród badanych cieszą się aplikacje randkowe – 14%¹¹.

Zarys badań własnych

Dla zbadania preferencji studentów pedagogiki UJK dotyczących czytelnictwa i korzystania ze smartfona przeprowadzone zostały badania: ilościowe, diagnostyczne.

Cel teoretyczno-poznawczy to: poszerzenie i pogłębienie wiedzy na temat czytelnictwa wśród studentów oraz korzystania przez nich ze smartfonów, a także poznanie preferencji badanych w odniesieniu do tego zagadnienia.

Cel praktyczno-wdrożeniowy obejmuje: sformułowanie rekomendacji i wskazówek dla studentów i nauczycieli akademickich.

Problem badawczy główny sformułowano następująco: Jakie są preferencje studentów odnośnie do czytelnictwa i korzystania ze smartfonów?

Problemy badawcze szczegółowe przedstawiają się w taki sposób:

1. Ile książek miesięcznie czytają badani?
2. Jaki typ książek preferują badani?
3. Skąd badani biorą książki?
4. Jaki sposób nabywania książek preferują badani?
5. Jakie kategorie książek najchętniej wybierają respondenci?
6. Ile czasu dziennie badani poświęcają na czytanie?
7. Jakie są motywy czytania książek u badanych?
8. Gdzie najczęściej czytają badani?
9. Czy badani uczestniczą w spotkaniach autorskich?
10. Czym kierują się respondenci przy wyborze książek?
11. Czy badani czytają strony internetowe poświęcone literaturze?
12. Z jakich urządzeń elektronicznych badani korzystają najczęściej?
13. Ile czasu dziennie badani korzystają ze smartfona?
14. Z jakich typów aplikacji badani korzystają najczęściej?
15. Do czego najczęściej badani wykorzystują smartfon?
16. Jakie negatywne skutki korzystania ze smartfona odczuwają badani?

Zmienne zależne w badaniach to: preferencje studentów dotyczące czytelnictwa i korzystania ze smartfonów.

Zmienne niezależne obejmują wiek, płeć, rok studiów, kierunek studiów.

11 A. Kozłowska-Pietraszko, Co trzeci spędza przed smartfonem ponad 5 godzin dziennie. 2/3 chce korzystać z AI do nauki. Technologia okiem studenta- <https://38pr.prowly.com/265316-co-trzeci-spedza-przed-smartfonemponad-5-godzin-dziennie-23-chce-korzystac-z-ai-do-nauki-technologia-okiem-studenta>

Wskaźnikami wyróżnionych zmiennych są odpowiedzi respondentów w kwestionariuszu ankiety.

W badaniach zastosowano sondaż diagnostyczny jako metodę badawczą, ankietę jako technikę badawczą oraz narzędzie badawcze w postaci kwestionariusza ankiety.

Dobór osób do badań był celowy. W badaniach wzięło udział 46 studentów pedagogiki UJK.

Tabela nr 1. Charakterystyka próby badawczej

Charakterystyka próby badawczej		N	%
Wiek	20	2	4%
	21	3	7%
	22	2	4%
	23	9	20%
	24	16	35%
	25	10	22%
	27	2	4%
	30	1	2%
	37	1	2%
Płeć	Kobieta	42	91%
	Mężczyzna	4	9%
Kierunek studiów	Pedagogika	41	89%
	Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna	5	11%

Źródło: badania własne.

Wyniki badań

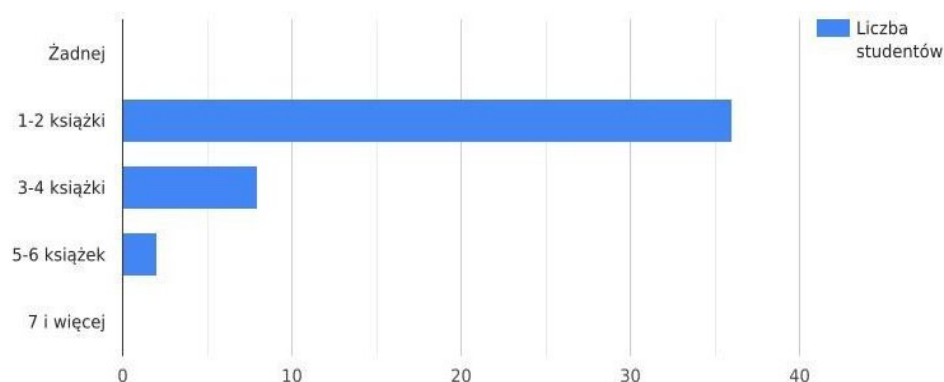
Badanie rozpoczynały pytania dotyczące czytelnictwa, a szczególnie liczby książek przeczytanych miesięcznie przez studentów.

Jak wskazują dane na wykresie 1, większość badanych czyta tylko 1-2 książki miesięcznie.

W następnym pytaniu zapytano, w jakiej postaci badani czytają książki. Przeważająca większość badanych preferuje książki w wersji papierowej – tak odpowiedziało 71% studentów; 21% badanych słucha audiobooków, zaś najmniej respondentów korzysta z książek elektronicznych – 7%.

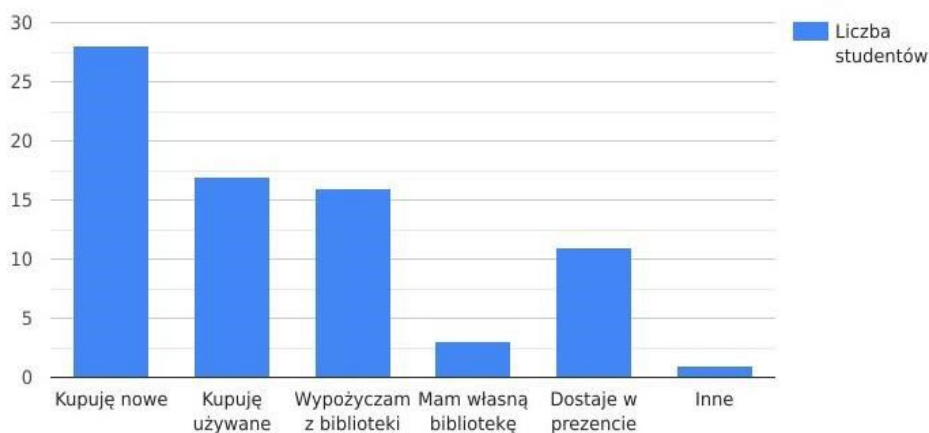
Kolejne pytanie dotyczyło miejsca, z którego badani biorą książki. Okazało się, że większość badanych (28) kupuje nowe książki, 17 osób nabywa książki używane, 16 osób wypożycza książki z biblioteki, 3 osoby mają w domu własną bibliotekę. W prezencie książki dostaje 11 badanych, jedna osoba korzysta z audiobooka i ma aplikacje, którą opłaca potrzebne książki.

Wykres 1. Odpowiedzi respondentów na pytanie o liczbę książek czytanych miesięcznie
Ile książek czytasz miesięcznie?



Źródło: badania własne.

Wykres 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie o pochodzenie czytanych książek



Źródło: badania własne.

Następne pytanie dotyczyło sposobu kupowania/zamawiania książek. Największą popularność w tej kwestii zdobyła odpowiedź zamawiam/kupuję przez Internet. Tę odpowiedź wybrało 39 studentów. W sklepie stacjonarnym kupuje książki 19 osób, w antykwariacie potrzebnej książki szukają 4 osoby.

Następne pytanie dotyczyło kategorii książek, które są najbardziej preferowane przez studentów. Okazuje się, że studenci czytają najchętniej kryminały (w tym sensacja i thriller), fantastykę i literaturę popularnonaukową.

Tabela nr 2. Preferencje czytelnicze badanych

Kryminał, sensacja, thriller	19
Fantasy, science fiction	17
Literatura popularnonaukowa	15
Romantasy	10
Inne	10
Literatura młodzieżowa	9
Literatura piękna	8
Powieść przygodowa	8
Klasyka	7
Powieść historyczna	7
Podręczniki akademickie	6
Horror	4
Literatura obyczajowa	3

Źródło: badania własne.

Poza gotowymi odpowiedziami w kafeterii do tego pytania, w opcji „inne” zostały dopisane przez respondentów książki: psychologiczne - 5, poradniki - 4, erotyki - 1.

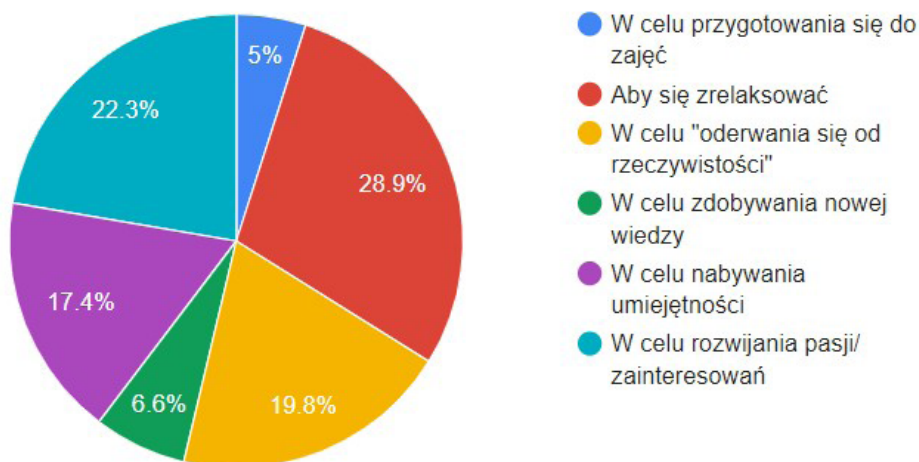
Zadając kolejne pytanie, chciałam sprawdzić, ile czasu dziennie badani poświęcają na czytanie. Najwięcej badanych – 61% czyta mniej niż 30 minut, 26% – od 30 minut do godziny, 9% studentów czyta do 1 do 2 godzin dziennie, a ponad 2 godziny czyta tylko 4% respondentów. Warto wspomnieć, że do wyboru była również odpowiedź „w ogóle nie czytam”, ale ona nie została wybrana przez żadnego ankietowanego.

Następne pytanie dotyczyło motywów czytania. Zdecydowana większość studentów (35) czyta, żeby zrelaksować się/odpocząć, 27 osób poprzez tę czynność rozwija swoje pasje lub zainteresowania. 24 respondentów czyta w „celu oderwania się od rzeczywistości”, 21 studentów czyta w celu zdobywania nowej wiedzy, 8 osób czyta w celu nabywania lub rozwijania umiejętności. Tylko 6 studentów czyta w celu przygotowania się do zajęć/zaliczenia/egzaminów.

W kolejnym pytaniu poproszono respondentów o wskazanie miejsca, gdzie wybierają się, żeby poczytać. Prawie wszyscy badani (40 osób) czytają w domu. Na drugim miejscu uplasowała się komunikacja miejska, w której czyta 11 studentów. Łono natury wybiera 10 osób. Najmniej osób (4) wybiera się z książką do kawiarni.

Czytelnictwo książek wiąże się również ze spotkaniami autorskimi. Zdecydowana większość badanych (78%) w ogóle nie uczestniczy w tego typu spotkaniach, a 22% ankietowanych sporadycznie bierze w nich udział.

Jednym z ostatnich pytań na temat czytelnictwa było to, czym badani kierują się przy wyborze książki. Okazuje się, że większość respondentów (41 badanych) kieruje się w tej kwestii własnymi preferencjami, 23 osoby sugerują się rekomendacjami znajomych, 7 – recenzjami prasowymi lub internetowymi, 4 – rekomendacjami w księgarni. Tylko jedna osoba kieruje się rekomendacjami „influencerów”.

Wykres 3. Motywy czytania przez badanych

Źródło: badania własne.

Ostatnie pytanie z zakresu czytelnictwa dotyczyło tego, czy studenci korzystają ze stron internetowych poświęconych literaturze. 78% badanych w ogóle nie korzysta z takich stron, a pozostała grupa (22%) korzysta z takich stron, jak: instagram książkowy, empik.com, lubimyczytac.pl, nakanapie.pl, czytamwszedzie.pl.

Druga część badania dotyczyła preferencji w odniesieniu do urządzeń, bez których współczesny student z trudem wyobraża sobie swoje życie, czyli smartfonów. Pierwsze pytanie dotyczyło urządzeń elektronicznych, z których badani korzystają najczęściej. W odpowiedziach respondentów na pierwszym miejscu pojawił się smartfon. Używają go wszyscy badani. Na drugim miejscu pod względem najczęściej używanych urządzeń przez studentów jest laptop (31), 6 osób często korzysta z tabletu, 4 – korzystają z e-booka i jedna z telewizora. Żaden ze studentów nie korzysta z komputera stacjonarnego.

Następne pytanie dotyczyło tego, ile czasu dziennie badani poświęcają na korzystanie ze smartfona. Najwięcej respondentów spędza przy smartfonie od 3 do 5 godzin (40%), 36% – przeznacza na to powyżej 5 godzin dziennie. 22% – od 1 do 3 godzin, a do jednej godziny dziennie ze smartfonem przyznaje się tylko jeden badany.

Na pytanie, z jakich aplikacji studenci korzystają najczęściej, udzielili oni następujących odpowiedzi: 45 osób korzysta z aplikacji do komunikacji, 27 ankietowanych używa aplikacji do słuchania muzyki. 15 osób poprzez odpowiednie programy organizuje swoją pracę, 12 studentów używa aplikacji bankowych. Po 8 zaznaczeń otrzymały dwie odpowiedzi – aplikacje do nauki i do grania, 4 – sportowe, 2 – randkowe. Jedna osoba najczęściej używa aplikacji niezbędnej do pracy przez Internet.

W formie pytania otwartego poproszono badanych o wskazanie trzech ulubionych aplikacji. Zestawienie odpowiedzi przedstawia Tabela nr 3.

Tabela nr 3. Aplikacje w smartfonie preferowane przez studentów

Instagram	25
Facebook	22
Messenger	20
Tik Tok	14
Youtube	12
Netflix	9
Whatsapp	7
Twitter	5
Discord	4
Pinterest	2
Empik	1
Canva	1
Disney	1
Storytel audiobook	1
Legimi	1
Vinted	1
Capcut do montowania	1

Źródło: badania własne.

W kolejnym pytaniu respondenci mogli wskazać, do czego najczęściej jest im potrzebny smartfon. W celu rozmów i napisania smsów używa go najczęściej z nich (39 osób). Na drugim miejscu są portale społecznościowe (35 badanych). W celu wyszukiwania informacji ze smartfona korzysta 20 badanych, 14 – żeby posłuchać muzyki, 7 – wykorzystuje go dla gier, 6 dla rozrywki, 4 osoby sprawdzają rozkład jazdy, jedna sprawdza wiadomości (nowe informacje) i jedna osoba najczęściej wykorzystuje smartfon do notowania.

Kolejne pytanie kierowane do respondentów dotyczyło tego, czy odczuwają oni negatywne skutki częstego używania telefonu. Okazuje się, że tylko 3 osoby nie odczuwają żadnych przykrych następstw nadmiernego korzystania ze smartfona. Natomiast zdecydowana większość badanych odczuwa brak czasu na inne działania (23) i przebodźcowanie (22). Nieco mniej osób odczuwa stres psychologiczny (13), który związany jest z rozbieżnością między potrzebami jednostki a możliwościami zaspokojenia tych potrzeb. Często występuje on po przeglądaniu sieci społecznościowych, gdzie prawie każdy pokazuje swoje życie w tak zwany „upiękuszony sposób”. Zanik więzi bezpośredniej z ludźmi odczuwa 10 badanych studentów, a 8 respondentów ma w związku z tym wyrzuty sumienia. Sześć osób ma poczucie inwigilacji przy korzystaniu ze smartfona. Uzałężnienie od smartfona odczuwa 5 studentów.

Na koniec zapytano respondentów, czy gdy zdarzy się im zapomnieć smartfona, to mają poczucie, że czegoś im brakuje i towarzyszy im uczucie niepokoju. Zdecydowana większość (83%) odpowiedziała na to pytanie „tak”, tylko 17% respondentów nie ma takiego poczucia.

Zakończenie

Przeprowadzone badania wskazują na wyraźną tendencję do korzystania przez studentów ze smartfonów w różnych celach, także czytelniczych. Ankietowani nie rezygnują jednak z czytania książek i co ciekawe – czytają je głównie z takich pobudek, jak chęć relaksu, czy rozwijanie pasji, rzadko zaś, by przygotować się do zajęć akademickich.

Podsumowując, należy stwierdzić, że zarówno smartfon, jak i książka, mają swoje zalety i mogą wspomagać naukę oraz rozwój studenta w różnorodny sposób. Optymalne wykorzystanie obu tych narzędzi może przynieść najlepsze rezultaty w procesie edukacyjnym.

Bibliografia

- Buksa Ł., *Fonoholizm i profilaktyka uzależnienia od smartfona u dzieci i młodzieży*, 2023, „Zeszyty Prasoznawcze”, Kraków, t. 66, nr 1 (253), DOI: 10.4467/22996362PZ.23.006.17198 (dostęp 11.03.2024).
- Drapińska A., Liberadzka B., 2017, *Trendy na rynku książki w Polsce – wybrane aspekty*, „Handel Wewnętrzny”, Wrocław, N 5(370).
- Falbe J., ScD; Kirsten K. Davison, PhD; Rebecca L. Franckle, MPH; Claudia Ganter, MPH; Steven L. Gortmaker, PhD; Lauren Smith, MD; Thomas Land, PhD; Elsie M. Taveras, MD, *Pediatrics* (2015) 135(2), s367–375, <https://doi.org/10.1542/peds.2014-2306> (dostęp 21.03.2024).
- Kiedrowicz G., 2017, *Współczesny student w świecie mobilnych urządzeń*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXVI, z. 4 – 2017 DOI: 10.17951/lrp. 36.4.49.
- Penkowska G., 2015, *E-learning w dobie MOOC’ów*. „Człowiek. Media. Edukacja.”, Dąbrowa Górnicza.
- Pilch T. (red.) 2003, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, Warszawa.
- Raymond A. Mar, Keith Oatley, Jordan B. Peterson, *Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes*, “Communications 34” (2009), DOI 10.1515/COMM.2009.025 (dostęp 21.03.2024).

Netografia

- <https://www.telegraph.co.uk/news/health/news/5070874/Reading-can-help-reduce-stress.html> (dostęp 20.03.2024).
- <https://www.vox.com/2014/12/22/7435685/ipad-sleep> (dostęp 19.03.2024)
- <https://www.nck.pl/upload/attachments/315701/Raport%20z%20bada%C5%84%202014.pdf> (dostęp 11.03.2024)
- <https://38pr.prowly.com/265316-co-trzeci-spedza-przed-smartfonem-ponad-5-godzindziennie-23-chce-korzystac-z-ai-do-nauki-technologie-okiem-studenta> (dostęp 19.03.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

PAWEŁ BUDA, WIKTORIA SYPEK

Paweł Buda

Student II roku filologii germańskiej, studia II stopnia

Second-year German philology student, second-cycle studies

Wiktoria Sypek

Studentka I roku studiów niemcoznawczych i środkowoeuropejskich, studia II stopnia

Koło Naukowe Germanistów

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

First-year student of German and Central European studies, second-cycle studies

Scientific Circle of Germanists

University of the National Education Commission in Cracow

Przypadek Gypsy Rose Blanchard jako punkt wyjścia do dyskusji nad systemem ochrony dzieci przed przemocą w USA i oceną sytuacji przemocy w Niemczech

The case of Gypsy Rose Blanchard as a starting point for a discussion on the child protection system against violence in the USA and the assessment of the violence situation in Germany

Abstract: The article presents the story of Gypsy Rose Blanchard, who experienced violence from her mother suffering from Munchausen syndrome by proxy and consequently decided to murder her. The aim of this article is to attempt to assess the child protection system against domestic violence in the USA using Gypsy Rose's story as an example. Additionally, the article presents the results of an analysis of press articles on child abuse by persons suffering from Munchausen syndrome by proxy in Germany. The summary provides conclusions addressing whether the German child protection system protects children from parental violence more effectively than the system in the USA.

Keywords: Munchausen syndrome by proxy, child abuse

Wstęp

Jednostkami społecznymi w sposób szczególny narażonymi na przemoc są dzieci, gdyż są one uzależnione od członków rodziny, co czyni je bezbronnymi. Z tego powodu szczególną rolę państwa jest dbanie o ich interesy i zapobieganie przemocy wobec nich, m.in. dzięki działalności specjalnie do tego powołanych organów. Na początku 2024 roku media w wielu krajach, w tym w Polsce i w Niemczech, ponownie zwróciły uwagę na przemoc domową w stosunku do najmłodszych w związku z wyjściem na wolność Gypsy Rose Blanchard, która zakończyła odbywanie ośmioletniej kary pozbawienia wolności za współudział w morderstwie własnej matki, Claudine Blanchard. Sprawa Gypsy Rose, która w wyniku doświadczanej przemocy domowej sama dopuściła się czynu karalnego, a następnie stała się celebrytką, jest dobrym punktem do dyskusji w szerokiej perspektywie: nie tylko na temat wymiaru kary dla ofiar przemocy, które wskutek doznanych krzywd same dopuściły się przemocy wobec swoich oprawców, lecz także na temat wad i zalet systemu ochrony dzieci i młodzieży przed doświadczaniem przemocy i/lub zaniedbania. Celem niniejszego artykułu jest próba oceny systemu ochrony dziecka przed doświadczaniem przemocy domowej w USA na przykładzie historii Gypsy oraz próba oceny występowania przemocy ze strony osób cierpiących na przeniesiony zespół Münchhausena w Niemczech. W związku z tym w artykule zostanie przedstawiona krótka biografia Gypsy Rose Blanchard ze szczególnym uwzględnieniem przypisywanych jej chorób oraz charakterystyka przeniesionego zespołu Münchhausena, na który chorowała jej matka. W dalszej części artykułu spróbujemy ocenić wady systemu ochrony dzieci przed przemocą domową w USA, które doprowadziły do tego, że Gypsy Rose nie otrzymała wsparcia i pomocy ze strony społeczeństwa. Następnie przedstawimy wyniki analizy internetowych artykułów prasowych, w których opisywane są przypadki przemocy wobec dzieci w Niemczech ze strony rodziców cierpiących na powyższy zespół, aby zastanowić się, czy niemiecki system ochrony dzieci skuteczniej chroni je przed przemocą ze strony rodziców.

Przemoc domowa na przykładzie Gypsy Rose Blanchard

Gypsy Rose Blanchard urodziła się w roku 1991, w stanie Luizjana, U.S.¹ Niestety, w wyniku problemów rodzinnych, szybko utraciła kontakt z krewnymi, w tym z własnym ojcem. Jedyną jej bliską osobą była jej matka, Claudine Blanchard, przez wiele osób pieszczotliwie nazywana Dee Dee. Zgodnie z dokumentacją medyczną przedstawianą przez matkę, Gypsy Rose od najmłodszych lat zmagala się z wieloma niepełnosprawnościami. Poruszała się przy pomocy wózka inwalidzkiego, przyjmowała pokarmy poprzez sondę pokarmową, a w nocy oddychała dzięki aparatu tlenowemu. Cierpiała na epilepsję oraz uszkodzenie mózgu – lekarze nie byli w stanie stwierdzić, ile lat życia pozostało ich pacjentce. Wszyscy podziwiali Dee Dee za jej bezgraniczne poświęcenie, jakie okazywała córce. Los nie był dla niej nigdy łaskawy: uciekła od ojca Gypsy,

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Gypsy-Rose_Blanchard. (Data dostępu: 16.03.2024).

Roda, gdyż jej zdaniem stosował on względem niej przemoc. Ponadto, ojciec Dee Dee – dziadek Gypsy Rose – miał się znęcać nad córką, przypalając ją papierosami. W roku 2005, będąc już samotną matką, doświadczyła jednego z najgorszych huraganów w historii USA, tracąc przy tym dokumentację medyczną córki. Jako jedyny opiekun Gypsy, dziecka wymagającego ciągłej opieki, nie była w stanie pracować. Mimo to, ludzie dostrzegali jej sympatyczną postawę i podziwiali ją za jej determinację w opiece nad Gypsy (por. Dean 2016). Z czasem Gypsy została zauważona przez wiele charytatywnych organizacji. Przykładowo w roku 2008 organizacja Habitat for Humanity wybudowała dla Gypsy i Dee Dee specjalnie dostosowany dla nich dom w Springfield, w stanie Missouri. Również Fundacja Ronalda McDonalda i Disney World, wiele gwiazd ze świata muzyki i aktorów wspierały Gypsy i Dee Dee. W pomoc włączali się także zwykli obywatele, tzw. dobrzy samarytanie. Choroba Gypsy Rose Blanchard była wielokrotnie nagłaśniana w wielu wywiadach, dlatego jej przypadek był bardzo dobrze znany w środowisku medycznym i organizacjach non-profit. Nie można nie wspomnieć o sąsiedztwie Gypsy Rose Blanchard, które zawsze było gotowe podać Dee Dee pomocną dłoń w nagłych wypadkach. Wraz z wejściem w okres dojrzewania Gypsy Rose zauważyła, że jest ograniczana przez matkę. Każdy aspekt jej życia był kontrolowany. Przed wizytami lekarskimi była pouczana o konieczności nieporuszania kończynami dolnymi, matka oczekiwała od niej, że będzie bawić się maskotkami. Nie mogła mieć znajomych, często była faszrowana lekarstwami. W rzeczywistości Gypsy była w stanie poruszać się samodzielnie, nie potrzebowała aparatu tlenowego ani sondy pokarmowej. Nigdy nie była ograniczona w rozwoju ani nie cierpiała na żadne ze schorzeń opisanych w dokumentacji medycznej, stworzonej przez jej matkę. Podejmowane próby ucieczki były bezowocne, a kara za nie była niezwykle brutalna: Gypsy była przykuwana do łóżka kajdankami. Matka groziła jej również, że zmiażdży jej palce, jeżeli ponownie spróbuje uciec. Punktem zwrotnym w życiu Gypsy było jej ubezwłasnowolnienie, przez które Gypsy Rose już na zawsze miała widnieć w dokumentach jako osoba niepełnosprawna i niepczytalna umysłowo. Oznaczało to dla niej odebranie szansy na odzyskanie niezależności, gdyż żaden organ śledczy ani żaden lekarz nie wziąłby jej zdania na poważnie i ostatecznie musiałaby pozostać w domu, w którym czeka na nią Dee Dee z młotkiem w ręku lub wieszakiem do ubrań. Doprowadziło to Gypsy Rose Blanchard do ostateczności i postanowiła zyskać wolność za cenę śmierci matki. W wielu wywiadach komentowała, że nie chciała nigdy przyczynić się do utraty życia przez kogokolwiek, ale nie widziała innej możliwości ucieczki od matki. Kierowała się tylko swoim pragnieniem wolności: marzyła o własnej rodzinie, przyjaciółach i samodecydowaniu. Z pomocą ówczesnego chłopaka, Nicholasa Godejohn'a, potajemnie poznanego online, postanowiła doprowadzić do brutalnej śmierci Claudine Blanchard (por. Sypek 2023: 8-10). W toku śledztwa ostatecznie potwierdzono, że matka Gypsy cierpiała na przeniesiony zespół Münchhausena. Mimo to Gypsy została pozbawiona wolności na 10 lat. Pod koniec 2023 roku, w wieku 32 lat, została wypuszczona z więzienia. Po opuszczeniu zakładu karnego Gypsy Rose stała się rozchwytywana przez media. Udzieliła wielu wywiadów oraz pojawiła się w programach telewizyjnych.² Zakładając aktywne konta na popularnych aplikacjach, takich jak Tik Tok

2 https://en.wikipedia.org/wiki/Gypsy-Rose_Blanchard#Murder_of_De_De_Blanchard. (Data dostępu: 19.03.2024).

oraz Instagram, zauważyła, że oczy całego świata ponownie są skupione na niej. Podobno po odbyciu kary chce jednak skupić się na własnym życiu z dala od reflektorów, by nadrobić stracony czas z przeszłości, dlatego też usunęła swoje publiczne konta popularnych platform w Social Media (por. Cohen 2024).

Matka Gypsy Rose cierpiała na przeniesiony zespół Münchhausena dotyczący dorosłych ludzi. „Termin przeniesiony zespół Münchhausena (MBP) używa się do określenia formy przemocy, w której rodzic lub opiekun, zazwyczaj matka, regularnie fałszuje objawy fizyczne lub psychiczne u dziecka, aby uznać ofiarę za chorą.” (Awadallah et al. 2005: 932).³ Osoby dopuszczające się przemocy posiadają specjalistyczną wiedzę z obszaru medycyny, co daje im możliwość manipulacji w kontaktach ze środowiskiem medycznym, kreowania fałszywej historii medycznej ofiary lub nadużywaniu substancji medycznych na ofierze. Niejednokrotnie takie działania mogą prowadzić do zabiegów medycznych, które są w rzeczywistości nieuzasadnione. Nieposłuszeństwo ofiary jest zawsze karane (por. Awadallah et al. 2005: 932).

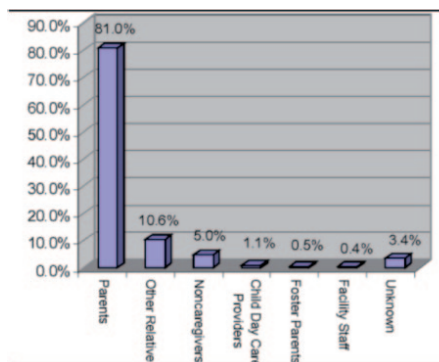
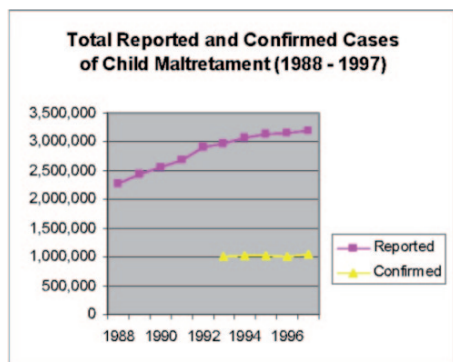
System ochrony dziecka przed przemocą w USA w kontekście przypadku Gypsy

Każdego roku odnotowuje się ponad 3 miliony przypadków przemocy i zaniedbania dzieci w Stanach Zjednoczonych. Podejrzewa się, że wraz z przypadkami niezgłoszonymi lub błędnie rozpatrzonymi ta liczba może być dużo wyższa. Gypsy Rose Blanchard urodziła się w roku 1991, a w latach 90. XX wieku stwierdzano w USA około milion przypadków przemocy wobec nieletnich rocznie. Na podstawie przeprowadzonych badań wnioskuje się, że system ochrony dziecka przed doświadczeniem przemocy ze strony rodzica jest niewystarczająco dobry, co prowadzi do licznych dramatów. Przykładowo, w oparciu o zebrane dane z okresu 1988-1996 eksperci doszli do wniosku, że z każdym rokiem odnotowuje się coraz więcej przypadków doświadczenia przemocy (Kolk et al. 2001: 1-2). 81% potwierdzonych przypadków znęcania się nad nieletnimi odnosi się do przemocy ze strony własnych rodziców. Niestety, wśród tych 81% to matka dziecka, najważniejsza osoba w jego życiu, odpowiada za znaczącą większość z tych przypadków. Istotne jest, że status niepełnej rodziny znacząco wpływa na wystąpienie przemocy wobec dzieci (Kolk et al. 2001: 3).

Perry (2021) wskazuje natomiast na to, że rodzic chorujący na przeniesiony zespół Münchhausena jest odpowiedzialny za 1000 przypadków przemocy i/lub zaniedbania dziecka na każde 2,5 miliona zgłoszonych i potwierdzonych zdarzeń. Jest to bardzo wysoki wskaźnik, który uzasadnia potrzebę analizy procedur określania chorujących na ten syndrom rodziców oraz sposobu postępowania w takich przypadkach ze strony personelu medycznego i innych służb państwa.

W niniejszym podrozdziale spróbujemy ocenić, dlaczego system ochrony dzieci przed przemocą w USA nie zapewnił Gypsy Rose odpowiedniej ochrony. Jedynym z filarów

3 Własne tłumaczenie, w oryginale: „The term, Munchausen by proxy (MBP), has been used to name a form of abuse in which a parent or guardian, typically the mother, recurrently falsifies physical or psychological symptoms in a child in order that the victim be regarded as ill”.



Źródło: Kolk et al. 2001: 2-3.

systemu ochrony dziecka przed przemocą i zaniedbaniem wynikających ze stanu zdrowia jego opiekuna powinna być służba zdrowia. Rolą lekarzy i medyków jest obserwacja pacjentów oraz wyciąganie trafnych konkluzji niezależnie od relacji rodziców i opiekunów prawnych. Wszelkie decyzje o dalszym leczeniu wymagają wyciągnięcia odpowiednich wniosków na podstawie przeprowadzonych procedur medycznych. Ponadto, w wyniku obserwacji niewiarygodności rodzica lub opiekuna oraz niespójności historii medycznej pacjenta, warto rozważyć przeniesiony zespół Münchhausena u rodzica lub opiekuna, aby można było wdrożyć odpowiednie leczenie. Nie można również pominąć dostrzeżonego aspektu możliwej przemocy. W takiej sytuacji należy zgłosić sprawę do opieki społecznej. Gypsy Rose wielokrotnie była poddawana badaniom przez wielu przedstawicieli służby zdrowia. Jednym z lekarzy był dr Bernardo Flasterstein, który w roku 2007 potwierdził pozytywny stan zdrowia córki Dee Dee. Według niego Gypsy nie cierpiała na żadne schorzenia, wady i choroby wymienione przez matkę. Była w pełni sprawna fizycznie i umysłowo (por. Carr 2017). Mimo to Gypsy nie uzyskiwała odpowiedniego wsparcia ze strony służby zdrowia czy państwa. Ponadto po konsultacjach z innymi specjalistami w przeszłości prowadzącymi leczenie Gypsy Rose u matki Gypsy został rozpoznany przeniesiony zespół Münchhausena, a kartoteka medyczna Gypsy została nieformalnie uznana za sfałszowaną. Niemniej jednak, ta sprawa nie została przekazana dalej do odpowiednich służb. W wyniku przeprowadzonych zabiegów i wystawionych licznych opinii lekarskich na temat stanu zdrowia Gypsy sprawozdanie jednego lekarza mogłoby zostać co prawda podważone, ale dla dobra dziecka należało sprawdzić tę sprawę (por. Carr 2017). Wynika z tego, że błąd popełnili nie tylko lekarze, którzy podejmowali decyzję o leczeniu dziecka tylko na podstawie informacji uzyskanych od jej matki, nie inwestując swojego czasu w odpowiednie badania i analizy. Także osoby, które świadomie zakłamanie matki i nieprawdziwości problemu, z którym rzekomo miała zmagać się Gypsy, nie podejmowały odpowiednich kroków, by zatrzymać to błędne koło przemocy.

Kolejnym elementem systemu zapobiegania przemocy domowej i udzielania pomocy ofiarom jest policja. Po przeprowadzeniu dochodzenia lub krótkiej obserwacji środowisk, w których przebywa prawdopodobna, ofiara powinien zostać sporządzony odpowiedni protokół, w którym odnotowuje się możliwość występowania przemocy domowej

i/lub zaniedbania. Niestety, jeśli ta procedura nie zostanie odpowiednio przeprowadzona, to wysoce prawdopodobnym jest, że wnioski wyciągnięte na podstawie obserwacji na wizycie zostaną błędnie sformułowane, a sprawa zostanie zamknięta. W roku 2004 opracowano aneks (*The Children Act 2004*), regulujący zmianę procedury analizy sprawy ofiary przemocy przez służbę zdrowia. Dokument ten zakłada dokładniejszą analizę przypadku z perspektywy dziecka, aby lepiej poznać jego prawdziwe uczucia i przemyślenia na temat podejmowanych w stosunku do niego kroków (por. Read et al. 2006: 84). Niestety, pomimo tej reformy nie udało się uniknąć przemocy wynikającej z zespołu przeniesionego Münchhausena, którego ofiarą była Gypsy Rose. Interesujące jest jednak, że w jej przypadku na tego typu podejrzenie w wyniku anonimowego donosu zareagowała policja. Zgodnie z jego treścią dziecko miało być zdrowe i nie chorować na schorzenia podawane przez matkę. Jednak po krótkiej rozmowie z Claudine policjanci opuścili posesję, nie wchodząc nawet do domu. Mimo występujących niespójności w wyjaśnieniach matki nie sprawdzono jej prawdomówności i nie udzielono pomocy dziecku (por. Dean 2016).

Możliwe zaniedbania i wady systemu opieki medycznej są widoczne w opiniach wielu naukowców oraz samego społeczeństwa. Badania pokazują, że większość obywateli amerykańskich ma negatywną opinię na temat stanu systemu opieki medycznej z uwagi na wyraźny brak specjalistów, w tym lekarzy i pielęgniarek. Potwierdzono, że powoduje to ciąg przyczynowo-skutkowy prowadzący do błędnej diagnostyki i leczenia pacjentów (por. Astran 2021). Ponadto, w wielu przypadkach brakuje wyspecjalizowanych pracowników do pracy z dziećmi z domów przemocowych, co prowadzi do konkluzji, że nie ma skutecznego podejścia do pracy z takimi przypadkami (por. Giardino et al. 2003: 1183). Manders i Stonesach (2009: 229-237) na podstawie przeprowadzonych obserwacji doszli do wniosku, że wielu pracowników nie czuje się komfortowo w relacji z ofiarami dotkniętymi przemocą. Obniża to jakość badania pacjenta, nie wspominając już o pomocy mu udzielonej. Niezmiennie od wielu lat system opieki medycznej w USA pozostaje tematem wielu debat. Przypadek Gypsy Rose Blanchard jest jednym z wielu, które podkreślają potrzebę dokonania wielu reform wynikających ze słabości systemu amerykańskiego. Brak odpowiednich procedur umożliwiających zaobserwowanie przemocy domowej względem dzieci sprawia, że system jest nieudolny. Temat ten był wielokrotnie przytaczany w wielu debatach publicznych przez Hillary Clinton, która walczyła o rozszerzenie praw dla dzieci, zwłaszcza doświadczających przemocy (por. Balala, 2005: 85).

Podobne przypadki przemocy w Niemczech

System ochrony dzieci przed przemocą w Niemczech ma na celu zapobieganie przemocy fizycznej i psychicznej wobec dzieci i młodzieży oraz profilaktykę, aby nie dochodziło do tego typu zdarzeń w przyszłości. Prawodawstwo niemieckie na szczeblu konstytucyjnym określa również takie aspekty, jak prawo rodziców do kontaktu z dziećmi, jeżeli żyją w separacji lub są rozwiedzeni, w celu zapobiegania alienacji dziecka i zapewnienia mu prawidłowego rozwoju emocjonalnego poprzez kontakt z obojgiem rodziców (por. Meysen, 2021: 19). Niemiecki system prawa jest tak skonstruowany, aby dzieci i młodzież nie były narażone na współodczuwanie przemocy domowej stosowanej względem któregoś z rodziców. Jeśli dobro dziecka jest zagrożone, władza rodzi-

cielska może zostać ograniczona, a nawet dzieci mogą zostać zabrane rodzicom decyzją sądu na mocy niemieckiego Kodeksu Cywilnego [BGB]. Poza tym dzieciom i młodzieży w Niemczech przysługują prawa zagwarantowane w Konwencji Praw Dziecka ONZ z 1989 r., którą Republika Federalna Niemiec podpisała w 1992 r. Są w nim wyszczególnione prawa w szczególności do równego traktowania, zapewnienia zdrowia, prawa do edukacji, ochrony przed przemocą i wykorzystaniem seksualnym, wolności wypowiedzi i uczestnictwa oraz opieki rodzicielskiej i wychowania bez przemocy⁴. W przypadku przeniesionego zespołu Münchausena prawo niemieckie przedstawia go jako formę znęcania się nad dzieckiem i w związku z tym schorzenie to stanowi zagrożenie dla dziecka przez manipulację jego zdrowiem. W pierwszej kolejności stosowane są metody wsparcia rodziny, aby w jak najmniejszym stopniu zmienić układ w niej panujący i rozwiązać jednocześnie problem chorobliwej nadopiekuńczości. Poza karą pozbawienia wolności sąd może także pozbawić prawa opieki nad dzieckiem, nie umieszczając rodzica w zakładzie karnym.

Według ekspertów, liczba osób diagnozowanych w Niemczech na przeniesiony zespół Münchausena wynosi od 50 do 200 rocznie (por. Kirscherberger 2015). Mimo podejmowanych działań mających na celu ochronę dzieci przed przemocą domową, także w Niemczech znane są przypadki skrzywdzenia dziecka przez rodzica, który choruje na przeniesiony zespół Münchausena. Jednakże co ciekawe, przypadki te nie są tak rozgłaszane jak przypadek Gypsy Rose, który pojawił się także w licznych niemieckich gazetach.

W ramach naszego badania przeprowadziliśmy analizę internetowych tekstów prasowych, aby określić skalę przemocy w stosunku do dzieci ze strony rodziców chorujących na przeniesiony zespół Münchausena w Niemczech oraz jednocześnie wskazać na kary, które zostały wymierzone sprawcom. W oparciu o wyniki wyszukiwania w wyszukiwarce Google można odnotować tylko pięć przypadków. Poniżej opiszemy szczegółowo wybrane z nich.

Regionalny oddział portalu informacyjnego welt.de pod koniec 2019 roku przekazał informacje o finale sprawy karnej z kraju związkowego Schleszwik-Holsztyn. Wówczas sąd w Lubece [Landgericht Lübeck] skazał 49-letnią matkę na karę ośmiu lat pozbawienia wolności za ciężkie maltretowanie czwórki z pięciorga swoich dzieci. Kobieta miała utrzymywać przez wiele lat, że jej dzieci cierpią na reumatyzm, astmę oraz łamliwość kości. Ponadto miała za to inkasować pieniądze na ich rzekome leczenie. Z zeznań wynika, że dzieci były zmuszane do codziennego wielogodzinnego korzystania z wózków inwalidzkich. Leon doświadczał znęcania się przez matkę od 9. roku życia, Lasse i Luis od 5. r.ż., a Laue od 13. r.ż. (por. Lache 2019). Miały odbywać regularne wizyty lekarskie i być kierowane na wiele niepotrzebnych badań. Kobieta odpowiedziała także za wyłudzenie od państwa dużej kwoty pieniędzy oraz za szkody psychiczne wyrządzone dzieciom (por. Meister 2019). Zdaniem prokuratury, opinie lekarskie dotyczące stanu zdrowia dzieci Marikę B. były sfalszowane. Przed skazaniem na karę pozbawienia wolności sąd pozbawił obojga rodziców praw rodzicielskich, a dzieci przekazał pod opiekę rodziny zastępczej. Pod pieczę nowych opiekunów dzieci nie były już skazane na wózek inwalidz-

4 <https://integreat.app/hannover/pl/witamy/wsp%C3%B3lnie-%C5%BCycie-w-niemczech/prawa-dziecka>. (Data dostępu: 19.03.2024).

ki. Sprawa jednak się skomplikowała, gdy dzieci zaczęły pisać listy do urzędników, że cierpią z powodu oddzielenia od swoich biologicznych rodziców. Kiedy dwoje z dzieci nie wróciło z odwiedzin biologicznych rodziców do rodziny zastępczej sąd w 2018 roku przywrócił rodzicom biologicznym władzę rodzicielską. Dzieci nie wróciły już co prawda na wózek inwalidzki, jednak dotychczasowe wieloletnie znęcanie się nad dziećmi poskutkowało jednak obniżeniem ich sprawności fizycznej, a także uszkodzeniami w rozwoju psychicznym i społecznym. Jak donosi Stern, jedno z dzieci wskutek braków w edukacji szkolnej nie nauczyło się pisać (por. Lache 2019).

Kolejny znany z niemieckiego dziennik *Zeit* przypadek przemocy wobec dzieci odnosi się do Vereny G. Tym razem chodziło o trzydziestoletnią kobietę – Verenę G., która została skazana przez sąd w Hamburgu [Landgericht Hamburg] na karę dwóch lat i dziewięciu miesięcy pozbawienia wolności za to, że celowo wykonywała zastrzyki zakażoną strzykawką swojemu dziecku w 2013 roku. Jak podaje dziennik, wówczas 3-letni syn skazanej miał przebywać pół roku na oddziale intensywnej terapii ze stanem zdrowia zagrażającym jego życiu. Podczas pobytu małoletniego w szpitalu z powodu wysokiej gorączki matka miała mu sześć razy wstrzykiwać do krwioobiegu fekalia i ślinę, gdy tylko stan zdrowia trzylatka ulegał poprawie. Biegli psychiatrzy zdiagnozowali u trzydziestoletniej wspomniany zespół Münchhausena. Sąd uznał jednak, że Verena G. w czasie popełniania czynu zabronionego była poczytalna, co więcej działała w sposób wcześniej zaplanowany. Okazuje się, że nie jest to jedyne zaburzenie psychiczne kobiety, gdyż w wieku 16 lat przeżyła już próbę samobójczą. Niedługo po tym cierpiała na anoreksję oraz stany lękowe. Sąd przy orzekaniu winy uwzględnił okoliczności, przez co oskarżona otrzymała wyrok stosunkowo łagodny, aby był on zgodny z literą prawa, a jednocześnie umożliwiał oskarżonej kontynuację leczenia psychiatrycznego, o co apelował jej obrońca (por. Spanner 2015).

Trzecim przypadkiem, jaki warto przywołać, jest sprawa z 2009 roku, kiedy to matka została skazana na ponad trzy lata więzienia przez sąd w Gießen [Landgericht Gießen] za znęcanie się nad dwuletnią córką, usiłowanie zabójstwa oraz ciężkie uszkodzenie ciała dziecka. U dziecka wykryto duże niedobory potasu zagrażające życiu, a lekarze przez kilka miesięcy próbowali znaleźć przyczynę. Okazało się, że matka regularnie podawała swojemu dziecku środki przeczyszczające. Tak jak w poprzednich przypadkach, u oskarżonej został zdiagnozowany przeniesiony zespół Münchhausena. Diagnoza wpłynęła na złagodzony wymiar kary wobec 39-letniej kobiety ze względu na jej stan psychiczny. Jak donosi prasa, sąd uznał, że przyczyną popełnionych przez matkę czynów jest poważne zaburzenie osobowości.

O kolejnej tragedii z udziałem dziecka donosił w 2015 roku *Focus*. Tym razem do odpowiedzialności miał zostać pociągnięty ojciec, który miał wielokrotnie podawać swojej córce mieszkankę środków dezynfekcyjnych i środków przeczyszczających na bazie cytrynianu. W tym przypadku podejrzenie padło na byłą partnerkę mężczyzny, u której lekarze podejrzewali zespół Münchhausena. Ostatecznie sąd w Poczdamie [Landgericht Potsdam] uznał, że ojciec dziewczynki otruł swoją wówczas ośmiomiesięczną córkę z powodu nienawiści. W artykule prasowym nie podano wymiaru kary, jaka została wymierzona powyższemu ojcu (por. Kischberger 2015).

Wnioski

Analizując przypadki przemocy domowej wobec dzieci w USA i w Niemczech, a także rozwiązania prawne mające na celu zapobiegać tego typu zdarzeniom, można dojść do wniosku, że w żadnym z wymienionych krajów ochrona prawna dzieci przed przemocą nie gwarantuje ich stuprocentowej ochrony. Choć przepisy są w dalszym ciągu udoskonalane, to główną przyczyną ich liczebności jest niska wykrywalność tego typu czynów. Sprawcy skutecznie ukrywają swój proceder, a ofiary są albo więzione, albo zastraszane, dlatego tego typu przestępstwa nie są często zgłaszane na policję. Poza tym, jeżeli nawet postępowanie sądowe zostanie wszczęte, to trwa ono latami. W skrajnych przypadkach, jak choćby opisywany w artykule przypadek Gypsy Rose Blanchard, przeniesiony zespół Münchausena może zakończyć się zamordowaniem oprawcy przez ofiarę. Przytoczone przykłady przemocy w Niemczech pokazują, że oprócz zespołu Münchausena sprawczynie cierpiały także na inne zaburzenia psychiczne, które przyczyniły się do złagodzenia kary. Według nas wymiar kary w wyżej opisanych przypadkach nie jest adekwatny do wymiaru czynów, jakich się dopuścili i skutków, jakie ich dzieci muszą ponosić przez dalsze życie. We wszystkich wymienionych przykładach osoby, u których stwierdzono zespół Münchausena, to kobiety. Bez wątpienia jest to związane ze znacznie większą częstotliwością występowania tej choroby u kobiet niż u mężczyzn. Warto również zauważyć, że system ochrony dzieci przed przemocą w Niemczech wydaje się sprawniejszy niż system USA, gdyż w przypadku przeanalizowanych przypadków przemoc ze strony rodzica była szybciej rozpoznana niż w przypadku Gypsy, która nie uzyskała pomocy ani od społeczeństwa, ani od państwa i była zmuszona sama rozwiązać swój problem.

Bibliografia

- Astran J., (12.03.2021). Controversial Issues in the US Medical Care System. Pozyskano z <https://healthmed.org/controversial-issues-in-the-us-medical-care-system/>. (Data dostępu: 05.06.2023).
- Awadallah N., Vaughan A., Franco K., Munir F., Sharaby N., Goldfarb J., 2005, *Munchausen by proxy: A case, chart series, and literature review of older victims*, „Child Abuse & Neglect”, z. 29, s. 931-941.
- Balala J., 2005, Book Living History. By Hillary Rodham Clinton „Intellectual Discourse”, z. 13 (1), s. 85-102.
- Berent D., Florkowski A., Galecki P., 2012, *Przeniesiony Zespół Münchausena*, „Dziecko Krzywdzone”, nr 2 (39), s. 95-103.
- Carr E., (16.05.2017). Mommy Dead and Dearest, Pozyskano z <https://play.hbomax.com/page/urn:hbo:page:GW1e9ngfRdbeZjQEAAADH>. (Data dostępu: 22.02.2023).
- Cohen D. (18.03.2024). Why Did Gypsy Rose Blanchard Delete Her TikTok?, Pozyskano z <https://www.thecut.com/article/why-did-gypsy-rose-blanchard-leave-instagram-tiktok.html>. (Data dostępu: 19.03.2024).
- Dean M. (19.08.2016). Dee Dee Wanted Her Daughter To Be Sick, Gypsy wanted Her Mom Murdered. Pozyskano z <https://www.buzzfeednews.com/article/michelledean/dee-dee-wanted-her-daughter-to-be-sick-gypsy-wanted-her-mom>. (Data dostępu: 15.01.2023).

- Giardino A., Hudson K., Marsh J., 2003, *Providing medical evaluations for possible Child maltreatment to children with special health care needs*, „Child Abuse & Neglect”, z. 27, s. 1179-1186.
- Hirschberger R. (28.06.2015). Sie spritzte ihrem Sohn Urin: Wenn Mütter ihre Kinder Krank machen, Hamburg, 28.06.2015. Pozyskano z https://www.focus.de/gesundheit/news/muenchhausen-stellvertreter-syndrom-sie-spritze-ihrem-sohn-urin-wenn-muetter-ihre-kinder-krank-machen_id_4780954.html. (Data dostępu: 19.03.2024).
- Kolk B., Hopper J., Crozier J., 2001, *Child Abuse in America: Prevalence and Consequences*, „Journal of Aggression, Maltreatment, and Trauma”, s. 1-20.
- Lache A. (13.11.2019). Mutter steht wegen Münchhausen-Syndrom vor Gericht. Pozyskano z <https://www.stern.de/gesellschaft/mutter-steht-wegen-muenchhausen-syndrom-vor-gericht--8977290.html>. (Data dostępu: 19.03.2024).
- Manders J., Stoneman Z., 2009, *Children with disabilities in the child protective services system: An analog study of investigation and case management*, „Child Abuse & Neglect”, z. 33 (4), s. 229-237.
- Meister E.-M., (13.11.2019). Acht Jahre Haft für Mutter wegen schwerer Misshandlung, Hamburg. Pozyskano z <https://www.welt.de/regionales/hamburg/article203452852/Muenchhausen-Stellvertreter-Syndrom-Acht-Jahre-Haft-fuer-Mutter.htm>. (Data dostępu: 16.03.2024).
- Meysen T., 2021. „Kindschaftssachen und h'usliche Gewalt. Umgang, erterliche Sorge, Kindeswohlgefährdung, Familienverfahrensrecht“. Ulm 2021.
- Perry C. (17.02.2021). Munchausen By Proxy: Everything you need to know, Pozyskano z <https://yourbrain.health/munchausen-by-proxy>. (Data dostępu 05.05.2023).
- Read J., Clements L., Ruebain D. 2006, *Disabled Children and the Law*. London, Philadelphia.
- Spanner E., (10.10.2015). Liebvoll und grausam. Pozyskano z <https://www.zeit.de/hamburg/stadtleben/2015-10/gerichtsurteil-hamburg-kindesmisshandlung-muenchhausen-stellvertreter-syndrom/komplettansicht>. (Data dostępu: 16.03.2024).
- Sypek Wiktoria, 2023. “Possible flaws of the Children Policy in the US on the Example of the case of Gypsy Rose Blanchard”, Kraków [nieopublikowana praca licencjacka].

Źródła internetowe:

- https://en.wikipedia.org/wiki/Gypsy-Rose_Blanchard. (Data dostępu: 16.03.2024).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Gypsy-Rose_Blanchard#Murder_of_DeDee_Blanchard. (Data dostępu: 16.03.2024).
- <https://www.faz.net/aktuell/rhein-main/hessen/muenchhausen-stellvertreter-syndrom-dauerdosis-abfuehrmittel-fuer-kind-mutter-soll-in-haft-11079356.html>. (Data dostępu: 16.03.2024).
- <https://ritter-gerstner.de/das-muenchhausen-by-proxy-syndrom/>. (Data dostępu: 16.03.2024).
- <https://integreat.app/hannover/pl/witamy/wsp%C3%B3lnie-%C5%BCycie-w-niemczesz-prawa-dziecka>. (Data dostępu: 19.03.2024).



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

IWONA BUJARSKA, JULIA SIEPIETOWSKA

Studentki I roku pracy socjalnej, studia II stopnia
Studenckie Koło Naukowe „SOCJALIA”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
First-year social work students, second-cycle studies
„SOCJALIA” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Ośrodki interwencji kryzysowej jako forma pomocy i wsparcia społecznego osób i rodzin w kryzysie

Crisis intervention centers as a form of help and social support for individuals
and families in crisis

Abstract: Crisis is a very common and multifaceted concept. It can refer to various areas such as the economy, nature, events, etc. However, the concept of crisis also relates to people. It should be emphasized that a crisis is a phenomenon causing a disruption in an individual's personal life, often affecting their surroundings. People experiencing a crisis most often seek help from close ones, but in such situations, professional support should be an adequate solution. An example of institutional forms of help in the face of challenges accompanying human crises can be Crisis Intervention Centers. Unfortunately, their insufficient number means that not every person in need of support will receive it at the mentioned facility.

Keywords: family, crisis, Crisis Intervention Center, social support

USTALENIE DEFINICYJNE POJĘĆ: RODZINA, KRYZYS, WSPARCIE SPOŁECZNE WEDŁUG LITRATURY PRZEDMIOTU

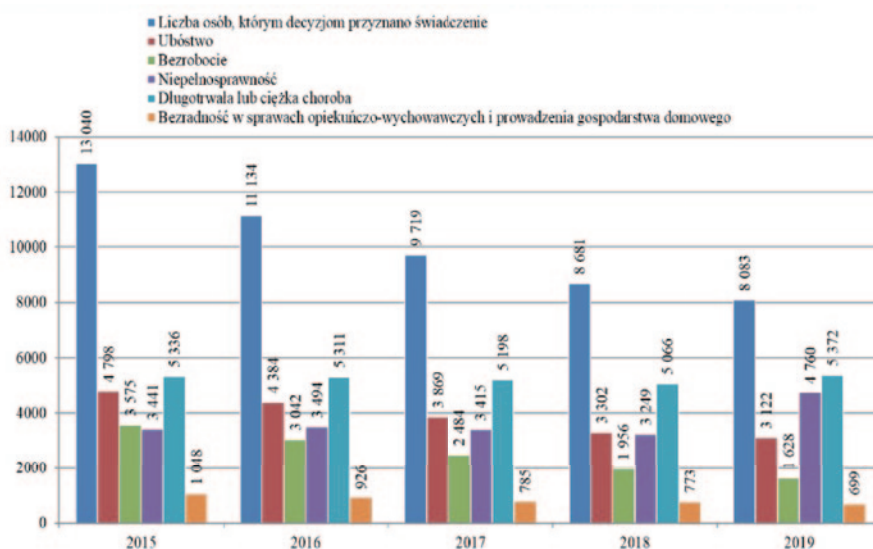
Rodzina to jedno z najważniejszych i podstawowych środowisk wychowawczych i najważniejsza grupa społeczna. Rodzina stanowi grupę osób, które są związane ze sobą stopniem pokrewieństwa bądź powinowactwa. Według Encyklopedii PWN *rodzina* to „socjologiczna forma życia zbiorowego, występująca w zróżnicowanych historycznie i kulturowo formach” (www.encyklopediapwn.pl). Rodzina zapewnia w społeczeństwie pewne funkcje, takie jak: prokreacyjna, socjalizacyjna, produkcyjna, usługowo-opiekuńcza czy psychohygieniczna. W rodzinie czujemy się bezpiecznie, możemy zwierzyć się

z własnych lęków czy niepokojów. Niejednokrotnie niestety dobrostan i spokój rodziny może być zaburzony z wielu powodów. Tak właśnie może zaczynać się nieprzyjemny, przybierający różny wpływ – kryzys. Termin *kryzys* pochodzi z języka greckiego. Tłumaczenie słowa: *kryzys* w języku angielskim – *crisis* – oznacza stan nagłego i gwałtownego przeżycia ze skutkiem negatywnym. Według twórczyni podwalin interwencji kryzysowej w Polsce Wandy Badury-Madej „kryzys jest przejściowym stanem nierównowagi wewnętrznej, wywołanym przez krytyczne wydarzenie bądź wydarzenia życiowe, wymagający istotnych zmian i rozstrzygnięć” (Badura-Madej 1999: 16). Krytyczne wydarzenia życiowe to takie, które zaburzają nasze codzienne funkcjonowanie oraz naruszają naszą barierę bezpieczeństwa, jak i sferę związaną z emocjami. Kryzys jako stan psychiki cechuje wysoki poziom napięcia emocjonalnego. Jest to bardzo niebezpieczny stan zarówno dla jednostek, jak i rodzin, w których niezałagodzony kryzys może powodować poważniejsze skutki w różnych sferach życia. Działania podjęte w odpowiednim czasie mogą być zbawienne. *Wsparcie społeczne* to pomoc, z której warto skorzystać podczas kryzysu: „Wielu badaczy definiuje wsparcie społeczne jako powszechnie oczekiwaną pomoc dostępną dla jednostki lub grupy w sytuacjach trudnych, stresowych, przełomowych, których sami nie są w stanie przezwyciężyć. Ten szczególny sposób i rodzaj pomocy ma służyć mobilizacji sił po to, by móc radzić sobie ze swoimi problemami” (Leśniewska 2012: 210). Wsparcie społeczne może przybierać różne formy. Wyróżnia się: wsparcie emocjonalne (najbardziej potrzebne w czasie kryzysu), wsparcie instrumentalne, wsparcie informacyjne oraz wsparcie rzeczowe, inaczej materialne.

RODZINY ZNAJDUJĄCE SIĘ W TRUDNEJ SYTUACJI ŻYCIOWEJ W KIELCACH W ŚWIEŁIE DANYCH STATYSTYCZNYCH

„Kielce to miasto na prawach powiatu w południowo-wschodniej Polsce, stolica województwa świętokrzyskiego. Położone w Górach Świętokrzyskich, nad rzeką Silnicą, historycznie w Małopolsce. Centralny ośrodek aglomeracji kieleckiej, stanowi regionalne centrum gospodarcze, naukowe, kulturalne oraz wystawienniczo-targowe” (www.wikipedia.pl). Niestety liczba mieszkańców Kielc spada z roku na rok. W 2020 r. liczba mieszkańców wynosiła 183 tysięcy 86 stałych mieszkańców i 4 345 przebywających czasowo, a już w 2023 r. 176 tysięcy 22 stałych mieszkańców i 3646 przebywających czasowo. Liczba urodzeń także spada, w 2019 r. odnotowano 5865 urodzonych dzieci w kieleckich szpitalach, w 1901 przez kobiety zameldowane w Kielcach, a w 2023 r. nastąpił znaczny spadek, bo tylko 4575 dzieci urodzonych w kieleckich szpitalach, w tym 1090 przez kobiety zameldowane w Kielcach (www.kielce.naszemiasto.pl).

Artykuł 7 ustawy o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r. wskazuje powody, dla których udzielana jest pomoc społeczna, to m.in. właśnie bezrobocie, ubóstwo, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba czy bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (art. 7, Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593). Świadczenie z pomocy społecznej ma dwie formy: pieniężną i niepieniężną. Z powyższego wykresu wynika, iż w 2015 r. osób, którym przyznano świadczenie było 13 040, a w 2019 r. odnotowano spadek w odniesieniu do 2015 r. o 4 957 osób. W przeciągu tych 5 lat obserwujemy spadek liczby osób, którym przyznano zaświadczenie z powodu ubóstwa oraz bezrobocia, a także niewiel-

Wykres 1. Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie z MOPR, oraz główne powody przyznania świadczeń w latach 2015-2019

Źródło: Ocena zasobów pomocy społecznej miasta Kielce za rok 2019 (www.mopr.kielce.pl).

Tabela 1. Świadczenia udzielone na podstawie ustawy o pomocy społecznej w 2019 r.

Świadczenie	Kwota	Liczba osób	Liczba świadczeń	Liczba decyzji
Zadania własne gminy				
Zasiłki okresowe	4 453 340,19	2 121	13 503	5 632
w tym: zrealizowane w formie talonów	191 925,00	159	864 tj. 7 677 szt.	x
Zasiłki celowe na pokrycie wydatków powstałych w wyniku zdarzenia losowego	66 174,78	6	7	7
Zasiłki celowe	414 061,02	1 568	3 785	3 772
Zasiłki celowe pod warunkiem zwrotu części lub całości kwoty zasiłku	124 580,15	536	1 195	1 194
Zasiłki celowe specjalne	39 650,08	2	2	2
Zasiłki celowe Program rządowy <i>Pomoc państwa w zakresie dożywiania</i>	2 109 406,13	1 662	14 662	5 496
Zasiłki stałe	8 684 540,19	1 573	16 488	1 084
w tym: zrealizowane w formie talonów	208 750,00	99	831 tj. 8 350 szt.	x

Źródło: Ocena zasobów pomocy społecznej miasta Kielce za rok 2019 (www.mopr.kielce.pl).

ki związany z bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. W przeciągu tych lat niestety obserwujemy wzrost liczby osób, którym przyznano zaświadczenie z powodu niepełnosprawności, a także utrzymującej się długotrwałej lub ciężkiej choroby.

Średnia wysokość zasiłku stałego w 2019 roku wyniosła 486,00 zł. Został on wypłacony 1 573 osobom. Średnia wysokość zasiłku okresowego wyniosła 373,00 zł, który przyznano 2 121 osobom. Zasiłki celowe, których wysokość uzależniona jest od potrzeb i możliwości finansowych gminy, wypłacono 3 774 osobom. Świadczenie to najczęściej przyznawane było na zakup leków, opału, środków czystości, odzieży i obuwia oraz pokrycie kosztów energii elektrycznej. W ciągu 2019 roku udzielono świadczeń niepieniężnych w postaci: – nowej odzieży, obuwia i pościeli (520 osób), – wypożyczenia sprzętu rehabilitacyjnego (38 osób), – opału z dowozem do miejsca zamieszkania (680 ton), – sprawienia pogrzebu (98 usług pogrzebowych), – usług pralniczych (6 osób, głównie obłożnie chorych, starszych i niepełnosprawnych) (www.mopr.kielce.pl).

WYBRANE KRYZYSY WŚRÓD LUDZI I RODZIN

Kryzysy wśród ludzi i rodzin mogą przybierać różne formy i być wywołane różnymi czynnikami zarówno zewnętrznymi, jak i czynnikami wewnętrznymi. Powstałe problemy mogą prowadzić do konfliktów w rodzinach, trudnościach w kontaktach międzyludzkich, ale również mogą negatywnie wpływać na nasze zdrowie psychiczne i fizyczne. W takich sytuacjach istotne jest poszukanie profesjonalnej pomocy, aby przeciwdziałać negatywnym skutkom doświadczanych kryzysów. W momencie stania się osobą bezrobotną doświadczamy trudności finansowych, które mogą prowadzić do odczuwania przewlekłego stresu, budzić niepewność i frustracje, często taka sytuacja dodatkowo prowadzi do konfliktów wewnątrzrodzinnych. Jednym z poważniejszych doświadczanych kryzysów jest przemoc domowa, może ona przybierać różne formy: psychiczną, fizyczną, seksualną, ekonomiczną, a także zaniedbanie. Przemoc domowa prowadzi do urazów nie tylko fizycznych, ale i emocjonalnych, niszczy zaufanie do innych, a także może dezorganizować relacje międzyludzkie. Osoby, które doświadczają przemocy domowej, bardzo często się izolują od rodzin i środowiska zewnętrznego, unikają drażliwych dla nich tematów i ukrywają, że stali się ofiarami we własnych domach. Ważne jest w takich sytuacjach aby zapewnić wsparcie, bezpieczne schronienie, a także dostęp do pomocy psychologicznej i prawnej. W rodzinach, w których wystąpiło bezrobocie lub przemoc, często jednocześnie pojawia się alkoholizm. Alkoholizm jest kryzysem, który w szczególności sposób dotyka zarówno osobę uzależnioną od alkoholu, jak i jej bliskich, w większości przypadków prowadząc do współuzależnienia członka rodziny. Alkoholizm negatywnie wpływa zarówno na zdrowie fizyczne, psychiczne jak i społeczne. Prowadzi do konfliktów, problemów finansowych i niejednokrotnie do przemocy. Osoby współuzależnione od osoby nadużywającej alkoholu chorobliwie bronią i usprawiedliwiają tę osobę. Unikają rozmów na ten temat i nie chcą wsparcia z zewnątrz, ślepo wierząc, że problem sam z niknie, a nawet twierdzą często, że taki problem w ich domu nie ma miejsca. Jeżeli chodzi o samobójstwa czy próby samobójcze, są to bardzo poważne kryzysy, których niestety obserwujemy z roku na rok coraz więcej. Samobójstwa i próby samobójcze dotyczą nie tylko jednostkę, ale całą rodzinę. Przyczyn wystąpienia tego kryzysu może być wiele,

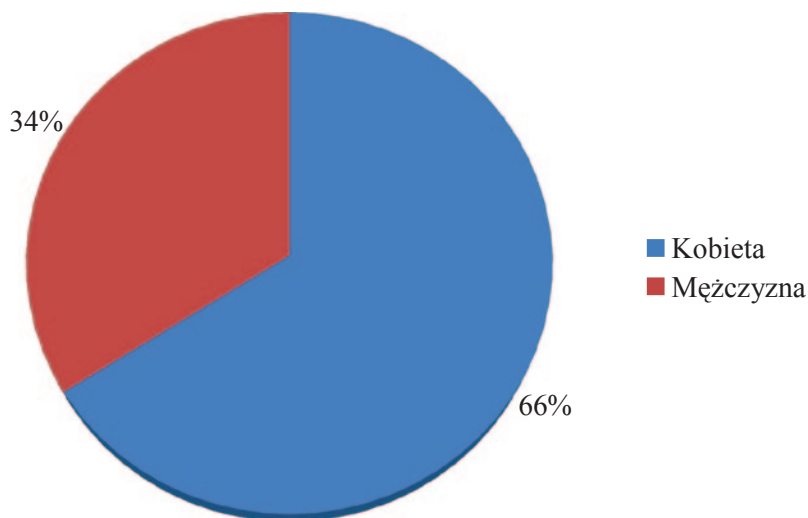
mogą to być: problemy zdrowia psychicznego, stres, depresję, izolacja lub wykluczenie społeczne, a także mogą być to czynniki występujące w środowisku domowym. W tego rodzaju kryzysach ważne jest szybkie dostrzeżenie kryzysu i wprowadzenie odpowiedniego wsparcia psychologicznego, terapeutycznego, czy nawet psychiatrycznego, które zapewni, także dostęp w trudnych przypadkach do leczenia farmakologicznego.

WSPARCIE INSTYTUCJONALNE ORAZ SPOŁECZNE. FORMY WSPARCIA DLA OSÓB I RODZIN BĘDĄCYCH W KRYZYSIE

Instytucjonalne formy pomocy pełnią ważną rolę, należą one do jednostek organizacyjnych, których celem jest realizacja usług oraz zadań wspierających osoby i rodziny dotknięte różnego rodzaju trudnościami. Dla osób będących w kryzysie dostępne są między innymi Ośrodki Interwencji Kryzysowej. Ośrodek taki to placówka, która kompleksowe działania podejmuje w ciągu 24h od przyjęcia zgłoszenia, pracujący tam interwenci kryzysowi mają szeroką wiedzę z zakresu psychologii kryzysu, a zespół interwencji kryzysowej jest przeważnie interdyscyplinarny. Ośrodki interwencji kryzysowej udzielają pomocy w zakresie wszystkich rodzajów kryzysów – od kryzysów rozwojowych po kryzysy traumatyczne, a wsparcie ośrodka trwa dopóki kryzys danej osoby nie zostanie rozwiązany. Wsparcie pracy socjalnej i pomocy społecznej jest kluczowe w kryzysie. Pomoc tych ośrodków zapewnia: środki materialne, doradztwo, wsparcie emocjonalne oraz pomaga w wykorzystywaniu zasobów społecznych i publicznych. Ze względu na to, że praca socjalna, jak i pomoc społeczna współpracują z różnego rodzaju instytucjami i placówkami, to mogą zapewnić skuteczną pomoc w kryzysie. Natomiast specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie są bardzo istotne w kwestii zapewnienia bezpieczeństwa i wsparcia dla osób dotkniętych przemocą. W swoich ofertach mają bardzo szeroki zakres usług: schronienie, poradnictwo prawne i wsparcie psychologiczne, ale również pomagają w znalezieniu długoterminowych rozwiązań. Należy wskazać także na działanie telefonów zaufania: dla dzieci i młodzieży, kryzysowy telefon zaufania, telefon dla osób dorosłych w kryzysie samobójczym i wiele innych. Większość telefonów zaufania to telefony całodobowe, ale niektóre z nich są dostępne w określonych godzinach. Zawsze warto sprawdzić ich dostępność lub poprosić kogoś o informacje na ten temat, na przykład pracownika socjalnego, który udostępni spis telefonów zaufania i godziny, w jakich można dzwonić na dany numer.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Poniżej przedstawione badania pochodzą z obronionej w 2023 roku pracy dyplomowej Iwony Bujarskiej pod tytułem: „Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin w czasie pandemii Covid-19”. Praca nie była nigdzie publikowana. Badaniu został podjęty Ośrodek Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii na ul. Jana Nowaka Jeziorańskiego 65 w Kielcach. Łączna liczba respondentów wyniosła 50 osób.

Wykres 2. Płeć respondentów

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s.41.

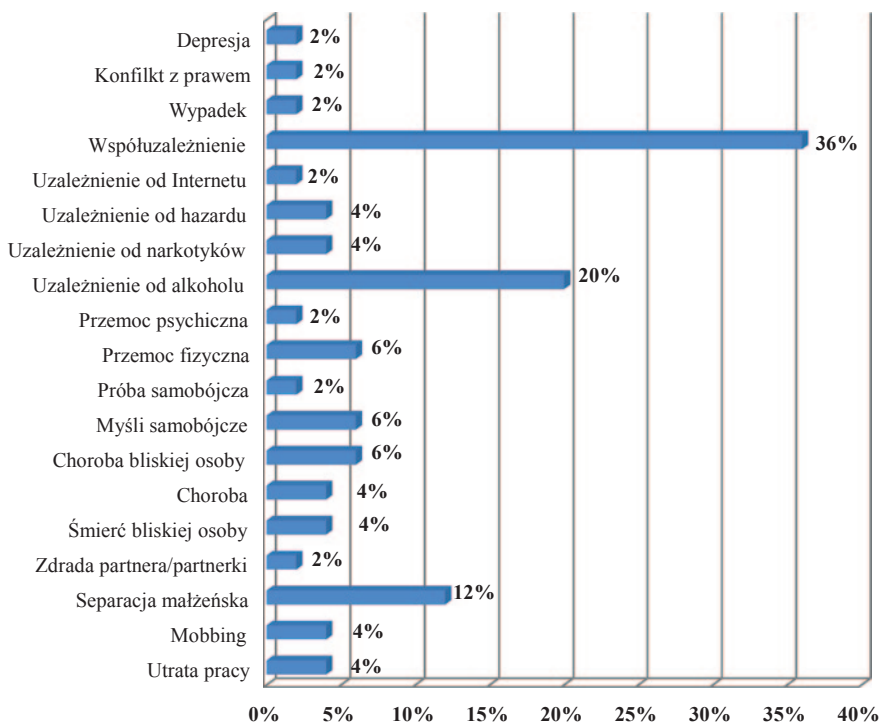
Wśród respondentów większość stanowiły kobiety (66%), co może świadczyć o większej wrażliwości na dostrzeganie problemu niż u mężczyzn (34%), którzy mogą się wstydzić prosić o pomoc, przejawiając stereotypowe podejście do zagadnienia.

Według danych widniejących na wykresie (Wykres 3.) wynika, że najczęstszą sytuacją kryzysową, która spowodowała zgłoszenie się do OIKiP, było współzależnienie (36%), co może niewątpliwie zaskakiwać, ale także i martwić. Można zauważyć, iż więcej osób zgłasza się do ośrodka ze współzależnieniem niż samych uzależnionych. 20% ankietowanych zaznaczyło uzależnienie od alkoholu, co nadal stanowi duży problem, a 12% separację małżeńską, której głównym powodem mogła być izolacja w dobie pandemii Covid-19. Po 2% respondenci wskazali następująco: depresję, konflikt z prawem, wypadek, uzależnienie od Internetu, przemoc psychiczną, próbę samobójczą oraz zdradę partnera/partnerki.

Aż 48% ankietowanych zmaga się z problemami powyżej 5 lat, co może świadczyć o bardzo poważnym problemie lub wielości problemów, które trudno osobom badanym przezwyciężyć. 24% zaś zmaga się z nimi dopiero od 1 roku. Najmniej, bo 12% respondentów zmaga się z problemem/problemami od 3-4 lat, aczkolwiek jest to też długi okres czasu.

Osoby badane dopiero od 1 roku zaczęły korzystać z pomocy i wsparcia oferowanego przez OIKiP, co niekoniecznie pokrywa się z wykresem nr 4, mówiącym o tym, że prawie połowa z nich boryka się z problemem/problemami od 5 lat. Świadczyć może to o tym, że osoby badane zwlekały z udaniem się po pomoc lub możliwe wcześniejsza po-

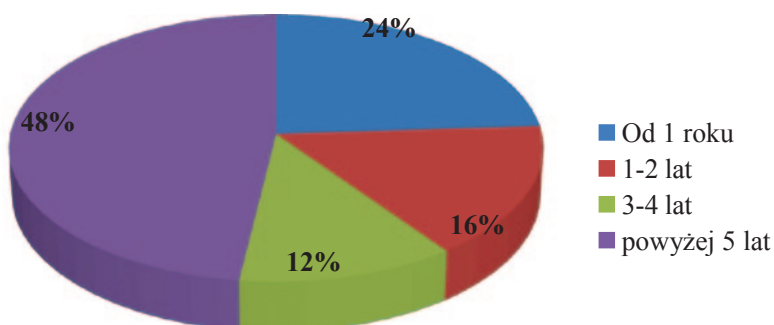
Wykres 3. Powód sytuacji kryzysowej, która spowodowała zgłoszenie się osoby badanej do Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii (OIKiP)*



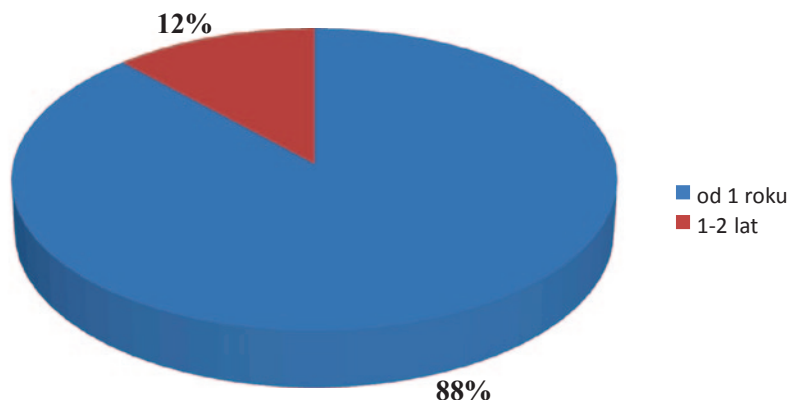
*Suma odpowiedzi nie sprowadza się do 100%, ponieważ było to pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 49.

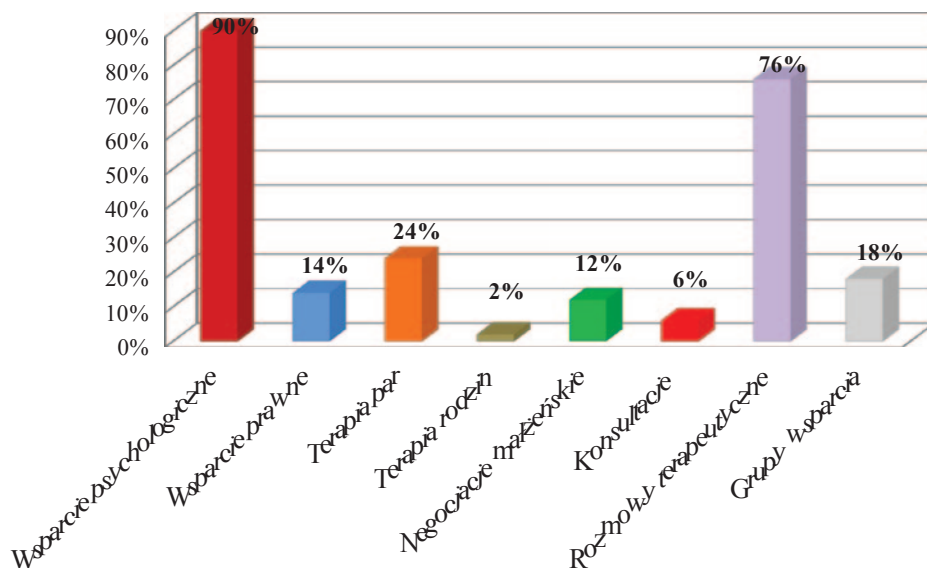
Wykres 4. Czas zmagania się z problemami



Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 51.

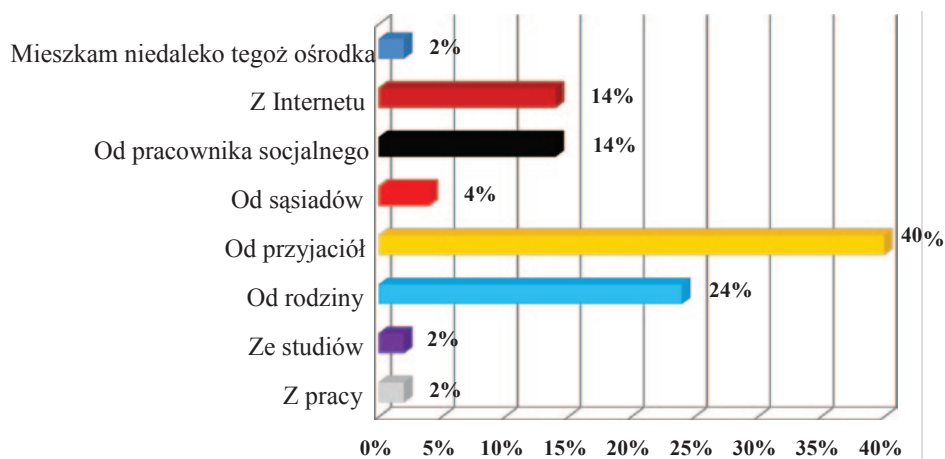
Wykres 5. Długość korzystania ze wsparcia OIKiP

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 51.

Wykres 6. Najbardziej potrzebny rodzaj wsparcia w dniu przyjęcia do Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii*

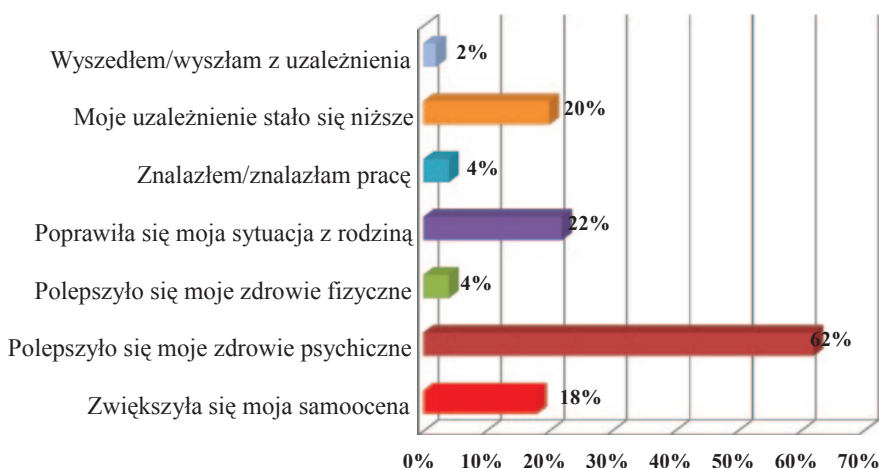
*Suma odpowiedzi nie sprowadza się do 100%, ponieważ było to pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 54.

Wykres 7. Źródło informacji o działalności Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii*

*Suma odpowiedzi nie sprowadza się do 100%, ponieważ było to pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 56

Wykres 8. Zmiana sytuacji podczas trwania terapii w Ośrodku Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii*

*Suma odpowiedzi nie sprowadza się do 100%, ponieważ było to pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany), s. 57.

moc innych instytucji była niewystarczająca. Tylko 12% ankietowanych od 1-2 lat korzysta z usług OIKiP.

Najbardziej potrzebnym wsparciem dla ankietowanych okazało się wsparcie psychologiczne (90%), była to najczęściej wskazywana odpowiedź, co może wynikać z tego, że respondenci nie radzili sobie psychicznie z problemami. Kolejnym ważnym wsparciem dla osób badanych były rozmowy terapeutyczne (76%), co może świadczyć o tym, iż ankietowani mieli potrzebę wysłuchania ich problemów i pewnego rodzaju doradztwa. Najmniej potrzebnym wsparciem okazała się terapia rodzin (2%).

Najczęstszym źródłem wiedzy o działalności OIKiP przez ankietowanych była informacja podana przez przyjaciół (40%), a następnie od rodziny (24%), co może wskazywać na to, iż przyjaciele oraz rodzina zauważyła problem swoich bliskich i zdołała pomóc, podsuwając myśl o tym ośrodku. Najmniej odpowiedzi (po 2%) padło za to na odpowiedzi: ze studiów, z pracy oraz respondent mieszkał niedaleko tego ośrodka.

Ponad połowa respondentów (62%) wyznała, iż w trakcie trwania terapii w ośrodku polepszyło się ich zdrowie psychiczne, co może świadczyć o pozytywnym aspekcie tej terapii. Tylko jedna osoba badana (2%) odpowiedziała, że wyszła definitywnie z uzależnienia.

Podsumowanie

Celem powyższego artykułu jest zwrócenie uwagi na najważniejsze problemy ludzi w dzisiejszym świecie oraz wskazanie roli, jaką Ośrodki Interwencji Kryzysowej pełnią we wspieraniu osób i rodzin dotkniętymi kryzysami współcześnie, przy jednoczesnej analizie dostępnych form pomocy w tego typu instytucjach. Z uwagi na fakt, iż kryzys może stanowić poważne zagrożenie wśród dzieci, ludzi dorosłych czy rodzin, a także może przybrać fatalne skutki, powinno zwrócić uwagę państwa na dużą niemożność radzenia sobie z kryzysami przez wskazane jednostki. Stanowi ogromne wyzwanie dla polityki państwa. Adekwatnie do istniejących problemów powinno budować i rozwijać się coraz więcej instytucji i placówek wspierających pod tym właśnie względem, a także szkolić kadrę profesjonalistów.

Bibliografia

- Badura-Madej W., 1999, *Podstawowe pojęcia teorii kryzysu i interwencji kryzysowej* (w:) W. Badura-Madej (red.) *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych*.
- Bujarska I., Rola Ośrodka Interwencji Kryzysowej i Psychoterapii w systemie wsparcia społecznego osób i rodzin podczas pandemii Covid-19, praca dyplomowa obroniona w 2023 r. na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach (tekst niepublikowany).
- Kielce, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kielce> (dostęp: 11.03.2024r.).
- Kubacka-Jasiecka D., 2010, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*, Warszawa.

- Leśniewska G., 2012, *Wsparcie społeczne jako element zrównoważonego rozwoju społecznego* (w:) „Handel Wewnętrzny”, t. 3, s. 210 - 218. <https://bazekon.uek.krakow.pl/gospodarka/171334553>.
- Ocena zasobów pomocy społecznej miasta Kielce za rok 2019, MOPR 2020, www.mopr.kielce.pl (dostęp: 12.03.2024r.).
- Ośrodek Interwencji Kryzysowej – dlaczego warto o nim wiedzieć? www.twojpsycholog.pl (dostęp: 16.03.2024r.).
- Pojęcie „rodzina”, www.encyklopediapwn.pl (dostęp: 11.03.2024r.).
- Raport demograficzny z Kielc za 2023 rok, <https://kielce.naszemiasto.pl/raportdemograficzny-z-kielc-za-2023-rok-drastyczny-spadek/ga/c1-9573835/zd/87055785> (dostęp: 11.03.2014r.).
- Telefony zaufania – przydatne infolinie, wsparcie psychologiczne i poradnictwo www.warszawa19115.pl (dostęp: 16.03.2024r.).
- Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. 2004., Nr 64., poz. 593.) tekst jednolity (Dz.U. 2021., poz. 2268).



ANIELA DARMOFAŁ, AMELIA DŁUŻNIEWSKA

Aniela Darmofał

Studentka II roku pedagogiki specjalnej, studia jednolite magisterskie
Second-year special pedagogy student, uniform master's degree studies

Amelia Dłużniewska

Studentka II roku pedagogiki resocjalizacyjnej, studia I stopnia
Studenckie Koło Pedagogów Społecznie Zaangażowanych
Uniwersytet w Białymstoku

Second-year social rehabilitation pedagogy student, first-cycle studies
Student Circle of Socially Engaged Pedagogues
University of Białystok

Motywacja studentów do podejmowania działań prospołecznych – na podstawie badań własnych

Student motivation for undertaking prosocial activities – based on own research

Abstract: This article discusses the definitions of theory and practice and their significance in social pedagogy. It also presents various theories of motivation. The importance of understanding motivation as a key factor influencing individual behaviors and the effectiveness of actions in the context of personnel and organizational management is emphasized. The motivations for students to undertake prosocial activities based on qualitative research are described.

Keywords: motivation, social practice theory, needs theory, social pedagogy, prosocial activity

Wprowadzenie

Relacja między teorią a praktyką odgrywa istotną rolę w obszarze pedagogiki społecznej, będąc kluczowym elementem w procesie tworzenia i implementacji programów edukacyjnych. Teoria oraz praktyka są ściśle ze sobą powiązane, tworząc integralny system funkcjonowania w dziedzinie pedagogicznej. Współczesny sposób rozumienia motywacji studentów, analizowany w kontekście teorii praktyk społecznych oraz różnych teorii motywacji, stanowi istotny obszar zainteresowania badaczy i praktyków edukacji. Omówienie tych zagadnień w kontekście współczesnego systemu edukacyjnego stano-

wi istotny wkład w dyskusję na temat skuteczności motywacji w obszarze działań prospołecznych.

Motywacje studentów do podejmowania działań prospołecznych w świetle literatury naukowej

Teoria i praktyki jako integralne elementy działania naukowego

Słownik języka polskiego (SJP) definiuje teorię jako *całościową koncepcję zawierającą opis i wyjaśnienie określonych zjawisk i zagadnień*; [sjp.pl, dostęp: 11.03.2024] oraz jako *tezę jeszcze nieudowodnioną lub nieznajującą potwierdzenia w praktyce* [sjp.pl, dostęp: 11.03.2024]. Praktykę natomiast SJP przedstawia jako *świadome, celowe działanie wykonywane regularnie, też: doświadczenie, umiejętności zdobyte dzięki takiemu działaniu* [sjp.pl, dostęp: 11.03.2024]. W pedagogice społecznej od ponad stu lat fundamenty stawia się, bazując na praktyce, na działaniu, na doświadczeniu.

Podążając za wybitnymi pedagogami, prekursorami współczesnego postrzegania i modelowania pedagogiki jako dziedziny naukowej, społecznej i akademickiej, skupimy się na porównaniu teorii oraz praktyki. Helena Radlińska – twórczyni polskiej pedagogiki społecznej – z początku była działaczką społeczną, pedagożką i wychowawczynią, która stawiała na praktykę. Radlińska po ukończeniu studiów została uczoną, co oznacza, że mimo zamiłowania do praktyki, teoria nie pozostawała jej obca, odmienna czy oddzielna. Teoria i praktyka były zespolone od początku pracy społecznej Heleny Radlińskiej. Działalność twórczyni polskiej pedagogiki społecznej skierowała wielu teoretyków ku badaniom praktycznym. (Sroczyński 2022, s.137-147 [dostęp: 11.03.2024]).

Dualność, która występuje w polskiej kulturze, że bez praktyki teoria jest “tylko teorią” – zdystansowanym i wzbudzającym niechęci do nauki pojęciem, jest jak najbardziej zgodny z tym, o czym mówią prekursorzy pedagogiki społecznej, jak i innych dziedzin pedagogicznych. Wincenty Okoń, opisując metody wychowania zawarte w podręczniku *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, bazował na praktycznym zastosowaniu ich podczas swojej działalności. Metody kształcenia W. Okonia opierały się na teoretycznej koncepcji wskazującej na cele kształcenia. Jednak *nie wszyscy teoretycy traktują metodę jako „sposób” kształcenia. Uważa się ją również za formę, drogę (czyli tok nauczania) lub za środek nauczania* (Okoń 2003). Forma i droga nauczania to proces, którego nie da się w pełni teoretyzować. Potrzebna jest w tym procesie praktyka, doświadczenie, działanie, aby metody kształcenia (czyli *wypróbowany i systematycznie stosowany układ czynności nauczycieli i uczniów, realizowanych świadomie w celu spowodowania założonych zmian w osobowości uczniów*) były w pełni realizowane tak, by przyniosły pożądane założenia oraz cele (Okoń 2016, s. 241-245). Tym, co utwierdza teorię i praktykę jako oddzielne przedmioty, które wspólnie przynoszą świetnie opracowane koncepcje, jak twierdzi prof. Maria Czerepaniak-Walczak, jest poznanie dobrej teorii, która sprawdza się w praktyce, jak i dobrej praktyki, która zgadza się z pewnymi teoriami (s. 10-11, [dostęp: 11.03.2024]).

Teoria praktyk

Współcześnie poznanie teorii i praktyki doprowadziło do wskazania na pojęcie teorii praktyk społecznych, którego gruntem są, jak opisuje Theodore Schatzki – jeden z prekursorów omawianego pojęcia (...) *wcielone i zapośredniczone przez przedmioty strumienie ludzkiej aktywności centralnie zorganizowane wokół podzielonego praktycznego rozumienia. Takie podejście przeciwstawić można perspektywom, w których – w definiowaniu tego, co społeczne – podkreśla się znaczenie jednostek, interakcji i działań, języka, systemów znaczeń, świata przeżywanego, instytucji/ról, struktur lub systemów* (2016, s. 29-32).

Niniejszy artykuł dotyczy motywacji studentów do podejmowania działań prospołecznych. Zdefiniowano motywację w teorii praktyk, kiedy jest ona oparta na pewnych założeniach, które dzięki praktyce mogą osiągnąć konkretne, pożądane przez społeczeństwo efekty, wyniki, skutki. Przeprowadzone badania typują różne powody, przez które studenci podejmują działania prospołeczne. Wyróżniłyśmy między innymi: 1) wrażliwość na potrzeby innych; 2) chęć pomocy innym dzięki doświadczeniom własnym; 3) korzyści wynikające z niesienia pomocy innym; 4) chęć zdobycia doświadczenia.

Motywacja

Motywacja jest jednym z fundamentalnych pojęć w dziedzinie psychologii. Encyklopedia PWN definiuje pojęcie motywacji następująco: *motywacja [łac.], psychol. proces regulacji psychicznych, nadający energię zachowaniu człowieka i ukierunkowujący je; może mieć charakter świadomy lub nieświadomy. Motywacja jest procesem regulacyjnym, który steruje zachowaniem tak, aby doprowadziło ono do określonego efektu (celu); wzbudzając energię do działania i ukierunkowując je na cel, motywacja organizuje pojedyncze reakcje w zintegrowany wzorzec oraz podtrzymuje aktywność podmiotu dopóki nie zostaną zmienione warunki, które ją zapoczątkowały; siła dążenia do określonego celu (siła motywacji) zależy zarówno od spostrzeganej wartości (atrakcyjności) celu, jak i subiektywnego prawdopodobieństwa (przekonania o możliwości) jego osiągnięcia* [sjp.pl, dostęp: 11.03.2024]. Motywacja może być wywoływana przez różnorodne bodźce, takie jak nagrody, aspiracje, potrzeby, wartości, czy też zewnętrzne bodźce jak presja społeczna czy obietnice korzyści. Różnorodność motywacji sprawia, że badacze opracowali wiele teorii, które próbują wyjaśnić, co kształtuje motywację oraz jak efektywnie ją stymulować. W artykule E. Kacprzak-Biernackiej, A. Skura-Madziały, Z. Kopańskiego i I. Brukwickiej, Y. Lishchynsky, M. Mazurek pt.: *„Teorie i narzędzia motywacji”* autorzy skupiają się na przedstawieniu różnorodnych teorii motywacji oraz narzędzi praktycznych w kontekście lepszego zrozumienia systemu motywacyjnego [http://jhc.eu/numery/2014_3/201432.pdf, dostęp: 11.03.2024]. Badacze analizują motywację jako proces wieloaspektowy, zależny zarówno od wewnętrznych, jak i zewnętrznych czynników. Prezentują różne teorie motywacji, w tym m.in. teorię potrzeb Abrahama Masłowa, teorię oczekiwań Victora Vrooma oraz teorię samodeterminacji Edwarda Deci i Richarda Ryana. Dodatkowo, omawiają praktyczne narzędzia motywacyjne, takie jak systemy nagradzania, feedback czy zarządzanie celami. Maslow przedstawił swoją teorię potrzeb w hierarchicznej strukturze, znanej jako „piramida potrzeb”. Według Masłowa, ludzie dążą do zaspokojenia pięciu głównych grup potrzeb, które są ułożone w hierarchii od najniższych, takich jak potrzeby fizjologiczne (np. jedzenie, sen), po najwyższe, takie

jak potrzeba samorealizacji i rozwój osobisty [Maslow 1954, s. 8-92]. Według tej teorii, gdy jedna grupa potrzeb zostaje zaspokojona, jednostka kieruje się ku zaspokajaniu kolejnych, wyższych potrzeb. Teoria oczekiwań Vrooma skupia się na roli oczekiwań jednostki odnośnie do wyników działania oraz ich wpływu na motywację. Według Vrooma, motywacja do działania zależy od trzech czynników: oczekiwań co do osiągnięcia celu, wartości przypisywanej temu celowi oraz oczekiwań odnośnie do związku między wysiłkiem a osiągnięciem celu. Im silniejsze są te oczekiwania, tym większa jest motywacja do działania [Golnau 2018 s. 2]. Według teorii samodeterminacji autorstwa Deci i Ryana, ludzie dążą do samostanowienia o swoich działaniach (autonomia), doświadczania sukcesów i osiągania celów (kompetencje) oraz nawiązywania bliskich relacji z innymi (związek społeczny) [Ryan, Deci, Grolnick 1995, s. 619-622, dostęp: 11.03.2024]. Gdy te potrzeby są zaspokojone, motywacja i zaangażowanie w działania są wyższe.

Metodologiczne założenia badań własnych

Wstęp

Metodologia badań jest kluczowym elementem każdego projektu badawczego, ponieważ definiuje sposób zbierania, analizy i interpretacji danych. W niniejszym podrozdziale przedstawiono przedmiot i cele badań, zarysowano problem badawczy oraz uzasadniono wybór orientacji badawczej. Badania te mają na celu zrozumienie motywacji studentów zaangażowanych w działania prospołeczne na rzecz środowiska akademickiego, co pozwoli na opracowanie rekomendacji dla władz uczelni w zakresie wsparcia aktywności studenckiej.

1. Przedmiot i cele badań

Działania prospołeczne są integralnym elementem zaangażowania społecznego, odgrywając kluczową rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich i promowaniu rozwoju lokalnych społeczności. W kontekście środowiska akademickiego, zaangażowanie w takie działania ma szczególne znaczenie ze względu na ich pozytywne oddziaływanie na społeczność. Działania te są związane z kształtowaniem postaw altruistycznych i poczucia odpowiedzialności wśród młodzieży. Badania skupiają się na działaniach na rzecz środowiska podejmowanych przez członków Samorządu Studenckiego i Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. W badaniach skoncentrowano się na celu głównym:

1. Rozpoznanie i przedstawienie celów podejmowanych działań na rzecz środowiska przez członków Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

W obrębie tego celu głównego wyróżniono cele szczegółowe:

1. Rozpoznanie motywacji studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych.
2. Poznanie aspektu biograficznego związanego z motywacją studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych.

3. Rozpoznanie motywacji do podejmowania działań i akcji prospołecznych wskazanych przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB.

4. Poznanie korzyści wynikających z działań prospołecznych na rzecz społeczności Wydziału Nauk o Edukacji UwB w percepcji badanych studentów.

Cel praktyczny badań stanowi opracowanie wskazań dla władz uczelni w obszarze wsparcia aktywności studentów.

2. Problem badawczy

1. Jakie motywy kierują studentami Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku?

Do problemu głównego sformułowano problemy szczegółowe.

1. Jaka jest motywacja studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych?

2. Jaki jest aspekt biograficzny związany z motywacją studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych?

3. Jaką motywację do podejmowania działań i akcji prospołecznych wskazują studenci Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB?

4. Jakie korzyści przynoszą studentom działania prospołeczne na rzecz społeczności Wydziału Nauk o Edukacji UwB?

3. Uzasadnienie wyboru orientacji badawczej

Badania przeprowadzone w ramach orientacji jakościowej skupiają się na poznaniu doświadczeń, myśli, uczuć i zachowań badanych w określonym kontekście sytuacyjnym. Celem badań jakościowych jest zrozumienie, opisanie i interpretacja zjawisk społecznych z perspektywy osób badanych. Kluczowe znaczenie mają indywidualne doświadczenia badanych i ich percepcja, a dane uzyskane podczas procedury badawczej są ściśle związane z subiektywną oceną, doświadczeniami i wartościami nadawanymi przez badanych. Wykorzystano metodę wywiadu częściowo ustrukturyzowanego, a narzędziem badawczym były dyspozycje do wywiadu. Wybrana orientacja badawcza pozwala na uzyskanie pogłębionych danych w kontekście podejmowanej tematyki. Osoby badane, które podejmują działania prospołeczne, mają indywidualne i unikalne doświadczenia, a wyniki badań ukazują ich specyfikę. Techniki badawcze, których użyto w ramach przeprowadzania tych badań, to wywiad bezpośredni.

4. Charakterystyka próby badanej grupy

Wybór próby był celowy i oparty na kryterium przynależności do Samorządu Studenckiego i/lub Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. W badaniu wzięło udział 9 studentek Wydziału Nauk o Edukacji z różnych specjalności, takich jak: edukacja wczesnoszkolna i przedszkolna, pedagogika resocjalizacyjna, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza oraz pedagogika specjalna oraz 1 student studiujący pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą.

Motywacja studentów do podejmowania działań prospołecznych w świetle badań własnych

Rozpoznanie motywacji studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych

Motywacje, które wyodrębniono w części teoretycznej, mają swoje potwierdzenie w badaniach, które zrealizowałyśmy na potrzeby powstania tego artykułu. Wśród motywacji studentów do podejmowania działań prospołecznych wyróżniłyśmy: 1) wrażliwość na potrzeby innych; 2) chęć pomocy innym dzięki doświadczeniom własnym; 3) korzyści wynikające z niesienia pomocy innym; 4) chęć zdobycia doświadczenia.

Przed wszystkim myślę, że moją motywacją do podjęcia działania w kołach naukowych była chęć zaangażowania się, żeby robić więcej od siebie, dawać motywację, żeby nałożyć sobie więcej na głowę i żeby łatwiej było później z niektórymi, nawet codziennymi rzeczami sobie radzić. Myślę, że doświadczenie jest motywacją do podejmowania wolontariatu. Jeśli chodzi o dwa koła, dodatkowo, jeśli chodzi o koło artystyczno-teatralne, to, co tam robimy, to ma wydźwięk autoterapeutyczny [W7, 22 lata, SK].

Student opisuje motywację do zaangażowania się w działalność koła naukowego i artystyczno-teatralnego, które przyniosą rozwój i możliwość radzenia sobie z codziennymi sprawami. Podkreśla chęć dawania więcej od siebie oraz zdobycie doświadczenia jako motywację do podjęcia działań w wolontariacie. Działalność w kołach naukowych pozwala na poznanie technik terapeutycznych i autoterapeutycznych, czyli czerpanie korzyści własnych:

Na pewno doświadczenie w przyszłej pracy. Nie wiem czy faktycznie będę iść kierunkowo do tej pedagogiki przedszkolnej, ale organizacja eventów, cokolwiek takiego, więc myślę, że to jest też ważne, żeby zaczynać od takich małych przedsięwzięć, które nie wymagają aż tak dużego obrotu [W4, 21 lat, SS].

Motywacją do podejmowania działań w Samorządzie Studenckim przez studentkę była chęć zdobycia doświadczenia w przyszłej pracy, niekoniecznie związanej z kierunkiem studiów. Podczas organizowania wydarzeń na wydziale uczelni można nauczyć się i nabyć wielu cech, które będą przydatne w przyszłości:

Przed wszystkim taka pomoc ludziom. Bardzo bym chciała, żeby właśnie w jakiś sposób też wzmocnić tych ludzi, też żeby po prostu mogli łatwiej funkcjonować w życiu. Także myślę, że głównie taka pomoc po prostu dla ludzi [W1, 21 lat, SK].

Studentkę motywuje pomoc ludziom i chęć „wzmocnienia ich”. Jej głównym celem jest zapewnienie wsparcia i ułatwienie funkcjonowania w codzienności innym ludziom:

Przed wszystkim czuję się w jakiś sposób doceniona. Czuję, że pomagam, czuję, że jestem potrzebna. No i że gdzieś tak może dają ludziom czasami nadzieję [W6, 22 lata, SK].

Zależy mi na tym, żebym była dobrze postrzegana, żebym była zauważona. W sensie takim, że chciałabym, żeby ludzie wiedzieli, że jeżeli mają jakiś problem, że jeżeli czegoś potrzebują, są samotni, cokolwiek, to mogą zawsze do mnie się zgłosić [W5, 21 lat, SK].

Motywacją dla studentek jest poczucie docenienia, pomagania innym i bycia potrzebnym. Dążenie do bycia postrzeganym pozytywnie, do zauważenia i chęć stworzenia przestrzeni, w której inni mogą czuć się bezpieczni również stanowią motywację dla takich

osób. Dbanie o dobre relacje międzyludzkie i chęć bycia wsparciem dla innych są motywacją dla studentów.

Poznanie aspektu biograficznego związanego z motywacją studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB do podjęcia działań prospołecznych

Ja byłam dosyć mała i za mała na te wszystkie aktywności, które ona (siostra) i jej koleżanka już zaczęły robić. Chciałam robić to co one, bo one były starsze, fajniejsze i zawsze takie miałam poczucie - chciałabym być taka jak one, że to była taka moja inspiracja. One mnie wciągnęły w to, później trochę sama się w to wepchnęłam, bo po prostu chciałam być taka sama. Ale gdzieś tam późniejsze etapy i decyzje, które podejmowałam, to były takie moje własne [W2, 19 lat, SS].

Aspekt biograficzny związany z motywacją w tej odpowiedzi opowiada o podjęciu działań prospołecznych przez studentkę, która od najmłodszych lat obserwowała swoje autorytety i inspirowała się nimi. Studentka wspomina, że była zainspirowana starszymi od siebie osobami, które angażowały się w aktywności charytatywne, takie jak udział w oazie. Chciała być jak one i również pomagać innym. Z czasem decyzje, które podejmowała, były bardziej osobiste i wynikały z jej własnych przemyśleń i motywacji:

Myślę, że moja niepełnosprawność miała jakiś wpływ na to, jakie działania podejmuję teraz. Przez to po prostu też mam wrażenie czasami, że jestem troszeczkę innym wzorcem dla tych ludzi i po prostu mogę też na podstawie swoich własnych doświadczeń w jakiś sposób ich wesprzeć i też pokazać, że po prostu da się [W1, 21 lat, SK].

Studentka podkreśla, że jej niepełnosprawność miała wpływ na jej działania i decyzje. Bycie wzorcem dla innych ludzi motywuje ją do wspierania innych na podstawie swoich własnych doświadczeń, pokazując, że mimo trudności można osiągnąć cele i nie poddawać się ograniczeniom.

Moja mama jest kucharką i ona zawsze w niedzielę sprawiała, że dom był pełen ludzi. Zawsze ktoś przyjedzie, tak nawet niezapowiedzianie. Ogólnie też mam dużą rodzinę, więc to chyba wynika z tego, że gdzieś razem się wspieramy i wszyscy razem gdzieś się gościmy i to chyba też jest taki przykład, że mamy taką swobodę kontaktu z innymi ludźmi i tą taką bezwarunkową miłość do innych [W2, 19 lat, SS].

Rodzina jako miejsce wspólnych spotkań i gościnności motywuje do podejmowania działań prospołecznych poprzez wartości, takie jak: miłość, empatia i wspieranie innych. Studentka zwraca uwagę, że rodzina dostarcza bezinteresownej miłości, co sprzyja budowaniu więzi społecznych i angażowaniu się w pomoc dla innych. Dzięki temu działania prospołeczne stają się naturalną i satysfakcjonującą częścią życia rodzinnego, jak i później życia studenckiego.

Poznanie motywacji do podejmowania działań i akcji prospołecznych, które wskazują studenci Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB

W dzisiejszych szybkich i zabieganych czasach trudno znaleźć czas na dodatkowe aktywności. Łatwiej jest wybrać mniej angażujące zajęcie, takie jak używanie telefonu komórkowego, zamiast rozwijających zajęć. Na szczęście w pewnym stopniu nie dotyczy to studentów z Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji

UWB, którzy z wielką pasją opowiadają o swoim zaangażowaniu w podejmowaniu działań i akcji prospołecznych. W poniższej części przyjrzymy się motywacji, która pobudza do angażowania się studentów:

To wychodziło jakoś tak naturalnie, że zawsze miałam poczucie takie wewnętrzne w sobie, że chciałabym, żeby było coś lepiej na świecie i żeby ogólnie było lepiej. [W2, 19 lat, SS]

Dla studentki zaangażowanie społeczne nie jest przykrym obowiązkiem, lecz naturalnym odruchem serca, chęcią niesienia pomocy innym. Wynika to z wewnętrznego przekonania o konieczności poprawy świata i życia ludzi:

Działania prospołeczne i robienie czegoś dla innych, poza tym, że możemy zrobić dla kogoś coś dobrego, co jest dla mnie osobiście ważnym motywem i takim powodem, dla którego rzeczywiście warto robić coś dla innych. To oprócz tego daje mi to też poczucie sprawczości, takiej nie nudy, to znaczy zdobywam jakieś takie różne doświadczenia i mam też poczucie, że to życie się moje posuwa do przodu, bo coś osiągnęłam, bo coś zrobiłam, bo zaistniałam i miałam wpływ na to, co się dzieje wokół mnie. [W9, 21 lat, SKM]

Studentka wyraża przekonanie, że pomoc innym jest wartością samą w sobie i stanowi ważny motyw do działania. Po drugie, podkreśla, że działania te nie tylko przynoszą korzyść drugim, ale także dają jej samej poczucie sprawczości. Zaangażowanie społeczne staje się sposobem na zdobywanie nowych doświadczeń i wpływania na otaczający jej świat, co dodatkowo prowadzi do osobistego rozwoju i satysfakcji. Motywacje do podejmowania działań prospołecznych u studentki mogą być wielowymiarowe, obejmując zarówno chęć pomocy innym, jak i pragnienie osobistego rozwoju oraz poczucie sprawczości.

Korzyści płynące z działań prospołecznych na rzecz społeczności Wydziału Nauk o Edukacji UWB

Korzyści płynących z działań prospołecznych na rzecz społeczności studenckiej jest mnóstwo. Przyjrzymy się, co mówią o tym studenci z Wydziału Nauk o Edukacji UWB:

Wierzę w to, że moja praca przyniesie więcej efektów tylko w przyszłości. Jeszcze może tego nie widzę, ale może jakieś dziecko będzie pamiętało te warsztaty, które przeprowadziłam wraz z koleżanką z fundacji i może w przyszłości jakoś to wpłynie na jego myślenie na jego wybory. [W9, 21 lat, SKM]

Studentka ukazuje głęboką świadomość potencjalnych i długoterminowych efektów swojej pracy. Podkreśla istotę działań prospołecznych jako narzędzia kształtującego przyszłość zarówno poszczególnych jednostek, jak i społeczności:

Takimi efektami, które najbardziej były widoczne, to przede wszystkim ta radość i zadowolenie w oczach tych osób, którym rzeczywiście mogłam pomóc, łyż wzruszenia, to naprawdę było tego trochę i jeśli to widziałam, to to był najlepszy efekt, jaki mogłam zobaczyć, czyli ich radość, mimo że na przykład niektórzy mieli ciężkie życie, to chociaż na tę chwilę mogłam im umilić ten czas i myślę, że takie efekty działań, jak ta radość. [W10, 22 lata, SKM]

Wypowiedź studentki podkreśla głęboką radość i zadowolenie osób, którym udzieleno pomocy. Nawet w obliczu trudności życiowych możliwość umilenia czasu i przynie-

sienia chwili szczęścia sprawia, że działania te mają znaczący pozytywny wpływ na społeczność. Efekty takich działań można mierzyć nie tylko w materialnych rezultatach, ale także w emocjonalnym zadowoleniu i radości, które są niezwykle istotne dla jakości życia.

Wnioski

Na podstawie przedstawionych informacji możemy wyciągnąć następujące wnioski: studenci są **wrażliwi na potrzeby innych**, co wzbudza ich motywację do podejmowania działań prospołecznych; są **chętni pomagać innym na podstawie doświadczeń własnych**, takich jak: niepełnosprawność lub znajomość osób potrzebujących; posiadają **korzyści wynikające z niesienia pomocy innym**, które motywują do działań prospołecznych; studenci wykazują **chęć zdobycia doświadczenia**, które przynosząc benefity w przyszłej pracy zawodowej, motywują i dają pole do działania prospołecznego. Wychodząc dalej z prezentowanych danych, dochodzimy do wniosków, że: 1) **niepełnosprawność** może być aspektem biograficznym, który prowadzi do pomocy innym osobom poprzez własne doświadczenia, 2) **rodzina jako podstawowa grupa społeczna** motywuje do działalności prospołecznych i nakierowuje na bezinteresowność działań w życiu studenckim, 3) **autorytety obserwowane w dzieciństwie** mają ogromny wpływ na podejmowanie działań prospołecznych od najmłodszych lat. Inspirowanie się nimi przynosi motywację do podejmowania wolontariatu. Na podstawie powyższych informacji można wysnuć następujące wnioski: 1) **pomoc innym nie jest dla studentów przykrym obowiązkiem**, lecz naturalnym odruchem serca oraz chęcią niesienia pomocy, 2) **działania prospołeczne** nie tylko przynoszą korzyść drugim, ale także **dają studentom poczucie sprawczości**, zdobywania nowych doświadczeń i wpływania na otaczający ich świat, 3) **zaangażowanie społeczne jest sposobem na osobisty rozwój i satysfakcję**, które prowadzi do większego zadowolenia z życia.

Na podstawie przedstawionych informacji, można wysnuć następujące wnioski: 1) **zaangażowanie społeczne studentów**: studenci aktywnie angażują się w działania społeczne, zarówno na rzecz społeczności Wydziału Nauk o Edukacji, jak i osób potrzebujących, 2) **wsparcie dla osób potrzebujących**: studenci angażują się w działania mające na celu wsparcie osób potrzebujących, 3) **promowanie wartości**: studenci promują wartości, takie jak: empatia i poświęcenie dla dobra drugiego człowieka.

Podsumowanie

Podejmowanie działań prospołecznych przez studentów jest niezmiernie istotne w kontekście społecznym i stanowi obszar badań, który zyskuje coraz większe zainteresowanie nauk społecznych. Na przestrzeni czasu, społeczne problemy, jak nierówności społeczne, kryzysy humanitarne czy zagrożenia ekologiczne, stają się coraz bardziej palące, wymagające reakcji i zaangażowania ze strony społeczności akademickiej. Aktywność prospołeczna studentów nie tylko wyraża ich zaangażowanie, ale także staje się istotnym czynnikiem wpływającym na zmiany społeczne. Różnorodność motywów mo-

tywacji sprawia, że społeczność akademicka staje się miejscem, gdzie różne wartości i zainteresowania mogą się przeplatać, inspirując do działania na rzecz innych.

Na podstawie przeprowadzonych badań i analiz prezentujemy rekomendacje dla władz uczeni w obrębie motywacji studentów do podejmowania działań prospołecznych:

1. Wspieranie działań prospołecznych poprzez dostarczanie studentom odpowiednich zasobów, takich jak: przestrzeń do spotkań, materiały edukacyjne i wsparcie finansowe dla projektów społecznych.
2. Organizacja szkoleń i warsztatów dla studentów, które pomogą im rozwijać umiejętności społeczne, przywództwa i zarządzania projektami prospołecznymi.
3. Tworzenie programów mentorskich, które umożliwią studentom korzystanie z doświadczenia i wiedzy osób z doświadczeniem w działalności prospołecznej.
4. Wprowadzenie kursów akademickich związanych z działalnością prospołeczną, które umożliwią studentom zdobywanie wiedzy teoretycznej i praktycznej na temat społecznej odpowiedzialności oraz organizacji projektów społecznych.
5. Promowanie wartości, takich jak: empatia, solidarność i wspieranie innych poprzez organizację wydarzeń kulturalnych, dyskusji oraz kampanii edukacyjnych na temat społecznej odpowiedzialności.
6. Stworzenie platformy wsparcia dla studentów zainteresowanych działalnością prospołeczną, gdzie będą mieli dostęp do mentorów, materiałów edukacyjnych oraz możliwość wymiany doświadczeń z innymi studentami.
7. Uznawanie i promowanie działań prospołecznych w ramach życia studenckiego poprzez nagrody, certyfikaty, czy wsparcie w rozwijaniu projektów społecznych.

Poprzez te działania uczelnia może wspierać i promować aktywność prospołeczną studentów, tworząc silną społeczność akademicką, która działa na rzecz dobra wspólnego.

Bibliografia

- Czerepaniak-Walczak, M. (bez daty). *Między teorią a praktyką. Funkcje koncepcji pedagogicznych w pracy nauczycieli i nauczycielek* [online]. Dostępne: <https://tiny.pl/d9qhc> [dostęp: 11.03.2024]
- Golnau, W., 2018, *Teoretyczne podstawy i zasady kształtowania wynagrodzeń za pracę według wyników* (część 1). Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance, 16(1/2). Dostępne: https://wzr.ug.edu.pl/zif/8_7.pdf [dostęp: 11.03.2024]
- Łobocki, M., 1976, *Rola teorii w badaniach pedagogicznych* [online]. Dostępne: bazhum.muzhp.pl [dostęp: 11.03.2024]
- Maslow, A., *Motivation and Personality* (New York, Harper & Row, 1954), s. 80-106.
- Okoń, W., 2003, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. [w:] Żak
- Ryan, R.M., Deci, E.L., Grolnick, W.S., 1995, *Autonomy, relatedness, and the self: Their relation to development and psychopathology*. W: Cicchetti, D., Cohen, D.J. (red.). *Developmental psychopathology: Theory and methods*. New York: Wiley. Dostępne: <https://tiny.pl/d9qhn>
- Schatzki, T., 2016, *Practice theory as flat ontology*. W: Spaargaren, G., Weenink, D., Lamers, M. (red.). *Practice Theory and Research. Exploring the dynamics of social life*. Abingdon, s. 29–41.

- Sikorska, M., 2018, *Teorie praktyk jako alternatywa dla badań nad rodziną prowadzonych w Polsce*. [w:] *Studia Socjologiczne*, Nr 2(229), s. 31-34 [dostęp: 11.03.2024]
- Sroczyński, W., 2022, *Helena Radlińska (1879–1954) – twórczyni pedagogiki społecznej jako dyscypliny naukowej*. [w:] *Pedagogika społeczna*, Nr 4(86), s. 137-148 [dostęp: 11.03.2024]
- Swidler, A., 1986, *Culture in Action: Symbols and Strategies*. *American Sociological Review*, 51(2), s. 273–286.
- Zielińska, J. *Maria Grzegorzewska i jej interdyscyplinarna wizja pedagogiki specjalnej a czasy współczesne* [online]. Pozyskano: <https://tiny.pl/d97d2> [dostęp 11.03.2024]



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

RAFAŁ DRYPA

Student II roku filologii angielskiej, studia I stopnia
Naukowe Koło Anglistów
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Sandomierzu
Second-year English philology student, first-cycle studies
Anglists' Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce, Sandomierz Branch

Transformation of the knightly class in Geoffrey Chaucer's *The Canterbury Tales*: reconceptualising the chivalric ideal

Streszczenie: Autor, na podstawie "Opowieści Kanterberyjskich" Chaucera, pokazuje sposób postrzegania etosu rycerskiego przez społeczeństwo średniowiecznej Anglii w trakcie trwania Wojny stuletniej. Analizuje wzorce rycerskości przedstawione przez Chaucera w "Prologu ogólnym" i w opowieściach pielgrzymów. Opisy Rycerza i Giermka są rozszerzone z uwzględnieniem współczesnych interpretacji i analizy porównawczej pomiędzy tymi postaciami. Na podstawie analizy postaci określonych przez innych bohaterów jako rycerze autor wskazuje na polemikę dotyczącą stanu rycerskiego pomiędzy reprezentantami różnych warstw społecznych, analizuje przyczyny, dla których redefinicja etosu rycerskiego była w tym czasie istotna zarówno dla samych rycerzy, jak i reszty społeczeństwa. Wyszczególnione zostały także przykłady opowieści prezentujących wyidealizowany wzorzec, a także zawierających aspekt dydaktyczny.

Słowa kluczowe: Geoffrey Chaucer, Opowieści Kanterberyjskie, rycerskość, etos rycerski

Geoffrey Chaucer's *The Canterbury Tales* is an English medieval estate satire that presents a wide array of the representatives of nearly all medieval social classes and provides insight into their beliefs. Through the dialectic nature of the book, these characters state their perceptions of other social classes. One of them is the knightly class with two representatives in "The General Prologue" and more in the following tales. Based on Chaucer's work and its modern interpretations, the collapse of traditional chivalry, which necessitated a search for a new ideal will be discussed in this article.

Craig Taylor provides the following definition of chivalry: "In Middle English, *chivalrie* was a collective noun" for "knights and squires" and also for values they represen-

ted (2019: 331). As for knighthood, it was defined as “(a) the rank or status of a knight ... (d) qualities or actions befitting a knight, the knightly ideal, nobility of conduct, chivalry as a code of conduct, courtesy” (Middle English Compendium n.d.). Considering the practically synonymous nature of the two terms, they will subsequently be used interchangeably. What the definitions reveal is that there was more to knighthood than just fighting - knighthood is also closely associated with a specific set of rules concerning the behaviour of knights that a member of the warrior class should follow. However, as Taylor writes, the contemporary idea of knighthood in the Middle Ages is “a nostalgic and warm fantasy,” as “there were very few knights or squires who actually lived up to such a lofty ideals” (2019: 332). Additionally, he enumerates chivalric qualities: the precise list of qualities required of the ideal knight varied from one writer to another, with shifting emphasis placed upon martial qualities such as prowess, loyalty and courage, and the moderating influence of other virtues and values such as mercy, *mesure* (moderation), magnanimity, prudence and discipline. (Taylor, C. 2019: 333)

This can cause difficulties in understanding what was really implied by proper knighthood. What may be difficult to imagine today is that around the time of Chaucer the social class of knights was not particularly numerous, as it included only “150 lords and about 2,000 knights” plus “about 40,000 ... gentry and esquires” from a population which equalled 3.5 million (Batiek et al. 2021: 5). Representatives of this social group were bound to these ideas due to their class, however, the poet uses this ideal more broadly, as he “applies medieval models of virtuous kingship and knighthood to ancient heroes” (Phillips 2010: 160). Hence, the characters that are imagined as a part of the warrior class in *The Canterbury Tales* can be analysed by comparing them to the blueprint of chivalry in this poem: the Knight.

Michael Calabrese writes that “The Knight is often called one of the ‘ideal’ pilgrims along with the Parson and sometimes the Clerk because, unlike the other portraits, Chaucer offers no attack or satire against them” (1996: 2). Chaucer describes him only in positive terms, as according to the poet the Knight is “a most distinguished man,” who since his youth “had followed, chivalry, / Truth, honour, generousness and courtesy” and also “was wise / And in his bearing modest as a maid”. The poet completes the description of his character with the words: “He was a true, a perfect gentle knight” (Chaucer, 1951: 4-5). According to Chaucer, the Knight was perceived by society as a man “of sovereign value” (1951: 5). With this description the poet sets the standard for other knightly characters of his work.

Firstly, the Knight’s battles, which are the basis of his high position in the eyes of the poet and society, may reveal what this ideal of knighthood really meant to Chaucer. The list starts with Alexandria, the battle is identified by Stephen H. Rigby to have taken place in 1365 under the command of Peter of Cyprus (2014: 52), and he describes both Muslim and Christian perception of this event. While a contemporary chronicler from the city “emphasized the merciless slaughter” (Rigby 2014: 53), Europeans were in favour of it. Where two sides come together is in the negative description of the English knights’ behaviour, who, after the capture, left the port while others bravely defended it, although some Christians offer excuses for this behaviour (Rigby 2014: 53-55). Next are Prussia and Lithuania, where “English knights were regularly to be found campaigning alongside the Teutonic Order” (Rigby 2014: 58-59). The timing of those battles might be unfor-

tunate for the Knight as, according to Rigby, by that time Lithuania might have already become Christian (2014: 59). In Russia he would also fight against people of his faith, although they "were not necessarily seen in the West as fellow Christians but could sometimes be presented as schismatics" (Rigby 2014: 61), therefore his participation there might be excused. There is no need to justify his efforts in Algeciras since, as Rigby writes, they would confirm his devotion to God (2014: 49). The same can be applied to Benamarin, which Rigby links to the previous battle (2014: 50). His Anatolian expedition, which similarly to Alexandria involved murdering civilians, was also seen as a success despite the fact that Ayas was not taken directly (Rigby 2014: 55-56). Tramissene definitely confirms the Knight being a mercenary, which in no way diminishes his devotion because "he has not fought for Muslim rulers against Christian opponents" (Rigby 2014: 50-52). Rigby justifies his employment by the Bey of Balat in the same way (2014: 56-58).

The Knight's dress, although briefly described, is an important part of the portrait. According to Petra Štěpánková, the Knight's "outer appearance was quite neglected rather than it was appropriate for a gentle knight" (2012: 40), while Gerald Morgan writes that "The outward sign of the Knight's prudence is to be found in the simplicity and lack of ostentation of his dress" (2009: 140). These two opinions are contradictory, but it seems that a man who "often sat at table in the chair of honour" (Chaucer 1951: 4) must have been familiar with the fashion of his time so he must have deliberately chosen to wear the rust-stained tunic as a sign of repentance or, as the poet writes, "just home from service, he had joined our ranks" (Chaucer 1951: 5).

Although the Knight's character is described as perfect, he may not be perceived as such. His participation in overly cruel campaigns, some of which targeted other Christians and from the modern perspective can be seen as war crimes, as well as his dress evoke differing reactions.

This disqualifies him from being called an "ideal" pilgrim. However, Morgan rightly observes that ... when Chaucer described the rigors of the life of knights on horseback, he knew what he was talking about, and in this shared experience there was surely room for instinctive sympathy rather than distaste for the knightly class. Indeed, he belonged to that class himself and must have had an intimate knowledge of many of the most important actors on this stage, the great and the not so great, the brave and the not so brave. (2009: 131)

Thus, while he is not ideal for readers today and neither was he in the poet's times, this does not diminish his value as a representative of chivalry, but rather proves the complicated, often contradictory standard. While Charles Moorman states that the Knight's character is an example of "chivalry stripped of its immorality and criminal violence" (1957: 95), he does not appear as such, while still remaining "a symbol of the conservative values" (Moorman 1957: 95) that "celebrates traditional chivalric ideals" (Phillips 2010 74).

The portrait of the Knight can be contrasted with the description of the Squire, of whose character Chaucer says that the young man "loved so hotly that till dawn grew pale /He slept as little as a nightingale. /Courteous he was, lowly and serviceable, /And carved for his father at the table" (1951: 5). In the boy's description courtly abilities like creative arts (poetry, music, dance and drawing) are alternated with martial ones (he is a strong equestrian who often trains by jousting). Therefore, while the Knight is primarily a war-

rior and secondly, as a reward for his efforts in battle, a courtier, his son is both at the same time perhaps leaning more towards the courtly side.

The battles of the Squire are far less numerous than those of his father, however, along with the reasons for taking part in them, they still manage to be controversial. His military involvement is identified by Brewer to be “the ‘crusade’ led by Henry Despencer, Bishop of Norwich, in 1383, against the Flemish and French” (2019: 93). Morgan is of the same opinion and also states that the failed papally legitimised military expedition received generally positive response in England (2009: 142-143). Hence, while “the Knight’s portrait makes no mention of the Hundred Year’s War” (Calabrese 1996: 9), the Squire’s portrait does. While the boy’s expedition was viewed by English society, especially by the lower class, in positive terms, its leaders were imprisoned for bribery and Despencer himself stripped of his titles. Consequently, the crusade can hardly be deemed fully acceptable in moral terms. Thus, the Squire fits into the ideal set by his father by slaying schismatics. His motives for fighting, however, are very different from his father’s: while the Knight fights for his lord (God) his son does so “in hope to win his lady’s grace”, which is more in tune with the knights from chivalric romances than the idea of knighthood set by Chaucer.

However, irony can be traced in Chaucer’s references to the Squire’s need to follow the fashion of his times. Štěpánková states that the boy’s appearance was “quite effeminate” and “All the features of his outer appearance suggest that he was a young (the youngest of all pilgrims), lively and primarily wealthy man” (2012: 41-42). Again, his colourful tunic embroidered with a floral pattern can be contrasted with his father’s rust stained one, moreover, his careful dress and hairstyle imply that he has time to spend on his appearance, diverting his attention from fighting and praying.

While the Knight’s portrait focuses mainly on his prowess, “The Knight’s Tale” is about love. It possesses some of the typical elements of a chivalric romance: “the great emphasis in the tale is upon valor or prowess” and love is viewed as “a reward of knightly valor” (Howard 1976: 234), but at the same time “an undercurrent of comic irony and a certain number of ridiculous circumstances or anticlimaxes undercut the romance idealism” (Howard 1976: 113). The Tale can also be read allegorically, as Howard points out:

This value of the medieval knighthood is symbolically represented in Arcite, the “Martian” character: it is set in opposition to the other knightly value, love. Because Palamon symbolizes this phase of medieval knightly preoccupations (he is Venus’s knight) the rivalry of the two heroes represents that bit of knightlore which made the lady’s love a reward of knightly valor. (1976: 234)

Moreover, even if The Knight’s tale is an adaptation of *Theseida*, this choice “does not necessarily reflect his character” (Calabrese. 12). While Charle Moorman maintains that Chaucer’s choice of the story “reinforces the picture of the Knight presented in the General Prologue” (90), it actually seems to be doing the exact opposite. In the tale Arcite loses to Palamon and in the real world the idea of knighthood focused solely on martial ability starts to lose to courtly chivalry focused on love.

One of the chivalric values, courage, which Arcite shows by praying for one thing only, leads him to death. Stephanie L. Batkie summarizes part III of “The Knight’s Tale” in the following manner: “Arcite prays to Mars for victory, Palamon prays to Venus for Emelye, and Emelye prays to Diana to remain a virgin” (2021: 313). Only a third of that

statement is true, while the characters pray for those things some of them make certain provisions. Palamon and Emily include an "if not, then" clause in their prayers, the knight of love says: "Yet if my desires, / Sweet lady, cannot please thee, end my sorrow / With dead upon Arcite's spear to-morrow" (Chaucer 1951: 63), and the unwilling Amazon pleads to Diana; "Or if my destiny ordains it so / that one shall have me whether I will or no, / Then send me him that shall desire me the most" (Chaucer 1951: 65). Arcite asks only for victory in battle. In this way the knight of war presents his courage, one of the old chivalric virtues that ultimately lead him to failure. Even earlier in the tale the conflict between the two warriors and the respective versions of knighthood can be seen. As Tison Pough observes "Only after their shared sighting of Emily threatens the foundations of their relationship does Palamon remind Arcite of the oaths that should unite them under all circumstances" (2019:294). This is ignored by Arcite, as his love for the Amazon is stronger than his ideals and, what would be more shocking to Chaucer's mediaeval audience, leads to him to break the oath. While contemporary oath giving relies mostly on personal declarations, in the Middle Ages it was a legal act that often invoked God's name, thus breaking it was not only a legal but also a religious transgression. By this act "Arcite breaks not only with Palamon, but also with Thebes and his fellow knights" (Rock 2006: 421).

Ultimately the Knight, through Arcite's failure, criticizes his own value system. Arcite realizes his mistakes, before his death, when he offers Emily as a wife to Palamon. In this way, the values represented by Palamon triumph, a virtue had been made out of necessity, and he lives "in joy, amid a wealth / Of bliss and splendour, happiness and wealth./ He's tenderly beloved of Emily" (Chaucer 1951: 86).

Another tale within Chaucer's work, "The Tale of Sir Thopaz," is viewed as a parody of either the chivalric romance genre or of "the Nun's Priest's Tale", and recently David Raybin has argued that it is a piece of literature designed especially for kids. The character's description parodies tropes common in chivalric romances. Thopaz is described as a "fair and gentle knight / In battle, tournament and fight," (Chaucer 1951: 177), and as a warrior from a 'distant' country – Flanders, which can be perceived as a humorous, even mocking description. Chauncey Wood argues that this Flemish origin, that used to be associated with sex-working, can be contrasted with the knight's chastity (1972: 398). William W. Lawrence states that the joke here might be simpler: "It is as if a French romancer writing in France were to make the birthplace of his hero Liverpool or Leeds" in addition to "the comic sound of the name Poperinghe to English ears" (1935: 86), which is Thopaz's birth place. It would be difficult to assess the "correct" interpretation of this joke; while the proximity is selfevident from the text, the implied meaning of Flanders may unfortunately be lost in time. Thopaz also was born a noble, he is handsome and eagerly spends his money on fashion; his hunting and wrestling skills are also notable (Chaucer 1951: 177 – 178).

While "The Wife of Bath's Tale" lacks some qualities that would make it fully Arthurian, it still falls into that genre. Among the Arthurian genre features that the text lacks, John A. Burrow enumerates the facts that "the court of Arthur plays little part in the action, and the male protagonist, being anonymous, has no Arthurian credentials" (2009: 74). Moreover Douglas Wurtele names the rape committed by the Knight "most un-Arthurian of crimes" (1987: 54). Joseph Roppolo describes the Knight as "morally

corrupt or, at best, youthfully blind and not at all typical of the Knights of the Round Table" (1951: 266), further distancing the tale from Arthurian convention.

The anonymity of the rapist knight makes the tale universal and addressed to every knight instead of being an imaginary myth, thus partially separating it from Arthurian convention and turning the tale into a moral one.

This moral aspect comes into play fully during the part which may be viewed as a sermon.

The Loathly Lady featured in the tale points out forcefully that true gentillesse comes from Christ and is an attribute not of the nobly born alone but of any person who lives properly. She shows that poverty and low caste are not necessarily a disgrace but may, on the contrary, engender rich virtues; and she even argues that age and ugliness may be guardians of purity and therefore blessed. (Roppolo 1951: 267)

This "gentillesse" is a synonym of chivalry, hence through this sermon The Wife of Bath constructs her own idea of the perfect knight. This new ideal separates itself from the feudal system; the rank of knight is no longer a privilege from birth, as it is for the Squire, Arcite,

Palamon and Sir Thopaz, but rather stems from the knight's deeds and God himself. The emphasis on poverty seems contrary to the attitude of both the Squire and Thopaz who have no issue flaunting their wealth by wearing expensive clothes. Even the Knight is lacking in this quality, as he is not really poor but rather chooses to appear as such.

It might be contested why there is a need to define knighthood during Chaucer's times, and the answer to this question can be found in a comment made by Franklin after "The Squire's Tale". When he mentions "twenty pounds' worth land" (Chaucer 1951: 407), Franklin refers to "the writs of distraint of knighthood initiated in England during the thirteenth century" (Storm 1984: 164). Melvin Storm argues that even though the sum would change since "the first general distraint of knighthood in 1224" it became synonymous with "the knight's fee". (1984: 164) This and the use of men-at-arms made the old knights' positions less important in the feudal society, as it removed their main aspect of class identity: representing the fighting class. Consequently, knights needed something new to define themselves by.

Another knight in *The Canterbury Tales* is Virginius, an ancient Roman, who appears in "The Physician's Tale". Although "medieval knights are not descended from the Roman 'knightly' class but rather from Frankish" (Calabrese 1996: 3), the hero and his quality can be viewed as an example of chivalry with his anachronistically given title of a knight. The Physician begins his description by listing the most important qualities: the hero "was a man of honourable birth, / Rich, well-befriended and of sterling worth" (Chaucer 1951: 232). Here a knight who is willing to kill his daughter and voluntarily chooses to be exiled serves not only as an ideal for other knights to follow but also as a cautionary tale for those who want to plot against such noble men like Claudius Appius did in the tale.

The "Merchant's Tale" presents an old knight January, who can be seen as a foil for typical romance knights. His age, over 60, is uncommon for a knight and his marital status sets him up for failure. He is unmarried and although modern audience might be familiar with the concept of a lifelong bachelor, the institution of marriage in the Middle Ages played a far greater role than it does today. What is more, the practical aspect of marria-

ge, for both upper and lower classes, that is producing an heir, was also an important step towards adulthood. That is why January is not only an old bachelor, but also a knight that never grew up to his duties as a husband and father.

Another important aspect in the tale is the way in which the social position of January is being undermined by his language and by his getting cuckolded by his newly married young wife.

Helen Barr contrasts the manners of speech of the tale's teller and its hero:

Although the Merchant claims to be a "rude" man, he makes a knight speak even more rudely by giving him the crudest word of the story. Chaucer is playing an elaborate literary and social game here. He creates a teller puffed up with classical mythology and biblical allusion who mocks the learned and sexual pretensions of a social superior. (2021: 136)

Furthermore as Barr points out, "It is therefore significant that January, the cuckold of the "Merchant's Tale", is a knight, and Damian, who does the cuckolding, is a squire" (2021: 134). Thus in a tale which is a warning about women, the Merchant shows the downfall of chivalry.

While Paul Taylor argues that "'The Franklin's Tale' is a parodic reflection of the Knight's story in contemporary and domestic setting," (n.d.) the parallels between it and "The Merchant's Tale" can also be seen. Arveragus is an equal to his wife and a noble knight who is willing to sacrifice his status to save her life, while January involuntarily loses his reputation after marrying a young girl. This idealized view of knights and marriage puts the two stories in clear opposition to one another, while also showing that the idealised concept of chivalry was still present during Chaucer's times.

In conclusion, Chaucer's work, mirroring medieval society's prevalent perspective, reflects the changes brought by the slow professionalisation of armies that affected the self-perception and outward appearance of the English chivalric class. While there is still some resistance to this change and a desire to preserve the chivalric ideal, the overall opinion is critical. Knighthood is not, however, completely rejected but seen to be in need of redefinition in the times of social change. Furthermore, while knights were losing their power, the bourgeoisie were gaining it. Also, equally important to the warrior class was the clerical one, as they provided theological justification for the existence of knighthood.

Works Cited

- Batie, S., et al., 2021, *Appendix 1: Summaries of the Works of Chaucer*, [in:] *A New Companion to Critical Thinking on Chaucer*. [ed:] S. L. Batie et al., Leeds, pp. 313-327.
- Batie, S., et al., 2021, *Introduction*, [in:] *A New Companion to Critical Thinking on Chaucer*, [ed:] S. L. Batie et al., Leeds, pp. 1-27.
- Barr, H., 2021, *Swiven*, [in:] *A New Companion to Critical Thinking on Chaucer*. [ed:] S. L. Batie et al., Leeds, pp. 129-143.
- Brewer, D. et al., 2019, *Chivalry* [in:] *A New Companion to Chaucer*. [ed:] P. Brown., Hoboken, NJ, pp. 87-103.
- Burrow, J. A., 2009, *The Fourteenth-Century Arthur*, [in:] *The Cambridge Companion to the Arthurian Legend*. [ed:] E. Archibald and A. Putter. Cambridge, pp. 69-83.

- Calabrese, M., et al., 1996, *A Knyght Ther Was*, [in:] *Chaucer's Pilgrims: an Historical Guide to the Pilgrims in The Canterbury Tales*. [ed:] L. C. Lambdin and R. T. Lambdin, Westport, CT – London, pp. 1-14.
- Chaucer, G., 1951, *The Canterbury Tales*. Translated by Nevill Coghill, London. Howard, D. R., 1976, *The Idea of the Canterbury Tales*, California.
- Lawrance, W. H., 1935, *Satire in Sir Thopas* "PMLA", Vol. 50, No. 1, pp. 81-91
- Middle English Compendium: an entry for knighthood https://quod.lib.umich.edu/m/middleenglishdictionary/dictionary?utf8=%E2%9C%93&search_field=hnf&q=kni-ghth%C5%8Dd%28e (accessed: 21.03.2024)
- Moorman, C., 1967, *A Knyght There Was The Evolution of the Knight in Literature*, Lexington.
- Morgan, G., 2009, *The Worthiness of Chaucer's Worthy Knight*, "The Chaucer Review", vol. 44, no. 2, pp. 115-158.
- Phillips, H., 2010, *Morality in the Canterbury Tales, Chaucer's lyrics and the Legend of Good Women* [in:] *Chaucer and religion NED-New edition.*, [ed:] H. Phillips. Boydell & Brewer pp 156-172.
- Phillips, H., 2010, *The Matter of Chaucer* [in:] *Chaucer and religion*, [ed:] H. Phillips. Boydell & Brewer, 2010. pp. 65-80.
- Pough, T., 2009, "For to Be Sworne Bretheren til They Deye": *Satirizing Queer Brotherhood in the Chaucerian Corpus*, "The Chaucer Review", vol. 43, no. 3, 2009, pp. 282-310.
- Rigby, S. H., 2014, *The Knight* [in:] *Historians on Chaucer. The "General Prologue" to the Canterbury Tales*, [ed:] S. H. Rigby, Alastair J. Minnis, Oxford, pp. 42-62.
- Rock, C. A., 2006, *Forsworn and Fordone: Arcite as Oath-Breaker in the "Knight's Tale"* "The Chaucer Review", vol. 40, no. 4, 20, pp. 416-432.
- Roppolo, J. P., 1951, *The Converted Knight in Chaucer's "Wife of Bath's Tale"*, "College English", vol. 12, no. 5, pp. 263-269.
- Storm, M., 1984, *Chaucer's Franklin and Distrainment of Knighthood.*, "The Chaucer Review", vol. 19, no. 2, p. 162-168.
- Štěpánková, P., 2012, *Fashion of Middle England and its Image in Chaucer's Canterbury Tales*. 2012. Masaryk University Brno.
- Taylor, C., 2019, *Chivalry* [in:] *Geoffrey Chaucer in Context*, [ed:]. I. Johnson. Cambridge, pp. 331-336.
- Taylor's, P.B. personal website <http://www.paulbeekmantaylor.com/EZ/pbt/pbt/page06.php?PHPSESSID=f1tacko15rteq8u5a mkdp57j45> (accessed: 21.03.2024)
- Wood, C., 1972, *Chaucer and "Sir Thopas": Irony and Concupiscence*, "Texas Studies in Literature and Language", Vol. 14, No. 3, pp. 389-403.
- Wurtele, D. J., 1987, *Chaucer's Wife of Bath and her Distorted Arthurian Motifs*, "Arthurian Interpretations", Vol. 2, No. 1, pp. 47-61.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

SEBASTIAN GAWĘŁ

Student I roku stosunków międzynarodowych, studia II stopnia
Studenckie Koło Naukowe DIVERSO
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
First-year international relations student, second-cycle studies
„DIVERSO” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Realizacja prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych

The realization of the right to food in penitentiary units

Abstract: The aim of the article is to analyze the realization of the right to food in penitentiary units based on international and national law, as well as the case law of the European Court of Human Rights (ECHR). The right to food in penitentiary units is considered both in quantitative and qualitative terms. According to the ECHR case law, the right to food is a fundamental right of inmates in prisons and detention centers. The research undertaken in this article is based on three methods: dogmatic (analysis of legal texts), theoretical (analysis of subject literature), and content analysis (analysis of ECHR judgments).

Keywords: right to food, penitentiary units, human rights, fundamental rights, prisons

Wprowadzenie

Żywność jest niezbędna dla podtrzymania funkcji życiowych każdego organizmu. W aktach prawa międzynarodowego, dotyczących praw człowieka, prawo do żywności zajmuje miejsce drugorzędne (Srogosz 2022: 228). Jednakże katalog praw człowieka nie jest katalogiem zamkniętym. Żywność powinna być taktowana jako dobro podstawowe, tym samym staje się przedmiotem praw człowieka pozostałych generacji. Szczególną sytuacją, w której dostęp do żywności, to jest: dostęp do szerokiej gamy produktów, zostaje bardzo ograniczony, jest pozbawienie wolności w wyniku osadzenia w zakładzie karnym bądź areszcie śledczym.

W niniejszym artykule, w części wstępnej, zostanie przedstawione ujęcie prawa do żywności w aktach prawa międzynarodowego – charakter i treść prawa do żywności. Na-

stępnie zostanie dokonana analiza realizacji prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych wynikająca z aktów prawa krajowego, ze szczególnym uwzględnieniem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557; dalej k.k.w.). Omawiając realizację prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych, nie sposób pominąć orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tym przedmiocie, który zwraca uwagę, że prawo do żywności jest związane z innymi prawami człowieka: prawem do życia, zakazem tortur oraz prawem do wolności wyznania. Omówione zostaną dwie skargi, które zawisły przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, pozostające w bezpośrednim związku z tematem niniejszego artykułu.

Normy prawa międzynarodowego dotyczące prawa do żywności

Prawa człowieka, w tym prawo do żywności, ukształtowane zostały na skutek dogmatycznego opracowania i akceptacji tekstów prawnych lub quasi-prawnych w ramach społeczności międzynarodowej (Srogosz 2022: 235). Rozważania o prawie do żywności należy rozpocząć od analizy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem artykułu 25, który wskazuje, że każdy człowiek ma prawo do „stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie...”. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ma charakter *soft law*, nie jest więc obowiązującą umową międzynarodową, a stanowi wyraz woli państw-sygnatariuszy (Janusz 2016: 93). Zdaniem przedstawicieli doktryny, postanowienia Deklaracji traktowane są jako zwyczaj międzynarodowy (Bierzanek, Symonides 2005: 270-271).

Kolejnym dokumentem, który ma kluczowe znaczenie w rozważaniach dotyczących prawa do żywności, jest Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169). W przeciwieństwie do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Pakt ma charakter umowy międzynarodowej. Z artykułu 11 niniejszego Paktu wynikają dwa prawa: prawo do odpowiedniego życia, włączając w to wyżywienie, oraz prawo do wolności od głodu (Śniadach 2017: 280). Food and Agriculture Organization of the United Nations – wyspecjalizowana organizacja ONZ, zajmująca się m.in. walką z biedą i głodem – definiuje prawo do żywności jako indywidualne, podstawowe prawo dostępu do odpowiedniej żywności. Z interpretacji FAO (FAO, What is Right to Food?, <https://www.fao.org/right-to-food>) wynika także, że państwa nie mogą pozbawiać tego prawa i są zobligowane do ochrony każdego od jego naruszenia oraz wspierać każdego w pełnym korzystaniu z tego prawa (Śniadach 2017: 281). Należy zauważyć, że już w 1996 roku Szczyt Żywnościowy Świata, który został zorganizowany przez FAO, przyjął tzw. deklarację rzymską w sprawie światowego bezpieczeństwa żywnościowego. W dokumencie tym określono, że bezpieczeństwo żywnościowe istnieje, gdy wszyscy ludzie mają ciągły dostęp do zdrowej i pełnowartościowej żywności, która jest niezbędna do aktywnego i zdrowego życia. W 2004 roku Rada FAO przyjęła również „dobrowolne wytyczne na rzecz wspierania stopniowej realizacji prawa do odpowiedniej żywności”. Zgodnie z nimi państwa powinny budować otoczenie umożliwiające realizację prawa do żywności (Srogosz 2022: 236). Wspomniane otoczenie – zdaniem FAO – składa się z trzech segmentów: odpowiedniego ustroju politycznego; odpowiedniej polityki gospo-

darceży, odpowiednich ram prawnych i instytucji; ochrony konsumentów. W kolejnych latach, na skutek pogarszającej się sytuacji żywieniowej na świecie, szczególnie związanej z odczuwalnymi zmianami klimatycznymi, państwa członkowskie FAO podjęły decyzję o wyeliminowaniu głodu poprzez zwiększenie pomocy rolnictwu krajów rozwijających się. Choć same deklaracje państw nie zawsze przekładają się na działania, to ważne jest, aby kontynuować wysiłki na rzecz globalnego bezpieczeństwa żywnościowego i walki z głodem na świecie.

Kolejnym istotnym dokumentem prawa międzynarodowego, w którym znajdziemy odniesienie do prawa do żywności, jest Konwencja o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 roku (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526), która w art. 27 ust. 3 wskazuje obowiązek każdego państwa – strony konwencji do „...udzielania w razie potrzeby rodzicom oraz osobom odpowiedzialnym za dzieci pomocy materialnej oraz innych programów pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań...”.

O prawie do żywności mowa jest także w art. 12 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Dz.U. 1982 nr 10 poz. 71); zgodnie z tym przepisem „... Państwa Strony zapewnią kobietom w czasie ciąży i porodu oraz po porodzie odpowiednie usługi w razie potrzeby, jak również odpowiednie odżywianie w czasie ciąży i karmienia”.

Prawo do żywności regulują akty prawa międzynarodowego – zarówno akty *soft law*, jak i *hard law*. Te pierwsze niewątpliwie są niezbędnymi „wytycznymi” dla krajowych ustawodawców i wskazują kierunek, zgodnie z którym powinna rozwijać się sfera norm *hard law*. Nie zmienia to jednak faktu, że państwa powinny szanować, chronić i implementować do krajowych porządków prawnych prawo do żywności, które realizowane jest również w szkołach oraz jednostkach penitencjarnych.

Realizacja prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych

Realizacja prawa do żywności ma kluczowe znaczenie dla wszystkich osób przebywających na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo nie może różnicować w tym przypadku społeczeństwa według kryterium obywatelstwa. Przykładem praw, co do których kryterium obywatelstwa ma istotne znaczenie, są np. prawa wyborcze. Prawo do żywności, w związku ze swoją naturą oraz koniecznością zaspokajania biologicznych potrzeb – dostarczania pokarmu, jest prawem zdecydowanie bardziej fundamentalnym i podstawowym. Z szeregu umów międzynarodowych (zarówno *soft law*, jak i *hard law*), ale również aktów prawa krajowego, wynika obowiązek państwa, zgodnie z którym ma ono troszczyć się o zapewnienie – najogólniej mówiąc – właściwego poziomu życia. Nie ulega wątpliwości, że do wspomnianego poziomu włącza się także prawo do żywności. W gospodarce wolnorynkowej swoje zadania państwo realizuje poprzez: umożliwienie działalności gospodarczej producentów żywności, jej dystrybutorów oraz nadzór nad jakością żywności wprowadzanej na rynek. Społeczeństwo natomiast, w ramach posiadanych środków finansowych, może zakupić żywność, a ich ilość i jakość zależą od posiadanego kapitału. W wyborze określonych produktów dużą rolę odgrywają również przekonania kulturowe i religijne albo uwarunkowania medyczne (np. alergie pokarmowe). Należy jednak zauważyć, że pomimo pewnych ograniczeń, społeczeństwo posiada dużą

swobodę w wyborze produktów żywnościowych – zarówno jeżeli chodzi o ilość, jak i jakość.

Sytuacją ekstraordynaryjną, znacząco wpływającą na dostęp do wolnego rynku, w tym znajdującej się tam żywności, jest skazanie prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności albo tymczasowe aresztowanie. W obu przypadkach skutkiem jest osadzenie w jednostce penitencjarnej – zakładzie karnym albo areszcie śledczym. Zgodnie z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP, każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny. Ponadto, nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Artykuł 40 Konstytucji RP zakazuje stosowania kar cielesnych. Zgodnie z przepisami prawa międzynarodowego oraz prawa krajowego, przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona są obowiązkiem władz publicznych. Kwestie pozbawienia wolności, wszystkich praw i obowiązków osadzonych oraz kwestie proceduralne reguluje Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557). Omawiając realizację prawa do żywności w jednostkach penitencjarnych, należy zwrócić uwagę na art. 109 k.k.w., zgodnie z którym „skazany przebywający w zakładzie karnym lub areszcie śledczym otrzymuje trzy razy dziennie napój i posiłki o odpowiedniej wartości odżywczej, w tym co najmniej jeden posiłek gorący, z uwzględnieniem rodzaju wykonywanej pracy i wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie według wskazań lekarza”, ponadto „skazany przebywający poza zakładem karnym lub aresztem śledczym, który bierze udział w szczególności w czynnościach procesowych lub innych czynnościach wymagających konwojowania, a któremu ze względów technicznych lub organizacyjnych nie można wydać gorącego posiłku, a zwłaszcza w przypadku braku możliwości wydania posiłku w godzinach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, otrzymuje wyżywienie w postaci suchego prowiantu o odpowiedniej wartości odżywczej i napój, z uwzględnieniem wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie w postaci suchego prowiantu według wskazań lekarza”. Przepisy wykonawcze do tego przepisu zostały zawarte w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie żywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2016 poz. 302). Rozporządzenie określa: rodzaje posiłków i napojów wydawanych osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych; wartość odżywczą i energetyczną posiłków i napojów wydawanych osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych; minimalny dzienny koszt posiłków i napojów wydawanych osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych. Istotne znaczenie ma § 11 ust. 1 przywołanego Rozporządzenia, zgodnie z którym osadzony korzystający z posiłków przygotowanych z uwzględnieniem wymogów religijnych lub kulturowych otrzymuje takie same posiłki po przetransportowaniu do innego zakładu karnego lub aresztu śledczego, pod warunkiem możliwości ich przygotowania w tym zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Stosowanie przepisów k.k.w. oraz Rozporządzenia oznacza w praktyce to, że jednostki penitencjarne uwzględniają kulturowe i religijne potrzeby osadzonych dotyczące stosowanej diety: osadzony może poprosić np. o posiłki wegetariańskie albo wegańskie.

Podczas wizytacji Zakładu Karnego w Iławie Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur (Rzecznik Praw Obywatelskich pełni tę funkcję od 2008 roku) zidentyfikował problem, który mógł wywierać istotny wpływ na warunki odbywania kary pozbawienia wolności, jak również skutkować naruszeniem zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania określonego w art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał w piśmie skierowanym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, że „(...) W wizytowanej jednostce oferta kantyny była uboga, a niektóre produkty spożywcze odpowiednie dla osób ze specjalnymi potrzebami żywieniowymi – o m. n. z określonymi nietolerancjami pokarmowymi (np. laktoza, gluten) – były niedostępne. W związku z wprowadzeniem tzw. e-paczek żywieniowych osadzeni oraz ich najbliżsi mogą składać zamówienia jedynie na produkty dostępne w ofercie podmiotu prowadzącego więzienną kantynę. Nie ma zatem możliwości otrzymania produktów żywieniowych spoza zakładu karnego, które respektowałyby specjalne potrzeby żywieniowe niektórych osadzonych” (pismo z dnia 09.02.2022 r. Znak: KMP.071.1.2022.AN). Zdaniem Rzecznika, osadzeni korzystający z określonych diet oraz cierpiący na nietolerancje pokarmowe byli „uzależnieni” od posiłków otrzymywanych w jednostce penitencjarnej. Rzecznik Praw Obywatelskich słusznie wskazał, że Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) podnosi, iż jakość oraz ilość żywności dostępnej w jednostkach penitencjarnych ma nie tylko duży wpływ na zdrowie osadzonych, ale także na jakość życia więźniów oraz warunki odbywania kary pozbawienia wolności. Co więcej, według WHO odpowiednie żywienie w kontekście osadzonych powinno być uznawane za jedno z podstawowych praw człowieka. Dążąc do poprawy warunków odbywania kary pozbawienia wolności i wypełnienia jej nadrzędnego celu, jakim jest resocjalizacja, WHO promuje koncepcję normalizacji, tzn. stworzenia środowiska jak najbardziej zbliżonego do życia na wolności.

Prawo do żywności w jednostkach penitencjarnych według Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Prawo do żywności osób pozbawionych wolności jest również przedmiotem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W wyroku z dnia 13 marca 2018 roku (skarga nr 10839/09) w sprawie Ebedin Abi przeciwko Turcji Trybunał orzekł, że w żadnej mierze kwestie finansowe nie mogą uzasadniać odmowy zapewnienia osadzonemu posiłków zgodnych z dietą zalecaną mu przez lekarza. Osadzony, u którego stwierdzono cukrzycę typu drugiego oraz chorobę wieńcową, odbywał karę pozbawienia wolności w tureckim zakładzie karnym. Złożył wniosek o zapewnienie mu diety zgodnej z zaleceniami lekarza, tzn. uwzględniającej większą ilość warzyw i białego mięsa oraz mniejszą ilość czerwonego mięsa i tłuszczów nasyconych. Zakład karny odmówił spełnienia tej prośby, podobnie jak sąd penitencjarny, który orzekł, iż zapewnienie mu takich posiłków jest niemożliwe, gdyż dzienna stawka żywieniowa przypadająca na jednego osadzonego nie pozwala na podawanie w zakładach karnych więcej niż jednego rodzaju posiłków dla wszystkich osadzonych. Jednym z zarzutów skarżącego był fakt, iż jego stan zdrowia znacząco się pogorszył w okresie, w którym odbywał karę pozbawienia wolności. Trybunał w orzeczeniu wskazał, że argument sądu penitencjarnego dotyczący zbyt niskiej

stawki żywieniowej w jednostkach penitencjarnych był błędny. Prawo tureckie przewiduje, że osadzeni, którzy muszą korzystać z diet zaleconych przez lekarzy, są uprawnieni do otrzymywania odpowiednio zbilansowanych posiłków, a stawka żywieniowa powinna być dla nich ustalona odrębnie.

Z kolei w wyroku z dnia 7 grudnia 2010 r. w sprawie Jakóbowski przeciwko Polsce (skarga nr 18429/06) Trybunał orzekł, że Polska naruszyła art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka odmawiając osadzonemu, określającemu się jako buddysta, diety wegańskiej. Skarga została wniesiona do Trybunału 27 kwietnia 2006 roku. Trybunał ustalił, że skarżący kilkakrotnie występował z prośbą o podawanie mu posiłków bezmięsnych z uwagi na dietetyczne nakazy jego religii. Twierdził, że jest buddystą i ściśle przestrzega buddyjskich zasad dietetycznych Mahayana, które nakazują powstrzymanie się od spożywania mięsa. W dniu 3 lipca 2006 roku Misja Buddyjska w Polsce skierowała do władz więziennych list popierający wystąpienie skarżącego o dietę bezmięsną. Jego autorzy twierdzili, że Buddyści Mahayana w sytuacji, gdy zmuszeni są spożywać mięso, stają przed poważnym problemem natury moralnej. Zgodnie z obowiązującymi zasadami, Buddysta Mahayana powinien unikać jedzenia mięsa, okazując w ten sposób współczucie dla wszystkich żyjących istot. W swoim liście prosili oni dalej władze, aby wyeliminowały produkty mięsne z posiłków podawanych skarżącemu. Po wnikliwej analizie stanu faktycznego Trybunał orzekł, że Polska naruszyła art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Wnioski

Prawo do żywności jest jednym z fundamentalnych praw, które przysługują osobom pozbawionym wolności. Realizacja tego prawa w jednostkach penitencjarnych pozostaje w centrum zainteresowań zarówno organów krajowych w postaci Rzecznika Praw Obywatelskich, jak i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wynika to z faktu, iż żywność jest dobrem podstawowym. Prawo do żywności w jednostkach penitencjarnych rozpatruje się zarówno w kwestiach ilościowych (wskazanie w Rozporządzeniu określonych kaloryczności posiłków), jak i jakościowych (dostęp do różnych diet). Naruszenia prawa do żywności, które mogą się przejawiać w ograniczaniu dostępu do określonych produktów, rozpatrywane są jako pogwałcenie wiążącej Polskę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Równie istotne jest zapewnienie osadzonemu diety zgodnej z zaleceniami lekarza. Dostęp osadzonych do diet zgodnych z ich indywidualnymi oczekiwaniami albo wymaganiami może pozytywnie wpływać na ich komfort odbywania kary, a w konsekwencji przyczynić się do skuteczności procesu resocjalizacji.

Bibliografia

- Bierzanek R., Symonides J. 2005, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa.
- Janusz G., (2016). *Prawo jednostki do wiedzy w systemie praw człowieka*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania”, 2 (8/44), s. 87-98.
- Pozyskano z: <https://ojs.tnku.pl/index.php/reiz/article/download/10242/10171/> (Data dostępu: 13.03.2024).
- Srogosz T., (2022). *Prawo do żywności z perspektywy Pierwszych Narodów*, „Krytyka Prawa”, 14 (1/2022), s. 226-246.
- Pozyskano z: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_7206_kp_2080-1084_517/c/articles-2082813.pdf.pdf (Data dostępu: 18.03.2024).
- Śniadach O., (2017). *Czy potrzebujemy prawa do żywności?*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, tom XXXVIII, s. 280-288.
- Pozyskano z: https://prawo.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-pia/33461/files/s/38sniadach.pdf (Data dostępu: 14.03.2024).

Akty prawne

- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r.*, Dz.U. 1982 nr 10 poz. 71.
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557, z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych*, Dz.U. 2016 poz. 302 z późn. zm.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

- Wyrok z dnia 13 marca 2018 roku w sprawie Ebedin Abi przeciwko Turcji*, skarga nr 10839/09.
- Pozyskano z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22%3A%22Ebedin%20Abi%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-181782%22%22%7D> (Data dostępu: 17.03.2024).
- Wyrok z dnia 7 grudnia 2010 r. w sprawie Jakóbowski przeciwko Polsce*, skarga nr 18429/06.
- Pozyskano z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22%3A%22jak%20C3%B3bski%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-124721%22%22%7D> (Data dostępu: 17.03.2024).

Inne

- Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 09.02.2022 r.*, znak wewnętrzny: KMP.071.1.2022.AN.

Pozyskano z: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-02/WG_DGSW_kantyny_9.02.2022.pdf (Data dostępu: 17.03.2024).

Źródła internetowe

Oficjalna strona FAO, What is Right to Food?, <https://www.fao.org/right-to-food> (Data dostępu: 15.03.2024).



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

AGATA GAWOREK

Studentka I roku technologii żywności i żywienie człowieka, studia II stopnia
Koło Naukowe Logistyki
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
First-year food technology and human nutrition student, second-cycle studies
Scientific Circle of Logistics
Warsaw University of Life Sciences

Wykorzystanie sztucznej inteligencji do tworzenia deepfake'ów oraz grafik

The use of artificial intelligence for creating deepfakes and graphics

Abstract: Artificial Intelligence (AI) is a part of everyday life in the 21st century. Most people use it without being aware of it. The European Union is in the process of introducing regulations regarding the safe and identifiable use of AI. A study conducted using the CAWI method in November 2023 aimed to analyze people's ability to distinguish between AI-generated images and assess the level of trust in the introduced AI-generated content labels. Most respondents have a negative attitude towards AI-generated materials but trust the labels on AI-generated content. Recognizing AI-generated graphics without labeling poses a significant challenge and threat.

Keywords: graphics, artificial intelligence, AI, deepfake, trust

1. Wprowadzenie do sztucznej inteligencji i deepfake'u

Pojęcie sztucznej inteligencji (ang. *artificial intelligence*, AI, SI) oficjalnie nie zostało jeszcze zdefiniowane. Jednakże zgodnie z informacją na stronie Parlamentu Europejskiego (2020) jest to zdolność maszyn do wykazywania ludzkich umiejętności, takich jak rozumowanie, uczenie się, planowanie i kreatywność. Sztuczna inteligencja to nie tylko tworzenie grafik, ale również codzienność obecnego życia. Potocznymi i potencjalnymi zastosowaniami AI są cyfrowi asystenci w telefonach i komputerach, inteligentna klimatyzacja oraz sprzęty domowe, wyszukiwarki internetowe, tłumaczenie maszynowe, bezpieczeństwo cybernetyczne, zwalczanie dezinformacji, optymalizacja produktów i ścieżek sprzedaży, roboty w fabrykach, inteligentne rolnictwo, autonomiczne samochody oraz zakupy i reklama online. Sztuczna inteligencja jest postrzegana jako centralny ele-

ment cyfrowej transformacji społeczeństwa i stała się priorytetem Unii Europejskiej (UE) (oficjalna strona internetowa Parlamentu Europejskiego, 2020).

Określenie *deepfake* powstało przez połączenie angielskich słów *deep* (ozn. głębokie) oraz *fake* (ozn. fałszywe) i pojawiło się po raz pierwszy w 2017 roku (Toews 2020). Według Wikipedii pojęcie to zaczerpnięto od pseudonimu użytkownika, który publikował filmy porno stworzone przy użyciu algorytmu uczenia maszynowego z wykorzystaniem wizerunków celebrytów m.in. Gal Gadot, Maisie Williams i Taylor Swift (Wikipedia 3, 2023). W raporcie DeepTreach przedstawiono dane według których na początku 2019 roku w Internecie znajdowało się 7964 fałszywych filmów, a zaledwie dziewięć miesięcy później liczba ta wzrosła do 14 678. We wrześniu 2019 r. 96% fałszywych filmów w Internecie miało charakter pornograficzny (Toews 2020). W lutym 2018 roku strona Reddit zaktualizowała przepisy, zakazując publikacje pornografii stworzonych metodą *deepfake* (Mewesa 2018).

2. Przykłady deepfake'ów oraz zastosowania sztucznej inteligencji do tworzenia grafik

Propaganda, mistyfikacja i celowe wprowadzanie ludzi w błąd jest coraz częstszym zachowaniem na rynku skierowanym szczególnie do konsumenta, aby zachęcić go do zakupu lub osiągnąć większe korzyści ekonomiczne. Jednakże już w XX wieku pojawiały się materiały manipulacyjne, które wprowadzały odbiorcę w błąd. Przykładem takiego działania jest seria zdjęć młodych kuzynek (pierwsze zdjęcia powstały, kiedy dziewczynki miały 16 i 9 lat) (Rys.1 i 2), które przedstawiły światu zdjęcie potwierdzające istnienie niezemskich stworzeń, jakimi są wróżki. Zdjęcia zostały upublicznione w 1919 roku podczas uczestnictwa matki dziewcząt (która uważała zdjęcia za autentyczne, w przeci-



Rysunek 1. Pierwsze z pięciu zdjęć z serii potwierdzających rzekome istnienie wróżek
Źródło: Wikipedia.com (2)



Rysunek 2. Piąte zdjęcie z serii zdjęć wróżek, które autorki zdjęcia uważały za prawdziwe aż do śmierci. Źródło: Wikipedia.com (2)

wieństwie do ich ojca) w wykładzie dotyczącego „życia wrózek” podczas spotkania Towarzystwa Teozoficznego w Bradford. Ekspert fotografii potwierdził brak mistyfikacji fotografii, twierdząc, że fotografie nie zawierają śladu prac studyjnych z udziałem karty lub modeli papierowych. Zdjęcia zainspirowały pisarza Arthura Conana Doyle'a (twórcy Sherlocka Holmesa), który wykorzystał owe zdjęcia przy tworzeniu ilustracji do swojej pracy i przyczynił się do zwiększenia popularności tezy, że są to prawdziwe zdjęcia. Prezenter BBC Magnús Magnússon określił zdjęcia jako „dar od niebios” (Farid 2022; Wikipedia 1, Wikipedia 2).

Dopiero blisko 60 lat później twórczynie zdjęć przyznały, że cztery z pięciu zdjęć zostało sfalszowane, a wróżki na czterech zdjęciach były wycięte z popularnej w tamtych czasach książki pt. *Princess Mary's Gift Book*. Kobiety twierdziły, że nie miały zamiaru nikogo oszukać, a jedynie chciały się dobrze bawić. Uznanie zdjęć za prawdziwe przez społeczeństwo uważały za niezrozumiałe i określały to jako chęć bycia oszukanym (Farid 2022; Wikipedia 1; Wikipedia 2).

Na wakacyjnym wydaniu magazynu mody „Vogue Polska” lipiec/sierpień 2023 (nr 7/8) pojawiła się okładka stworzona przez artystę Nicola Bergamaschi wraz z sztuczną inteligencją (rys. 3) (Wagner, 2023). Był to innowacyjny pomysł wykorzystany przez prestiżową gazetę z dużym marketingiem owej okładki, która została rozpowszechniona również jako banery i plakaty w Warszawie. Warte zauważenia są dłonie modelek wygenerowanych przez AI, z którymi program cały czas ma problem, aby wyglądały naturalnie.



Rysunek 3. Okładka magazynu „Vogue Polska” – wakacyjne wydanie. Źródło: Strona internetowa Vogue.pl

Kolejnym przykładem trudności z rozpoznawaniem autentyczności są filmy na platformie TikTok. Jest to druga (po YouTube) aplikacja używana przez dzieci na świecie w okresie maj 2022 – maj 2023 r. (Kaspersky, 2023). Po rozpoczęciu inwazji Rosji na Ukrainę do sieci trafiało wiele filmików z frontu. Jednakże analiza Kamionka (2022) pięciu najpopularniejszych TikTok'ów z hasztagiem w trzech językach – angielskim: „Ukraine”, ukraińskim: „Україна” oraz rosyjskim: „Украина” (ozn. Ukraina) wykazała, że część najpopularniejszych TikTok'ów wprowadzały oglądających w błąd, okazując się jednoznacznie nieprawdziwe (Tab. 1).

Tabela 1. Analiza zasięgów i treści postów z hasztagiem „Ukraina” w trzech językach

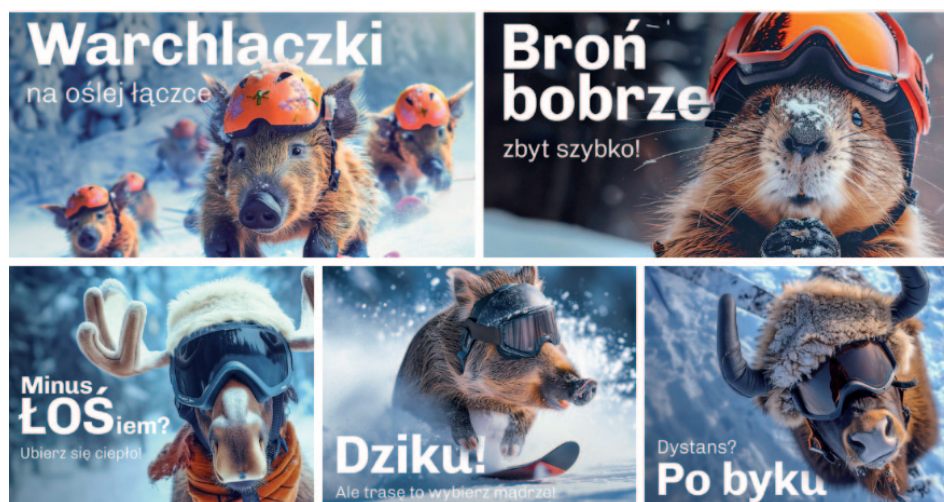
Język postu (hasztagu)	Tematyka związana z wojną w Ukrainie	Treść wprowadzająca w błąd, z nieprawdziwymi informacjami	Liczba serduszek (polubień)	Liczba komentarzy
angielski	tak	niezweryfikowane*	9,4 mln	131,1 tys.
angielski	tak	tak	8,1 mln	199,8 tys.
angielski	tak	niezweryfikowane*	7,6 mln	22,7 tys.
angielski	tak	niezweryfikowane*	6,8 mln	34,3 tys.
angielski	tak	tak	6,4 mln	79,9 tys.
ukraiński	tak	niezweryfikowane*	6,3 mln	76,5 tys.
ukraiński	nie	niezweryfikowane*	5,4 mln	15,0 tys.
ukraiński	nie	niezweryfikowane*	2,9 mln	15,9 tys.
ukraiński	tak	niezweryfikowane*	2,6 mln	31,9 tys.
ukraiński	nie	niezweryfikowane*	2,3 mln	2,8 tys.
rosyjski	tak	tak	2,8 mln	23,9 tys.
rosyjski	tak	niezweryfikowane*	2,5 mln	18,4 tys.
rosyjski	tak	tak	2,2 mln	95,1 tys.
rosyjski	nie	niezweryfikowane*	2,2 mln	23,1 tys.
rosyjski	tak	niezweryfikowane*	2 mln	8,5 tys.
*autor nie był w stanie określić, czy dany post jest autentyczny				

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Kamionka M., Wpływ wojny na Ukrainie na trendy portalu społecznościowego TikTok, Youth in Central and Eastern Europe, Tom 9, wydanie 14, 2022 r.

Obecnie na platformie TikTok dostępne jest już oznaczenie „Twórca oznaczył jako treść wygenerowaną przez AI” oraz „Wygenerowane przez AI”. Pierwsze oznaczenie pojawia przy treściach, w których twórca wskazuje, że materiał został w całości wygenerowany przez sztuczną inteligencję lub w znacznym stopniu przez nią zmodyfikowane. Drugie oznaczenie „Wygenerowane przez AI” pojawia się automatycznie w treściach, po wykryciu, że zostały one utworzone lub edytowane przy pomocy sztucznej inteligencji (TikTok, 2024).

W regulaminie TikTok’a określone są rodzaje treści całkowicie zabronionych na platformie, są to treści generowane przez AI zawierające podobiznę (wizualną lub dźwiękową) prawdziwej lub fikcyjnej osoby, w tym osób publicznych, kiedy ich wizerunek wykorzystywany jest do rekomendacji politycznych i komercyjnych oraz osób prywatnych (TikTok, 2024).

Pierwszą reklamą wygenerowaną całkowicie przez AI na polskim rynku jest reklama województwa podlaskiego promująca bezpieczeństwo na stoku (Rys. 5). Jeden z autorów projektu wskazał, że wykorzystanie AI pozwoliło na 75% oszczędność nakładu pracy i budżetu (LinkedIn, 2023). Reklama otrzymała liczne nagrody i dotarła do miliona odbiorców (whitebis.pl,2023).



Rysunek 5. Kampania „W Podlaskiem jeżdżę z kaskiem”. Źródło: whitebits.pl (dostęp: 12.03.2024)

Najbardziej popularnymi *deepfake*'ami w Internecie są zdjęcia Donalda Trumpa podczas aresztowania oraz zdjęcie Papieża Franciszka. Zdjęcie Papieża w młodzieżowej, pikowanej kurtce szybko stało się wiralem (Rys. 6). Fotografia została opublikowana w 1. połowie 2023 roku. Mimo że zdjęcie zostało wygenerowane przez sztuczną inteligencję (w programie Midjourney AI) to użytkownicy komentujący grafikę zakładali jej prawdziwość. Osoby wierzące wyrażali się krytycznie wobec rzekomego ubioru Głowy Kościoła i twierdzili, że negatywnie wpłynie to na jego wizerunek. Natomiast osoby niewierzące krytykowali instytucje za takie działanie (Grochowski 2023).

Większe emocje wywołała seria zdjęć byłego Prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki – Donalda Trumpa w czasie rzekomego aresztowania (Rys. 7). Zdjęcie zostało dodane 20 marca 2023 roku przez Eliota Higginsa na platformie Twitter (obecnie X). Mimo że w treści postu była podana informacja, że dane zdjęcie jest nieprawdziwe i zostało stworzone przez sztuczną inteligencję, to i tak diametralnie szybko zdjęcia się roz-



Rysunek 6. Zdjęcie Papieża wygenerowane przez AI Źródło: Artykuł Grochowskiego z 2023 roku <https://dailyweb.pl/zdjecie-papieza-z-ai-to-powazne-ostrzezenie/>

przestrzeńczy, stając się viralowym *deepfake* 'em przez późniejszy brak oznaczenia grafiki w kopiowanych materiałach. Wpis Higginsa w ciągu 30 minut wszedł w interakcję z ponad 2,2 milionami użytkowników Twittera (Różycki 2023). Do zdjęcia graficznego została od razu dopisana informacja o powodzie aresztowania, a mianowicie rzekoma korupcja i nadużycie władzy, nawiązując do tamtejszych problemów prezydenta. Autor grafik po opublikowaniu zdjęć został zablokowany na Midjourney (programie do tworzenia grafik przez AI).



Rysunek 7. Post Eliota Higginsa przedstawiający aresztowanie prezydenta USA Donalda Trumpa. Źródło: Twitter.com/EliotHiggins z dn. 20.03.2023 r.

Zdjęcie Trumpa było łatwe do zweryfikowania. O aresztowaniu prezydenta USA pisałyby wszystkie gazety na całym świecie, natomiast zamiast takich nagłówków prasa skupiła się na niesamowitych możliwościach sztucznej inteligencji. Zdjęcie papieża nie wywołało takiego poruszenia i skandalu jak zdjęcie aresztowania, ponieważ ludzie z góry zakładali, że banalność i prostota zdjęcia równa się prawdzie.

3. Rozwiązania przeciw *deepfake*'om

W celu ograniczenia problemu i m.in. rozprzestrzeniania się *deepfake* 'ów Unia Europejska postanowiła stworzyć rozporządzenie AI Act, które będzie określać zasady bezpiecznego i identyfikowalnego stosowania sztucznej inteligencji oraz jej jednolitą definicję. AI Act określa cztery poziomy ryzyka wykorzystania sztucznej inteligencji: nieakceptowane, wysokie, ograniczone oraz minimalne (Parlament Europejski 2023). 13 mar-

ca 2024 roku AI Act został przyjęty zdecydowaną większością głosów Parlamentu Europejskiego, a najprawdopodobniej wejdzie w życie w maju 2025 r. (Marszycki 2024). Koncern Meta zapowiada oznaczanie treści wygenerowanych przez AI (Mazurkiewicz 2024).

4. Badania własne

Celem badań była analiza zdolności ludzi do odróżniania zdjęć wytworzonych przez AI oraz określenie stopnia zaufania do wprowadzonych oznaczeń wytworów sztucznej inteligencji.

Metodyką zastosowaną w badaniu był sondaż diagnostyczny z kwestionariuszem ankiety przeprowadzony metodą CAWI w listopadzie 2023 roku. Liczba respondentów wynosiła 122 osoby podzielonych ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania (Tab. 2), które przynajmniej raz w miesiącu korzystają z Internetu.

Tabela 2. Podział procentowy respondentów ze względu na wiek, płeć i miejsce zamieszkania

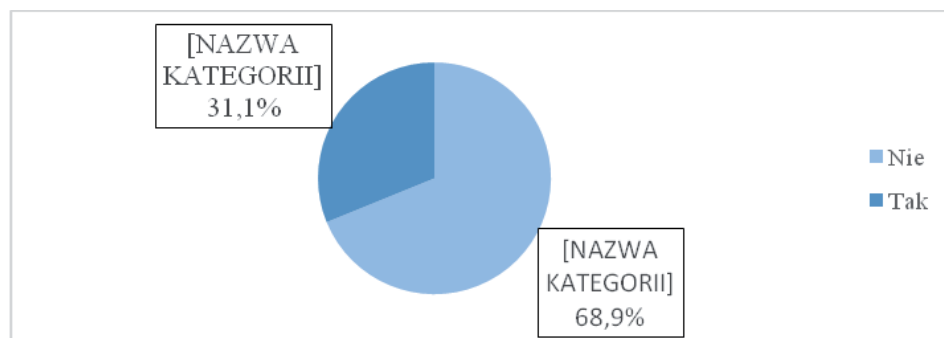
54,1% osób w wieku 18-35 lat
36,1% osób w wieku 36-60 lat
9,8% osób w wieku 60+
62,3% kobiety
37,7% mężczyźni
67,2% – osoby mieszkające w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców
19,7% – osoby mieszkające na wsi
19,7% – osoby z miasta poniżej 500 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

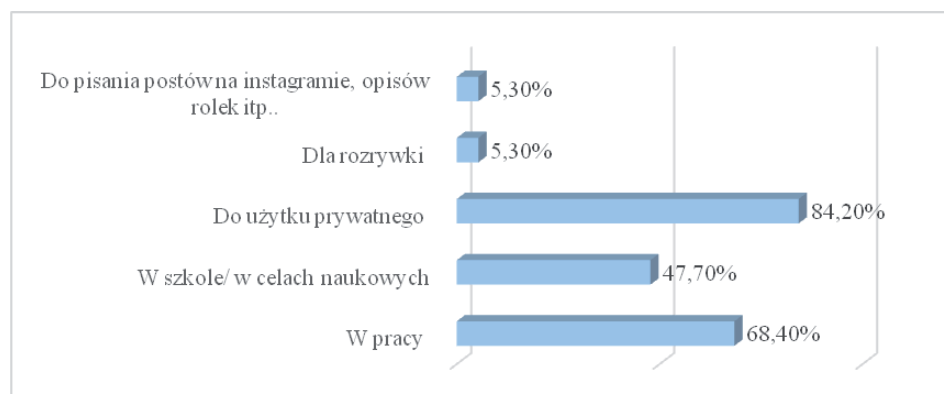
4.1. Wyniki badań

Większość respondentów (68,9%) uważało, że na co dzień nie korzysta z modeli wykorzystujących sztuczną inteligencję (Rys. 8). Pozostała część respondentów (31,1%) wskazała, że na co dzień korzystają z Chatu GPT (68,4%), Internetu (21,1%), mediów społecznościowych (15,7%) oraz infolinii, canva, grafiki, marketingu (< 12%).

Najwięcej respondentów, którzy na co dzień twierdzili, że korzystali z AI, wykorzystuje ją do użytku prywatnego (84,2%), następnie: w pracy (68,4%), do celów naukowych lub w szkole (47,4%), rozrywki (5,3%) i w mediach społecznościowych (5,3%) (Rys. 9).



Rysunek 8. Korzystanie modeli wykorzystujących sztuczną inteligencję. Źródło: Opracowanie własne



Rysunek 9. Określenie respondentów używających AI na co dzień o sposobie jego wykorzystania. Źródło: Opracowanie własne

Kolejną częścią badania było wskazanie przez ankietowanych, które zdjęcia z dwóch podanych zostało wytworzone przez AI. Analiza obejmowała dwa etapy: bez oznaczenia znakiem AI (Rys. 10) i z oznaczeniem znakiem AI stworzonym na potrzeby badania w lewym dolnym rogu (Rys. 11).

W części pierwszej podano 46,9% poprawnych odpowiedzi w wyborze zdjęć wytworzonych przez AI. Tylko 18,0% respondentów poprawnie odpowiedziało na wszystkie pytania graficzne w części pierwszej.

W drugiej części ankiety w lewym dolnym rogu został wprowadzony podpis „AI”, który został użyty poprawnie tylko w 50% grafik w celu zbadania zaufania respondentów do oznaczenia. Rozmiar zdjęcia w ankiecie był dobrany tak, aby respondent z łatwością mógł zobaczyć oznaczenie. Aż 86,0% respondentów zaznaczało oznaczone zdjęcie zna-



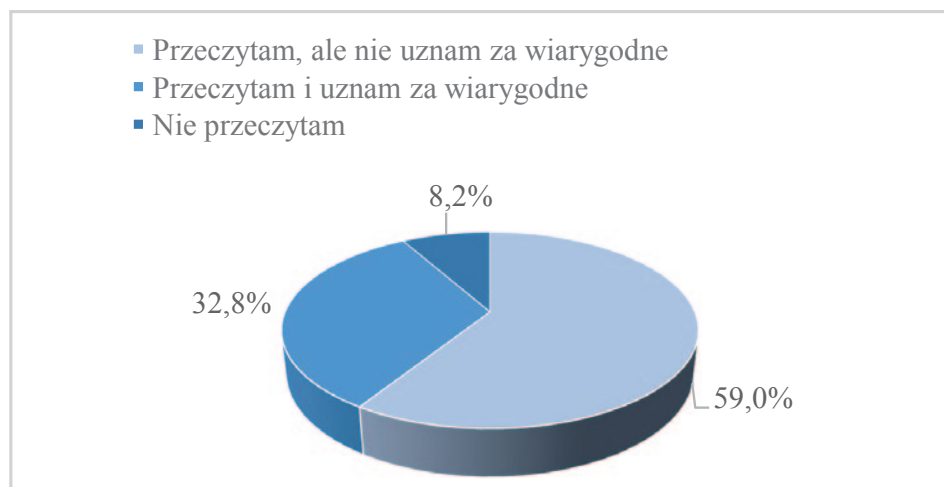
Rysunek 10. Przykładowe zdjęcia w części pierwszej (po prawej zdjęcia wytworzone przez AI, po lewej mojego autorstwa). Źródło: Opracowanie własne



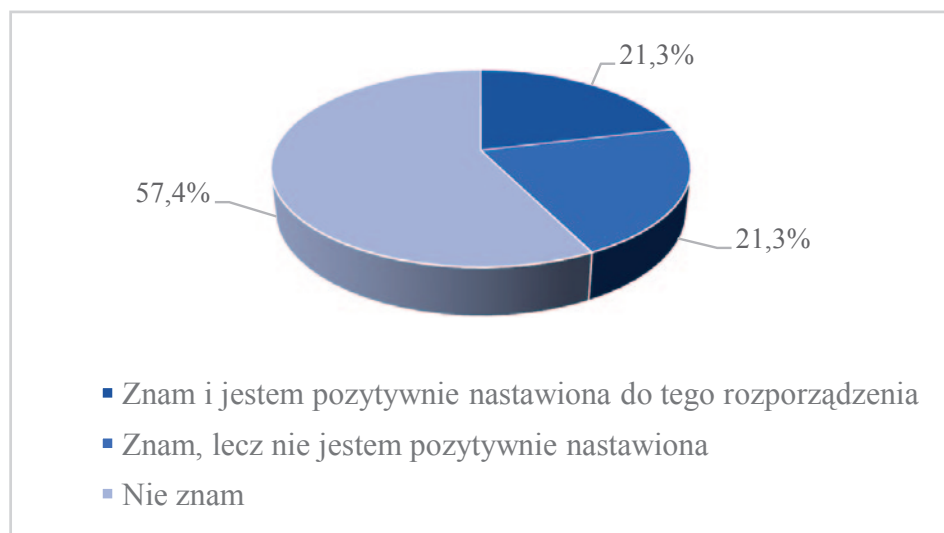
Rysunek 11. Przykładowe zdjęcia w części drugiej (po prawej zdjęcia wytworzone przez AI, po lewej mojego autorstwa). Źródło: Opracowanie własne

kiem „AI” jako zdjęcie wytworzone przez sztuczną inteligencję. Oznaczenie w lewym dolnym rogu zauważyło 70,5% ankietowanych.

Respondenci negatywnie podchodzili do materiałów stworzonych przez sztuczną inteligencję (Rys. 12). Aż 59,0% twierdziło, że przeczytałoby materiał wytworzony przez AI, ale nie uznało go za wiarygodny, a 8,2% nie przeczytałoby w ogóle. Natomiast 32,8% respondentów przeczytałoby taki artykuł i uznałoby go za wiarygodny materiał.



Rysunek 12. Wiarygodność i zainteresowanie materiałami oznaczonymi jako wytworzone przy użyciu AI. Źródło: Opracowanie własne



Rysunek 13. Znajomość i nastawienie do AI Actu. Źródło: Opracowanie własne

O AI Act wiedziało tylko 42,6% respondentów, z czego połowa jest nastawiona pozytywnie (Rys. 13). Ponad 57% ankietowanych nie słyszało o rozporządzeniu.

5. Podsumowanie

Sztuczna inteligencja jest codziennością w XXI wieku, stosujemy ją nie tylko w marketingu, Internecie czy jako popularny Chat GPT, ale również w rolnictwie i fabrykach. Mimo że wszyscy respondenci zaproszeni do badania korzystali przynajmniej raz w roku z Internetu, czyli sztucznej inteligencji, to nie są tego świadomi. Większość respondentów negatywnie podchodzi do materiałów wytworzonych przez AI, jednakże ufa oznaczeniom materiałów wytworzonych przez sztuczną inteligencję, nawet jeżeli znak zastosowany do oznaczenia nie jest rozpowszechniony i zatwierdzony. Rozpoznanie grafik wytworzonych przez AI bez oznaczenia stanowi dużą trudność, a zaufanie społeczeństwa do oznaczeń AI prowadzi do zagrożenia manipulacji i fałszowania pochodzenia grafik i materiałów wideo. Badania wykazały, że należałoby zwiększyć edukację społeczeństwa odnośnie do modeli AI i ich bezpiecznego wykorzystania.

Bibliografia

- Farid H. (2022). *Creating, Using, Misusing, and Detecting Deep Fakes*. *Journal of Online Trust and Safety*, 1(4).
- Kamionka M. (2022), *Wpływ wojny na Ukrainie na trendy portalu społecznościowego TikTok*, *Youth in Central and Eastern Europe*, Tom 9, Wydanie 14, str. 22-28.
- Kaspersky Lab. (2023). *Most popular mobile apps among children worldwide from May 2022 to May 2023* (dostęp: 13.01.2024) pobrano z: <https://www-1statista-1com-layulzxp0059.han.bg.sggw.pl/statistics/1345374/top-apps-among-global-kids/>.
- Marszycki M., strona internetowa itwiz.pl, <https://itwiz.pl/rozporzadzenie-w-sprawie-sztucznej-inteligencji-ai-act-zatwierdzone/>, 2024, (dostęp: 14.03.2024).
- Mazurkiewicz P., strona internetowa cyfrowa.rp.pl, <https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/art39791621-to-rewolucja-tresci-i-obrazy-tworzone-przez-sztuczna-inteligencje-beda-oznaczane> (dostęp: 12.03.2024).
- Mewesa B., strona internetowa heise.de, <https://www.heise.de/news/Deepfakes-Auch-Reddit-verbannt-Fake-Porn-3962987.html>, 8 lutego 2018, (dostęp: 01.03.2024).
- Grochowski G., <https://dailyweb.pl/zdjecie-papieza-z-ai-to-powazne-ostrzezenie/> (dostęp: 12.12.2023).
- Oficjalna strona Parlamentu Europejskiego, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230601STO93804/akt-ws-sztucznej-inteligencji-pierwsze-przepisy-regulujace-ai>, Publikacja: 13-06-2023, (dostęp: 12.03.2024r.).
- Oficjalna strona TikTok'a – tiktok.com, <https://support.tiktok.com/pl/using-tiktok/creating-videos/ai-generated-content> (dostęp: 12.03.2024).
- Oficjalna strona Wikipedii (1)- Wikipedia.org https://en.wikipedia.org/wiki/Cottingley_Fairies (dostęp: 12.03.2024).
- Oficjalna strona Wikipedii (2)- Wikipedia.org https://pl.wikipedia.org/wiki/Wr%C3%B3%C5%BCKi_z_Cottingley (dostęp: 12.03.2024).
- Oficjalna strona Wikipedii (3)- Wikipedia.org https://pl.wikipedia.org/wiki/Deepfake#cite_note-2-5 (dostęp: 22.03.2024).

- Różycki M., oficjalna strona Forum Ekonomicznego, <https://www.forum-ekonomiczne.pl/publication/o-swiecie-zludnych-rzeczywistosci/>, publikacja: 21 kwietnia 2023, (dostęp: 12.12.2023).
- Strona internetowa whitebits.pl, <https://whitebits.pl/podlaskie-i-kampania-o-bezpieczenstwie-na-stoku/> (dostęp 12.03.2024).
- Toews R., <https://www.forbes.com/sites/robtoews/2020/05/25/deepfakes-are-going-to-wreak-havoc-on-society-we-are-not-prepared/?sh=319534d97494>, 2020, (dostęp: 20.02.2024).
- Twitter, profil Eliota Higginsa na Twitterze (obecnie X), https://twitter.com/EliotHiggins/status/1637927681734987777?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwetembed%7Ctwterm%5E1637927681734987777%7Ctwgr%5Ede449feca70c184a853e79ebb2f067cc5a4865e3%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.benchmark.pl%2Faktualnosci%2Fsztuczna-inteligencja-aresztowala-trumpa-grafika.html (dostęp 14.01.2024).
- Wagner K., oficjalna strona *Vogue Polska*, <https://www.vogue.pl/a/sztuczna-inteligencja-wspoltworzyła-sesję-okładkową-magazynu>, 2023 (dostęp: 12.12.2023).



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

WŁADYSŁAW GORODETSKI, KINGA GORODETSKA

Władysław Gorodetski

Student I roku językoznawstwa, Szkoła Doktorska

First-year linguistics student, doctoral school

Kinga Gorodetska

Studentka III roku filologii polskiej, studia I stopnia

Koło Naukowe Studentów i Doktorantów „Tekst”

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Third-year Polish philology student, first-cycle studies

“Tekst” Student and Doctoral Student Scientific Circle

Jan Kochanowski University in Kielce

Etyka śmierci w literaturze dziecięcej na materiale książki „Ostatni dżem babci”

The ethics of death in children's literature based on the book „Grandma's Last Jam”

Abstract: The theme of death is one of the oldest phenomena in literature. Thanatological themes in literary texts represent the aesthetic and/or reflective dimension of death, dying, or suffering. Children's literature is focused on educating children, so it features a simple and positive message (e.g., good triumphs over evil), thus the theme of death in such texts is tabooed and greatly limited. In children's literary works, although the death of a protagonist or antagonist is sometimes depicted, it is presented in a mitigated form, devoid of vanitative elements. Despite this, the theme of death permeates children's literature and sometimes even constitutes the main plot of the entire story. An example of such a work is Alicja Dyrda's *Grandma's Last Jam*, intended for children aged 2 to 6 years. This article aims to demonstrate the ethical components of this book based on an analysis of its content conveyed both verbally and non-verbally.

Keywords: death, discourse, cultural linguosemiotics

Wprowadzenie

Motyw śmierci jest jednym z najstarszych zjawisk w literaturze. Poruszane wątki tanatologiczne w tekstach literackich reprezentują estetyczny i/lub refleksyjny wymiar śmierci, umierania lub cierpienia. Literatura dziecięca jest nastawiona na edukację dzieci, zatem figuruje w niej przekaz prosty i pozytywny (np. dobro zwycięża nad złem), dla-

tego temat śmierci w tego typu tekstach jest tabuizowany i mocno ograniczany. W utworach literackich dla dzieci, choć ukazana jest niekiedy śmierć bohatera lub antagonisty, występuje ona w formie złagodzonej, pozbawionej elementów wanitatywnych. Pomimo to motyw śmierci przenika do literatury dla najmłodszych, a czasem nawet stanowi główny wątek całej historii. Przykładem takiego utworu jest książka autorstwa Alicji Dyrdy pt. „Ostatni dżem babci”, przeznaczona dla dzieci w wieku od 2 do 6 lat. Niniejszy artykuł ma na celu wykazanie etycznych komponentów tej książki na podstawie analizy jej treści przekazywanej zarówno w formie werbalnej, jak i niewerbalnej.

Motyw śmierci w literaturze – zarys historyczny

Wątki tanatologiczne przewijają się przez wszystkie epoki literatury. Na przestrzeni dziejów ludzkich pisarze na różne sposoby poruszają kwestie śmierci w swoich dziełach, starając się oswoić ze strachem i niepokojem przed nią (Urbańczyk 2015: 61). Pomimo tego, że literaci nie posiadają wiedzy medycznej, usiłują w koncepcji artystyczno-filozoficznej wyjaśnić sens ludzkiego istnienia oraz tego, co się dzieje z człowiekiem po śmierci (Wojaczek).

W starożytności temat śmierci był obecny między innymi w mitach oraz rozważaniach filozofów. Twórcy literatury antyku nadawali symboliczny charakter śmierci, co uwidacznia się w dziełach mitologii greckiej, natomiast filozofowie, tacy jak Epikur, Platon czy Heraklit, próbowali wyjaśnić tajemnice życia pozagrobowego, reflektując nad nim. W dziełach antycznej Grecji skupiano się przede wszystkim na pokonaniu lęku przed śmiercią oraz próbie wyjaśnienia stanu człowieka po niej (Katafias 1982: 67-72). Przykładami takich utworów są następujące mity eschatologiczne: *o Syzyfie*, *o Asklepiosie*, *o Demeter i Korze*, *o zejściu Odyseusza do Hadesu*. Równie ważnym dziełem literackim jest Biblia, w której motyw śmierci jest przedstawiany różnorodnie, w zależności jakiej historii dotyczy. Główne wątki mitologii, Biblii i wielu innych dzieł antycznych, łączą śmierć z dalszym losem człowieka w życiu pozagrobowym w schemacie „kara i nagroda”. Literatura starożytna jest zatem nierozzerwalnie powiązana z kulturą oraz wiarą charakterystyczną dla danej społeczności.

W okresie średniowiecza człowiek był systematycznie oswajany ze śmiercią. Narodziło się wówczas wyrażenie *memento mori*, które w literaturze przejawiało się w następujących toposach: *ubi sunt, qui ante nos fuerant?* (gdzie są ci, którzy byli przed nami?), *theatrum mundi* (życie to teatr) oraz *danse macabre* (taniec śmierci). W myśl ostatniego toposu panowała zasada, że śmierć jest sprawiedliwa i może spotkać każdego, niezależnie od wieku czy stanu (Rozwadowska i in. 2009: 192-193). Najważniejsze dzieła literackie okresu średniowiecza, poruszające zagadnienie śmierci, to: *Pieśń o Rolandzie*, ilustrująca wzór godnej śmierci; *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze śmiercią*, w których śmierć została spersonifikowana i ukazana w postaci rozkładającej się kobiety; *Wielki Testament*, w którym autor porusza myśl o nieuchronności przed śmiercią i przemijalności (Tamże: 196-198). W literaturze średniowiecznej śmierć opisywano jako coś obrzydliwego i nieuniknionego, a zarazem sprawiedliwego i ważnego w życiu człowieka, ponieważ skupiano się na dążeniu do wieczności, którą otrzymywał każdy, kto spełniał boskie przykazania (Tamże: 194).

W renesansie, w porównaniu do średniowiecza, unikano drastyczności w opisach śmierci. W tym okresie śmierć utożsamiano ze snem, dlatego w sztuce i literaturze przedstawiano zmarłych jako postacie śpiące, bez żadnych elementów rozkładu (Edukator). Ważnymi utworami w polskiej literaturze renesansu są *Treny* Jana Kochanowskiego, w których autor porusza temat zmarłej Urszulki. W treści tych utworów widać refleksję autora na temat indywidualnych odczuć w związku ze śmiercią swojej córki, wątpliwości co do sensu istnienia, a także szereg alegorii dotyczących piękna zmarłej córki. Podsumowując, w literaturze renesansu śmierć przedstawiano jako piękno, pozbawione wszelkich obrzydliwości znanych z epoki średniowiecza. Co więcej, we fraszce *Do snu* również autorstwa Jana Kochanowskiego, w pełni zawarto renesansową myśl śmierci (Tamże).

Motyw śmierci w baroku jest zbliżony do średniowiecza. Wyraźnie zarysowuje się powrót do obrazowania śmierci jako strasznej i odrażającej. Najczęstsze tematy poruszane w baroku dotyczyły przemijania i kruchości życia. W związku z tym, w sztuce i literaturze tej epoki pojawia się motyw *vanitas*, zaczerpnięty z Księgi Koheleta, całościowo oparty o marność natury ludzkiej. Twórcy okresu barokowego rozważali kwestie związane z lękami egzystencjalnymi, akcentując ludzką bezradność i nieuniknioną śmierć. W swoich dziełach ukazywali zarówno ludzką egzystencję, jak i świat w kontekście idei marności. Dodatkowo, w literaturze widnieje dualizm dzielący duchową, doskonałą stronę człowieka od materialnej, ulegającej zepsuciu (*sacrum vs. profanum*) (Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki).

W oświeceniu motyw śmierci był poruszany zgodnie z nowym podejściem, odmiennym od perspektywy baroku. W tej epoce większy nacisk kładziono na racjonalizm, postęp naukowy i filozofię. Podejście do śmierci często koncentrowało się na podejściu biologicznym. Śmierć była traktowana bardziej jako naturalny przejaw życia niż jako temat dostrzegany przez pryzmat strachu czy mroku, jak to miało miejsce w poprzednich okresach. W rezultacie, literatura oświecenia z motywem śmierci opierała się głównie o rozważania *stricte* racjonalne. Warto zatem wspomnieć o takich filozofach, jak Voltaire, Jean-Jacques Rousseau czy Immanuel Kant, którzy w swoich rozważaniach koncentrowali się na wartościach płynących z samego życia, natomiast śmierć traktowali jako integralną część życia, na której należy się skupiać jedynie w celach empirycznych, nie metafizycznych (Maszczyńska-Góra, Maniecka, Synowiec 2002: 254).

Motyw śmierci w romantyzmie był przedmiotem bogatych i różnorodnych refleksji, które często wyrażały się przez pryzmat emocji, tęsknoty, melancholii i transcendencji. W literaturze romantyzmu śmierć często była prezentowana jako symboliczne wyswobodzenie i osiągnięcie wolności. Ten okres charakteryzował się tym, że odejście człowieka z tego świata było postrzegane jako sposób na wyzwolenie się od ziemskich trosk i cierpień. Powszechnym motywem w dziełach romantycznych było samobójstwo, poruszane w takich utworach, jak *Cierpienia młodego Wertera* czy *Kordian*, których bohaterowie chcieli wyrazić w ten sposób formę buntu wobec okrutnym prawom ludzkim, niepozwalającym osiągnąć szczęścia w życiu (Dopart 2013: 184). Równie istotnym motywem była śmierć bohatera za ojczyznę, widoczna we wspomnianym wcześniej *Kordianie* czy też w usiłowaniu nadania znamion śmierci bohatera Mickiewiczowi jako wieszczowi narodowemu (Kulesza-Gierat 2012: 201-202).

W przeciwieństwie do romantyzmu, w literaturze pozytywistycznej zwykle unikano romantycznej idealizacji śmierci. Śmierć była traktowana ponownie jako naturalna część

życia, a nie jako moment wyjątkowy czy symboliczny. Co więcej, w okresie pozytywizmu panowała idea „pracy u podstaw”, zatem w literaturze pozytywistycznej poruszano wątki śmierci pośrednio z powodu ubóstwa, np. w powieści *Kaśka Kariatyda* Gabrieli Zapolskiej; a także wręcz przeciwnie, z powodu przepracowania, np. w noweli *Silaczka* Stefana Żeromskiego. Ogólnie rzecz ujmując, motyw śmierci w tej epoce jest w dużej mierze powiązany z uwarunkowaniami społecznymi, a także z walką o własne idee (Chmiel, Równy 2013: 121).

W literaturze Młodej Polski widoczny jest powrót do tradycji z okresu romantyzmu. W związku z czym, motyw śmierci jest przedstawiany w aspekcie emocjonalnym i symbolicznym. Dodatkowo, w tym okresie panował czas marazmu i niechęci do życia, co szczególnie podkreślał filozof Artur Schopenhauer. W tym okresie twierdzono, że ludzkość czeka rychła katastrofa, co prowadziło do demotywacji społeczeństwa w dążeniu do godnego życia. Dzieła okresu Młodej Polski ukazują idee nihilistyczne i pesymistyczne, a motyw samobójstwa, jako akt odwagi i wyzwolenie od trudności życiowych (Mikinka 2023: 109).

W okresie międzywojnia i powojennym śmierć staje się głównym motywem, co w kontekście dwóch wojen światowych, Rewolucji Październikowej oraz obozów zagłady, nie budzi zdziwienia. W okresie wojennym śmierć była zjawiskiem globalnym, o skali dotychczas niespotykanej, co diametralnie zaburzyło ludzką psychikę i odebrało wszelkie nadzieje na normalne życie (Kwiatkowski 2002: 202). Pisarze tego okresu, znani jako pokolenie Kolumbów, w swoich utworach odzwierciedlali okrutne realia najwinniej jak mogli. Śmierć przestaje być jedynie tematem, stając się raczej reportażowym świadectwem określonego czasu i miejsca, gdzie dokonywane były egzekucje poszczególnych jednostek. Przede wszystkim dotyczy to literatury obozowej, ale już w *Przedwiośniu* Stefana Żeromskiego zawarta jest relacja z konkretnego wydarzenia historycznego – Rewolucji Październikowej w Rosji, choć z wykorzystaniem postaci fikcyjnych. Przykładem może być odnalezienie przez Cezarego Barykę, który pracuje jako grabarz, ciała młodej dziewczyny spod stosu trupów. Patrząc na jej twarz, bohater nie jest w stanie zrozumieć, co sprawiło, że ludzie popadli w szaleństwo. Innym dziełem, w którym motyw śmierci stanowi główny element, są *Opowiadania* Tadeusza Borowskiego, dosadnie ukazujące rzeczywistość obozów koncentracyjnych (Święch 2005: 450).

Współczesna literatura nadal eksploruje motyw śmierci w różnorodnych kontekstach, ukazując jego złożoność i wielowymiarowość. Autorzy współcześni często wykorzystują ten motyw jako narzędzie do głębszych refleksji nad kondycją ludzką, przemijaniem i sensem życia. Śmierć może być obecna jako centralny temat utworu lub stanowić istotny wątek, który przeplata się z innymi motywami i tematami, takimi jak miłość, rodzina czy społeczne nierówności. Ponadto, w dobie szybkiego rozwoju technologii, literatura współczesna wykazuje również, w jaki sposób postęp technologiczny wpływa na postrzeganie śmierci i umierania. Często motyw śmierci jest także wykorzystywany do krytyki różnych aspektów społeczeństwa, takich jak przemoc, wojny czy nierówności społeczne oraz do wywołania przemyśleń na temat wartości życia i godności ludzkiej. W literaturze współczesnej śmierć może przybierać różne formy i być interpretowana na wiele sposobów.

Podsumowując, na przestrzeni tysiącleci, śmierć odgrywała istotną rolę w literaturze. Analizując przejawy tego motywu, zauważamy charakterystyczne podejścia ugruntowa-

ne w poszczególnych okresach. Dostrzega się także całkowity przeskok w postrzeganiu i podejściu do śmierci na przestrzeni dwóch lub więcej następujących po sobie epokach. Przykładem mogą posłużyć omówione wyżej barok i oświecenie lub romantyzm i pozytywizm. Warto podkreślić fakt, że literatura w przeszłości miała także wartość etyczną, oddziałującą na moralność i światopogląd jednostek. Niektóre dzieła minionych epok dalej mają taki wpływ w teraźniejszości, np. Biblia i inne księgi religijne. W dzisiejszych czasach aksjologię edukacyjno-etyczną dla społeczeństwa przejawia przede wszystkim literatura psychologiczna, popularnonaukowa oraz dziecięca (Kiwior 2014: 137-138).

Etyka śmierci w literaturze dziecięcej

W literaturze adresowanej do dzieci i młodzieży od zawsze istniały tabuizowane tematy. Takie ograniczenia wynikały z funkcji edukacyjnej tej literatury, która, będąc traktowana jako mniej istotna od literatury dla dorosłych, była poddawana licznym restrykcjom. W dzisiejszych czasach tematy uznawane za „zakazane”, takie jak choroba, cierpienie i śmierć, coraz częściej pojawiają się w książkach dla najmłodszych czytelników, choć przedstawione w nich historie posiadają zazwyczaj szczęśliwe zakończenie. W wielu przypadkach rzeczywistość bywa zniekształcana, prezentując jedynie jej pozytywne aspekty. Lidia Urbańczyk twierdzi jednak, że świat należy pokazywać dziecku całościowo, łącznie z jego negatywnymi komponentami, a przy tym nie narzucając jednoznacznego światopoglądu (Urbańczyk 2015: 62-63).

W *Słowniku literatury dziecięcej i młodzieżowej* zawarto myśl, iż podejście do tematu śmierci zmieniało się wielokrotnie w literaturze dla dzieci, zależnie od obowiązujących nurtów pedagogicznych oraz ideologicznych tendencji. Różnice w postrzeganiu śmierci występują także między literaturą dziecięcą różnych narodów i kultur. Śmierć, podobnie jak cierpienie, przemoc, przestępstwo, lęk czy seks, często stanowi temat debat pedagogicznych i psychologicznych, a także podlega społecznej cenzurze w kontekście literatury dla dzieci, określając zakres tematów uznawanych za odpowiednie lub nieodpowiednie dla młodego czytelnika (Tylicka, Leszczyński red. 2002: 383).

Opowieści dotyczące śmierci mogą pełnić rolę w procesie oswojenia się z nią, łagodzenia bólu oraz redukcji lęku. W kontekście pedagogicznych wytycznych oraz dyskursu na temat śmierci można przytoczyć pojęcie „pedagogiki strachu”, które na ten moment nie jest już stosowane. W dziełach nawiązujących do tego nurtu śmierć i cierpienie często były postrzegane jako kara za złe zachowanie (Urbańczyk 2015: 64). W dzisiejszych czasach próby zastraszania dzieci śmiercią mogłyby prowadzić do społecznej dezaprobaty (Tamże: 65). Niemniej jednak, tematy powszechnie uważane przez osoby dorosłe za trudne, niekoniecznie muszą być takie same dla dzieci, a literatura może być pomocna w procesie oswojenia się z trudnymi zagadnieniami.

Literatura dziecięca ma wymiar pedagogiczny, aczkolwiek efekt „łamania tabu” sam w sobie nie spełnia funkcji wychowawczej. Taki efekt ma na celu pokazanie realiów otaczającego świata, a nie pouczanie, jak trzeba żyć. Sfera etyczna (w literaturze dziecięcej) nie ogranicza się do aspektów *stricte* wychowawczych, ale także demonstrowa ogół zasad oraz system stosunków i zachowań (zob. Leszczak 2010: 101). W związku z tym, młody czytelnik, zapoznający się z zagadnieniem śmierci oraz emocjami towarzyszący-

mi temu zjawisku, poznaje, oswaja i normalizuje ten trudny temat (Sztobryn-Bochomska 2020: 208-209).

Ostatni dżem babci jako książka o etyce śmierci

W książce pod tytułem *Ostatni dżem babci* autorstwa Alicji Dyrdy oraz ilustrator-ki Oli Woldańskiej-Płocińskiej jest zawarta krótka historia młodego Kazika, który widzi swoją babcię na łożu śmierci. W treść książki wchodzi zarówno tekst, jak i elementy graficzne, zawierające ilustracje emocji bohaterów, opisywanych zdarzeń oraz symboliki, spajające całościowy przekaz lektury. Według założeń autorów, książka jest przeznaczona dla dzieci od 2 do 6 roku życia. Niniejszy przedział wiekowy zazębia się z dwoma innymi przedziałami omówionymi przez Katarzynę Dmitruk-Sierocińską, według której dzieci w wieku od 3 do 5 roku życia jeszcze nie wyodrębniają granicy między życiem a śmiercią, przez co wydaje im się, że człowiek znajdujący się w grobie posiada pełną świadomość otaczającej rzeczywistości. Jeśli chodzi o dzieci w wieku od 5 do 8 roku życia, one już rozumieją, że śmierć jest nieodwracalnym stanem, a zmarły permanentnie traci wszystkie funkcje życiowe (Dmitruk-Sierocińska 2017: 47-48).

Wiek głównego bohatera książki nie jest podany, jednak opierając się na powyższym rozumieniu, można stwierdzić, że prawdopodobnie mieści się w drugim przedziale wiekowym prezentowanym przez Katarzynę Dmitruk-Sierocińską. Historia zaczyna się następującymi słowami:

Mama mówi, że kiedy się urodziłem i wróciłem z rodzicami ze szpitala do domu, to drzwi otworzyła nam babcia i pięknie nas przywitała i mówi, że pierwszy kroczek zrobiłem w stronę babci.

W przytoczonej narracji nakreślono obraz tego, jak bliską osobą dla głównego bohatera jest jego babcia już od najmłodszych lat jego życia.

Z powyższej retrospekcji następuje natychmiastowe przejście do właściwego czasu tej historii, na co wskazują te słowa:

Teraz mama ciągle mówi tylko o niej. Babcia jest chora. Niedługo do niej pojedziemy.

Kazik podkreśla, że *teraz mama ciągle mówi tylko o niej*. Oznacza to, że najprawdopodobniej mama wspomina o babci znacznie częściej niż kiedykolwiek. Taki sygnał daje do zrozumienia głównemu bohaterowi, że dzieje się coś anormalnego. Zdawkowa informacja *babcia jest chora* może wskazywać na ograniczoną wiedzę Kazika, rodzice którego intencjonalnie nie wtajemniczali w szczegóły choroby jego babci, ze względu na jego młody wiek.

Dalsza część historii przedstawia Kazika, który widzi swoją babcię z widocznymi oznakami choroby:

Zobaczyłem babcię, ale jej nie poznałem.

Powyższe słowa wskazują, że Kazik być może nie widział swojej babci od dłuższego czasu. Na ilustracji widać szok i łzy głównego bohatera, w związku z czym rozumie on, że choroba babci jest poważna i może prowadzić do jej śmierci. Kontrastuje to z poprzednią ilustracją, na której nie widać jeszcze smutku na twarzy Kazika, gdy jedynie słyszał o chorobie babci i prawdopodobnie jeszcze nie miał wyobrażenia osoby będącej na łożu śmierci. Następnie dodaje:

W ogóle nie chce się ze mną bawić, tylko leży i leży. A ja myślałem, że będzie jak zawsze. Że będziemy dmuchać balony i je do siebie rzucać. Że będzie mi robić naleśniki z dżemem. I że ten dżem też będzie robić, bo on jest najlepszy na świecie.

W powyższym stwierdzeniu przedstawiony jest stereotypowy dziecięcy światopogląd. Słowa *a ja myślałem, że będzie jak zawsze*, oznaczają, że Kazik przyjeżdżając do babci, nie brał pod uwagę faktu, że choroba babci nie pozwoli jej robić tego, co dotychczas. Główny bohater nawiązuje również do przyjemnych wspomnień związanych z babcią, czyli dmuchanie balonów i tytułowy dżem, określony jako najlepszy na świecie.

Następnie widzimy Kazika siedzącego przy łóżku babci, mówi wówczas:

Siedzę przy babci i trzymam ją za rękę. Jak trochę potrzymam, to biegnę na dwór. Mam tam kolegów.

Bohater historii trzyma chorą babcię za rękę, jednak po jakimś czasie idzie spędzić czas ze swoimi kolegami. To pokazuje, że dziecko prawdopodobnie nie jest w stanie lub nie odczuwa jeszcze takiej potrzeby, by stale czuć przy chorej osobie. W książce nie jest to w żaden sposób skrytykowane, co być może stanowi przesłanie nie tylko dla dziecka, ale i dla rodzica, by nie wywierać presji na młodym człowieku odnośnie do ciągłego spędzania czasu przy chorym członku rodziny.

Na kolejnych stronach Kazik opowiada, jak spędza czas na podwórku obok domu babci, co także wiąże się z przyjemnymi wspomnieniami. Następnie powraca wątek chorej babci:

Mama jest w pokoju z babcią. Spędza tam prawie cały czas. Nawet w nocy. Mówi, że niedługo będziemy się żegnać z babcią, bo wybiera się w długą podróż. Z tą podróżą to nie jest tak naprawdę, ja to wiem. Babcia nigdzie nie jedzie, tylko umiera. Po prostu już jej z nami nie będzie.

Bohater zwraca uwagę na to, że jego mama siedzi przy babci niemalże bez przerwy. Przytacza również jej próby wytłumaczenia sytuacji babci za pomocą metafory *długa podróż*, pełniącej funkcję eufemizacji śmierci. Jednak główny bohater wie, że babcia tak naprawdę umiera, co pokazuje, że czasami dziecko samo uzmysławia sobie na czym polega śmierć i umieranie.

W następnych słowach głównego bohatera skoncentrowano się na emocjach, jakie on odczuwa:

I kiedy tak myślę, to od razu biegnę do mamy się przytulić. I od razu chcę płakać, i tak jakby coś ściska mnie w środku.

W powyższych słowach podkreślono rozpacz Kazika na myśl o śmierci babci. Bohater wie, że niedługo jej więcej nie zobaczy. Wymiar etyczny tego fragmentu ilustruje negatywny rodzaj emocji towarzyszący utracie bliskiej osoby. Jeżeli młody czytelnik nie miał jeszcze styczności z takim wydarzeniem, to niniejszy fragment może służyć jako przygotowanie na taki rodzaj okoliczności, a zarazem normalizować związane z tym negatywne emocje.

Ostatni fragment zawiera następującą treść:

W naszej bazie urządziliśmy sobie kuchnię. W starych pojemnikach mieszałyśmy zupę z kamieni, piasku, liści i błotka. I wtedy pomyślałem – zrobię dżem dla babci, taki najlepszy na świecie.

Kazik postanawia zrobić prezent dla babci – jej ikoniczny dżem. Przedstawiona sytuacja pokazuje, że bohater historii chce zrobić coś dobrego dla umierającej babci. Być może nawet to będzie ostatnia świadoma rzecz w życiu babci. Ten fragment uczy, że dla osoby umierającej można zrobić coś przyjemnego, aby ją pocieszyć w jej ostatnich chwilach.

Warto również zwrócić uwagę na poniższe symboliczne ilustracje żółtego ptaszka.



Rysunek 1. Żółty ptaszek siedzi na ramieniu babci



Rysunek 2. Żółty ptaszek siedzi na łóżku chorej babci



Rysunek 3. Żółty ptaszek siedzi na ramieniu Kazika



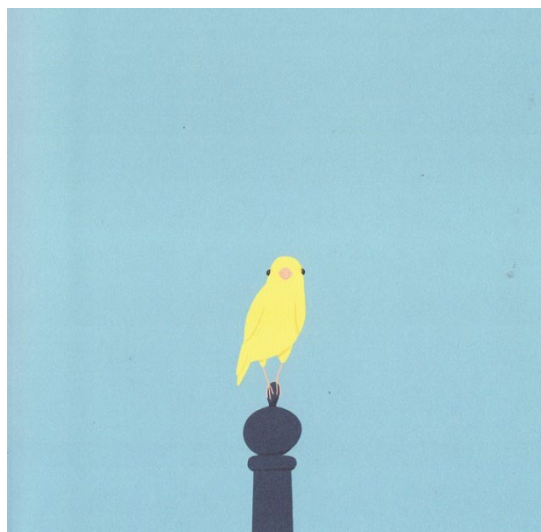
Rysunek 4. Żółty ptaszek leci za Kazikiem, gdy ten biegnie na dwór



Rysunek 5. Żółty ptaszek odlatuje

Od początku historii ten symboliczny żółty ptaszek towarzyszy różnym zachodzącym wydarzeniom. Na Rysunku 1 można zobaczyć ptaszka na ramieniu babci, natomiast na Rysunku 2 znajduje się on na nodze jej łóżka, symbolizując jej obecność. Na Rysunku 3 tym razem widać żółtego ptaszka na ramieniu Kazika, co symbolicznie wskazuje na to, że babcia kocha wnuka i niejako również jest przy nim. Rysunek 4 ukazuje ptaszka lecącego

za chłopcem, gdy ten idzie pograć z kolegami. To może symbolizować dalszą obecność babci przy Kaziku, nawet gdy go nie ma przy niej. Na Rysunku 5 widzimy, że ptaszek dokądś odlatuje, co może wskazywać na odejście babci. Dodatkowo na początku i na końcu książki figurują jeszcze dwie istotne ilustracje żółtego ptaszka.



Rysunek 6. Żółty ptaszek na stronie przedtytułowej książki



Rysunek 7. Żółty ptaszek na ostatniej stronie książki

Te dwie symboliczne ilustracje symbolicznie podkreślają początek i koniec historii, gdy babcia głównego bohatera jest oraz gdy umiera. Ten symbol można powiązać z omówioną wcześniej metaforą *długiej podróży*, w którą wybiera się babcia.

Podsumowując, książka „Ostatni dżem babci”, określona jako „książka dla dzieci o śmierci”, przekazuje rzeczywisty obraz śmierci i umierania. Przedstawiona historia wpisuje się w kanon życia codziennego każdego człowieka. Perspektywa kilkuletniego chłopca obrazuje dziecięcy punkt widzenia trudnej sytuacji, jaką jest nieuleczalna choroba członka rodziny. Warto podkreślić kontrast między tym, co mówi mama Kazikowi odnośnie do śmierci babci, a tym, co on sam już wie. Taka eufemizacja zostaje przełamana w samej treści książki, co pozwala młodemu odbiorcy realnie zrozumieć, czym jest śmierć. Etyka przedstawionej historii w warstwie tekstowej i pozatekstowej ujawnia fakt istnienia zjawiska śmierci, którą młody człowiek prędzej czy później musi przyswoić i znormalizować, czyli uzmysłowić sobie naturalność ludzkiej śmiertelności. Dodatkowo, należy zwrócić uwagę na przekaz dla osób dorosłych, dotyczący zapewnieniu dziecku odciążenia od nieustannego widoku osoby na łożu śmierci.

Bibliografia

- Chmiel M., Równy A., 2013, *Język polski LO KL 2. Podręcznik część 1. Ponad słowami*.
- Dmitruk-Sierocińska K., 2017, *Mądrze i taktownie, przystępnie i zrozumiale – czyli o śmierci w literaturze dziecięcej*, [w:] „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce 3”, Kraków s. 39-67.
- Dopart B., 2013, *Polski romantyzm i wiek XIX. Zarysy, rekonesanse*, Kraków.
- Katafias S., 1982, *Jednostka ludzka wobec śmierci i umierania. Niektóre filozoficzno-etyczne problemy tanatologii*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filozofia”, tom 6, s. 67-86.
- Kiwior W., *Edukacyjne i socjalizacyjne aspekty kultury popularnej. Fascynacji literackie młodego pokolenia*, „Ogrody Nauk i Sztuk 4”, Wrocław 2014, s. 128-140.
- Kulesza-Gierat, M., 2012, *Sztuka umierania w romantyzmie*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, XXVI, s. 195-208.
- Kwiatkowski J., 2002, *Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa.
- Leszczak O., 2010, *Lingwosemiotyka kultury. Funkcjonalno-pragmatyczna teoria dyskursu*, Toruń.
- Maszczyńska-Góra G., Maniecka B., Synowiec E., 2002, *Język polski dziś. Podręcznik do języka polskiego dla klasy I liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum przeznaczony do kształcenia w zakresie podstawowym i rozszerzonym*. Wydanie pierwsze, Bielsko-Biała.
- Mikinka A., *Nieznosna kruchość bytu – literatura Młodej Polski wobec chorób ciała i ducha*, [w:] „Er(r)go. Teoria - Literatura - Kultura”, nr 46, s. 97-112.
- Rozwadowska E. i in., 2009, *Postrzeganie śmierci w literaturze średniowiecza*, [w:] *W drodze do brzegu życia*, t. VI, red. E. Krajewska-Kulak, C. Łukaszuk, Białystok s. 191-200.
- Sztobryn-Bochomska J., 2020, *Tanatos w literaturze dziecięcej i jego pedagogiczny wymiar*. Wydanie I, Łódź.
- Święch J., 2005, *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Warszawa.

- Tylicka B., Leszczyński G. (red.), 2002, *Śmierć w literaturze dla dzieci*, [w:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Wrocław.
- Urbańczyk L., *Śmierć w literaturze i kulturze dziecięcej, czyli o problemach dziecięcej tanatologii*, [w:] *Amor Fati*, część 1, s. 61-79.
- Wojaczek R., *Śmierć jest przecinkiem w zdaniu twego życia*, [w:] *Motywy literackie: śmierć*, Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki, URL: <https://zpe.gov.pl/b/motywy-literackie-smierc/P18iltixG>, dostęp: 19.03.2024.
- Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki, *Poeci barokowi o śmierci*, URL: <https://zpe.gov.pl/b/poeci-barokowi-o-smierci/PAIMgjd0X>, Dostęp: 19.03.2024.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

ADRIANNA JACHACY

V rok pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, studia jednolite magisterskie
Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Wczesnej Edukacji
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Fifth-year student of preschool and early school pedagogy, uniform master's degree studies
Scientific Circle of Early Education Pedagogy Students
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

Matematyka nas otacza z każdej strony – umiejętność klasyfikacji dzieci 5-letnich

Mathematics surrounds us from all sides – classification skills of five-year-old
children

Abstract: The ability to classify is extremely important in the development of a preschool child. Properly shaping it develops logical thinking and association skills. The aim of the study is to determine the level of classification skills of a five-year-old girl and formulate guidelines for teachers based on the collected research material. The author used the diagnostic experiment method proposed by Prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska and Prof. Ewa Zielińska to determine the level of reasoning of the studied child in terms of classification. The classification ability presented by the girl during the tasks is at an appropriate level for her age.

Keywords: classification, child, mathematics, preschool education

Wstęp

Matematyka nas otacza z każdej strony. Już podczas narodzin człowieka, a nawet jeszcze przed przyjściem na świat podawana jest waga i wzrost. Następnie wiek podawany początkowo w tygodniach, miesiącach, a na końcu w latach. Od małego jesteśmy otaczani tą królową nauk. Historia matematyki pokazuje, że od dawna pomagała w rozwiązywaniu wielu problemów z jakimi spotykali się mieszkańcy, czy to z handlem, hodowlą zwierząt, czy ziemią. (Skura, Lisicki 2018: 10)

Klasyfikacja jest umiejętnością, która zarówno u dzieci, jak i u dorosłych ma za zadanie tworzyć pojęcia, pozwalać na rozumienie otaczającej rzeczywistości i komuniko-

wać się z innymi. Umiejętność klasyfikowania pojawia się już od najmłodszych lat życia człowieka. Różni się w zależności od wieku danej osoby, tego, czym aktualnie się interesuje lub na jakim jest etapie życia. Osoby pracujące z dziećmi często nie uświadamiają sobie, że budowanie pojęć w dziecięcych umysłach opiera się na klasyfikacji. Jeśli dziecko ma wysoko rozwiniętą tę umiejętność, to w lepszym stopniu poradzi sobie z opanowaniem i zrozumieniem rzeczywistości, komunikacją i nazywaniem otaczającego je świata.

Klasyfikacja i jej rozwój

W testach na inteligencję psycholodzy zwracają uwagę na istotę klasyfikacji. Gruszczyk-Kolczyńska oraz Zielińska podkreślają, iż „jeżeli badany ma wyższy iloraz inteligencji, to dobrze klasyfikuje” (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2004: 180). Autorki porównują rozwój tej umiejętności do rzeki, do której wpadają dopływy. Im ich więcej, tym główna rzeka staje się potężniejsza. Dopływy są porównywane do różnego rodzaju czynności umysłowych na kolejnych etapach rozwoju umiejętności klasyfikowania. „Podstawą klasyfikacji jest grupowanie przedmiotów ze względu na jakieś ich wspólne cechy” (Semadeni 2015: 117).

Mało kto wie, że umiejętności matematyczne towarzyszą i rozwijają się od najmłodszych lat życia człowieka. Już okołoroczne dzieci wskazując gestem przedmiot, którym są zainteresowane, co przyczynia się do nauki liczenia. Gestem wskazywania dziecko wyodrębnia dany przedmiot, skłaniając rodzica czy też opiekuna do nazwania danej rzeczy (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2004: 134). Podobne zachowania można zauważyć, gdy dzieci dokonują pierwszych klasyfikowań. W ich rozwoju jest to okres, w którym czują potrzebę do określania własnego ja i swojego miejsca w społeczeństwie, czy też grupie. Trzyletnie dzieci doskonale potrafią określić: to jest moje, a to nie jest. Wiedzą, że ten pan to jest jego tata, a nie rodzic kolegi lub koleżanki (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2004: 176). Zarówno dzielenie przedmiotów w pary na te, które podobają się dziecku i na te, które nie, to początki klasyfikowania. Podobnie jak i łączenie ich w pary, takie jak widelec i nóż, bluzka i spodnie, dwie skarpetki lub dwa takie same buty. Dziecko zaczyna umieć dobierać te przedmioty i elementy, które można logicznie ze sobą połączyć.

Czteroletnie dzieci najczęściej klasyfikują na zasadzie parowania. Spośród dostępnych elementów czterolatek wybierze te, które będzie mógł połączyć. Będzie posiłkował się doświadczeniem i obserwacją z życia codziennego. Czapkę i szalik dopasuje razem, ponieważ to zwykle zakłada na siebie, gdy chce wyjść i pobawić się na zewnątrz. Drzewo połączy z jabłkami, ponieważ na drzewach rosną jabłka. Klasyfikacja jest na tyle obszernym i ruchomym zakresem, że są czterolatki, które potrafią klasyfikować na poziomie dzieci 5-letnich, a jednocześnie są 5-latki, które klasyfikują na poziomie dziecka 4-letniego (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2004: 110).

Dzieci 5-letnie dobrze radzą sobie z dobieraniem elementów w pary, a nawet potrafią rozszerzyć swoje dopasowania o kolejne elementy, tworząc na przykład 3-elementowe zbiory, np. sklep, wózek, kobieta: pani robi zakupy w sklepie lub lekarz, stetoskop, dziecko: lekarz zbada dziecko. Poza tym pięcioletki wyodrębniają jedną kartę, którą usta-

lają jako główną i wokół niej tworzą kolejne elementy (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2004: 110).

Kolejnym etapem rozwoju klasyfikacji są kolekcje. Dziecko wybierając karty (których musi być minimum trzy), tworzą kolekcje z kartą centralną. Wybiera takie, na których są: ciasteczka, pączki, pieczywo, a następnie dobiera kartę, na której przedstawiony jest mężczyzna: pan pracuje w cukierni i sprzedaje ciasta. Następnie potrafi wyjaśnić, dlaczego połączyło karty w taki a nie inny sposób (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 110).

Kolejnym poziomem kompetencji, na który przechodzą dzieci sprawnie klasyfikujące, to tworzenie kolekcji bez karty centralnej. Dziecko wybiera obrazki przedstawiające przyrządy do naprawiania, czyli np.: kombinerki, młotek, śrubokręt, gwoździe.

W kolejnym etapie dziecko przechodzi do klasyfikacji na poziomie operacji konkretnych, jednak jest to już znacznie trudniejsza umiejętność, która rozwija się nawet do 9 roku życia dziecka (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 110-111).

Metodologia badań

Przedmiotem badań własnych Autorki jest umiejętność klasyfikowania dziecka pięcioletniego.

Przy projektowaniu badania należy ustalić jego cele. A. Maszke za cel badań rozumie „dostarczenie dającej się zweryfikować wiedzę umożliwiającą opisanie, zrozumienie i wyjaśnienie interesujących badacza zjawisk i procesów, jak i przewidywania wynikających z nich następstw” (Maszke 2008: 28).

Celem teoretycznym podjętych badań jest określenie poziomu umiejętności klasyfikowania pięcioletniej dziewczynki.

Celem praktycznym z kolei jest użycie zebranych danych do sformułowania wskazówek dla nauczycieli przedszkolnych, które będą im przydatne podczas rozwijania umiejętności klasyfikowania u dzieci.

Kolejnym etapem badań własnych był wybór metody. Autorka przeprowadziła eksperyment diagnostyczny według Gruszczyk-Kolczyńskiej, Zielińskiej (zob. Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska, 2013). Eksperyment diagnostyczny według E. Gruszczyk-Kolczyńskiej różni się od tradycyjnych testów, które są powszechnie używane w szkołach. Najbardziej zauważalną różnicą jest sposób oceniania, który nie określa się jako dobrze lub źle. Podczas rozwiązywania zadań rolą nauczyciela jest obserwacja i określenie, na jakim poziomie umysłowym jest dane dziecko. Zadania są ułożone w taki sposób, aby rozwiązujący zadanie mógł wykonać je na paru poziomach, zgodnie z aktualnym poziomem wiedzy. Każdy z eksperymentów ma określony sposób rozwiązania danego zadania, a poziomy określone są od najniższego do najwyższego (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 23). Narzędziem wykorzystywanym podczas badania były karty, przygotowane przez Autorkę na podstawie ich opisu i przykładów w publikacji Gruszczyk-Kolczyńskiej, Zielińskiej. Karty (elementy/obrazki), o których mowa w artykule, jak i badaniu, są materiałem pomocniczym w badaniu poziomu klasyfikacji dziecka. Zestaw składa się z ponad 50 kart, z czego każda z różnego rodzaju obrazków, na których są przedstawione elementy, które dziecko zna. Autorka zwraca szczególną uwagę na to, aby karty

były jak najbardziej realistyczne i rozpoznawalne nawet dla dziecka 3-letniego. Przedstawić powinny one ludzi, zwierzęta, domy (również zwierząt), meble, naczynia kuchenne, narzędzia, maszyny, pojazdy, zabawki, słodczyce, pieczywo, ubrania. Część kart powinna być do siebie podobna lub różnić się drobnym szczegółem. W zestawie kart powinny znaleźć się również pary funkcyjne buda-pies, lalka-wózek, pociąg-tory; łańcuszki: kotek-miseczka-mleko, kolekcje: bluzka-skarpetki-buty-sweterek – ubrania, które zakładamy codziennie na siebie.

Autorka z użyciem kart przeprowadziła badanie z dzieckiem pięcioletnim. Karty zostały wybrane zgodnie z wytycznymi na podstawie literatury. Uwzględniono poziomy rozumowania: wyodrębnianie kart według kryterium emocjonalnego, dobieranie elementów w pary podobne, dobieranie elementów w pary funkcyjne, układanie obiektów w łańcuszek (wiele par), wyodrębnienie kolekcji z kartą centralną, wyodrębnianie kolekcji bez karty centralnej. Do każdego poziomu przyporządkowano jedno zadanie diagnostyczne.

Wyodrębnianie kart według kryterium emocjonalnego – dziecko wybiera kartę, która kojarzy mu się z czymś dla niego bliskim lub taką, z którą ma jakieś wspomnienie, jednak na tym etapie nie łączy ich jeszcze w pary, np. krowę następnie wyjaśnia swój wybór: Kiedy jechałam ostatnio samochodem do babci, widziałam krowy przez okno (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 114-115).

Dobieranie elementów w pary podobne – dziecko spośród rozłożonych przed nim obrazków wybiera podobne do siebie elementy, np. gruszkę i gruszkę, zjeżdżalnia-zjeżdżalnia. Zapytane dziecko powinno odpowiedzieć, że wyszczególnione elementy są do siebie podobne. Jest to etap, na którym powinno być dziecko 3,5-letnie (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 115).

Dobieranie elementów w pary funkcyjne – dziecko łącząc w pary, bazuje na doświadczeniach z życia codziennego i własnych doświadczeniach. Dlatego też na tym etapie połączy w pary karty, na których przedstawiona będzie piłka i chłopiec: chłopcy lubią grać w piłkę, oczy i okulary: dlatego, że niektórzy noszą okulary.

Dziecko może wybrać obrazek, który zna, ale dopowiedzieć element, którego brakuje w kartach, a który mocno kojarzy się z daną rzeczą, np. wyodrębni obrazek, na którym znajduje się kura, i dopowie: kura znosi jajka (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 115).

Układanie obiektów w łańcuszek (wiele par) – dziecko oglądając obrazki, wyodrębnia 3, które można połączyć ze sobą, a następnie tłumaczy swój wybór: las, grzyb, chłopiec – chłopiec zbiera grzyby w lesie (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 115).

Wyodrębnienie kolekcji z kartą centralną – dziecko wybiera spośród kart takie, które w jakiś sposób są wspólne, np. ubrania, czyli wybierze karty, na których znajdują się: buty, spodnie, koszulka, sweterek, skarpetki. A następnie wybiera kartę, na której będzie chłopiec, mówiąc, że ten chłopiec ubiera takie ubrania (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 116).

Wyodrębnianie kolekcji bez karty centralnej – dziecko układa kilka kart i podaje wyjaśnienie wybranych kart: żelazko, odkurzacz, szufelka i zmiotka – to jest do sprzątania (Gruszczyk-Kolczyńska, Zielińska 2013: 116).

Analiza wyników badań

Pięcioletnia dziewczynka uczęszcza do przedszkola od 2 lat. Obecnie chodzi do grupy 4-5 latków. Jest spokojnym dzieckiem lubianym przez kolegów i koleżanki z grupy. Chętnie bierze udział w zajęciach dydaktycznych. Dziewczynka przestrzega ustalonych norm i zasad, nie sprawia problemów wychowawczych. W czasie wolnym preferuje rysowanie i zabawę figurkami zwierząt.

Na początku warto podkreślić, że podczas badania bardzo chętnie współpracowała z badającym. Była rozmowna, chętnie wyjaśniała i odpowiadała na jego pytania.

Na pierwszym etapie w czasie poznawania obrazków sprawnie nazywała przedstawiane karty. Dziewczynka miała problem z nazwaniem niektórych kart; jednak wiedziała, do czego służą dane przedmioty. Przykładem takiego przedmiotu był toster. Opisała go jako „urządzenie do wyskakiwania grzanek”. Po naprowadzeniu przez badającego dziecko stwierdziło, że to toster „w domu ma tylko zamykany”.

W odniesieniu do kolejnych poziomów rozumowania klasyfikacji zostanie opisane wykonanie poszczególnych zadań przez dziewczynkę, ze zwróceniem uwagi na jej zachowanie, inicjatywę.

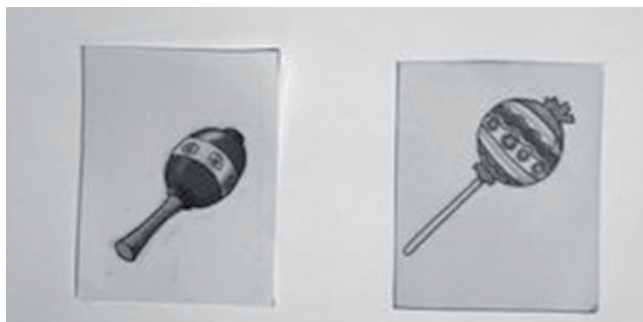
Wyodrębnienie obiektów według kryterium emocjonalnego: na tym etapie dziewczynka bardzo szybko i bez zastanowienia wybrała psa, tłumacząc, że ma pieska w domu, który nazywa się Tofik i jest malutki i beżowy.

Dobieranie obiektów w pary podobne: dziewczynka bardzo szybko połączyła karty z takimi samymi obrazkami (piłki, kwiatki). Po pytaniu badającego, czy widzi jeszcze jakieś podobne obrazki, dobrała kolejne elementy, które uznała za podobne. Wśród par znalazły się:

- roślina doniczkowa – kwiat,
- wieża z klocków – układanka,
- dwie lampki różniące się od siebie wyglądem,
- tata – niemowlę,
- bębenek – tamburyn.

W ostatniej parze kart, które połączyła dziewczynka, widnieje grzechotka i lizak (który jest podobny do grzechotki)

Ryc. nr 1. Para kart ułożona przez dziewczynkę



Dobieranie kart w pary funkcyjne: Na tym etapie dziewczynka po pokazaniu przykładu psa i kości ułożyła karty w następujący sposób:

- zupa, pierogi, dobrała po chwili zastanowienia ciasto – „które będzie na deser po obiedzie”,
- skarpetki, kalosze – „jak nie założymy skarpetek, obetrą się nogi”,
- koszulka, bluza – „żeby założyć bluzę, trzeba mieć koszulkę”
- długopis, gumkę do ścierania – „dziadek używa tego w pracy”.

Układanie obiektów w łańcuszek (wiele par): Przy tym zadaniu dziewczynka odnosiła się głównie do rodziny. Wybrała karty, na których przedstawione były:

- wózek, dziecko, mama – „mama jedzie wózkiem na spacer z dzieckiem”,
- babcia, kwiatek, kwiatek – „babcia ma dużo kwiatów w ogrodzie”.

Po skończeniu układania powyższych kart dziewczynka połączyła oba zestawy i zaczęła opowiadać: „Mama na spacerze z dzieckiem pójdzie do babci, która ma dużo kwiatów”. Po zapytaniu przez prowadzącego, co jeszcze mogą zrobić. Dziecko odpowiedziało: „pójść do sklepu” i dołożyło obrazek przedstawiający sklep i bułki, tłumacząc zrobieniem zakupów przez rodzinę.

Wyodrębnienie kolekcji z kartą centralną i wyodrębnianie kart bez karty centralnej: Dziewczynka na tym etapie – pomimo pokazywanych przykładów i sugestii – nie poradziła sobie z zadaniem. Badający zaobserwował zmęczenie dziewczynki i niechęć do dalszego badania, co można interpretować jako brak zrozumienia polecenia i niezdolność dziewczynki do klasyfikowania na tym poziomie, ponieważ ten poziom osiąga ją dzieci sześciolatnie, a dziewczynka jest dzieckiem pięcioletnim.

Podsumowanie

Po przeprowadzonych badaniach można stwierdzić, że dziewczynka klasyfikuje na poziomie, na którym powinno być dziecko 5-letnie. Na początku badania dziewczynka potraktowała nazywanie kart jak zabawę – odpowiadała szybko i pewnością, przy kartach których nazw nie знаła, pytała prowadzącego o nazwę. Przy pierwszym zadaniu, niemalże od razu wybrała obrazek z psem, tłumacząc swój wybór. Podczas następnego zadania po przedstawieniu treści również wykonała zadanie sprawnie i bezbłędnie. Kolejnym etapem, z którym dziewczynka poradziła sobie bardzo dobrze, było dobieranie kart w pary funkcyjne. Szukając kart, jednocześnie opowiadała jakiej karty szuka. Podczas tego, jak i kolejnego zadania dziewczynka często nawiązywała do rodziny, zwłaszcza do babci i wspomnień lub planów z nimi związanymi. Co ciekawe, w następnym zadaniu połączyła ze sobą dwa odrębnie ułożone łańcuszki. Układając drugi nawiązała do poprzedniego. Początkowo dobrała wózek, dziecko i mamę. Pod spodem ułożyła kwiatka, babcię i jeszcze jednego kwiatka. Uzasadniła swój wybór, tłumacząc, że babcia lubi kwiatki i ma ich bardzo dużo w domu, a mama i dziecko idą pewnie do babci.

W trakcie układania kart opowiadała i wyjaśniała swoje wybory. Jednak przy ostatnich dwóch etapach pomimo wyjaśnień i pokazywanych przykładów dziewczynka nie potrafiła dobrać elementów w odpowiedni sposób. Również na tym etapie badający za-

uważał zmęczenie u dziecka i brak chęci do dalszej współpracy. Badanie pokazało, że umiejętność klasyfikowania dziewczynki jest na poziomie odpowiednim do jej wieku.

Po przeprowadzonym eksperymencie diagnostycznym możliwe jest sformułowanie kilku wskazówek dla nauczycieli wychowania przedszkolnego. Po pierwsze, przez to, że w dziecięcych umysłach kształtują się nowe pojęcia, umiejętności bardzo ważna jest poprawność, bogatość wypowiedzi, jakimi posługują się osoby otaczające młodych ludzi. Dziecko bazując na swoim doświadczeniu, wykorzystuje je potem chociażby podczas klasyfikowania. Po drugie, nauczyciele wychowania przedszkolnego poprzez zabawę i uczenie się przez doświadczanie powinni rozbudzać w dzieciach ciekawość poznawczą, by polubiły edukację matematyczną i dostrzegły, że matematyka jest wszędzie wokół nas. Po trzecie zatem, co pokazują wyniki eksperymentu, metodycznie prowadzone zajęcia dydaktyczne z zakresu edukacji matematycznej pozwalają dzieciom na osiągnięcie odpowiedniego poziomu umiejętności klasyfikowania. Wiek przedszkolny bowiem to intensywny czas nabywania nowych umiejętności przez dziecko, dlatego tak istotne jest stworzenie mu odpowiednich warunków do rozwoju.

Bibliografia

- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. 2013, *Nauczycielska diagnoza edukacji matematycznej dzieci. Metody, interpretacje i wnioski*, Warszawa.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. 2004, *Wspomaganie rozwoju umysłowego trzylatków i dzieci starszych wolniej rozwijających się*, Warszawa.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., 2004, *Wspomaganie rozwoju umysłowego czterolatek i pięcioletków*, Warszawa.
- Maszkę A. W., 2008, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów.
- Semadeni Z. 2015, *Matematyczna edukacja wczesnoszkolna. Teoria i praktyka*. Kielce.
- Skura M., Lisicki M., 2018, *Gen liczby. Jak dzieci uczą się matematyki?* Warszawa.
- <https://boberkowoy-world.blogspot.com/2015/02/klasyfikacja-pomoce-i-karty-pracy.html>
(dostęp 18.03.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

URSZULA JAKUBOWSKA

Studentka I roku filologii germańskiej, studia II stopnia
Koło Naukowe Germanistów
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
First-year German philology student, second-cycle studies
Germanists' Scientific Circle
University of the National Education Commission in Cracow

Treści nieodpowiednie dla dzieci w polskiej, niemieckiej i angielskiej wersji filmu animowanego „Shrek”

Inappropriate content for children in the Polish, German, and English versions
of the animated film „Shrek”

Abstract: The animated film „Shrek” is one of the very well-known films among children and teenagers. This article addresses the issue of inappropriate content for children using the Polish, German, and English versions of this film as an example. To introduce the topic of translation, the article presents a detailed definition of audiovisual translation and techniques of this type of translation. The analysis of selected fragments from the first two parts of the film „Shrek” is supplemented with the results of a survey conducted among German philology students at UKEN in Cracow to examine how individual issues are perceived by a younger audience.

Keywords: audiovisual translation, film translation, children’s films, „Shrek” film

Wprowadzenie

Film animowany „Shrek” cieszy się dużą popularnością, o czym może świadczyć fakt, że powstało kilka części tego filmu: pierwsza część 23 lata temu, natomiast najnowszą, czyli „Shrek Forever”, dopiero w 2010 roku. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, które z wersji językowych tego filmu (angielska, niemiecka, polska) jest najmniej odpowiednia dla dzieci. W ramach badania przeanalizowano wybrane fragmenty tekstu z pierwszej oraz drugiej części filmu pod kątem różnic występujących w ich treści. W celu określenia, która z wersji (angielska, niemiecka, polska) jest najmniej odpowiednia dla dzieci, przeprowadzono ankietę wśród studentów filologii germańskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie studiów licencjackich. Celem ankiety było

zebranie opinii młodego pokolenia na temat (nie)odpowiedności poszczególnych wyrażen dla młodszych odbiorców.

Definicja tłumaczenia audiowizualnego

Tłumaczenie audiowizualne można określić jako młodą dziedzinę tłumaczeń, mimo że jego historia sięga lat dwudziestych XIX wieku, a więc początków kina niemego. Jednak to dopiero w ostatnich czasach, w dobie rozwoju mediów, telewizji, kinematografii, internetu można zauważyć jej dynamiczny rozwój, dzięki czemu obecnie mamy dostęp do szerokiego wachlarza technik tłumaczeniowych. Popularne serwisy VOD jak Netflix, Prime Video itp. oferują różne techniki nawet w kilku językach, dzięki czemu odbiorca za pośrednictwem „jednego kliknięcia” może wybrać preferowaną technikę w preferowanym przez siebie języku. Jednak jeszcze do niedawna można było zauważyć, że tłumaczenia audiowizualne to dopiero rozwijająca się dziedzina nauki. Dowodem na to może być problem z terminologią określającą ten rodzaj tłumaczenia. Na przykład popularne terminy w języku angielskim to *film translation*, *language transfer*, *multimedia translation*, *media translation*. Najpopularniejszym terminem w języku polskim jest natomiast *przekład audiowizualny*, zaproponowany przez Teresę Tomaszkwicz, natomiast również można spotkać się z takimi terminami, jak *przekład tekstów na potrzeby kinematografii* i *tłumaczenie filmowe*. Poza tym, w ubiegłym wieku do lat 90. tłumaczenia audiowizualne uchodziły za obszar niewystarczająco prestiżowy, ponieważ dużo większe znaczenie w tych czasach miało tłumaczenie literatury (por. Szarkowska 2008: 9).

Jeżeli chodzi o definicje tłumaczenia audiowizualnego, należy w tym wypadku odwołać się do dwóch autorów, którzy w Polsce mogą być nazwani autorytetami, jeżeli chodzi o tłumaczenia audiowizualne. Chodzi tu przede wszystkim o Teresę Tomaszkwicz i Michała Garcarza.

Według Teresy Tomaszkwicz tłumaczenie audiowizualne to tłumaczenie na ekran, z angielskiego *screen translation*, czyli na potrzeby filmu, telewizji i internetu. Autorka uważa tłumaczenie audiowizualne za formę tłumaczenia intersemiotycznego. Definicja tłumaczenia intersemiotycznego została zaproponowana przez Jacobsona (1963) i odnosi się do zastąpienia kodów językowych kodami niejęzykowymi. Oznacza to sytuacje, w których obrazy zastępują kody językowe, np. mimikę twarzy, gesty itp. (por. Tomaszkwicz 2006: 66). Autorzy wyraźnie zaznaczają rozróżnienie tłumaczeń literackich i tłumaczeń audiowizualnych: „W przekładzie literackim tłumacz ma do dyspozycji inne techniki oddania akcji oryginału w realiach kulturowych tekstu docelowego, bo o ile przekład literacki jest zazwyczaj izosemiotyczny, o tyle przekład filmowy jest z definicji intersemiotyczny. Słowa pisane i mówione w filmie wymagają tłumaczenia, które jest tak dosłowne, jak to tylko możliwe (tłumacz musi znać znaczenie słów, które mają zostać przetłumaczone), podczas gdy obrazy przedstawione w filmie nie wymagają takiego tłumaczenia. Wymagają jednak interpretacji, która prowadzi tłumacza do zasugerowania takich, a nie innych odpowiedników dla elementu oryginału, co nadaje fabule filmu miano „rzeczywistości wymyślonej” (Garcarz 2007: 106-107).

Rodzaje tłumaczeń audiowizualnych

Jak już wcześniej wspomniano, w dobie treści multimedialnych i internetowych tłumaczenia audiowizualne rozwinęły się do tego stopnia, że mamy dostęp do różnorodnych rodzajów tłumaczeń audiowizualnych. Jednak jako najbardziej popularne uchodzi dubbing, Voice-Over i technika podpisów, czyli subtitling.

Dubbing jest najbardziej popularną techniką w Europie Zachodniej. Na przykład w Niemczech znajdziemy mnóstwo filmów, nie tylko animowanych, ale nawet seriali, które są dubbingowane. Statystycznie około 80% filmów występuje właśnie w tej formie (por. Garcarz 2007: 129-130). Dubbing można określić jako najbardziej skomplikowaną technikę tłumaczeń audiowizualnych ze względu na jego złożoność, która może stanowić wyzwanie dla tłumacza, ponieważ, jak podkreśla Tomaszekiewicz, nie chodzi w tym wypadku tylko i wyłącznie o podłożenie głosu do danej postaci. Dubbing tak naprawdę obejmuje aż 11 procesów, które składają się na całość: od zebrania najważniejszych informacji o dubbingowanym filmie, przez stworzenie przybliżonego tłumaczenia, uwzględniającego długość i rodzaj otwierania ust, mimikę twarzy, gestykulację podczas wypowiedzania sekwencji, dobór aktorów pod kątem barwy głosu, miksowanie ścieżki dźwiękowej i montaż techniczny, aż po wypuszczenie produktu do dystrybucji. Jednak jak już wcześniej wspomniano, ta technika to wyzwanie dla tłumacza, która niesie ze sobą wiele problemów. Najważniejszym, z którym musi się zmierzyć tłumacz, to właśnie uwzględnienie otwarcia i zamknięcia ust odpowiadających danym głoskom, ale też mimikę, gestykulację (por. Tomaszekiewicz 2006: 106). Tak więc nie wystarczy tylko przygotować odpowiednie tłumaczenie odpowiadające tekstowi wyjściowemu. Tłumacz musi odpowiednio przekształcić kwestie wypowiedziane przez postaci, aby odbiorca miał wrażenie, że dana postać faktycznie je wypowiada, w taki sposób, aby wyglądało to jak najbardziej naturalnie. Kolejnym rodzajem tłumaczeń audiowizualnych jest Voice-Over, która jest najpopularniejszą techniką tłumaczeń w Polsce. Myślę, że każdy z nas, słysząc słowo Voice-Over, od razu ma skojarzenia z popularnymi głosami lektorów: Krystyną Czubówną, Tomaszem Knapikiem czy Piotrem Borowcem. Pojawia się pytanie, dlaczego ta technika jest najbardziej popularna w Polsce i Europie Wschodniej. Swoją popularność zawdzięcza ona przede wszystkim niskim kosztom produkcji i mniejszemu nakładowi czasu, który jest potrzebny na tłumaczenie i produkcję. Voice-Over polega na podłożeniu głosu lektora pod oryginalne sekwencje dialogowe, w wyniku czego, w przeciwieństwie do dubbingu, słyszymy oryginalny dźwięk w tle (por. Tomaszekiewicz 2006: 116-117). Podpisy są natomiast najpopularniejszą techniką tłumaczeń audiowizualnych w krajach skandynawskich. W Polsce zyskuje ona na znaczeniu, o czym świadczyć może fakt, że w kinach widz zawsze ma dostęp do wyboru seansu z napisami. Zastanawiające jest, z czego może wynikać ta popularność. Myślę, że chodzi tu o subiektywne preferencje widza. Zawsze dobrze jest zobaczyć filmową produkcję w oryginale, a więc słyszeć oryginalne dialogi i głosy aktorów. Poza tym można stwierdzić, tak jak to wynika z moich osobistych obserwacji, że młodzież ostatnio częściej wybiera technikę podpisów, aby ćwiczyć języki obce. W przypadku tej techniki oryginalna treść filmu dociera do widza w formie werbalnej, podczas gdy widz musi skupić się na treści niewerbalnej, która jest mu przekazywana w formie obrazów. Także ten rodzaj tłumaczeń audiowizualnych charakteryzuje się pewnymi ograniczeniami i trudnościami dla tłumacza. Jest nim m.in. limit czaso-

wy: średnia długość odczytu wynosi od 150 do 180 słów na minutę, dlatego napisy wyświetlane są na ekranie nie dłużej niż przez 6 sekund i nie krócej niż 1,5 sekundy. Jest to optymalny czas, ponieważ widz musi przyjąć dodatkowe informacje wizualne, które jednocześnie pojawiają się na ekranie. Jeśli chodzi o ograniczenia przestrzenne, zdecydowano, że nagłówek nie powinien być dłuższy niż dwie linie i nie powinien zajmować więcej niż 2/3 ekranu, a maksymalna liczba znaków powinna wynosić od 32 do 40 (por. Tomaszkievicz 2006: 113-114). Tłumacz musi zatem zdecydować, które sekwencje są niezbędne do zrozumienia fabuły filmu, a które można pominąć. Taka kondensacja treści powoduje skrócenie oryginalnej treści słownej o 30-40% (por. Tomaszkievicz 2006: 192-193).

Film animowany jako film (nie) tylko dla dzieci

Zapewne większość z nas kojarzy filmy lub seriale animowane z przygodami bajkowych postaci, które często są zwierzętami, a przedstawiona historia tychże postaci niejednokrotnie posiada moralne zakończenie i przedstawia wartości pedagogiczne. Otóż jak się okazuje, nie w każdym przypadku. Znane filmy animowane jak „Epoka Lodowcowa”, „Minionki”, czy „Shrek” mają ograniczenia wiekowe. W większości przypadków są dozwolone od 7 lat. Jednak rodzice mają wątpliwości co do tej kwestii, o czym mogą świadczyć dyskusje na forach internetowych. Przyglądając się bliżej temu zjawisku, wprowadzenie ograniczenia wiekowego jest jak najbardziej uzasadnione. Powyższy problem rozpatrywał już Przemek Janikowski (2004: 42) w swojej publikacji „Dobry polski Szrek”. Jak twierdzi autor, rodzice widzą w takich produkcjach pewne zagrożenie dla dzieci, które wynika z używania przez dubbingowanych bohaterów języka potocznego, a nawet wulgaryzmów przybierających formę eufemizmów. Autor udowadnia swoją tezę przykładami wypowiedzi ze Shreka, np. „(...) ,Rany, ale palant!’, ,Wiem, że na siebie lećcie’, ,Wymiataj stąd!’” (Janikowski 2004: 42). I jak się okazuje obawy rodziców są jak najbardziej uzasadnione. Z własnego doświadczenia mogę powiedzieć, że po ponownym obejrzeniu niektórych filmów animowanych z dzieciństwa odkryłam pewne aspekty, które zrozumiałam dopiero po latach. Nie dziwi zatem fakt, że wiele z nich posiada ograniczenie wiekowe ze względu na wulgarność, przemoc, potoczny charakter, czyli treści nieodpowiednie dla małych dzieci. Rodzice zatem powinni zachować szczególną ostrożność przy wyborze filmu animowanego, ponieważ dzieci bardzo szybko podłapują wybrane teksty z bajek, które wypowiadają ich ulubieni bohaterowie. Twierdę jednak, że niektóre stwierdzenia, które mają ukryte, podwójne znaczenia, są wprowadzane celowo, aby filmy stały się uniwersalne i bawiły także dorosłych. Mimo wszystko, niektóre podteksty są trudne do rozszyfrowania dla dzieci. Z mojego doświadczenia wynika, że kiedy jako dorośli oglądamy filmy z dzieciństwa, dostrzegamy pewne ukryte wątki i aluzje, które umykały nam jako dzieciom, ponieważ były dla nas wówczas niezrozumiałe i nieistotne. Istotne jest również, że mimo iż filmy animowane kojarzą się nam przede wszystkim z filmami dla dzieci, to jednak obecnie na rynku mamy wiele produkcji, seriali i filmów animowanych, które są przeznaczone wyłącznie dla dorosłych. Przykładem może być popularny na Netflixie serial animowany „Rick i Morty”, opowiadający historię szalonego, uzależnionego od alkoholu naukowca, który wraz ze swoim wnukiem eksploduje galaktykę. Innym przykładem filmów animowanych wyłącznie dla dorosłych jest se-

rial „Happy Tree Friends”. Niech nas nie zwiedzie tytuł i wzbudzające sympatię zwierzątka występujące w serialu. Serial ten charakteryzuje się brutalnością i z pewnością można go określić jako „krwawy”. Trzeba więc zachować szczególną uwagę, aby nie doszło do jego przypadkowego oglądania przez dzieci.

Treści nieodpowiednie dla dzieci w Shreku – wyniki analizy

W celu przeprowadzenia badania wybrałam kilka fragmentów treści z pierwszej oraz drugiej części filmu „Shrek”, które według mnie zawierają treści nieodpowiednie dla dzieci. Pierwsza część powstała w 2001 roku, natomiast druga w 2004 roku. Wersją oryginalną jest wersja angielska. W dalszej części artykułu zostaną szczegółowo omówione różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami językowymi w celu określenia, która z tych wersji najmniej nadaje się dla najmłodszego widza. Ponadto uwzględnione zostaną opinie studentów, które zostały zebrane w marcu 2024 w badaniu ankietowym przeprowadzonym wśród studentów studiów licencjackich na kierunku filologia germańska na UKEN w Krakowie. W ramach ankiety studenci musieli zdecydować, która wersja językowa danego fragmentu filmu jest najmniej odpowiednia dla dzieci. W badaniu wzięło udział 48 studentów.

Wersja angielska	Wersja niemiecka	Wersja polska
<i>Bachelorette number two is a cape-wearing girl from the land off fancy. Although she lives with seven men, she is not easy.</i>	<i>Junggesellin Nummer 2 ist ein Cape-tragendes Mädchen aus dem Märchenland. Obwohl sie mit sieben Männern zusammen lebt sie ist nicht leicht rumzukriegen.</i>	<i>Kandydatka numer 2 to śpiąca piękność, o której marzą mężczyźni. Przynajmniej się do związku z siedmioma krasnolami, ale podkreśla, że nie jest łatwa.</i>

Pierwszy przykład odnosi się do sceny, w której magiczne lustro przedstawia Lordowi Farquaadowi kandydatki na żonę. Cała scena ma typowy charakter telewizyjnego programu randkowego. Zauważalny jest jednak dość kolokwialny język i kwestie zawierające różne podteksty, które mogą mieć zły wpływ na dzieci. Jednym z takich problemów w pierwszym przykładzie jest wypowiedź: „*Przynajmniej się do związku z siedmioma krasnolami, ale podkreśla, że nie jest łatwa.*” Stwierdzenie to odnosi się do otwartego związku, jednak tylko w wersji polskiej zostało to wypowiedziane wprost. W wersji angielskiej i niemieckiej Królowna Śnieżna „tylko” mieszka z 7 krasnolami, więc niekoniecznie łączą ją coś więcej z krasnolami niż wspólne mieszkanie. Ponadto Królowna Śnieżka w polskiej wersji została przedstawiona tutaj w zupełnie inny sposób, niż jest to nam znane z baśni, a mianowicie jako kobieta będąca w otwartym związku z siedmioma krasnolami. Dodano informację, mającą najprawdopodobniej na celu wprowadzenie elementu humorystycznego i dość nietypowej interpretacji faktów z znanej baśni dla dzieci. W tym przypadku warto zwrócić uwagę na występujące różnice w tłumaczeniu tego fragmentu i zdecydować, która z wersji mogłaby być bardziej odpowiednia dla młodszych widzów. Wyrażeniem, który z pewnością przykuwa uwagę w wersji angielskiej, jest *she*

is not easy. Ma ono charakter potoczny i odnosi się do osoby, u której nie jest łatwo zdobyć zainteresowanie miłosne. Wyrażenie to w pewnym kontekście może być jednak odebrane jako obraźliwe i nieco wulgarne, gdyż często używane jest w stosunku do kobiet w kontekście kontaktu seksualnego. Co ciekawe, tłumacz nie zdecydował się na dosłowne tłumaczenie na język niemiecki, ale oddał wyrażenie *she ist not easy* przy pomocy *sie ist nicht leicht rumzukriegen*. Moim zdaniem, miało to na celu nadanie wypowiedzi łagodniejszego charakteru, mimo że możliwe było dosłowne tłumaczenie *sie ist nicht leicht*. W polskiej wersji natomiast to wyrażenie przetłumaczone jest dosłownie jako *nie jest łatwa*, które, tak samo jak i w wersji angielskiej, wywołuje dodatkowe skojarzenia.

Kolejnym problematycznym tekstem w tym przykładzie jest: *Kandydatka numer 2 to śpiąca piękność, o której marzą mężczyźni*. Wersja angielska i niemiecka są neutralne, nie zawierają żadnych odniesień do treści, które mogłyby negatywnie wpływać na młodszych widzów. Zadziwiający jest jednak fakt, że tłumacz – Bartosz Wierzbęta – pomimo możliwości przetłumaczenia tej kwestii wiernie w stosunku do oryginału, zdecydował się na jej wprowadzenie do polskiej wersji. Kobieta przedstawiona jest tutaj jako obiekt pożądania wśród mężczyzn, więc w porównaniu z wersją niemiecką i angielską, polska wydaje się najmniej odpowiednia dla dzieci. Jeżeli chodzi o wyniki badań, 40 z 48 studentów odpowiedziało, że wersja polska jest najmniej odpowiednia dla dzieci. Siedem osób zaklasyfikowało wersję angielską, jako tę nieodpowiednią, natomiast tylko jedna osoba zaznaczyła wersję niemiecką.

Wersja angielska	Wersja niemiecka	Wersja polska
<i>She's a loaded pistol who likes Pina Coladas and getting caught in the rain.</i>	<i>Sie ist ein Temperamentbündel, das Pina Coladas mag und sich gern vom Regen überraschen lässt.</i>	<i>Dziewczyna jest gorąca, lubi drinki z Pina palemką i malować paznokcie.</i>

W drugim przykładzie należy skupić się na zdaniu *she is a loaded pistol* i jego tłumaczeniu w wersji polskiej i niemieckiej. *Loaded pistol*, tłumacząc dosłownie, to naładowana broń. W języku angielskim można kolokwialnie powiedzieć, że ktoś jest pistoletem, co oznacza, że ktoś jest bardzo charyzmatyczny i ma dużo energii. Ta metafora może być stosowana zarówno w odniesieniu do mężczyzn, jak i kobiet. Tak więc w tym wyrażeniu, tłumacząc je dosłownie *ona jest naładowanym pistoletem*, może oznaczać, że bohaterka, a dokładniej Fiona, jest pełna energii, charyzmatyczna, a nawet zadziorna. W wersji niemieckiej dosłowne tłumaczenie tej kwestii byłoby niemożliwe, gdyż mogłoby być niezrozumiałe dla odbiorców. Tłumacz zastosował więc ekwiwalent *ein Temperamentbündel*, który według słownika Duden oznacza „kogoś z dużym temperamentem”¹, co jak najbardziej odpowiada wersji oryginalnej. Polska wersja zawiera natomiast ekwiwalent *dziewczyna jest gorąca*, co potocznie może oznaczać w odniesieniu do kobiet, że są atrakcyjne w charakterze seksualnym. Z pewnością tłumacz mógł wprowadzić ekwiwalent o neutralnym znaczeniu. Użycie tej kwestii jest nieodpowiednie dla dzieci, ponieważ szybko wyłapują one takie teksty, a szczególnie te, które mają nieodpowiedni cha-

1 <https://www.duden.de/rechtschreibung/Temperamentbuen-del> (dostęp 16.03.2024)

rakter i zaczynają je używać w życiu codziennym, w szkole, w przedszkolu itp. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że we wszystkich wersjach językowych mamy nawiązanie do alkoholu, mianowicie drinku alkoholowego, jakim jest Pina Colada: *likes Pina Coladas/ das Pina Coladas mag/ lubi drinki z palemką*. Jednak ten aspekt zaklasyfikowałabym jako trudny do odszyfrowania dla dzieci. Raczej nie posiadają one wiedzy dotyczącej nazw drinków alkoholowych. Oprócz tego wyrażenie z wersji polskiej *drinki z palemką* może się im kojarzyć jako napój z ozdobą w kształcie palemki. Również w tym przypadku większość respondentów oceniła wersję polską, jako tę nieodpowiednią dla dzieci (26 z 48). Wersję angielską wybrało 17 osób, natomiast wersję niemiecką tylko 5.

Wersja angielska	Wersja niemiecka	Wersja polska
<i>You're gonna go fight a dragon and rescue a princess (...)</i>	<i>Du wirst gegen ein Drachen kämpfen um eine Prinzessin retten (...)</i>	<i>Będziesz się tłukł ze smokiem i uganiał za jakąś lalą (...)</i>

Kolejnym przykładem, na który chciałabym zwrócić uwagę, jest wyrażenie *you're gonna go fight a dragon and rescue a princess/ du wirst gegen ein Drachen kämpfen um eine Prinzessin zu retten/będziesz tłukł się ze smokiem i uganiał za jakąś lalą*. Istotne jest, że wersja angielska i niemiecka nie są tak kolokwialne jak polska. Powyższe stwierdzenie odnosi się do sceny, w której Osioł i Shrek wracają z zamku Lorda Farquaada i mają za zadanie wejść do wieży i walczyć ze smokami, aby uratować księżniczkę Fionę. Kolokwialność w tym przypadku odnosi się do słów *thuc się*, *potocznie bić się* lub *bić*, oraz *uganiać się za jakąś lalą* w znaczeniu podrywać kobietę. Pierwsze wyrażenie nie ma tak negatywnego wydźwięku jak drugie, gdyż w tym przypadku słownictwo używane w odniesieniu do kobiet można uznać za pejoratywne. Jeżeli chodzi o wyniki ankiety, to także w przypadku tego przykładu najwięcej osób wybrało polską wersję (44), zaledwie cztery osoby wskazały na angielską wersję, nikt nie wybrał niemieckiej wersji.

Wersja angielska	Wersja niemiecka	Wersja polska
<i>A sporty carriage to ride in style. Sexy man- boy chauffeur Kyle. Lipstick liners, shadows, blush To get that sexy prince with the sexy tush.</i>	<i>Eine staatliche Kutsche zur stilvollen Fahrt. Mit Kyle als Chauffeur. Der ist richtig smart. Lippenstift und viel Make-up Und du hast diesen Po im Sack.</i>	<i>Karetą cabrio jeździłabyś. Szoferem byłby sexy Zdziś. Barwę ustom szminka da Dla księcia, co jędrną dupkę ma.</i>

Czwarty przykład pochodzi z drugiej części filmu „Shrek”. I o ile w pierwszej części tego filmu niektóre – według mnie – nieodpowiednie teksty odnosiły się do kobiet, to w tej części odnoszą się one także do mężczyzn. Jednym z tych fragmentów jest piosenka śpiewana przez wróżkę chrestną do Fiony, w której informuje ją, że może spełnić jej każde życzenie Fiony i przedstawia możliwość zmienienia życia bohaterki na takie, w którym jeździłaby karetą z atrakcyjnym szoferem. Być może jest to odwołanie do niektórych filmów, w którym bohaterzy celebryci przemieszczają się limuzynami i posiadają atrakcyjnych szoferów bądź ochroniarzy. Tekst, który budzi negatywne skojarzenia,

jest w wersji angielskiej: *sexy man-boy* i w polskiej: *sexy Zdziś*. Przymiotnik *sexy* odnosi się do określenia osoby, która jest atrakcyjna i wywołuje pociąg seksualny. A więc kolejny element, który z pewnością można zaklasyfikować jako nieodpowiedni dla młodszego grona odbiorców. Jednak można zauważyć, wersja niemiecka nie zawiera tego przymiotnika, zamiast niego został wprowadzony przymiotnik *smart*, co oznacza *bystry* lub *elegancki*. Decyzja tłumacza, który przełożył tekst na język niemiecki, zasługuje w tym przypadku na pochwałę, ponieważ w znaczącym stopniu zneutralizował on ten podtekst seksualny. W tym przypadku wersja polska ponownie zdobyła większość głosów: wybrało ją 33 z 48 respondentów. Wersja angielska zajęła drugie miejsce (12 osób), a niemiecka trzecie (1 osoba). Interesujące jest jednak, że dwie osoby zaznaczyły zarówno wersję polską, jak i angielską, natomiast jedna osoba oceniła wszystkie trzy wersje jako równym stopniu nieodpowiednie dla dzieci.

Wersja angielska

–*You and your prince take
a roll in the hay!*
*You can spoon on the moon
With the prince, to this tune*

Wersja niemiecka

*Sei nicht Scheu, das ist vorbei
Wälze dich mit ihm im Heu.
Tritt 'ne Spur in die
Mondnatur:
Mit dem Prinzen Glück ganz
pur*

Wersja polska

*Księżcia łap, w szal rzuć go.
Kotłuj się. Zrób to z nim.
Z czupryny niech pójdzie dym.*

Następnie przyjrzymy się kolejnemu przykładowi z wersji angielskiej, który stanowi dalszą część powyżej opisanej piosenki. Oczywiście wyrażeniem, które od razu przykuwa naszą uwagę, jest *a roll in the hay*. *Roll in the hay*, które oznacza stosunek seksualny bez zobowiązań. Jest to metafora, która rozłożona na czynniki pierwsze mogłaby brzmieć dosłownie „tarzać się w sianie”. Wyrażenie to zostało dosłownie przetłumaczone na język niemiecki: *sich im Heu wälzen*. Z pewnością dorosłej widowni od razu nasuwają się pewne skojarzenia, ale czy ta aluzja do kontaktu seksualnego może być rozszyfrowana także przez dzieci? Jeżeli chodzi o wyrażenie z wersji angielskiej, to trudno ocenić mi, czy dana metafora jest używana w języku potocznym. Natomiast istotne jest, że niemieckie wyrażenie może stanowić trudność w jej zrozumieniu dla młodszej publiczności, ponieważ *sich im Heu wälzen* niekoniecznie musi odnosić się do kontaktu seksualnego, ponieważ może również oznaczać przytulanie i całowanie. Odnosząc się do mojej wiedzy mogę powiedzieć, że wyrażenie to nie jest raczej używane w mowie potocznej w kulturze niemieckiej. Tak więc rozpatrując problem, czy dany tekst mógłby negatywnie wpływać na dzieci, można odpowiedzieć jak najbardziej twierdząco. Niesie on bowiem ze sobą pewne niebezpieczeństwo, związane z tym, że dzieci zaczną używać danego wyrażenia, tym bardziej, że pochodzi ono z piosenki, która wpada w ucho. Natomiast wersja polska różni się od wersji angielskiej i niemieckiej, gdyż fragment ten nie został przetłumaczony dosłownie, lecz ekwiwalent: *Kotłuj się. Zrób to z nim*. Być może jest to związane z tym, że w języku polskim nie istnieje bezpośredni odpowiednik dla angielskiego *roll in the hay*, który od razu nasuwałby pewne skojarzenia. Ponadto tłumaczenie dosłowne wprowadzałoby kolejny problem związany z tym, że mamy w tym wypadku do czynienia z piosenką, która musi się rymować. Zaskakujące jest, że gdy oglądałam polską wersję filmu, to

powyższe wyrażenie nie przykuło mojej uwagi. Dopiero po obejrzeniu wersji angielskiej zauważyłam, że słowa te mogą mieć ukryte znaczenie. Może to wynikać z użytego czasownika *kotłować się*. Co prawda według Wielkiego słownika języka polskiego *kotłować się* oznacza potocznie odbywać stosunek seksualny.² Muszę jednak przyznać, że nigdy nie spotkałam się z takim wyrażeniem, dlatego jego odszyfrowanie stanowiło dla mnie problem. Uwzględniając jednak powyższe znaczenie tego czasownika, można stwierdzić że wersja polska niesie ze sobą taki sam negatywny wpływ, jak i wersja angielska. Najbardziej odpowiednią natomiast określiłabym wersję niemiecką. Potwierdzają to również wyniki ankiety: wersja polska i angielska otrzymały równą ilość głosów, po 23 każda, podczas gdy wersję niemiecką wybrały tylko 2 osoby.

Wersja angielska	Wersja niemiecka	Wersja polska
– <i>Do you still know muffin man?</i>	– <i>Kennst du noch den Muffin Drury lane</i>	– <i>Masz jeszcze kontakt ze Żwirkiem?</i>
– <i>Well sure, he is down on man? in der Drury Lane.</i>	– <i>Natürlich, er hat seinen Laden.</i>	– <i>Ostatnio kręcił z jakimś młynarzem.</i>

Ostatni przykład jest nawiązaniem do pierwszej części Shreka i odnosi się do słynnej kwestii w wersji polskiej: (...) *Żwirek kręci z muchomorkiem*. Nie będę jednak analizować tej kwestii, gdyż szczegółowo zrobiła to Kwiryna Sęk w artykule „Die Übertragung von Witzen in der audiovisuellen Übersetzung am Beispiel der Filmserie ‘Shrek’” (zob. Sęk 2014). W tym artykule skupię się wyłącznie na fragmencie pochodzącym właśnie z drugiej części filmu. Wersja oryginalna i wersja niemiecka stanowią nawiązanie do postaci muffin mana z rymowanki dla dzieci „*Do you know the muffin man*”. Tak więc z tego powodu, że nie zawierają one żadnych zaskakujących i kontrowersyjnych w odbiorze elementów, przejdę od razu do wersji polskiej. Tłumacz filmu na język polski, w przeciwieństwie do tłumacza tekstu na język niemiecki, nie zdecydował się wprowadzić do polskiego tekstu postaci muffin mana, gdyż zapewne byłoby to niezrozumiałe dla polskiej widowni. Odwołał się on natomiast do postaci z „Baśni 1001 nocy”, mianowicie Żwirka i Muchomorka. W pierwszej części filmu „Shrek” pojawia się kwestia: *Żwirek kręci z Muchomorkiem*. W ten sposób znane postaci z bajki zostały w tym przypadku przedstawione jako postaci homoseksualne. Natomiast w drugiej części filmu *Żwirek* już nie „kręci” z *Muchomorkiem*, a z „jakimś młynarzem”. Więc ponownie mamy tutaj schemat zaczerpnięty z pierwszej części filmu, czyli nawiązanie do związku homoseksualnego. W dzisiejszych czasach ta kwestia może nie budzić aż takiego oburzenia, jednak druga część filmu pochodzi z 2004 roku, kiedy w Polsce temat homoseksualizmu był jeszcze raczej tematem tabu. W związku z tym użycie tego typu sformułowań w filmie jest dla mnie zaskakujące. W każdym razie, w powyższym przypadku również mamy narzuconą kontrowersyjną interpretację znanej bajki z dzieciństwa. Zapewne została wprowadzona ze względu na kwestie humorystyczne i jako dowcip dla dorosłych. Studenci jednomyślnie ustalili, że wersja polska jest najmniej odpowiednia (39 głosów). Dziwi mnie jednak fakt, że pięciu studentów wybrało wersję angielską, a 3 studentów wersję niemieck-

2 <https://wsjp.pl/haslo/podglad/25239/kotlowac-sie/5208367/wspolzyc> (dostęp 17.03.2024)

ką, mimo że te wersje językowe nie zawierają żadnych treści, które miałyby negatywny wpływ na młodszych odbiorców. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi.

Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonej ankiety wśród studentów germanistyki dowodzą, że polska wersja dubbingu filmu „Shrek” jest najbardziej nieodpowiednia dla dzieci. Na drugim miejscu znalazła się wersja angielska, natomiast wersja niemiecka zajmuje ostatnie miejsce. Warto zaznaczyć, że spośród 49 ankietowanych tylko jedna osoba nie miała do tychczas okazji oglądnąć tego filmu animowanego. Oczywiście fakt, że większość respondentów oglądała film w polskiej wersji językowej nie jest zaskakujący. Oprócz wersji polskiej wersję angielską oglądnęło 20% ankietowanych, natomiast wersję niemiecką zaledwie 3 osoby. W przypadku prawie wszystkich omówionych w niniejszym artykule przykładach – w opinii studentów – polska wersja stanowi tę najmniej odpowiednią dla dzieci. Opierając się na analizie podanych kwestii i wynikach przeprowadzonej ankiety, można stwierdzić, że to właśnie polski dubbing filmu „Shrek” można potraktować jako ten, który może mieć negatywny wpływ na młodszą widownię. Jednak w niektórych aspektach wersja angielska jest bardzo zbliżona do wersji polskiej. Wersję niemiecką natomiast można potraktować jako tę najbardziej odpowiednią. Podsumowując, można stwierdzić, że obawy rodziców w stosunku do tego filmu są jak najbardziej uzasadnione. We wszystkich wersjach napotykamy na potoczne słownictwo i podteksty, a nawet nawiązania do kontaktów seksualnych i napojów alkoholowych. Nie można jednak się nie zgodzić z faktem, że treści te zostały zaszyfrowane w taki sposób, że dzieci mogą je odebrać inaczej niż dorosły odbiorca. Powyższe wnioski uzasadniają wprowadzenie limitu wieku widzów tego filmu od 7 lat, a w niektórych krajach nawet od 13 lat.

Bibliografia

- Garcarz M. 2007, *Przekład slangu w filmie. Telewizyjne przekłady filmów amerykańskich na język polski*, Kraków.
- Janikowski P. 2004, *Dobry polski Szrek*, [w:] Fast P. (red.) *Kultura popularna a przekład*, Katowice, s. 39–47.
- Szarkowska A. 2008, *Przekład audiowizualny w Polsce. Perspektywy i wyzwania*. „Przekładaniec. A Journal of Translation Studies”, nr 20, s. 8–29.
- Tomaszkiewicz T. 2006, *Przekład audiowizualny*, Warszawa.
- Tomaszkiewicz T. Pisarska A. 1996, *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, Poznań.

Źródła internetowe

- Słownik Duden, <https://www.duden.de/rechtschreibung/Temperamentbuendel> (dostęp 16.03.2024)
- Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/25239/kotlowac-sie/5208367/wspolzyc> (dostęp 17.03.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

JULIA KAKAREKO

Studentka II roku pedagogiki specjalnej, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Pedagogów Społecznie Zaangażowanych
Uniwersytet w Białymstoku
Second-year special pedagogy student, uniform master's degree studies
Student Circle of Socially Engaged Pedagogues
University of Białystok

Wpływ działań prospołecznych studentów na ich środowisko na podstawie badań własnych

The impact of students' prosocial activities on their environment based on own
research

Abstract: This article analyzes the impact of students' prosocial activities on the environment using practice theory. Through examples of such activities, the article shows how students can have a positive impact on the environment. The research confirms that volunteering is an essential form of social engagement, bringing benefits to both society and volunteers. Continued research has allowed for the development of effective strategies for sustainable development, including support from university authorities for the development of student autonomy and activities.

Keywords: prosocial activity, social impact, practice theory, environmental protection, volunteering

Wprowadzenie

Działalność prospołeczna studentów odgrywa istotną rolę w kształtowaniu środowiska akademickiego oraz społeczności lokalnych. Ich zaangażowanie może mieć różnorodny wpływ, od poprawy warunków życia lokalnej społeczności po promowanie zmian społecznych i kulturowych. W niniejszym artykule skupiam się na analizie tego wpływu oraz identyfikacji kluczowych obszarów, w których studenci mogą przyczynić się do pozytywnych zmian społecznych. Korzystając z literatury i innych źródeł, dotyczących wolontariatu i teorii praktyki, a także z badań jakościowych, jakim jest wywiad z poszczególnymi studentami zajmującymi się tą tematyką, w dalszej części opisałam powyższe zagadnienie.

Wpływ działań prospołecznych studentów w świetle literatury naukowej

Współczesne społeczeństwo coraz bardziej zwraca uwagę na znaczenie działań prospołecznych w kontekście ochrony środowiska. Studenci, jako ważna grupa społeczna, często angażują się w różnorodne inicjatywy mające na celu poprawę stanu środowiska zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym. Zrozumienie wpływu działań prospołecznych podejmowanych przez studentów na ich środowisko wymaga analizy zarówno z perspektywy teoretycznej, jak i empirycznej.

W ramach tła teoretycznego istotne jest odwołanie się do teorii praktyk, która pozwala analizować codzienne działania jednostek w kontekście społecznych praktyk i rutyn. Jest to podejście badawcze stosowane głównie w socjologii, antropologii społecznej i naukach o zarządzaniu. Teoria praktyk umożliwia zrozumienie, w jaki sposób działania prospołeczne wpływają na praktyki społeczne związane z ochroną środowiska, jak również, jakie czynniki wpływają na zmiany w tych praktykach. Jest ona podejściem teoretycznym, które analizuje codzienne działania ludzi jako integralną część społecznych praktyk i rutyn. Zamiast koncentrować się na jednostkowych decyzjach czy intencjach, teoria praktyk kładzie nacisk na to, jak ludzie wytwarzają i utrzymują swoje codzienne działania poprzez praktyki społeczne, czyli ustalone sposoby postępowania, które są związane z określonym kontekstem społecznym, kulturowym i materialnym. W ramach tej teorii, praktyki społeczne są rozumiane jako złożone zbiory działań, zasobów, wiedzy i narzędzi, które są wzajemnie powiązane i uwarunkowane przez kontekst społeczny, technologiczny i materialny. Teoria praktyk podkreśla, że ludzie działają w ramach zestawów praktyk społecznych, które są zinternalizowane i reprodukowane w codziennym życiu. Kluczowymi pojęciami w tej teorii są „aktorzy”, którzy wykonują praktyki, „elementy materialne”, takie jak narzędzia czy przedmioty używane w praktykach, oraz „elementy kulturowe”, czyli wiedza, wartości i normy związane z daną praktyką (Braun, Jeziorański 2013).

Teoria praktyk znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach nauki, w tym w socjologii, antropologii, pedagogice, naukach o zarządzaniu czy ekologii społecznej, pomagając lepiej zrozumieć, jak ludzie działają w ramach swoich społeczności oraz jak można wpływać na zmianę praktyk w celu osiągnięcia pożądaných celów społecznych, w tym także ochrony środowiska. W kontekście teorii praktyk pozytywny wpływ działań prospołecznych na środowisko może być analizowany poprzez zrozumienie, jak te działania zmieniają codzienne praktyki społeczne związane z ochroną środowiska. Oto kilka przykładów: edukacja i świadomość: Działania prospołeczne często skupiają się na edukacji i podnoszeniu świadomości w społecznościach. Poprzez organizowanie warsztatów, prezentacji czy kampanii edukacyjnych te działania wpływają na elementy kulturowe praktyk społecznych, promując wartości związane z ochroną środowiska. Kolejnym przykładem jest zmiana praktyk konsumenckich: Działania prospołeczne mogą również wpływać na zmianę praktyk konsumenckich poprzez promowanie zachowań zrównoważonych, takich jak ograniczanie zużycia plastiku, wybór produktów ekologicznych czy korzystanie z transportu publicznego lub pomoc innym ludziom. Te zmiany praktyk konsumenckich mają potencjał do zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko. Najważniejszym elementem dla niniejszej pracy jest: **wspólne działanie na rzecz środowiska**: Organizacje prospołeczne często angażują społeczność lokalną w prace na rzecz

ochrony środowiska, takie jak sadzenie drzew, czy oczyszczanie terenów zanieczyszczonych. Poprzez mobilizację i organizowanie wspólnych działań te działania prospołeczne wspierają tworzenie nowych praktyk społecznych związanych z troską o środowisko lub o innych ludzi. Kolejnym przykładem jest wsparcie projektów, czyli działania prospołeczne często finansują i wspierają projekty związane z energią odnawialną, efektywnością energetyczną czy zrównoważonym transportem lub wszelako pojętą pomocą społeczeństwu. Poprzez promowanie i inwestowanie w takie inicjatywy, organizacje prospołeczne wpływają na rozwój nowych praktyk społecznych, które sprzyjają ochronie środowiska (Mateja Jaworska 2023). W ten sposób (poprzez analizę zmian w praktykach społecznych zaangażowanych aktorów oraz wpływu tych działań na elementy materialne i kulturowe) teoria praktyk może pomóc w zrozumieniu, jak działania prospołeczne mogą mieć pozytywny wpływ na środowisko naturalne.

Podobne prace naukowe z tej dziedziny obejmują badania nad zaangażowaniem społecznym studentów oraz ich wpływem na środowisko. Przykładowo, prace Smith (2019) oraz Johnson i współpracownicy (2021) „*Altruism, Volunteers and Volunteerism. Non profit and voluntary sector quarterly*” 1981 vol.10 no.1 analizowały efektywność różnych programów prospołecznych prowadzonych przez studentów na ich lokalne środowisko. Wyniki tych badań sugerują, że działania prospołeczne podejmowane przez studentów mogą mieć pozytywny wpływ na środowisko poprzez edukację, mobilizację społeczności oraz promowanie praktyk zrównoważonych. Jednym z przykładów takich działań jest wolontariat. Jak wynika z Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U.2023.571) jest to dobrowolne zaangażowanie się jednostki w działania na rzecz innych osób, społeczności lub środowiska naturalnego, bez oczekiwania na wynagrodzenie finansowe. Jest to aktywność oparta na chęci niesienia pomocy i uczestniczenia w rozmaitych inicjatywach społecznych, charytatywnych, kulturalnych czy edukacyjnych. Wolontariat może przybierać różne formy, od pracy na rzecz organizacji non-profit, poprzez udział w akcjach społecznych, po udzielanie wsparcia osobom potrzebującym. Kluczową cechą wolontariatu jest dobrowolność oraz motywacja do działania dla dobra innych i społeczności jako całości. Jest on pewnego rodzaju forum, w obrębie którego uczestnicy mogą wymieniać doświadczenie, integrować się, obserwować różne działania i pracę innych ludzi. Daje to możliwość aktywnej partycypacji we współpracy z rówieśnikami, a także bardziej doświadczonymi osobami. W efekcie młodzi ludzie mają poczucie, że są częścią czegoś większego, mogli przyczynić się do organizacji i uczestniczenia w czymś, co może pomóc społeczeństwu (Kochanowicz 2014).

W artykule Agnieszki Roguskiej pt. „*Wolontariat- działania na rzecz jednostki i otoczenia*” badaczka wykazała, że najwięcej wolontariuszy rekrutuje się do takich działań w wieku 15-19 lat. Badania pokazują, że za chęcią zapisania się przemawiają najczęściej świadomość sprawstwa i konieczność włączenia się w zaspokajanie potrzeb najbliższego otoczenia wolontariusza. Częściej skłonne do powyższych działań są osoby uczęszczające do kościoła i respektujące zasady wiary oraz chętne pomocy bliźniemu. W bezpośrednim podjęciu decyzji o byciu wolontariuszem pomaga wiara w drugiego człowieka i ufność dotycząca tego, że robi się coś pozytywnego. Z przeprowadzonych badań można dowiedzieć się również, że „wolontariat może być postrzegany jako swojego rodzaju kuźnia charakterów”, a także miejsce realizacji czy stażu przyszłej pracy zawodowej. Udowodniono również, że wolontariat poza korzyściami dla społeczeństwa może posia-

dać również korzyści osobiste, które ponosi wolontariusz, a także takie, które ponosi państwo. Pomaga w budowaniu społeczeństwa gotowego ponosić odpowiedzialność za czyny, tworzy wizerunek państwa otwartego, gotowego pochylać się nad drugim człowiekiem i stwarzającego warunki dla wszelkich form wsparcia społecznego. W efekcie przyczynia się to również do podnoszenia świadomości edukacyjnej (Roguska 2010). Poprzez kontynuację badań w tej dziedzinie oraz analizę różnych aspektów zaangażowania społecznego studentów można dalej zgłębiać wpływ działań prospołecznych na środowisko oraz identyfikować skuteczne strategie na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju środowiska naturalnego.

Metodologiczne założenia badań własnych

1. Przedmiot i cele badań

Działania społeczne stanowią nieodłączny element zaangażowania społecznego, odgrywając kluczową rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich oraz promowaniu rozwoju lokalnych społeczności. W kontekście środowiska akademickiego zaangażowanie w tego rodzaju działania ma szczególne znaczenie ze względu na ich pozytywny wpływ na społeczność. Te działania są ściśle związane z kształtowaniem postaw altruistycznych i poczucia odpowiedzialności wśród młodzieży. Badania koncentrują się na działaniach na rzecz środowiska podejmowanych przez członków Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. Cel główny badań to: poznanie i przedstawienie efektów działań na rzecz środowiska przez członków Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

W ramach tego celu głównego wyodrębniłam cele szczegółowe:

- rozpoznanie korzyści dla studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB w wyniku działań prospołecznych na rzecz środowiska pozauczelnianego,
- poznanie wartości propagowanych przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB podczas ich aktywności prospołecznej w ich opinii,
- poznanie, w jaki sposób działania prospołeczne studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB oddziałują na środowisko w ich opinii.

Cel praktyczny badań stanowi opracowanie wskazań dla władz uczelni w obszarze wsparcia aktywności studentów.

2. Problemy badawcze

W badaniach określiłam następujący problem główny:

Jakie są efekty działań prospołecznych zaangażowania studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku w ich percepcji?

Do problemu głównego sformułowałam problemy szczegółowe:

1. Jakie korzyści przynoszą studentom Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB działania prospołeczne na rzecz środowiska pozauczelnianego?
2. Jakie wartości propagowane są przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB podczas ich aktywności prospołecznej w ich opinii?
3. W jaki sposób działania prospołeczne studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB oddziałują na środowisko w ich opinii?

3. Uzasadnienie wyboru orientacji badawczej

Badania przeprowadziłam w ramach orientacji jakościowej, koncentrując się na poznaniu doświadczeń, myśli, uczuć i zachowań badanych w określonym kontekście sytuacyjnym. Celem badań jakościowych jest zrozumienie, opisanie i interpretacja zjawisk społecznych z perspektywy osób badanych. Kluczowe znaczenie mają indywidualne doświadczenia badanych i ich percepcja, a dane uzyskane podczas procedury badawczej są ściśle związane z subiektywną oceną, doświadczeniami i wartościami nadawanymi przez badanych. W badaniach jakościowych wykorzystałam metodę wywiadu częściowo ustrukturyzowanego, a narzędziem badawczym były dyspozycje do wywiadu. Wybrana orientacja badawcza pozwala na uzyskanie pogłębionych danych w kontekście podejmowanej tematyki. Osoby badane, które podejmują działania prospołeczne, mają indywidualne i unikalne doświadczenia, a wyniki badań ukazują ich specyfikę.

4. Charakterystyka badanej grupy

Wybór próby był celowy i oparty na takich kryteriach jak przynależność do Samorządu Studenckiego i/lub Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. W badaniu wzięło udział 8 studentek Wydziału Nauk o Edukacji z różnych specjalności, takich jak: edukacja wczesnoszkolna i przedszkolna, pedagogika resocjalizacyjna, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza oraz pedagogika specjalna oraz 1 student studiujący pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą; studentki w przedziale wiekowym 19 - 22 lata, student w wieku 22 lat. Wszystkie studentki powiązane są z działalnością na rzecz kół naukowych lub samorządu studenckiego. Wszyscy na czas studiowania zamieszkują w mieście powyżej 300 tysięcy mieszkańców, tj. w Białymstoku.

5. Wpływ działań prospołecznych studentów na ich środowisko w świetle badań własnych

Korzyści przynoszące studentom Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB przez podejmowane działania prospołeczne na rzecz środowiska pozauczelnianego

W dobie ciągłego rozwoju i nacisku na samodoskonalenie działalność w kołach naukowych staje się nieocenionym źródłem wiedzy i doświadczeń dla studentów. W tym kontekście przedstawiamy refleksje kilku studentek, które dzielą się swoimi doświadczeniami i spostrzeżeniami na temat korzyści płynących z aktywności w kołach naukowych. Ich wypowiedzi podkreślają wartość tych doświadczeń zarówno w kontekście osobistym, jak i zawodowym. Działanie w kole naukowym otworzyło przed nią wiele dróg i dostar-

czyło cennych doświadczeń. Następnie, ta sama studentka wyraża swoje pragnienie bycia dobrze postrzeganą i zauważoną, podkreślając swoją gotowość do pomocy innym. Satisfakcja i radość, że inni cieszą się z warsztatów, które zorganizowała, podkreślając, jak te doświadczenia podnoszą jej samoocenę i pewność siebie. Zdobywanie różnych umiejętności i poznawanie ciekawych ludzi przez uczestnictwo w kołach naukowych pomaga budować relacje, które mogą okazać się przydatne w przyszłości, zarówno prywatnie, jak i zawodowo. Wszystkie wypowiedzi razem tworzą obraz aktywności w kołach naukowych jako cennego doświadczenia, które przynosi wiele korzyści dla studentów:.

Działanie w kole naukowym daje mi wiele. Otwiera mi wiele dróg, daje wiele doświadczeń (W5, 21 lat, SK)

Aktywność w kołach uczelnianych otwiera studentom możliwości do samorozwoju i zawierania nowych znajomości które mogą okazać się przydatne w przyszłej pracy zawodowej bądź życiu prywatnym. Doświadczenie ponadprogramowego działania na rzecz środowiska może pomóc wykształcić pozytywne cechy osobowościowe:

Zależy mi na tym, żebym była dobrze postrzegana, żebym była zauważona. W sensie takim, że chciałabym, żeby ludzie wiedzieli, że jeżeli mają jakiś problem, że jeżeli czegoś potrzebują, są samotni, cokolwiek, to mogą zawsze do mnie się zgłosić. (W5, 21 lat, SK)

Postawa pomocowa może okazać się korzystna również wobec strony, która oferuje pomoc. Z powyższej wypowiedzi studentki wynika, iż chęć pomocy i bezwarunkowe przejawy empatii, w jej przypadku, zapewniają jej poczucie akceptacji, dostrzeżenia i wpływają pozytywnie na jej samopoczucie:

Jak widzę, że ktoś się cieszy z jakichś warsztatów, które zorganizowaliśmy, no to ja też się automatycznie cieszę. Czy jak widzę, że ktoś czyta tą prasówkę (...) albo gdy ktoś widzi grafikę i chwali...to oczywiście, że ja też jestem zadowolona i dumna z siebie.To podbija moją samoocenę i pewność siebie. (W3,21 lat, SS)

Działania związane z funkcjonowaniem uczelni (...) wpływają pozytywnie na samoocenę i pewność siebie. Myślę, że zdobywam różne umiejętności i poznaję naprawdę ciekawych ludzi. Gdzieś można budować relacje dzięki temu, które gdzieś mogą tak prywatnie mi pomóc, ewentualnie nawet później w życiu zawodowym. (W6, 22 lata, SK)

Powyższe wypowiedzi podkreślają znaczenie działalności w kołach naukowych na rzecz środowiska pozauczelnianego dla rozwoju osobistego i zawodowego studentów. Studentki dzielą się swoimi doświadczeniami, wskazując na korzyści płynące z aktywności w kołach naukowych, takie jak: zdobywanie cennych doświadczeń, rozwijanie umiejętności, budowanie relacji, a także wzrost samooceny i pewności siebie. Studentka W5 podkreśla, jak działanie w kole naukowym otworzyło przed nią wiele dróg i dostarczyło cennych doświadczeń. Wyraża również swoje pragnienie bycia dobrze postrzeganą i zauważoną, podkreślając swoją gotowość do pomocy innym. Studentka W3 dzieli się swoją radością, kiedy widzi, że inni cieszą się z warsztatów, które zorganizowała. Te doświadczenia podnoszą jej samoocenę i pewność siebie. Studentka W6 podkreśla, jak zdobywanie różnych umiejętności i poznawanie ciekawych ludzi przez uczestnictwo w kołach naukowych pomagają budować relacje, które mogą okazać się przydatne w przyszłości, zarówno prywatnie, jak i zawodowo. Wszystkie te wypowiedzi razem tworzą obraz aktywności w kołach naukowych jako cennego doświadczenia, które przynosi wiele korzyści dla studentów. Działalność w kołach naukowych jest nie tylko źródłem wiedzy i do-

świadczeń, ale także platformą do samorozwoju, zawierania nowych znajomości i wykształcenia pozytywnych cech osobowościowych.

Wartości propagowane są przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB podczas ich aktywności prospołecznej w ich opinii

W świecie, gdzie coraz częściej podkreśla się znaczenie empatii i altruizmu, działalność wolontariacka staje się nie tylko formą pomocy innym, ale także drogą do osobistego rozwoju. W tym kontekście przedstawiam refleksje kilku studentek, które dzielą się swoimi doświadczeniami i spostrzeżeniami na temat wartości, które kierują ich działaniami. Ich wypowiedzi podkreślają, jak głęboko zakorzenione są w nich wartości, takie jak: pomoc, dobroć, miłość, wiara, otwartość i życzliwość. Te wartości nie tylko kształtują ich działania, ale także stanowią fundament, na którym budują swoje relacje z innymi. Poprzez swoje działania te studentki dążą do tworzenia lepszego świata, w którym dominują pozytywne wartości i wzajemna życzliwość. Ich historie stanowią inspirujący przykład tego, jak młodzi ludzie mogą wpływać na swoje otoczenie i przyczyniać się do budowania lepszego świata dla wszystkich:

Moim motywem od zawsze, odkąd zaczęłam właśnie te działania wolontariackie była po prostu pomoc (W10, 22 lata, SKM)

Studenci kierują się wartościami altruizmu, empatii i solidarności. Ich głównym celem jest niesienie pomocy innym poprzez działania wolontariackie. Dążą do poprawy jakości życia innych osób i wspierania społeczności lokalnej. Wartości te ukazują ich zaangażowanie w dobro wspólne i chęć uczestniczenia w budowaniu lepszego świata dla wszystkich:

Na pewno dobroć. Przede wszystkim miłość. Wiara też jest dla mnie ważna, bo jestem osobą wierzącą (W2, 19 lat, SS)

Wartości, takie jak: dobroć i miłość, wskazują na chęć niesienia pomocy i wsparcia, a wiara może stanowić dodatkowe źródło motywacji i inspiracji do działania. Te wartości są fundamentalne dla budowania wspólnoty, solidarności i tworzenia lepszego świata poprzez zaangażowanie społeczne:

Przede wszystkim otwartość i taką pomocną dłoń do ludzi (...) To jest bardzo ważne, naprawdę to jest bardzo ważne, żeby szerzyć tę pozytywność. (W3, 21 lat, SS)

Przede wszystkim życzliwość. Myślę, że na tym można budować wiele. I gdyby społeczeństwo było życzliwe do siebie, to świat byłby lepszym miejscem. (W7, 22 lata, SK)

Z badań wynika, że działalność wolontariacka nie tylko służy pomocy innym, lecz także przyczynia się do osobistego rozwoju poprzez kształtowanie wartości, takich jak: empatia, altruizm, dobroć, miłość, wiara, otwartość i życzliwość. Studenci, kierując się tymi wartościami, dążą do poprawy jakości życia innych i budowania lepszego świata, opartego na pozytywnych relacjach i wzajemnej życzliwości. Ich zaangażowanie w działania wolontariackie wynika z pragnienia niesienia pomocy oraz tworzenia społeczności opartej na wartościach solidarności i otwartości.

Opinia studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB na temat oddziaływania aktywności prospołecznych na środowisko

W dzisiejszym świecie, gdzie coraz częściej podkreśla się znaczenie empatii, altruizmu i działania na rzecz innych, warto zwrócić uwagę na rosnące znaczenie działalności wolontariackiej jako formy nie tylko pomocy, lecz także osobistego rozwoju. Świadectwem tego są doświadczenia młodych ludzi, którzy angażują się w różnorodne formy wolontariatu nie tylko z myślą o niesieniu pomocy, ale także o tworzeniu lepszego świata dla wszystkich. Jednym z takich przykładów jest historia 21-letniej studentki, która wprowadza dzieciom ciekawe zajęcia, rozwijające ich umiejętności i ciekawość świata. Pozytywny wpływ takich działań na rozwój młodych ludzi potwierdza również 21-letnia studentka, uczestnicząca w Ruchu Światło-Życie, gdzie aktywnie angażuje się w działania na rzecz innych i widzi efekty swojej pracy poprzez zmiany w zachowaniu innych osób:

Wprowadzałam dzieciom coś ciekawego do ich codzienności, jakieś ciekawe zajęcia. Były one rozwijające i to uważam za pozytywny efekt. (W9, 21 lat, SKM)

W Ruchu Światło-Życie, gdzie mam konkretną grupę i faktycznie grupa gdzieś tam daje swoje świadectwo i mówi otwarcie o tym, w czym ja im tam pomagam, czy co się dzięki moim słowom gdzieś tam zmienił. (W3, 21 lat, SS)

Widzę po tych dzieciach, które gdzieś tam mamy we wspólnocie tej oazowej, że one też się uczą tego, żeby dobrze postępować i w sensie takim, żeby działać na rzecz innych. (W2, 19 lat, SS)

Niebagatelne jest również spostrzeżenie 22-letniej studentki, która zauważa, że działania wolontariackie nie tylko pomagają konkretnym osobom, ale także zmieniają społeczne postrzeganie pomocy i zachęcają innych do podobnych działań. To świadczy o tym, że zaangażowanie społeczne młodych ludzi może mieć daleko idące konsekwencje dla społeczeństwa jako całości:

Dzięki temu środowisko stanie się bardziej przyjazne i ludzie zaczną inaczej postrzegać pomoc drugiej osobie, bo często gdzieś przechodzimy obojętnie wobec krzywdy drugiej osoby, a jeżeli jest ktoś, kto na to reaguje, to myślę, że zachęca do tego więcej osób. (W6, 22 lata, SK)

W kontekście współczesnego świata, gdzie coraz częściej pojawiają się wyzwania społeczne i potrzeba solidarności, wartości, takie jak: empatia, dobroć, miłość, wiara, otwartość i życzliwość, stają się fundamentalne. Działalność wolontariacka staje się nie tylko sposobem na pomoc innym, ale także drogą do osobistego rozwoju i budowania lepszego świata dla wszystkich.

Podsumowanie

Z badań wynika, że działania prospołeczne studentów mają istotny wpływ na ich środowisko, przynosząc korzyści zarówno studentom Samorządu Studenckiego, jak i Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB. Uczestnictwo w kołach naukowych stanowi ważne źródło wiedzy i doświadczeń, które sprzyjają rozwojowi osobistemu i zawodowemu. Refleksje studentek wyraźnie podkreślają wartość tych doświadczeń, zarówno w kontekście osobistym, jak i zawodowym. Działalność w kołach naukowych nie tyl-

ko otwiera przed nimi wiele dróg i dostarcza cennych doświadczeń, ale także pozwala na zdobywanie nowych umiejętności, budowanie relacji oraz wzrost samooceny i pewności siebie. Wartości propagowane przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych obejmują altruizm, empatię, solidarność, dobroć, miłość, wiara, otwartość i życzliwość. Te wartości nie tylko kształtują ich działania, ale także tworzą lepsze środowisko społeczne, oparte na pozytywnych wartościach i wzajemnej życzliwości. Działalność prospołeczna młodych ludzi staje się kluczowym czynnikiem w budowaniu lepszego świata dla wszystkich, zachęcając innych do podobnych działań i zmieniając społeczne postrzeganie pomocy. Działalność w kołach naukowych staje się nie tylko źródłem wiedzy i doświadczeń, lecz także platformą do samorozwoju, zawierania nowych znajomości i kształtowania pozytywnych cech osobowościowych.

Rekomendacje dla władz uczelni na podstawie przedstawionego tekstu:

1. Wspieranie i promowanie działalności prospołecznej studentów poprzez udostępnienie zasobów materialnych i organizacyjnych, takich jak sale do spotkań, dostęp do sprzętu czy wsparcie finansowe dla projektów społecznych.
2. Tworzenie programów mentorskich oraz szkoleń dla studentów, które pomogą im rozwijać umiejętności społeczne, kierowanie projektami oraz budowanie relacji międzyludzkich.
3. Zachęcanie do integracji różnych grup studenckich, takich jak: Samorząd Studencki i Koła Naukowe, poprzez organizowanie wspólnych wydarzeń i projekcji, co sprzyjać będzie wymianie doświadczeń i współpracy.
4. Wprowadzenie kursów lub przedmiotów akademickich związanych z działalnością społeczną, które umożliwią studentom zdobywanie wiedzy teoretycznej i praktycznej na temat społecznej odpowiedzialności oraz organizacji projektów prospołecznych.
5. Stworzenie platformy wsparcia dla studentów chcących zaangażować się w działalność prospołeczna, gdzie będą mieli dostęp do mentorów, materiałów edukacyjnych oraz możliwość wymiany doświadczeń z innymi studentami.
6. Promowanie wartości, takich jak: altruizm, empatia, solidarność, dobroć, miłość, wiara, otwartość i życzliwość poprzez organizowanie wydarzeń kulturalnych, dyskusji oraz kampanii edukacyjnych na temat społecznej odpowiedzialności.

Działania te mogą przyczynić się do jeszcze większego rozwijania potencjału społecznego studentów oraz budowania lepszego i bardziej zintegrowanego środowiska akademickiego.

Podsumowując, należy stwierdzić, że badania własne wskazują na znaczący wpływ działań prospołecznych studentów na ich środowisko oraz korzyści przynoszące zarówno studentom Samorządu Studenckiego, jak i Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB. W dobie ciągłego rozwoju i samodoskonalenia uczestnictwo w kołach naukowych staje się nieocenionym źródłem wiedzy i doświadczeń dla studentów. Refleksje studentek wyraźnie podkreślają wartość tych doświadczeń zarówno w kontekście osobistym, jak i zawodowym. Działanie w kole naukowym nie tylko otwiera przed nimi wiele dróg i dostarcza cennych doświadczeń, lecz także pozwala na zdobywanie nowych umiejętności, budowanie relacji oraz wzrost samooceny i pewności siebie. Wartości propagowane przez studentów Samorządu Studenckiego oraz Kół Naukowych Wydziału Nauk o Edukacji UwB podczas ich aktywności prospołecznej obejmują altruizm, empatię, solidar-

ność, dobroć, miłość, wiarę, otwartość i życzliwość. Działania te nie tylko służą pomocy innym, lecz także tworzą lepsze środowisko społeczne, w którym dominują pozytywne wartości i wzajemna życzliwość. W ten sposób zaangażowanie społeczne młodych ludzi staje się kluczowym czynnikiem w budowaniu lepszego świata dla wszystkich, zachęcając innych do podobnych działań i zmieniając społeczne postrzeganie pomocy. Działalność w kołach naukowych staje się nie tylko źródłem wiedzy i doświadczeń, lecz także platformą do samorozwoju, zawierania nowych znajomości i wykształcenia pozytywnych cech osobowościowych.

Bibliografia

- Braun K., Jeziorański M., 2013, *Wychowawcze znaczenie wolontariatu w perspektywie teorii praktyk pedagogicznych*, „Roczniki Pedagogiczne” 2013/5(41)/4
- Smith D.H., „Altruism, Volunteers and Volunteerism. Non profit and voluntary sector quarterly” 1981 vol.10 no.1
- Mateja Jaworska B., 2023, *Teorie praktyk: pomiędzy teorią totalną, a praktyką skrzynki narzędziowej*, „Studia Socjologiczne” 2023 4 (251), s. 45–68.
- Kochanowicz A., 2014, „Prawa człowieka TERAZ to jest w twoich rękach”, Warszawa
- Roguska A., 2010, *Wolontariat - działanie na rzecz jednostki i społeczeństwa*, [w:] Wolontariat w teorii i praktyce, red. nauk. M. Danielak-Chomać, B. Dobrowolska, A. Roguska, Siedlce 2010, s. 1. 27-48.
- Strzałkowski A., 2018, *Implikacje teorii praktyk społecznych. Perspektywy wielopoziomowego podejścia behawioralnego dla badań użytecznych w politechnice klimatycznej*. Gliwice.
- USTAWA z dnia 24 kwietnia 2003 r.o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U.2023.571)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

AGNIESZKA KONDRAK

Studentka II roku lingwistyki stosowanej, studia II stopnia
Koło Naukowe „Forum Młodych Humanistów”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Second-year applied linguistics student, second-cycle studies
“Forum Młodych Humanistów” Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Potencjał dydaktyczny mitologii słowiańskiej

Didactic potential of Slavic mythology

Abstract: The aim of this article is to present the potential of Slavic mythology in school didactics (grades IV-VIII and upper-secondary). The article begins with a general characterization of the „trend” for Slavic beliefs. The first cultural text that can be used in work with students in Polish language lessons is the film by the artistic duo of the Bui sisters titled *Świtezianka*. Attention is drawn to the importance of using technology in teaching to activate children to learn. Next, the music video *Swaróg* created to the music of the band *Music Inspired By Slavs* is referred to. The last example is the book for children *What Happened in Swarogów? Slavic Myths for Children* and suggestions for using it in bibliotherapy.

Keywords: Slavic mythology, didactics, Bui Film, *What Happened in Swarogów? Slavic Myths for Children*, bibliotherapy

Potencjał dydaktyczny mitologii słowiańskiej

Ostatnio w popkulturze można zaobserwować modę na *słowiańskość*. Fascynacja kulturą naszych przodków przejawia się nie tylko na rynku wydawniczym (np. Cykl *Kwiat*

*paproci*¹ Katarzyny Bereniki Miszczuk), filmowym (*Krakowskie potwory*² Kasi Adamik i Olgi Chajdas), lecz również widoczna jest w modzie czy architekturze. Styl rustykalny cieszy się ogromnym zainteresowaniem, a nurt *Slavic books* zyskuje coraz większą liczbę sprzedaży. Z pewnością można stwierdzić, że przeżywamy renesans chłopomanii. Należy jednak zaznaczyć, że ta „moda na folklor” nie poprzestaje na inspiracji kulturą ludową, lecz sięga dalej – do wierzeń słowiańskich (Mikinka, 2021: 24.).

„Wierzenia słowiańskie” – tutaj należy się zatrzymać i zadać elementarne pytanie – co właściwie wiemy o religii naszych przodków? W edukacji mitologia Słowian jest bardzo często deprecjonowana, program nauczania kładzie nacisk na mitologię grecką i rzymską. Poznanie tych wierzeń jest niezwykle istotne i stanowi podstawę wiedzy o kulturze antycznej, o której wiedzę powinien posiadać każdy wykształcony człowiek. Niemniej, warto podjąć to trudne zadanie i zapoznać uczniów z elementami słowiańskiej mitologii i przygotować ich na konfrontację nie tylko z panującą modą, lecz także z naszym dziedzictwem. Jest to zadanie kłopotliwe, ponieważ należy zauważyć, że „nie mieliśmy swojego Homera (...), który by uratował mity naszych przodków od zapomnienia. Nie mieliśmy nawet swojego Juliusza Cezara, ani swojej Germanii Tacyty, w której dość wcześnie opisane zostałyby wierzenia przodków dzisiejszych Słowian” (Łuczyński 2022: 23).

Nie posiadamy jednej, spójnej mitologii naszych przodków. Większość informacji to hipotezy wysunięte przez naukowców, które niekiedy skrajnie się od siebie różnią. Unie możliwia to pełne odtworzenie tamtej kultury. Według badaczy winę za to ponosi przede wszystkim chrześcijaństwo (Janion 2006: 17), ale również ustny sposób przekazywania tradycji.

Mimo tak wielu trudności współcześni twórcy w interesujący sposób poradzili sobie z brakiem jednej wersji mitologii. Z mnogości wzmianek często opracowywali niezwykle materiały, które przyczyniły się w znacznym stopniu do poznania kultury dawnych Słowian. Wiele z nich można wykorzystać np. na lekcjach języka polskiego, zarówno w edukacji na poziomie klas IV – VIII, jak i w nauczaniu ponadpodstawowym. Oczy-

1 Cykl *Kwiat paproci* autorstwa Katarzyny Bereniki Miszczuk to opowieści powstałe w nurcie *Slavic books*. Główna bohaterka, Gosia Brzózka, przyjeżdża do podkieleckich Bielin, by odbyć praktyki u miejscowej szeptuchy. Powieść dzieje się współcześnie, z tym wyjątkiem, że Mieszko I nie przyjął Chrztu, a w Polsce panują dawne wierzenia słowiańskie. Na cykl *Kwiat paproci* składa się 6 części: *Szeptucha* (2016), *Noc Kupały* (2016), *Żerca* (2017), *Przesilenie* (2018), *Jaga* (2019), *Gniewa* (2022). Autorka otrzymała szereg nagród, m.in.: Cykl *Kwiat paproci*, Wydawnictwo W.A.B., otrzymał następujące nagrody: • w 2017 roku powieść *Szeptucha* otrzymała tytuł Najlepszej Powieści Roku 2016 w kategorii literatura fantasy portalu lubimyczytac.pl, • w 2018 roku powieść *Żerca* otrzymała tytuł Najlepszej Powieści Roku 2017 w kategorii literatura fantasy portalu lubimyczytac.pl, • w 2019 roku powieść *Przesilenie* otrzymała tytuł Najlepszej Powieści Roku 2018 w kategorii literatura fantasy portalu lubimyczytac.pl, • w 2020 roku powieść *Jaga* otrzymała tytuł Najlepszej Powieści Roku 2019 w kategorii literatura fantasy portalu lubimyczytac.pl

Za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Katarzyna_Berenika_Miszczuk (dostęp 14.06.2024 r.).

2 *Krakowskie potwory* to polski horror fantasy wyreżyserowany w 2022 roku przez Kasię Adamik i Olę Chajdas dla Netflixa. Serial opowiada o studentce medycyny, która dołącza do tajemniczego profesora i grupy utalentowanych studentów, którzy zajmują się walką ze słowiańskimi demonami. W rolach głównych wystąpili: Barbara Liberek, Andrzej Chyra, Stanisław Liniowski.

wistym jest, że w programie nauczania jest niewiele miejsca na dodatkowe aktywności, jednak przedstawione przeze mnie materiały nie powinny zabrać wiele jednostki lekcyjnej i można z łatwością połączyć je z różnymi tematami zajęć.

Już w klasach IV-VIII uczniowie spotykają się z epoką romantyzmu. Przed nauczycielem stoi nie lada wyzwanie, by w dostępny i ciekawy sposób przekazać podopiecznym wiedzę obejmującą tło historyczne, założenia epoki, głównych twórców, nurty itp. (Podstawa Programowa, I. Kształcenie literackie i kulturowe., Dz.U. z 2017 r., poz. 356, 2017). O ile dla dorosłego człowieka zapoznanie się z tekstami liczącymi przeszło 200 lat nie musi dostarczać trudności, tak dla młodzieży może być to zadanie nużące. Trudno nie zgodzić się z Jakubem Rawskim, który w artykule „O potrzebie i perspektywie nauczania romantyzmu w polskiej szkole w ujęciu dydaktycznym oraz pedagogicznym” zwraca uwagę na wagę przekazów nauczyciela. Osoba prowadząca zajęcia powinna inspirując, intrygując w interpretacyjnie różnorodny sposób przedstawić epokę romantyzmu (Rawski 2023: 340). „Niestety, liczne wydawnictwa pedagogiczne nie oferują, poza standardowymi sposobami omówienia tekstów, propozycji innowacyjnych, nieoczywistych, nowatorskich. (Rawski 2023: 340)” Jadwiga Kowalikowa w swojej publikacji *Narodziny nauczyciela polonisty* nakierowuje młodych nauczycieli na fakt, iż nauczanie jest nie tylko elementem złożonym, lecz także procesem nacechowanym zmianami. W dobie szybkiego rozwoju techniki poloniści muszą nadążać za osiągnięciami nauki i aktualnymi potrzebami (Kowalikowa 2006: 71). Współcześnie sam przekaz tekstowy może nie zdobyć wystarczającej uwagi ucznia, szczególnie jeśli chodzi o dawne epoki.

Z pomocą w ukazaniu atmosfery romantyzmu przychodzi artystyczny duet siostr Bui³ z krótkometrażowym filmem *Świtezianka*⁴ z 2018 roku. *Produkcja jest adaptacją ballady Adama Mickiewicza. Siostry w nastrojowy sposób ukazały ducha Mickiewiczowskiego dzieła, przekazały aurę epoki romantyzmu i ówczesnych wierzeń, które silnie korespondują z mitologią Słowian, ponieważ nimfy wodne, które karzą młodych mężczyzn to nikt inny jak rusalki* (Pełka 2021: 112) z *wierzeń naszych przodków*. *Świtezianka* siostr Bui posiada ogromną wartość artystyczną, którą podwyższa jeszcze tekst ballady śpiewany przez Justynę Święs. Uczniowie mają możliwość jednocześnie wizualnego odbioru dzieła i odsłuchania jej treści. Siostry Bui zawarły w swojej produkcji nastrojowość dzieła (półmrok, las, jezioro, tajemniczość) – dołączając go do lekcji, umożliwimy uczniom lepsze zapoznanie się nie tylko z balladą wieszczą, epoką romantyzmu, lecz także z elementami wierzeń naszych przodków.

Twórczość Mai i Julii Bui idealnie wpisuje się w dzisiejsze potrzeby edukacyjne. Idąc za Emilią Musiał, należy stwierdzić, że współczesne nauczanie diametralnie różni się od nauczania sprzed 30 lat. „Edukacja musi wykazywać rosnące zainteresowanie nowymi

3 Siostry Bui to artystyczny duet doceniany na światowej scenie. Julia i Mai Ngoc są wszechstronnie uzdolnione. Julia jest tancerką, Mai operatorką kamery, reżyserką. Matka dziewczyn jest Polką, ojciec Wietnamczykiem. Już od najmłodszych lat siostry interesowały się sztuką filmową. Na swoim koncie mają takie produkcje, jak: *Władczynie Lasów* (2013), *Świtezianka* (2018), teledyski o tematyce słowiańskiej (2023). (Wywiad Dzień Dobry TVN: *Siostry Bui. Tworzą wyjątkowe filmy*) (dostęp 20.09.2023 r.)

4 Obsada *Świtezianki*: Nikodem Rozbicki jako Młodzieniec, Paula Szpakowska jako Dziewczyna, Patrycja Gacka jako *Świtezianka*. Justyna Święs użyczyła głosu do śpiewania ballady.

formami kształcenia, wykorzystującymi w przekazywaniu i pozyskiwaniu wiedzy nowoczesne, elektroniczne środki techniczne” (Musiał 2023: 2). Uczniowie są biegli w obsłudze nowinek technicznych i dla efektywności nauki szkoła musi włączać w swój program środki przekazu, które są wykorzystywane przez młodzież. Nauka powinna być atrakcyjna, dzieci o wiele lepiej będą przyswajać wiedzę w przypadku, kiedy wykażą zainteresowanie omawianym tematem. Nowinki techniczne nie powinny również budzić strachu u nauczycieli – nie muszą to być programy na wysokim poziomie informatycznym, wystarczy czasem ciekawa strona internetowa, wirtualne materiały dydaktyczne, teledysk, krótkometrażowy film, by rozwiązać nudę i wprowadzić zaciekawienie na lekcji.

Pozostając w cyklu twórczości sióstr Bui, przedstawię ich kolejne produkcje inspirowane wierzeniami Słowian, które z pewnością powinny zainteresować współczesną młodzież. W 2023 roku ukazał się wyreżyserowany przez Julię i Mai teledysk do utworu⁵ *Music Inspired By Slavs*⁶, w których Siostry Bui ponownie przenoszą odbiorców w świat pradawnych wierzeń. Już sama nazwa klipu, *Swaróg*, nakierowuje na krąg panteonu Słowian. Funkcje Swaroga⁷ w źródłach dotyczących wierzeń naszych przodków nieznacznie różniły się, jednak kult tego bóstwa można sprowadzić do funkcji boga ognia i słońca (Dębek 2020: 225). W teledysku został on przedstawiony jako młody, dobrze zbudowany mężczyzna z tatuażami. Warto przy charakterystyce głównego bohatera zadać pytanie uczniom, jakie oni mają wyobrażenia na temat pradawnych bogów? Niech posłużą się wyobraźnią i rozpoczną dyskusję, czy takie przedstawienie, jakie zaproponowały artystki im odpowiada. Siostry Bui tak wykreowały tego bohatera, by u odbiorcy od razu pojawiła się konotacja tej postaci z pełnioną przez nią funkcjami. Ten zabieg ma charakter dydaktyczny, uczniowie poprzez obejrzenie niespełna 4-minutowego filmu zapoznają się z jednym ze słowiańskich bogów. Nie będzie tu niezbędne sięganie po źródła historyczne, ale nauczyciel może przedstawić fragmenty opisów sporządzonych przez np. A. Gięysztora czy L.J. Pełkę⁸.

5 Na stronie internetowej <https://mystic.pl/product-pol-67772-Music-Inspired-By-Slavs-CD.html> widnieje taka informacja o tym albumie muzycznym: „Tym razem za temat przewodni posłużyła mitologia dawnych Słowian. Poza zawartością czysto muzyczną album opatrzony jest wspaniałą szatą graficzną oraz zawiera opisy każdego z utworów wprowadzające słuchacza w świat dawnych bóstw słowiańskich. Music Inspired by Slavs to album wielowymiarowy. Muzyka folk splata się tu z rockiem i elektroniką. Korzenny, folkowy, słowiański klimat kompozycji jest muzycznym "daniem głównym"”.

6 Swaróg – mitologia słowiańska jest bardzo nieścisła, dlatego nawet imiona poszczególnych bogów różnią się. Swaróg wg Pełki może przyjmować imiona: Swarozyc, Dażbog.

7 Por. Gięysztor A., *Mitologia Słowian*, Warszawa 1985, Pełka L.J., *Polska demonologia ludowa. Wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 2020, Pełka L.J., *U stóp słowiańskiego parnasu. Bogowie i gusła*, Poznań 2021

8 Krajka to tkane wzorzyste pasy lub wstążki stosowane w strojach ludowych do przewiązywania w talii lub naszywane na brzegi spódnic, zapasek i koszul. Oprócz zastosowania praktycznego pełniły także rolę dekoracyjną. Zdobiły i chroniły przed przetarciem brzegi ubrań. Można tkać je na bardku lub kwadratowych tabliczkach (to już bardziej skomplikowana technika). Dzisiaj krajki wciąż można wykorzystywać tradycyjnie, naszywając je na ubrania lub przewijając nimi koszule czy proste sukienki. Oprócz tego można wykonywać z nich także oryginalne paski do torebek, smycze i breloczki, wzorzyste bransoletki, czy elementy innej biżuterii. <https://www.muzeum-radom.pl/dzialaj/krajka/2616> (dostęp: 24.09.2023r.).

Potencjał teledysku *Swaróg* nie ogranicza się tylko do przedstawienia postaci boga wyznawanego przez naszych pradziadków. Klip zawiera również elementy dotyczące kultury i obyczajów. Artystki starały się wiernie wykreować dawnych Słowian – zaczynając od strojów – typowo słowiańskich, czyli lnianych koszul i sukienek, krajek⁹ oraz długich włosów u kobiet, wianków na głowach – taka charakterystyka z pewnością nie powinna budzić wątpliwości, że siostry Bui starały się przenieść odbiorcę do dawnych wierzeń. Istotnym elementem są również ukazane miejsca na ekranie, tj. łąka, jezioro, las. Nakierowuje to na otoczenie, które wybierali nasi pradziadowie, osiedlając się, a były to właśnie lasy, okolice rzek, moczary, bagna (Dębek 2020: 192). Kultura i wierzenia naszych przodków nie są często omawianym tematem w edukacji szkolnej, dlatego warto przytoczyć nawet z pozoru wiadome rzeczy (jak miejsca osiedleń).

Twórczość sióstr Bui łączy w sobie inspirację słowiańską mitologią oraz niezwykle, wręcz baśniowy liryzm. Największym atutem produkcji sygnowanych nazwiskiem tych sióstr jest to, że artystki przedstawiają wierzenia, czy sięgają po klasykę polskiej literatury w sposób nowoczesny, dostępny i nietuzinkowy. Ich filmy jak najbardziej powinny znaleźć oddźwięk u młodzieży, ponieważ łączą w sobie panujące trendy (renesans chłopomanii), artyzm oraz niezwykle historie. Ich dzieła prezentują olbrzymią wartość artystyczną, a wraz z przekazem dydaktycznym jak najbardziej nadają się do włączenia do materiałów szkolnych.

Tak jak artystyczny duet Julii i Mai Bui tworzy dzieła, które można wykorzystać w klasach ponadpodstawowych, tak warto przyrzeć się również materiałom stworzonym przez Michała Łuczyńskiego¹⁰. Omawiając jego twórczość, należy na wstępie przytoczyć jego słowa na temat zdominowania tematyki dawnych Słowian przez dziedzinę historii:

„Rzut oka na dzieje badań slawistycznych jasno pokazuje, że tam, gdzie historyk na ogół nie może sięgnąć, gdyż brakuje mu źródeł pisanych, z powodzeniem sięga... językoznawca, będący w stanie oświetlić szczegóły życia przedhistorycznych Słowian, do których dostępu nie mają przedstawiciele na innych nauk, zależni najczęściej od stanu i zasobu źródeł historycznych” (Łuczyński 2022: 8).

Michał Łuczyński słusznie wskazuje na problem dominacji nauki historii w tematyce Prasłowian. Również uważam, że przez takie ograniczenie niepozwalające czerpać inspiracji innym dziedzinom ta tematyka dużo traci. Jedną kwestią są oczywiście badania naukowe, i tak jak stwierdził wyżej wymieniony autor, takie działy nauki, jak: językoznawstwo bardzo dobrze sobie poradzi ze swoim zasobem wiedzy i metodologią tam, gdzie badania historyków są niewystraszające. O tym też mówi Leonard Pełka w swojej książce *U stóp słowiańskiego parnasu. Bogowie i gusła*, gdy opisując terytorium zajmowane

9 Michał Łuczyński – z wykształcenia polonista. Doktorat z językoznawstwa obronił na Wydziale Filologicznym UJ w 2017 roku. Jest autorem ponad 50 artykułów naukowych, popularnonaukowych i prezentacji konferencyjnych.

10 O tym zakazie możemy przeczytać w: Aleksander Gieysztor, *Mitologia Słowian*, s. 203: „Najpiękniejszą – powtórzmy za Moszyńskim – postacią tego wierzenia jest mit zapisany na środkowym Polesiu: „Na wiosnę grzech bić ziemię; jest brzemienna na wiosnę, wypuszcza płód; żyto rośnie, kwiaty, wszelka trawa”. Stąd zakazy – zwykle do Zwiastowania 25 marca lub 7 kwietnia – wbijania kołów, groduzenia, orania, a i potem nie zezwala się dzieciom na bicie ziemi kijem i rwanie trawy; upadek człowieka na ziemię wymaga prośby o przebaczenie, podobnie spełnić. Przebiega w tym szczególny szacunek dla zawartych tu mocy.”

przez dawnych Słowian, powołuje się nawet na badania z zakresu botaniki (Pełka 2021: 11). Drugą kwestią pozostaje nauczanie szkolne, gdzie wskazane jest, aby materiał został przedstawiony z perspektywy różnych przedmiotów. Połączenie tych dwóch kwestii znajdziemy w dorobku Michała Łuczyńskiego.

Michał Łuczyński posiada liczne publikacje z zakresu mitologii Słowian, m.in. *Mity Słowian. Śladami świętych opowieści przodków* (Szczecin 2022), *Badania nad wierzeniami Słowian. Wczoraj, dziś, jutro* (Muzeum Mitologii Słowiańskiej 2020), *Bogowie dawnych Słowian. Studium onomastyczne* (Kielce 2020). W tym roku dorobek naukowca poszerzył się o książkę skierowaną do dzieci *Co zdarzyło się w Swarogowie? Mity słowiańskie dla dzieci* (Szczecin 2023).

Najnowsza publikacja Łuczyńskiego jest przeznaczona dla dzieci i może być wykorzystana na zajęciach lekcyjnych. Autor w baśniowy sposób wprowadził w opowiadania bogów słowiańskich, ich funkcje, dawne zwyczaje i wierzenia.

Na *Co zdarzyło się w Swarogowie? Mity słowiańskie dla dzieci* składa się 9 historii. Dzieci poznają mit o stworzeniu świata, powstaniu człowieka, także pojedynczych bogów i ich relacje. Książka prezentuje wysoką wartość artystyczną, autor wiedzę opiera na swoich wcześniejszych badaniach z książki, np. *Mity Słowian. Śladami świętych opowieści przodków*. Książka powinna wzbudzić zainteresowanie wśród najmłodszych, szczególnie, że autor niekiedy posługuje się nowoczesnym słownictwem, jak „pracownicy miesiąca” użyte w opisie zapracowanych bogów, czy dzisiaj tak popularny „spoiler alert”, co ułatwia to młodym czytelnikom odbiór dzieła. *Co zdarzyło się w Swarogowie?* może posłużyć nauczycielom w przygotowaniu ćwiczeń z zakresu rozbudowania zasobu leksykalnego. Książka wyposażona jest w *Słowniczek trudniejszych wyrazów*, umieszczony na ostatniej stronie, ale też mity są tak opisane, że wyłuskanie definicji niektórych wyrazów może być intrygującym zadaniem. Dzięki takim ćwiczeniom uczniowie trenują szereg umiejętności, jak czytanie ze zrozumieniem, praca ze słownikiem, tworzenie definicji, a jednocześnie pozostają w tematyce dawnej mitologii. Korespondencja między poszczególnymi dziedzinami nauki pobudza uczniów do twórczego myślenia, pokazuje, że taka korelacja jest zasadna i zadania z zakresu literatury i kształcenia językowego nie muszą być realizowane na oddzielnych jednostkach lekcyjnych. Jak już wspomniałam, warto wychodzić poza wszelkie schematy, a kreatywność nauczyciela jest dzisiaj niezbędna do przeprowadzenia lekcji.

Już pierwsze opowiadanie „Od początku: jak to wszystko się zaczęło?” przedstawia inny punkt widzenia niż ten, który uczniowie poznali, omawiając *Biblię* czy *Mitologię* Parandowskiego. Najważniejszym zadaniem edukacji jest poszerzanie horyzontów, zaciekawienie dziecka różnymi dziedzinami wiedzy. Znajomość Biblii i zbioru mitów greckich jest niezaprzeczalną podstawą, jednakże opowiadania Łuczyńskiego nie są mniej inspirujące. Zadania typu komparatystycznego podwyższą wartość merytoryczną lekcji, nie trzeba przeznaczać 45 minut na omawianie mitologii Słowian, by zawiadomić, że taka forma wyobrażeń również istniała. Z pewnością pytania: która wersja stworzenia świata najbardziej ci zaciekała? bądź która wersja najmniej ci się spodobała? zaangażują ucznia w myślenie i obcowanie z dziełem literackim.

Warto skupić uwagę na opowiadaniu rozpoczynającym książkę „Od początku: jak to wszystko się zaczęło?”, ponieważ obok warstwy literackiej i artystycznej, posiada wzmiankę o dawnym zwyczaju zakazu wbijania w ziemię ostrych narzędzi. Ten zwyczaj

odchodzi już w zapomnienie, dlatego warto przedstawić go dzieciom w formie wzmianki w opowiadaniu.

Mit „Słoneczko, gdzieś ty?” wprowadza młodych czytelników w znaną tematykę walki dobra ze złem. W opowiadaniu została przedstawiona sytuacja przywłaszczenia słońca przez złe siły – wołotów. Autor książki po wprowadzeniu tego określenia od razu pośpieszył z jego wyjaśnieniem (są to olbrzymy). Charakterystyka tych stworzeń ma charakter negatywny. Wołoty zostały ukazane jako bezwzględne istoty, dla których najważniejszym celem jest to, aby na świecie zapanowała ciemność, dlatego „zaciągnęli słońce w ciemności” (Łuczyński 2023: 47). Łuczyński w tym micie przedstawił wartość słońca i że nikt na świecie nie jest w stanie się bez niego obyć. Bogowie wyruszają w misję odzyskania źródła światła i Swaróg swoim młotem rozbija trzy wielkie zamki, uwalnia słońce i zawiesza na niebie. Zakończenie wyraźnie przedstawia bogów jako dobrych bohaterów, którzy działają na korzyść ludzi: „I tak bogowie wrócili ludziom słońce, aby ci mogli dokończyć żniwa i aby nie głodowali. Zawiesili je na niebie, gdzie grzeje do dzisiaj. (Łuczyński 2023: 47)” Mit jest przykładem dualizmu, odwiecznej walki dwóch sił – dobrej i złej. Omawiając to opowiadanie, można znowu sięgnąć po metodę komparatystyczną i porównać bogów z mitologii Parandowskiego i Łuczyńskiego. Bogowie z mitologii greckiej nie zawsze mogli służyć za przykłady dobrych bohaterów, często przejawiali negatywne cechy ludzkie. Komparatystka pozwala na samodzielną pracę z tekstami literackimi, zmuszając uczniów do zagłębienia się w charakterystykę bohaterów. Dzięki porównaniu z innymi bohaterami uczeń może dostrzec szczegóły, których by nie zauważył, skupiając się tylko na jednym tekście literackim.

Nie wszyscy bohaterowie mitów Łuczyńskiego nie są bohaterami pozbawionymi cech ludzkich. Mit „Gdzie, do pioruna, jest mój piorun?” odchodzi od ukazania bogów jako istot nadprzyrodzonych. Piorun, bóg grzmotów, ukazany został jako zwykły śmiertelnik, został okradziony z pioruna, który był elementarnym narzędziem jego pracy, przez co musiał stać się bezrobotnym; na końcu historii, kiedy główny bohater odnajduje złodziei i swoją zgubę, wymierza karę wołotom.

Typowe zachowanie i nastawienie większości z nas z łatwością odnajdziemy w pierwszych liniijkach mitu „Gdzie, do pioruna, jest mój piorun?”. Perun, główna postać tej historii, przejawia cechy typowego człowieka, który przejawia cechy lenistwa. Ten zabieg z pewnością sprawił, że czytane opowiadania, staną się dzieciom bliższe. Młody czytelnik z pewnością chętniej sięgnie po kolejne pozycje literatury, by odszukać w bohaterach podobieństwa bądź różnice.

Jest wiele powodów sięgania po dzieła literackie. Oczywiście jednym z nich jest obowiązek szkolny (lektury). Uczniowie, omawiając wybrane dzieła literackie na lekcjach języka polskiego, realizują wytyczne z podstawy programowej, poznają historię literatury polskiej i powszechnej. Jednakże nauczyciel pracę z tekstem literackim nie musi ograniczać wyłącznie do podstawy programowej języka polskiego. Warto pochylić się nad zagadnieniami biblioterapii i na zajęciach wykorzystywać je do pracy z dziećmi. Dzisiaj, szczególnie po pandemii, uczniowie potrzebują swoich nauczycieli jak nigdy wcześniej. Zajęcia z biblioterapii dają możliwość poznania ucznia – nie tylko jego ogólnej sytuacji życiowej, lecz także jego problemów i lęków (Prokopowicz 2014:3). Praca z tekstem literackim otwiera na drugiego człowieka, pomaga mu przezwyciężyć trudności, a czasem jest jedyną szansą na rozmowę. Warto rozważyć tę kwestię i wyciągnąć dłoń do pod-

opiecznych. Biblioterapię „ogranicza” tylko kreatywność nauczyciela. Spektrum tematów jest ogromne – od ekologii po koleżeństwo (Prokopowicz 2014:4). Nie brakuje również dzieł literackich, które służą pomocą w prowadzeniu zajęć. W takie teksty kultury wpisują się mity Łuczyńskiego.

„Trudna rada – o wodę zwada” – to historia młodego, odważnego Wodosyna, który uratował świat, zabijając Żmija, który wyssał całą wodę z ziemi. Łuczyński przedstawił sytuację, w której ludzie musieli zmierzyć się z konsekwencjami wynikającymi z braku wody w świecie. Autor zasygnalizował aspekt ekologiczny – o tym, jak woda jest niezbędna do życia. Oczywiście jest to przedstawione w dziecięcy sposób, pamiętając o zasadzie, że dobro zawsze wygrywa nad złem. Niemniej jednak, warto poruszyć kwestie dotyczące ochrony środowiska za pomocą tego mitu i nakłonić uczniów do dbania o środowisko. Historia stworzona przez Łuczyńskiego może posłużyć do dyskusji, dlaczego woda jest niezbędna do życia i jakie mogą być konsekwencje, gdy jej zabraknie, i dlaczego mamy obowiązek dbać o naszą planetę.

W micie „Gdzie, do pioruna, jest mój piorun?” spotykamy się z zagadnieniem pracy i poczucia obowiązku. Główny bohater ukazany został w prozaicznej scenie, gdy przekłada lenistwo nad swoje obowiązki. Mimo że temat może wydawać się prosty, jestem pewna, że może mieć kłopoty z organizacją, ogólnymi obowiązkami, jak praca domowa, nauka, itp. Ukazanie empatii podczas omawiania tego tematu z pewnością spowoduje poczucie zrozumienia u dzieci i podniesie ich na duchu. Rozważając poszczególne tematy w zakresie biblioterapii, należy pamiętać, że nie wolno zostawić podopiecznych bez udzielenia rad czy wskazówek odnośnie do omawianych problemów (Prokopowicz 2014:6). W takiej sytuacji stosowne będzie np. wypisanie na tablicy sposobów na wstawanie wypoczętym, pełnym energii; jak organizować swoje obowiązki, przygotować się do nauki, podzielić materiał. Zadaniem literatury, oprócz ukazywania różnorodnych wartości, jest również niesienie pomocy.

Mitologia słowiańska jest często pomijana w szkolnej edukacji. Przyczyną tego może być fakt, że my nie posiadamy jednej, wspólnej wersji mitologii, niemniej współcześni autorzy nieustannie czerpią inspirację z dawnych wierzeń. Wiele dzieł kultury może służyć jako materiał dydaktyczny na zajęciach szkolnych. Artystyczny duet siostr Bui wychodzi z propozycją *Świtezianki* i teledysku do utworu *Music Inspired By Slavs* (tutaj: teledysk *Swaróg*). Oba filmy są inspirowane wierzeniami Słowian, jednakże są ukazane w nowoczesnej strukturze. Z pewnością będą one dla uczniów ciekawą odmianą i zachętą do zagłębienia się w świat prasłowiańskiej kultury. Podobną funkcję pełni książka Michała Łuczyńskiego *Co zdarzyło się w Swarogowie? Mity słowiańskie dla dzieci*. Wykorzystując tę propozycję, wprowadzimy uczniów w świat słowiańskich bogów. Podczas pracy z tymi mitami dla dzieci przed nauczycielem otwiera się szereg możliwości: począwszy od pracy nad słownictwem, kontynuując przez metodę komparatystyczną z innymi dziełami kultury i kończąc na elementach biblioterapii. Tak jak dla współczesnych twórców jedynym ograniczeniem jest kreatywność, tak samo dla nauczyciela jest ona jedyną przeszkodą. Wyżej wymienione propozycje na pewno pomogą w urozmaiceniu zajęć, wprowadzając nowe, wciąż odkrywane zagadnienie i przybliżą zarówno nauczycielom, jak i uczniom niezwykle świat pradawnych wierzeń.

Bibliografia:

- Dębek B.A., 2020, *Słowiańskie dzieje*, Warszawa.
- Janion M., 2006, *Niesamowita Słowiańszczyzna: fantazmaty literatury*, Kraków.
- Kowalikowa J., 2006, *Narodziny nauczyciela polonisty*, Kraków.
- Łuczyński M., 2023, *Co zdarzyło się w Swarogowie? Mity słowiańskie dla dzieci*, Szczecin.
- Łuczyński M., 2022, *Mity Słowian. Śladami świętych opowieści przodków*, Szczecin.
- Mikinka E., 2021, *Powrót chłopomanii. O fascynacji folklorem we współczesnej polskiej prozie fantastycznej*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych” 2021, nr 2(11).
- Musiał E., 2023, *Wybrane strategie uczenia się w epoce cyfrowej*, Kraków.
- Pełka L.J., 2021, *U stóp słowiańskiego parnasu. Bogowie i gusła*, Poznań.
- Podstawa programowa, I. Kształcenie literackie i kulturowe.*, Dz.U. z 2017 r., poz. 356, 2017.
- Prokopowicz M., *Biblioterapia – istota, cele i rodzaje*, Nr 150 (2014): Biblioteka – miejsce integracji i partycypacji społecznej.
- Rawski J., *O potrzebie i perspektywie nauczania romantyzmu w polskiej szkole w ujęciu dydaktycznym oraz pedagogicznym*, Paideia Παιδεία Nr 5/2023.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

ANASTAZJA KOWALSKA

Studentka III roku psychologii, studia jednolite magisterskie

Studenckie Koło Naukowe „Fizycznie Kulturalni”

Uniwersytet Łódzki

Third-year psychology student, uniform master's degree studies

“Fizycznie Kulturalni” Student Scientific Circle

University of Łódź

Książki obrazkowe jako narzędzie wspomagające edukację dzieci o emocjach

Picture books as a tool to support children's education about emotions

Abstract: The aim of the article is to interest educators, parents, and teachers in children's emotional needs and to indicate the possibilities of using picture books as a useful tool in naming and understanding emotions. In the introduction, the author refers to Richard Lazarus's cognitive appraisal theory of emotions, which describes emotions as a result of the relationship between the organism and the environment. The biological basis of emotions is also indicated. It is emphasized that emotions also play an important adaptive role in communication and understanding the needs of others. The author points to selected methods of talking with children about emotions, emphasizing the value of bibliotherapy, which allows children to identify with the characters of fairy tales, understand concepts and feelings, and build positive relationships. In the education of emotions, working with picture books is also indicated as an effective way to teach children about emotions. The author cites examples of illustrated publications such as the series *The Colour Monster* by Anna Llenas, *The Queen of Colors* by Jutta Bauer, *Maps of My Emotions* by Bimba Landmann, which use, among others, color and illustrations to present various emotions in a way accessible to children. Books by Tina Oziewicz, *What Do Feelings Do?* and *What Do Feelings Do at Night?*, as well as *Mniedźwiedz* by Neomi Vola, are also mentioned as tools for teaching children about emotions through the anthropomorphization of feelings and metaphorical descriptions of their behavior.

In the conclusions, it is emphasized that picture books allow children to physically and directly engage with emotions, which can help them identify and cope with them. The necessity of having a close person accompany children during conversations about emotions is also indicated, as it makes them feel safe and supported.

Keywords: emotions, bibliotherapy, picture books, children's education

Wprowadzenie

Jak rozmawiać z dziećmi o emocjach, uczuciach? Jest to coraz częstsze pytanie, które zadają sobie rodzice, nauczyciele. Edukatorzy w ostatnich latach bardziej świadomie podchodzą do potrzeb emocjonalnych tych najmłodszych, a także młodzieży. Poszukują oni narzędzi i metod, które mogłyby ułatwić i uatrakcyjnić edukację w tym zakresie. Przydatne w tym zakresie mogą się okazać książki obrazkowe, których publikacją interesuje się coraz więcej autorów i wydawnictw. Poniżej zostaną przedstawione wybrane z nich, które poruszają tak bardzo potrzebny dzisiaj temat nazywania i zrozumienia emocji, zarówno swoich, jak i innych.

Zaczynając rozważania na ten temat, należy podjąć próbę zrozumienia tego, czym są emocje. Philip G. Zimbardo i Richard J. Gerrig, powołując się na teorię oceny poznawczej emocji Richarda Lazarusa, określili je jako procesy, które stanowią wynik specyficznej relacji między organizmem a środowiskiem. Ani samo środowisko, ani sam organizm nie są warunkami wystarczającymi dla powstania emocji. Ocenę ważności zdarzenia wyznacza tak zwany podstawowy temat relacyjny dotyczący stopnia dopasowania podmiotu do warunków danej sytuacji. Istota relacyjności polega również na tym, że dwie osoby w tej samej sytuacji mogą spostrzegać ją zupełnie inaczej. Proces oceny jest zindywidualizowanym procesem poznawczym. Ocena zdarzenia lub obiektu jest wypadkową rzeczywistych właściwości środowiska oraz cech osoby dokonującej oceny (Zimbardo, Gerrig 2021, s. 518). James W. Kalat zauważa, że choć emocje uważamy za nieuchwytnie stany wewnętrzne, ich korzeni możemy dopatrywać się w biologii. Każda emocja, jako punkt wyznaczony na ciągłych wymiarach, powiązana jest z aktywnością płynącą z ciała (Kalat 2020, s. 434). Należy również zwrócić uwagę na adaptacyjną funkcję emocji, które nie zaniknęły w procesie ewolucji. „Ekspresja emocjonalna pomaga nam komunikować nasze potrzeby innym i rozumieć potrzeby oraz prawdopodobne działania ludzi” (Kalat 2020, s. 432).

Temat emocji jest niezwykle fascynujący, dotyczy podstawowych procesów poznawczych każdego człowieka, które pomagają, a czasem utrudniają funkcjonowanie w społeczeństwie. Dlatego tak ważne jest, żeby potrafić nazwać swoje uczucia i odczytywać je u innych osób. Współcześnie mają z tym często problem dorośli, dlatego warto już od najmłodszych lat tego uczyć. Jak to robić? Jednym ze sposobów może być bajkoterapia, która pozwala poprzez identyfikację z bohaterem bajki odnaleźć własne problemy, wyjaśniać pojęcia, doznania, a także zachęca do tworzenia pozytywnych relacji z innymi ludźmi i światem przyrody (Molicka 2002). Za podwaliny metody pracy terapeutycznej z bajkami uważa się teorię Brunona Bettelheima, który analizował baśnie pod względem psychologicznym w XX wieku (Bettelheim 1996). W Polsce prekursorką pracy z bajkami terapeutycznymi jest Maria Molicka, doktor psychologii klinicznej dziecka, autorka książek o tej tematyce (Molicka 1997, Molicka 2002).

Dzięki wykorzystaniu bajkoterapii w przedszkolach czy w szkołach możemy nie tylko przez opowieści pokazać dziecku, czym są emocje, jak rozróżniać uczucia, ale dopełnić je również zadaniami ruchowymi czy plastycznymi.

Bajkoterapia nie jest tak popularna jak zwykle czytanie dzieciom opowieści oraz pokazywanie książek obrazkowych. Szczególnie, kiedy wyobrażamy sobie, iż to rodzice, czy dziadkowie jako pierwsi siadają ze swoimi pociechami, aby przedstawiając im kolo-

rowe ilustracje, opowiedzieć o świecie, w którym żyją. Przez książkę obrazkową „rozumie się specyficzny gatunek sztuki dla dzieci skonstruowany jako spójny tekst kulturowy, który dzięki silnej współzależności dwu modalności – tekstowej i wizualnej – opowiada historię (książka narracyjna) albo przedstawia i opisuje proste idee, przedmioty, czynności (książka nienarracyjna, w języku angielskim trafnie zwana *early – concept book*)” (Cackowska 2016, s. 103). Wielu autorów (m. in. Ludwiczak, Józefowicz czy Jarmóz-Stolarska) zwraca szczególną uwagę na aspekt pokazywania dziecku sztuki przez ten rodzaj literatury. Książki ilustrowane odgrywają niezwykle istotną rolę w procesie edukacji dzieci, szczególnie w zakresie rozwijania ich świadomości emocjonalnej i społecznej, a także spostrzegania świata, które je otacza. Jest to ważny element procesu socjalizacji: „Dzieci asymilują język oraz literackie i estetyczne doświadczenia podczas czytania, rozmawiają o wrażeniach związanych z odbiorem literatury, dzielą się swoimi przemyśleniami na temat książek i próbują wyrażać swoje emocje” (Hoffmann, Michulka, Minguéz-López 2020, s. 1). Istotą książki obrazkowej są różnorodne relacje pomiędzy obrazem i tekstem. Jak te elementy rozkładają się w wybranych pozycjach literackich? Na co ilustratorzy i autorzy tekstów o emocjach zwracają szczególną uwagę?

Przykłady książek obrazkowych

Jednym ze sposobów łączenia tekstu w książkach obrazkowych (np. emocji) z ilustracją jest kolor. Autorką, która wykorzystała barwy do edukacji dzieci o emocjach, jest Anna Lienas – hiszpańska pisarka i ilustratorka książek dla dzieci i młodzieży, która zdobyła uznanie dzięki swoim kreatywnym i barwnym publikacjom. Jednym z jej najbardziej znanych dzieł jest seria, której głównym bohaterem jest sympatyczny potwór, który reprezentuje różne uczucia. Cieszy się ona dużą popularnością zarówno wśród dzieci, jak i rodziców oraz nauczycieli na całym świecie. Seria ta skupia się na emocjach i uczeniu dzieci tego, jak sobie z nimi radzić. Książki są pełne kolorowych ilustracji i prostych, przystępnych dla dzieci tekstów, które pomagają małym czytelnikom zrozumieć różnorodne emocje, jakie mogą przeżywać. W pierwszej publikacji pt. „Kolorowy potwór” (oryg. „El Monstruo de Colores”) tytułowy potwór z pomocą małej dziewczynki „segreguje” w słójkach swoje uczucia. Każda ze stron (a dokładniej 2) ma inny kolor, przyporządkowany do wybranej emocji. Radość jest żółta, smutek – niebieski, złość – czerwona, strach – brązowy, a spokój – zielony. Pod makietami 3D, które otwierają się przy przekładaniu stron, możemy przeczytać tekst objaśniający, kiedy czujemy daną emocję, np. „Kiedy się złościśz czujesz się pokrzywdzony i chcesz wyładować złość na innych” (Lienas 2019, s. 12-13); „Kiedy się cieszysz, śmiesz się i podskakujesz, tańczysz i bawisz... i chcesz się dzielić radością z innymi” (Lienas 2019, s. 8-9), to czytamy o radości. Ten niezwykle atrakcyjny (również dzięki, sensorycznym, mobilnym elementom) i w zrozumiały dla dzieci sposób przekazywania treści pozwala zrozumieć własne oraz innych emocje. Wychowawcy mogą wykorzystać książki do tworzenia różnorodnych zadań i scenariuszy zajęć, które pomagają najmłodszym eksplorować swoje uczucia w praktyczny sposób. Gry, ćwiczenia, a także stworzone „pluszaki” reprezentujące różne emocje, które pojawiają się w serii, umożliwiają dzieciom na fizyczne i bezpośrednie zetknięcie się z nimi, co może pomóc w identyfikacji i radzeniu sobie z uczuciami.

Inną autorką, która posłużyła się kolorami w budowaniu historii o emocjach w swojej książce pt. „Królowa Kolorów”, jest Jutta Bauer – niemiecka ilustratorka i autorka książek dla dzieci, laureatka wielu prestiżowych nagród. Publikacja ta, dotycząca świata emocji, została wydana na papierze rysunkowym. Ilustracje narysowane są kredkami, a główna bohaterka i różne elementy konturów zaznaczone czarnym kolorem, co doskonale kontrastuje z personifikowanymi kolorami. Książka opowiada historię tytułowej królowej – Mazaldy, która przywołuje podstawowe barwy: niebieski, który jest opisywany jako spokojny, czerwony „dziki i nieprzewidywalny” (Bauer 2021, s. 16) oraz żółty, który „był nie tylko ciepły i jasny. Niekiedy zachowywał się kapryśnie i złośliwie” (Bauer 2021, s. 24). Kiedy władczyni kłóci się z kolorami, te mieszają się ze sobą, tworząc szary. Dopiero, gdy królowa opanowuje swoje emocje, pojawiają się wielobarwne obrazki, które są narysowane jakby dziecięcą ręką. Końcowe strony książki zawierają tylko kontury królestwa i ich władczyni. Tekst zachęca czytelników do dorysowania wybranych sytuacji.

W ciekawy sposób spektrum emocji został ukazany w książce pt. „Mapy moich emocji” autorstwa włoskiej ilustratorki Bimby Landmann. Czytelnicy obserwują podróż bohatera po krainach emocji. Książka podzielona jest na części komiksowe i mapy wyspy opisującej daną emocję, które utrzymane są w odpowiedniej kolorystyce. Jedyne słowa, które znajdują się w książce, to nazwy „geograficzne” i tak np. w Krainie Strachu znajduje się m.in. „Zamrożona Równina”, „Labirynt Bez Wyjścia”, „Dęby Krzyczące ze Strachu” (Landmann 2022, s. 3-4), w Krainie Radości: „Morze Beztroski”, „Park Rozrywki”, „Miasto Tysiąca Uśmiechów” (Landmann 2022, s. 8-9). Podczas podróży przez różnorodne krajobrazy czytelnik zdobywa umiejętność rozpoznawania i opisywania emocji. Ta unikalna i zajmująca książka stanowi doskonałą okazję do dyskusji na temat tego, co czujemy i dokąd mogą zaprowadzić nas uczucia.

Mniej kolorowe są publikacje polskiej autorki Tiny Oziewicz. Napisała ona trzy książki dla dzieci o uczuciach, tj.: 1) „Co robią uczucia?”, 2) „Co lubią uczucia?”, 3) „Co uczucia robią nocą?”. W pierwszej publikacji autorka w krótki, zazwyczaj jednozdaniowy, bardzo przystępny dla dzieci sposób, poprzez antropomorfizacje i użycie metafor, opisuje co każde uczucie, stan, może „robić”, np. na bardzo dużych dwustronicowych ilustracjach dowiadujemy się, że „niepokój żongluje” (Oziewicz 2020, s. 39), „smutek siedzi pod kocem” (Oziewicz 2020, s. 35), „współczucie zbiera ślimaki z chodnika” (Oziewicz 2020, s. 22). Trzecia książka pokazuje, które emocje mogą towarzyszyć dziecku w nocy. Obserwujemy w niej ciemne, szare ilustracje podpisane „Niepokój przewraca się z boku na bok” (Oziewicz 2023, s. 54), „Szczęście śpi głębokim snem” (Oziewicz 2023, s. 7), „Bunt idzie potańczyć” (Oziewicz 2023, s. 48), „Przekora nie zaśnie. Nie, bo nie. Za nic. Za Chiny” (Oziewicz 2023, s. 30). Autorka pozwala w ten sposób na przełamanie strachu przed zaśnięciem: „Lęk rygluje wieczko swojej puszkii bez okien i drzwi. Uff, już. Teraz piżamka i spać. Jeszcze tylko sprawdzi, czy nic się nie czai pod łóżkiem” (Oziewicz 2023, s. 31).

Jednak czy książki obrazkowe są tylko skierowane do najmłodszych? Ciekawą propozycją, która porusza motyw trudnych sytuacji życiowych, z którymi każdy człowiek walczy na co dzień, w tym także z coraz powszechniejszym tematem depresji, jest książka autorstwa, nagradzanej włoskiej ilustratorki i pisarki książek obrazkowych Neomi Vola, pt. „Mniedźwiedź” (2022). Tworzy ona również ilustracje dla czasopisma „Vogue Kids”.

Autorka posługując się czarno-białymi ilustracjami i krótkimi opisami, przedstawia odbiorcom niedźwiedzia, który pojawia się w życiu ludzi, nie chce odejść, jest straszny, przychodzi nieproszony, chodzi cały czas za człowiekiem. Książka jest przedstawiana przez wydawnictwo jako publikacja dla wszystkich, w każdym wieku. Można się zgodzić z tą opinią, gdyż czytanie tej historii pozwala zaaranżować sytuację do rozmowy o trudnych, nienazwanych nastrojach. Jest to publikacja tłumacząca to, w jaki sposób może objawiać się depresja, ale też ukazująca normalizację emocji i nastrojów, co jest szczególnie przydatne w rozmowach z młodzieżą w okresie dojrzewania, gdyż dotyczy trudnych, niezrozumiałych dla niej stanów emocjonalnych.

Zakończenie

Odpowiadając na postawione we wstępie pytanie: Jak rozmawiać z dziećmi o emocjach, uczuciach?, zdecydowanie można wskazać na książki obrazkowe jako pomoc dydaktyczną w tym zakresie. Ilustracje znajdujące się w publikacjach, dzięki oddziaływaniu na zmysły dziecka poprzez: kolor, fakturę papieru, rysunki, pozwalają pojąć i nazwać niezrozumiały wcześniej świat emocji. Jak zostało ukazane wyżej w tekście, rynek literatury obrazowej dla dzieci proponuje coraz więcej publikacji, które mogą być przydatne w procesie edukacji dzieci i młodzieży.

Ważne przy tym jest to, aby zawsze dziecku towarzyszyła bliska osoba, przy której będzie ono czuło się bezpiecznie. Rodzice, dziadkowie, wychowawcy powinni o tym pamiętać, że książki obrazkowe to jedynie możliwość edukacyjnego wsparcia – nie nie zastąpi ciepłych słów, przytulenia pełnego miłości dorosłej, kochającej dziecko, osoby.

Bibliografia

- Bauer J., 2021, *Królowa kolorów*, tłum. A. Kierejewska, Warszawa.
- Bettelheim B. 1996, *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, tłum. D. Danek, Warszawa.
- Bielska B., 2011, *Dziecko w świecie baśni, bajek i bajeczek* „Bliżej Przedszkola”, nr 3.
- Cackowska M., 2016, „Emergent literacy”, „visual literacy” i „czytanie dialogowe”. *Edukacyjny potencjał książek obrazkowych. Potencjał edukacyjny i emancypacyjny książki obrazkowej w środowisku rodzinnym i przedszkolnym*. „Problemy Wczesnej Edukacji”, 2, Gdańsk.
- Doliński D., 2000, *Mechanizmy wzbudzania emocji. Ekspresja emocji. Emocje podstawowe i pochodne. Emocje, poznanie i zachowanie*, [w:] *Psychologia – podręcznik akademicki*, t. 2, J. Strelau (red.), Gdańsk.
- Hoffmann J., Michulka D., Mínguez-López X., 2020, *Czytanie literatury i emocje – perspektywa edukacyjna*, „Filoteknos”, nr 10, DOI: 10.23817/filotek.10-1.
- Jarmóz- Stolarska E., 2020, *Sztuka książki – książki o sztuce*, „Sztuka Edycji” nr 2, DOI: 10.12775/SE.2020.00024.
- Landmann B., 2022, *Mapy moich emocji*, Rzeszów.
- Lienas A., 2019, *Kolorowy potwór*, Warszawa.

- Molicka M., 1997, *Bajki terapeutyczne jako metoda obniżania lęku u dzieci hospitalizowanych*, Leszno.
- Molicka M., 2002, *Bajkoterapia, o lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Poznań.
- Oziewicz T., 2020, *Co robią uczucia?*, Warszawa.
- Oziewicz T., 2023, *Co uczucia robią nocą?*, Warszawa.
- Vola N., 2022, *Mniedźwiedź*, Warszawa.
- Zimbardo P. G., Gerrig R. J., 2021, *Psychologia i życie*, Warszawa.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

NADIA KOWALSKA

Studentka II roku psychologii, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe „Fizycznie Kulturalni”
Uniwersytet Łódzki
Second-year psychology student, uniform master's degree studies
“Fizycznie Kulturalni” Student Scientific Circle
University of Łódź

Analiza procesów poznawczych zachodzących w trakcie gry planszowej „Wsiąść do pociągu”

Analysis of cognitive processes occurring during the board game „Ticket to
Ride”

Abstract: The text presents an analysis of the cognitive processes occurring during the board game „Ticket to Ride.” The author describes the rules of the game and the experiences associated with it. Discussing the cognitive processes involved in the game, the author focuses on attention and perception, imagination, and memory. Participation in the game requires the active use of these processes, which affects the effectiveness and satisfaction of the game. The author also analyzes the characteristics of people who succeed in this game and its developmental nature. It is concluded that „Ticket to Ride” is an ideal game for spending time with family and friends.

Keywords: cognitive processes, attention, perception, imagination, memory, board games

Wprowadzenie

Gry planszowe od dawna cieszą się uznaniem jako ciekawe zajęcie, oferując nie tylko rozrywkę, ale także możliwość interakcji społecznej i zaangażowania poznawczego. Spośród licznych dostępnych gier planszowych „Wsiąść do pociągu” wyróżnia się jako popularny wybór, wciągając graczy swoim połączeniem strategii, szczęścia i zdolności przestrzennego myślenia. W niniejszym artykule autorka podjęła próbę analizy procesów poznawczych zachodzących podczas rozgrywki, badając, jak uwaga, percepcja, wyobraźnia i pamięć splatają się, kształtując doświadczenie gracza. Poprzez zgłębienie poznawczych intricacies „Wsiąść do pociągu” dążyła do określenia ukrytych mechanizmów prowadzących do zaangażowania i czerpania przyjemności z udziału w tej grze planszowej.

Procesy poznawcze odgrywają kluczową rolę podczas rozgrywki w grę planszową „Wsiąść do pociągu”, wpływając zarówno na efektywność uczestnictwa w grze, jak i na odbiór jej jako przyjemnej formy spędzania czasu z innymi.

Zasady gry

„Wsiąść do pociągu” należy rozpocząć od wylosowania z talii kart tak zwanego „Biletu na Długie Trasy”, który będzie stanowił tor główny gracza. Następnie, trzeba dobrać pozostałe 3 bilety z krótszymi trasami oraz 4 „karty Wagonów”. Plansza ma postać mapy Europy z wyznaczonymi wielorakimi trasami między miastami. Gracz ma za zadanie tak rozdysponować przydzielonymi mu wagonikami, by ułożył trasę główną (co powinien wyznaczyć jako swój priorytet) oraz pozostałe, dodatkowe. Celem gry jest zdobycie jak największej liczby punktów, które zdobywa się za utworzenie połączenia między dwoma sąsiadującymi miastami (im dłuższe, tym lepiej), zbudowanie drogi wskazanej przez „Bilet na Długie Trasy” i te krótsze, stworzenie najdłuższego połączenia oraz niewykorzystanie przysługujących dworców.

Zasady te mogą wydawać się z początku dość skomplikowane, jednakże w trakcie rozgrywki wszystko staje się jasne, pokazując, że spokojnie jedna „runda” wystarczy na pełne zrozumienie tej planszówki.

Procesy poznawcze zaangażowane w trakcie gry

Procesy poznawcze towarzyszą nam każdego dnia. Są nieodłącznym elementem naszego funkcjonowania, ułatwiają nam wykonywanie codziennych czynności (w sposób świadomy lub nie). Nie jest więc zaskoczeniem, że w czasie grania w planszówkę „Wsiąść do pociągu” i tutaj będą mogły one zostać zaangażowane. Tak naprawdę, zdecydowana większość aspektów dotyczących procesów poznawczych może zostać zauważona podczas gry.

Uwaga i percepcja

Uwaga i percepcja nie są tutaj wyjątkiem. Wręcz przeciwnie, są one niezwykle potrzebne graczowi, by ten mógł nie tylko sprawnie zdobywać punkty, ale przede wszystkim zwyczajnie czerpać przyjemność z gry.

Bez zaangażowania procesów zachodzących podczas percepcji oraz działania narządów zmysłów ogólne funkcjonowanie człowieka byłoby znacznie utrudnione, nie wspominając o uczestniczeniu w grze planszowej. Początkujący gracz musi najpierw dobrze zrozumieć zasady gry, do czego będzie mu niezbędny dobrze działający narząd słuchu i prawidłowy odbiór wrażeń sensorycznych w tym obszarze. Musi też zidentyfikować obszar rozłożonej planszy, wskazane na niej trasy oraz – co istotniejsze – wagoniki swoje i przeciwników, które występują w różnych kolorach. Grający musi rozpoznać i przy-

dzielić do jednej kategorii nie tylko kolory pionów, ale też kart, które będzie dobierał (odpowiednia ilość takich samych dobranych pozwala na utworzenie połączenia między miastami). Niezaprzeczalnie więc wystąpić muszą następujące fazy procesu spostrzegania (Maruszewski 2016):

1. Rejestracja sensoryczna (zmiana bodźca zewnętrznego – fal świetlnych docierających do siatkówki oka – na impuls nerwowy);
2. Faza oceny emocjonalnej (w tym przypadku prawdopodobnie ocena pod kątem: korzystne/niekorzystne);
3. Faza rozpoznania treści bodźca (określenie kategorii, do której należy bodziec).

Choć może zaistnieć jeszcze czwarta faza: oceny znaczenia metaforycznego, to o ile któryś ze znajomych nie odnajdzie w sobie nagle artystycznej strony poety lub filozofa, który zacząłby przyrównywać rozpoznane pionki niebieski do rozlewającej się po Europie wody z roztopionych przez globalne ocieplenie lodowców, to prawdopodobnie faza ta nie zajdzie.

Gry planszowe mają to do siebie, że dzięki zawężonemu polu działania i odbywania się rozgrywki oraz jasnym jej zasadom, gracz łatwo kształtuje w sobie gotowość percepcyjną na dane bodźce i ich kategorie. Dodatkowo można też zauważyć działanie u uczestnika procesów spostrzegania: oddolnych/bottom-up (analiza podstawowych cech, odbiór informacji zmysłowych), jak i odgórnych-top-down (nasze doświadczenie wpływa na nasze spostrzeganie) – Falkowski, Maruszewski, Nęcka, (2016). Wiedząc, gdzie znajduje się dane miasto, możemy tam skierować nasze poszukiwanie i interpretacje danych sensorycznych.

Procesy uwagi są równie istotne. „Wsiąść do pociągu” pozwala na ujawnienie się wszystkich cech wymienionych przez Cz. Nosala (Nęcka, Orzechowski, Szymura 2013), tj.:

- koncentracja (w zwycięstwie pomoże jak najwyższy stopień koncentracji na bodźcach związanych rozgrywką podczas całego czasu jej trwania);
- przerzutność (gra będzie przyjemniejsza, jeśli podczas jej trwania będziemy mogli również porozmawiać z kolegami, skupiać się na bodźcach „pozapłanszówkowych”);
- wybiórczość (by wspomniane wyżej rozmowy były możliwe, ważne jest umiejętne wyodrębnienie jednych bodźców od drugih; chcąc uczestniczyć w jednej konkretnej rozmowie, należy „wyciszyć” te pozostałe);
- stabilność;
- zakres (im więcej elementów w obrębie planszy zwróci uczestnika uwagę, tym więcej zależności i strategii będzie on w stanie świadomie zauważyć u przeciwników).

Uwaga pomaga graczowi „skupić się” i nie ulegać wszelkim dystraktorom.

W zakres tego działu procesów poznawczych wchodzi również wszelkie błędy, które, choć typowe dla procesów automatycznych, mogą wystąpić i tutaj, jak np.: błąd opisu (gdy wewnętrzny opis planowanego działania prowadzi do wykonania go na złym obiekcie – idziemy nie swoim pionkiem) lub błędy zależne od danych (gdy informacja sensoryczna przejmuje kontrolę nad przebiegiem działania planowanego – gdy ktoś mówi o swoim pobycie w Gdańsku, a my nieintencjonalnie budujemy połączenie do tego miasta).

Wyobraźnia

Proces wyobraźni również będzie odgrywał znaczącą rolę w trakcie opisywanej planszówki. Mając podane na bilecie miasta i znając ilość przysługujących wagoników (45) uczestnik musi wyobrazić sobie trasę, którą powinien wybudować. Wyobraźnia pełni tutaj funkcję określaną jako: „symulacja rzeczywistości” (Falkowski, Maruszewski, Nęcka 2016). Gracz jest w stanie dzięki niej zaplanować swoje następne połączenia, kroki, działanie i strategię. Może również zwizualizować sobie zagrożenia płynące z ruchów przeciwników (skoro X dobrał takie karty oraz buduje połączenia idące podobnie do mojej trasy, to może on mnie „zastawić”, a wtedy będę musiał/a obrać trasę określoną).

Na proces wyobraźni składa się również dział kategoryzacji pojęciowej. Jak zostało wspomniane wyżej, ważne jest rozdzielenie kart o różnych kolorach wagoników, by móc utworzyć dane połączenie. Poza tym, a nawet w szczególności, trzeba nabyć sztuczne pojęcie wytworzone na potrzeby gry, jak: „bilet”, który w rzeczywistości jest jedynie usztywnioną kartką z nadrukowaną trasą.

Pamięć

Nie tylko gracz musi wyobrazić sobie trasę, którą ma zbudować, ale przede wszystkim powinien ją zapamiętać. Do tego, jak i tak naprawdę do każdego aspektu funkcjonowania, niezbędne są sprawne procesy pamięciowe.

Pamięć w trakcie trwania tej gry jest elementem, ze wszystkich wyżej wymienionych, prawdopodobnie najbardziej wykorzystywanym (zarówno jako zdolność, jak i proces). Jej zaangażowanie jest wymagane podczas podstawowych jej funkcji (przy zapamiętywaniu, przechowywaniu i odtwarzaniu informacji), jak i bardziej specyficznych, ujawniających się poprzez rodzaje pamięci deklaratywnej, tj.: pamięć epizodyczną i semantyczną (Maruszewski, 2016). W celach sprawniejszego zlokalizowania trasy wykorzystuję swoją wiedzę, znajome fakty odnośnie do rozmieszczenia poszczególnych państw i miast na mapie, by szybciej je zlokalizować. Natomiast przypominając sobie poprzednie rozgrywki i związane z nimi wydarzenia (gdy np. gracz nie uwzględnił faktu, że ma ograniczoną ilość wagoników, w wyniku czego nie mógł dokończyć trasy głównej i przegrał), teraz dobrze rozdysponuje swoimi 45 pionkami.

Gracz będzie bardziej świadomie korzystał z pamięci dowolnej, niżeli mimowolnej, ponieważ zapamiętywanie trasy, kart swoich i innych będzie ukierunkowane i celowe.

Dodatkowo, dzięki efektowi torowania (primingu) wiem, że nawet po roku od poprzedniej rozgrywki tłumaczenie jej zasad zajmie znacznie mniej czasu, niżeli za pierwszym razem.

Charakterystyka osób wygrywających

Warto również zaznaczyć, że gra wymaga też dobrego funkcjonowania procesów myślenia i rozwiązywania problemów. Wygrany często charakteryzuje się sprawnym rozu-

mowaniem, tworzeniem dobrej strategii. W grze tej warto ograniczać myślenie autystyczne (rozmyślanie o „niebieskich migdałach”), a skoncentrować się bardziej na tym realistycznym. Zwycięzca powinien wiedzieć, że powszechnie dostępne heurystyki mogą być zawodne. Nadmierne korzystanie z heurystyki symulacji lub dostępności może przeszkodzić w obiektywnym spojrzeniu na rozgrywkę (choć oczywiście czasem mogą być one przydatne, np. w planowaniu dobierania kart „wagoników”).

Co więcej, osoby najczęściej zdobywające pierwsze miejsce zwracają uwagę nie tylko na trasę swoją, ale również zbierają informacje na temat możliwego przebiegu połączeń kolejowych przeciwników. Wykazują się one ogromnym zaangażowaniem procesów uwagi i pamięci, ponieważ są czujne i trwale skoncentrowane. Wykorzystują to, że najczęściej uczestnicy „skupiają się” na swoich punktach, dzięki czemu mogą oni strategicznie rozmieścić swoje wagoniki, by zastawić trasy innych.

Zakończenie

Analiza procesów poznawczych w trakcie gry w „Wsiąść do pociągu” ujawnia bogactwo interakcji między umysłem a rozgrywką. Ta popularna planszówka staje się nie tylko źródłem zabawy, ale także polem doświadczalnym, w którym kreatywność, logiczne myślenie i spostrzegawczość graczy przeplatają się w fascynujący sposób. Wychodząc poza samą rozrywkę, badanie tych procesów poznawczych może przynieść nowe spojrzenie na to, jak ludzki umysł funkcjonuje w dynamicznym środowisku gry. „Wsiąść do pociągu” może zapewnić możliwość rozwoju ludzkiego poznania i współpracy, zyskując swoją niezaprzeczalną wartość jako narzędzie edukacyjne i społeczne niezależnie od wieku.

Gracze biorący udział w rozgrywkach „Wsiąść do pociągu” mogą nie tylko spędzać w sposób przyjemny czas wolny, budować relacje z innymi graczami, ale przede wszystkim rozwijać uwagę, percepcję, wyobraźnię i pamięć.

Bibliografia

- Falkowski A., Maruszewski T., Nęcka E. 2016, *Procesy poznawcze*. [w:] J. Strelau, D. Doliński (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Gdańsk.
- Gra planszowa „Wsiąść do pociągu” 2004, Gdańsk.
- Maruszewski T. 2016, *Psychologia poznania. Umysł i Świat*. Gdańsk.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B. 2013, *Psychologia poznawcza*, Warszawa.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

ANNA LIZIS

Studentka II roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe „Elementarni”

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Second-year student of preschool and early school pedagogy, uniform master's degree studies
“Elementarni” Student Scientific Circle

Jan Kochanowski University in Kielce

Nieformalne interakcje nauczyciel – dziecko w codzienności przedszkolnej

Informal teacher-child interactions in preschool daily life

Abstract: The article presents one aspect of group management in preschool daily life, which is conducting informal conversations with children. The aim of the work is to determine the dominant types of comments and questions in teacher-child interactions based on the analysis of transcripts of dialogues occurring in the preschool environment. By using the qualitative observation method, the research did not influence the studied reality and the results. It was observed that developing empathy in teachers is key to building positive relationships in the group. Informal conversations and the subjective treatment of the child are essential elements in building a relationship between the teacher and the child. Daily focus on understanding and trusting one's interlocutors positively regulates the management of the entire group.

Keywords: teacher-child relationships, group management, empathy, informal interpersonal communication

Wprowadzenie

Efektywne zarządzanie grupą jest powszechnym problemem w polskiej rzeczywistości przedszkolnej, ponieważ w programach studiów wielu uniwersytetów zagadnienia z tego obszaru są pomijane lub traktowane wybiórczo. Niepublikowane jeszcze badania sondażowe i fokusowe wśród polskich początkujących nauczycieli prowadzone w ramach projektu Erasmus+ *Digital Academy in teaching practice for a seamless transition from pre-Service to in-Service* (nr 101055620; czas realizacji: 2022-2025) dowodzą, że mają oni największe trudności w zarządzaniu grupą dzieci (zespół projektowy UJK:

Agnieszka Szplit, Zuzanna Zbróg, Aldona Kopik, Zofia Okraj, Anna Szczepanek-Guz). Zainspirowana tymi wynikami za cel swoich obserwacji obrałam zatem rozpoznanie tego obszaru badań ze zwróceniem szczególnej uwagi na wzajemne relacje nauczyciel-dziecko podczas nieformalnych rozmów. Jak zauważa wielu autorów prac związanych z pedagogiką przedszkolną „dyskusja nad dzieciństwem i wizją dziecka stanowi od początku pedagogiki przedszkolnej główne zainteresowanie refleksji teoretycznych i empirycznych. Główne rozważania kierowane są na istotę dziecka i dzieciństwa, na miejsce dziecka w systemie społecznym, relacje dziecka z dorosłymi, nauczycielami i rodzicami, zakres jego samodzielności, rozwoju oraz kompetencje kluczowe” (Andrzejewska, Lewandowska 2021: 98). Codziennosc przedszkolna to nie tylko zabawy przeplatające się z posiłkami i czynnościami samoobsługowymi, lecz tworzenie takiego środowiska dla dzieci, które będzie dla nich bezpiecznym miejscem tworzącym atmosferę sprzyjającą współpracy oraz budowaniu relacji z innymi dziećmi i opiekunami. W literaturze przedmiotu badań brakuje analiz skoncentrowanych na codziennych, nieformalnych rozmowach, które sprzyjają konstruktywnym relacjom między dziećmi a nauczycielem. W konsekwencji mamy do czynienia z niedoborem potrzebnej wiedzy. Jest ona niezbędna do skutecznego prowadzenia zajęć, lepszej komunikacji i budowania pozytywnych relacji z dziećmi.

Przez zarządzanie grupą dzieci zazwyczaj rozumie się „działania podejmowane przez nauczyciela w celu ustanowienia porządku, zaangażowania uczniów lub nakłonienia ich do współpracy” (Emmer i Stough 2001: 103). Każdorazowo jest to proces uzależniony od wielu czynników, który wymaga od nauczyciela erudycji, zdolności przywódczych, jak również empatii i wrażliwości. Badania podejmujące problematykę skupiającą się na nauczycielskiej działalności komunikacyjnej zwykle koncentrują się na narracjach nauczycieli. Jak wynika z analiz przeprowadzonych przez Małgorzatę Zalewską-Bujak, nauczyciele „chcą panować na działaniem i myśleniem młodych ludzi oraz wspierając anachroniczne kulturowo wzorce zachowania, a co za tym idzie, hamując potrzeby kształtowania się uczniowskiej autonomii i niezależności, wydają się nie tylko utrzymywać adaptacyjny charakter oddziaływań komunikacji, ale także brać udział w podtrzymywaniu cywilizacyjnego zapóźnienia szkoły” (Zalewska-Bujak 2017: 74). Dotychczas przeprowadzone badania dotyczące zarządzania grupą w przedszkolu są nieliczne, co wskazuje na potrzebę dalszych badań w tej dziedzinie. Jest to istotne, ponieważ przedszkola są miejscem, w którym kształtuje się postawy i umiejętności dzieci. Problem zarządzania grupą na poziomie wczesnej edukacji wydaje się więc być wciąż aktualny, a badania związane z nim mogłyby pomóc w zrozumieniu różnorodnych potrzeb dzieci w tym wieku rozwojowym oraz przyczynić się do rozwoju pedagogiki przedszkolnej.

Przegląd literatury przedmiotu badań

Jak wynika z przeprowadzonego badania obserwacyjnego na terenie 14 przedszkoli w greckim mieście Volos, w którym brało udział 168 dzieci w wieku od 4 do 5 lat, skuteczne zarządzanie grupą wiąże się z ustalaniem i stałym przypominaniem zasad zachowania. Zauważono, że w tym celu wychowawczynie wywieszają tablice z regułami, gdzie uczniowie mogą oznaczać swoje imiona, jeśli ich przestrzegają. Zostało również przywołane stosowanie przez nauczycieli wskazówek werbalnych oraz niewerbal-

nych, których celem było pobudzenie dzieci do odpowiedzialności. W artykule zwrócono uwagę na sankcje, jakie stosuje wielu nauczycieli w celu kontroli zachowań wychowanków. Często było to zadawanie dodatkowych prac, które zajmowały czas dzieci i odwracały ich uwagę od niewłaściwych zachowań, lub stosowanie przerw i kierowanie wychowanków do miejsca, w którym miały się wyciszyć. Badanie pokazuje, że nauczyciele muszą wykazywać się umiejętnością wyważonego podejścia, mając na uwadze zarówno stymulowanie odpowiedzialności w grupie, jak i zachowanie dyscypliny. W badaniu zauważono, że niektórzy nauczyciele nie mają odpowiedniego przeszkolenia z zakresu efektywnego zarządzania grupą, co może zaostrzyć niepoprawne zachowanie w przedszkolu (Eleftheria, Kafenia, Andreou 2013: 93-103).

Współczesna pedagogika zakłada, że relacja nauczyciela z uczniem powinna być oparta na wzajemnym szacunku, zrozumieniu, wsparciu i otwartości. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do edukacji przedszkolnej. Jak zauważa Danuta Waloszek „pedagogika przedszkolna powinna odejść od wskazywania różnic między dorosłością i dzieciństwem na rzecz określenia wspólnych cech i właściwości dzieciństwa i dorosłości, pokazywania, asymilowania intuicyjności i empatyczności, jako podstawy zrozumienia dziecka, jego cech i właściwości, bez których niemożliwe jest uporządkowanie dorosłości” (Waloszek 2006: 78). W swojej innej publikacji badaczka ta pisze, „nauczyciel funkcjonuje w grupie na równych prawach i obowiązkach z dziećmi (...) Bierze udział w różnych formach aktywności dzieci bezpośrednio, a nie przez dozorowanie (...) Wśród dzieci jest przede wszystkim kwalifikowanym, kompetentnym człowiekiem” (Waloszek 1994: 32). Wynika to z podmiotowego traktowania wychowanków, które uwzględnia ich autonomię i fakt, że są oni aktywnymi uczestnikami procesu edukacyjnego.

Tocząc rozważania na temat relacji nauczyciela z dziećmi, warto zauważyć, jak ważna w wielu publikacjach stała się kwestia podmiotowego traktowania wychowanka. „W Polsce jednym z pierwszych pedagogów, który głosił poglądy o podmiotowości ucznia, był Janusz Korczak. Uważał, że dziecko należy traktować jako „małego dorosłego”, widzieć w nim partnera do rozmowy o nieco mniejszym doświadczeniu niż osoba dojrzała.” (Ruszkiewicz, Szymczyk 2019: 18). To podejście stało się podwaliną do późniejszych rozważań i zmian. Jak obecnie możemy przeczytać w wielu publikacjach naukowych „w pedagogice pojęcie podmiotowości jest charakteryzowane w zależności od sytuacji. Najczęściej jest jednak analizowane w kontekście relacji „uczeń–nauczyciel”, lub „uczeń –szkoła” i kieruje uwagę na to, iż to nie tylko uczeń ma być podmiotem w edukacji, ale również nauczyciel. Nie należy jednak zapominać, że to dydaktyk jest niejako osobą, która winna ograniczać własną podmiotowość na rzecz podmiotowości wychowanka” (Ruszkiewicz, Szymczyk 2019: 17).

Do ciekawych wniosków doszli autorzy artykułu naukowego, którzy swoje obserwacje oparli na podstawie badań jakościowych zaczerpniętych z wywiadów z dwóch przedszkoli w Bhayangkari i Tondano Bethlehem. Wykazano w nich, że „dobre zarządzanie grupą sprawi, że efekty uczenia się dzieci będą rosły i rozwijały się w dobrym kierunku” (Kuron, Sumual, Tuerah 2022: 1). Jak zauważono, na cały proces zarządzania grupą składają się nie tylko dobrze przygotowani nauczyciele, lecz również dyrektor, który jest odpowiedzialny za wdrażanie i nadzorowanie zarządzania. Jeśli proces ten jest skuteczny, dzieci w przedszkolu będą nabywały nowych umiejętności, co potwierdza słuszność rozwoju badań nad tym tematem.

Dzieci na wczesnych etapach edukacji są bardzo wrażliwe na otoczenie i skłonne do naśladowania. Najczęściej wzorem do tego jest nauczyciel, który zaraz po rodzicach sprawuje nad nimi opiekę. „W żadnym zawodzie osobista wartość człowieka nie wpływa w takim stopniu na efekty jego działalności, co w zawodzie nauczycielskim” (Budzien 2009: 9). Jak wynika z badań dotyczących ustalenia dyrektyw dla nauczycieli edukacji przedszkolnej w celu podniesienia efektywności pracy wychowawczej z dziećmi przeprowadzonych wśród nauczycieli i rodziców stwierdzono, że „(...) wychowawca przedszkolny jest bardzo ważny w życiu dziecka. Pomaga mu w przezwyciężaniu trudności, kształtuje jego charakter, uczy współdziałania w grupie” (Nowak 2017: 100). Autorka artykułu podkreśla, że zawód nauczyciela przedszkolnego wymaga szczególnych cech osobowości, które umożliwiają skuteczną i pozytywną pracę z dziećmi. Umiejętność komunikowania się odgrywa ważną rolę w zawodzie nauczyciela. Dzięki niej możliwa jest współpraca nie tylko z rodzicami, ale również z dziećmi, do których styl i sposób wypowiedzi trzeba dostosować. Będzie to miało znamienity wpływ na pozytywną relację między wychowawcą a grupą.

Metodologia badań własnych

Przeprowadzone badanie miało charakter jakościowy. Jego przedmiotem były nieformalne interakcje między nauczycielem i dziećmi. Obserwowanie kierunku komunikacji oraz analiza dialogów występujących pomiędzy nauczycielem a dziećmi pozwoliło zarekomendować warunki sprzyjające konstruktywnemu dialogowi w warunkach przedszkolnych. Zorganizowane badanie miało na celu analizę transkryptów dialogów występujących między nauczycielem a dziećmi po to, aby opisać, jakie typy komentarzy i pytań dominują w codzienności przedszkolnej, która może pozytywnie regulować zarządzanie grupą.

Materiał badawczy zgromadzono za pomocą obserwacji jakościowej, która w swoim założeniu nie wpływa na badaną rzeczywistość, a „obserwator rejestruje to, co widzi, starając się w jak najmniejszym stopniu wpływać na teren badania, (...) w obserwacji jakościowej zwraca uwagę na obszerny, z grubsza tylko wytyczony zbiór zdarzeń” (Konańczewski 2000: 112). Dzięki tej metodzie obserwator nie ingeruje w badaną społeczność, co mogłoby znacząco zmienić interpretację zebranych danych. Jednocześnie obserwacja jakościowa przyczynia się do zauważenia pewnych tendencji, które mogą być nieumyślnie pomijane przez uczestników badanego środowiska.

Narzędziem badawczym był arkusz obserwacyjny zawierający siedem aspektów związanych z relacjami nauczyciel-uczeń, wynikający z opracowań badawczych Roberta Marzano z 2005 roku poświęconych zarządzaniu grupą (Shinta, Febriani, Widiati 2022: 614).

Badania własne

W przeprowadzonym badaniu uczestniczyły dzieci w wieku pięciu lat z jednego z publicznych przedszkoli w Kielcach. Dane zgromadzone zostały w trakcie dwutygodnio-

wej obserwacji codziennych zajęć w placówce, obejmowały nagrywanie oraz transkrypcję wypowiedzi dzieci i nauczyciela. Głównym źródłem informacji potrzebnym do późniejszej analizy materiału był wcześniej przygotowany arkusz obserwacji. Został on podzielony na siedem głównych aspektów, takich jak: prowadzenie nieformalnych rozmów z dziećmi, zwrócenie uwagi na rodzaje aktywności dzieci, stosowanie gestów i ruchów fizycznych, ustalenie strategii pozytywnej interakcji, okazywanie pozytywnej reakcji na błędne odpowiedzi, pokazywanie asertywności oraz świadomość potrzeb uczniów. W tym artykule skupiono się na aspekcie prowadzenia nieformalnych rozmów z dziećmi, które są związane z budowaniem dobrych relacji w grupie. Badanie było przeprowadzone w obecności nauczyciela dzieci, poprzedzone wcześniejszym uzyskaniem zgód od rodziców, nauczyciela prowadzącego oraz dyrekcji. Było ono całkowicie anonimowe, a w potrzebnych notatkach wykorzystano jedynie imiona dzieci. Po wykonaniu transkrypcji materiału nagrania zostały skasowane.

Wyniki badań

Pierwszy aspekt dotyczył nieformalnych rozmów między nauczycielem a dzieckiem. To właśnie ten zostanie szczegółowo omówiony w dalszej części pracy. Wzięto pod uwagę to, w jaki sposób nauczyciel zadaje indywidualne pytania o zainteresowania dzieci, jak pyta o ich marzenia oraz w jaki sposób reaguje na prośby dzieci.

Prowadzenie nieformalnej rozmowy z dziećmi

Słownik języka polskiego podaje, że przymiotnik *nieformalny* oznacza [...] *niemający oficjalnego charakteru*. Pomimo braku urzędowego stylu konwersacji to właśnie takie rozmowy odgrywają kluczową rolę w budowaniu dobrych relacji z dziećmi, a to przyczynia się do dobrego zarządzania grupą. Niewątpliwie, aby móc prowadzić nieformalny dialog potrzeba wielu cech osobowościowych, z których w moim odczuciu najważniejszą jest empatia, na którą powołuje się wielu autorów przedmiotu. „Empatia oznacza zdolność wczuwania się w niepowtarzalny świat współrozmówcy. Jest umiejętnością jakby wejścia do wnętrza drugiego człowieka i spojrzenia na życie i wydarzenia z jego perspektywy (...)” (Ciechomski 2020: 107-108). Potwierdza to założenie, że nieformalne rozmowy między nauczycielem a dziećmi wspomagają rozumienie emocji i potrzeb dzieci. Ze zgromadzonych danych wynika, że nauczycielka codziennie prowadziła nieformalne rozmowy z dziećmi, które dotyczyły różnorodnych tematów w zależności od tego, na co została zwrócona jej uwaga oraz od tematyki zajęć. Najczęściej podczas dowolnych zabaw lub czynności samoobsługowych i porządkowych. Pytania były również zadawane, kiedy coś ją zaniepokoiło lub gdy dziecko zaczynało rozmowę, jednak to ostatnie zdarzało się dość rzadko.

Jak nauczyciel zadaje pytania o marzenia, doświadczenia oraz na dowolny temat?

Podczas dowolnych zabaw nauczycielka zauważyła przyniesione klocki przez jedno z dzieci, którymi jest zainteresowane szersze grono wychowanków. Jej dostrzeżenie oraz późniejsza rozmowa skłoniły mnie to do zamieszczenia poniższego dialogu.

- *Olek, to twoje klocki?*
- *Tak.*
- *I to jest cały zestaw?*
- *Tak, to mój ulubiony, bo jest tu baza strażacka.*
- *A masz jeszcze jakieś zestawy?*
- *Mam, ale mi siostra rozwalila i pogubiła klocki.*
- *To niedobrze, a ile lat ma siostra?*
- *10.*
- *To już jest duża, chyba ją czymś musiałeś zdemontować.*

Niewątpliwie z dużo większą łatwością przyjdzie dziecku zwierzyć się nauczycielowi, kiedy będzie go postrzegał za wzór, z którym czuje się bezpiecznie. To kluczowa rola w kontekście zarządzania grupą.

Relacje pomiędzy nauczycielem a dziećmi są szczególnie istotne we wczesnych etapach edukacji, ponieważ budują więzi, dzięki którym nauczyciel staje się autorytetem. „Gdy jest mowa o wychowawcy z autorytetem, rozumiemy, że dzieci i młodzież darzą go szacunkiem, liczą się z nim i poddają się jego wpływom” (Słowińska 2021: 110).

- *Amelko, już wyzdrowiałaś?*
- *Tak.*
- *Przebiłaś sobie uszy? Widzę nowe kolczyki. Też bym takie chciała.*

W przytoczonej rozmowie z jedną z dziewczynek wychowawczyni zauważa, że ta wróciła do przedszkola po dłuższej nieobecności. Docieka o stanie zdrowia, co jest oznaką jej zainteresowania tym, co dzieło się z wychowanką. Jest to przejaw podmiotowego traktowania dziecka w procesie edukacji, które stosowane od najwcześniejszych lat edukacji, wytwarza w dziecku chęć do eksploracji rzeczywistości i stawiania się samodzielnie. „W stosunkach interpersonalnych niezbędną cechą jest umiejętność odbierania informacji, co związane jest z kompetencjami komunikacyjnymi. (...) cechą osobowości nauczyciela powinno być traktowanie człowieka jako podmiotu” (Włodarski, Matczak 1996: 436-437). Po zastosowaniu jednego z najprostszych pytań w podobnych sytuacjach nauczycielka dostrzega nowy element na uszach dziewczynki i pochwała go. Tym samym daje odczuć dziewczynce, że jej wygląd został wyróżniony, a sama nauczycielka traktuje dziecko jako odrębną jednostkę, uznając jej autonomię. Dzięki podmiotowemu traktowaniu wzmacniane jest u dziecka poczucie sprawczości, odrębności, co podnosi jej samoocenę i motywację oraz zachęca do dalszego wyrażania siebie.

Jak nauczyciel zadaje indywidualne pytania o zainteresowania dzieci?

Powszechnie uznaje się, że budowanie hierarchii między nauczycielem a uczniem jest odpowiednim rozwiązaniem, aby zbudować relacje opartą na szacunku. To jedna z typowych cech systemu dydaktycznego J.F. Herbarta, w którym nie zwracano uwagi na osobowość dziecka i jego autonomię. W odróżnieniu od myśli dawnych pedagogów współczesna pedagogika przedszkolna traktuje dziecko jako aktywnego i kreatywnego uczestnika procesu edukacyjnego. Zgodnie z założeniami tej dziedziny nauki dziecko jest traktowane jako jednostka posiadająca własną tożsamość, potrzeby, zdolności i zainteresowania. Pedagogika przedszkolna stawia sobie za cel rozwijanie i wspieranie całkowitego rozwoju dziecka – fizycznego, emocjonalnego, intelektualnego i społecznego. W literaturze można zauważyć tendencję, która wskazuje, że załamanie relacji

nauczyciel-uczeń wiąże się ściśle z problemami behawioralnymi. „Dzieci chętniej uczą się też od osób, które lubią, którym ufają, gdy mają pewność, że mogą pytać, że mają wsparcie na różnych etapach procesu uczenia się, rozwiązywania zadań, pokonywania trudności. Przedszkole jest instytucją, która jako pierwsza może i powinna tworzyć ku temu warunki (...)” (Olczak 2017: 49). W wyniku obserwacji można dojść do wniosku, że nieformalne rozmowy oraz budowanie więzi przez nauczyciela skutkowały większą pewnością u dzieci przy jednocześnie wysokim szacunku do wychowawcy.

- *Słuchajcie, dziś będziemy rozmawiać o zawodach. Jaki jest wasz ulubiony?*
- *Ja bym chciał być strażakiem.*
- *A ja syrenką.*
- *A gdzie pracują wasi rodzice?*
- *Moja mama jest kasjerką.*
- *Też byście chcieli tak pracować?*
- *Tak.*
- *A na czym polega ta praca?*

Nauczycielka przy okazji zajęć o tematyce pracy, zadaje dodatkowe pytania do grupy dzieci, w których każde dziecko miało możliwość wypowiedzenia się. Dialog prowadzony był swobodnie, a żadne z dzieci nie zostało skrytykowane za swoje opinie. „Umiejętność prowadzenia dialogu jest warunkiem skutecznej komunikacji, której celem, oprócz umiejętności prowadzenia dyskusji i podtrzymywania rozmowy, jest przede wszystkim próba zrozumienia współrozmówcy oraz bezwarunkowej akceptacji drugiej osoby” (Kwieciński, Śliwerski 2007: 300).

Jak nauczyciel reaguje na prośby dzieci?

Prośbenie o pomoc w okresie dzieciństwa znacząco różni się od tego w dorosłości. Jeszcze niezrażone poczuciem wstydu i lęku dzieci bardzo często proszą o pomoc swoich nauczycieli w przedszkolu. Ważne jest, aby wychowawca swoją odpowiedzią nie wprawił dziecka w poczucie winy wynikające z jego chwilowej niemożności wykonania danego zadania. Jak możemy przeczytać w literaturze przedmiotu, „istotna jest efektywna komunikacja interpersonalna, czyli otwarte porozumiewanie się przebiegające w atmosferze akceptacji, zrozumienia i zaufania, wzmacniające relacje między ludźmi” (Okon 2003: 51). Poprzez takie postawy kształtuje się u dziecka zdrowy sposób komunikacji, dzięki któremu w przyszłości będzie miało łatwość w wyrażaniu swojego zdania i prośbenie o pomoc.

- *Proszę Pani, a pomoże mi Pani? (układanie puzzli)*
- *Oczywiście, że ci pomogę, Czarek.*

Nieodpowiednia reakcja osoby dorosłej na prośbę pomocy lub lekceważenie jej może przyczynić się do powstania wewnętrznego przekonania u dziecka, że jego niedojrzałość i nieumiejętność poradzenia sobie z daną sytuacją jest jego problemem, z którym powinno sobie poradzić samo. „Równe traktowanie współrozmówcy ułatwia komunikację, natomiast nadrzędność jednej ze stron powoduje powstawanie barier komunikacyjnych” (Jagiela 2004: 60-61).

- *Pani, bo te kredki nie są postrugane za bardzo.*
- *To też inną.*

W przytoczonym fragmencie rozmowy dziewczynka mówi nauczycielce, że kredki, które są jej potrzebne do dalszej pracy nie są odpowiednio przygotowane. Jest to swoisty sygnał ze strony dziecka, że potrzebuje jej pomocy, by dalej rysować. Niestety, wychowawczyni tym razem w lekceważący sposób odpowiedziała dziecku, które – jak wcześniej dało się dostrzec – traktowała odmiennie niż pozostałych wychowanków. Może być to związane z problemem dziecka w komunikacji interpersonalnej. Dziewczynka z przytoczonego dialogu miała opóźnioną mowę, która stanowiła problem również w jej relacjach z rówieśnikami. W wyniku nieumiejętności swobodnego kontaktu, nauczycielka świadomie ją pomijała oraz unieważniała jej potrzeby. Wychowanek, który ma jakiegokolwiek trudności komunikacyjne, powinien być szczególnie zauważany w działaniach pedagogicznych. Skuteczne komunikowanie się w pracy pedagoga wymaga zaakceptowania swojego rozmówcy, co przyczynia się do budowania z nim pozytywnych relacji.

Podsumowanie

Analizując niniejszą pracę, która porusza problem skutecznego komunikowania się między nauczycielem a dzieckiem w codziennych sytuacjach w przedszkolu, można dojść do wniosku, że prowadzenie nieformalnych rozmów z dziećmi odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu się odpowiednich postaw w grupie oraz wspomaga zarządzanie nią. „Jeśli nauczyciel ma dobre relacje z uczniami, uczniowie chętniej akceptują zasady i procedury oraz sankcje dyscyplinarne wynikające z ich naruszenia” (Marzano 2003: 41). Poprzez nieformalne rozmowy prowadzone przez nauczyciela z dziećmi można dostrzec, że dzieci czują się bardziej docenione i zrozumiane, co sprzyja lepszemu współdziałaniu. Warto również wspomnieć o umiejętności współodczuwania emocji i rozumienia uczuć drugiej osoby, za którą odpowiada empatia. Dzięki przeprowadzonemu badaniu udało się określić, że to jedna z tych cech nauczycieli pracujących w przedszkolu, dzięki której potrafią oni lepiej rozumieć potrzeby swoich wychowanków oraz budować między sobą pozytywne relacje. „Empatia, ze względu na swoje regulacyjne i informacyjne funkcje, stanowi więc istotny mechanizm pośredniczący w kształtowaniu ważnych obszarów społecznego funkcjonowania. Jej wysoki poziom wiąże się pozytywnie z pożądanymi postawami: prospołecznością, altruizmem oraz kooperacją” (Ciechomski 2020: 55). Badanie pozwoliło również zwrócić uwagę, jak istotne jest reagowanie na prośby dzieci. Nieumiejętność lub lekceważenie takowych stanowi podstawę do rozwoju u dzieci poczucia wstydu i nieważności, które z wiekiem mogą przyczynić się do postrzegania tej czynności jako niegodnej dorosłego człowieka.

Podsumowując, należy stwierdzić, że prowadzenie nieformalnych rozmów z dziećmi, które jest jednym z siedmiu wyróżnionych aspektów wpływających na zarządzanie grupą, jest elementem, bez którego nie istniałby dialog. To ta część edukacji, która odbywa się poza stolikiem oraz miejscem przeznaczonym do zabawy. Jednocześnie to ta część, która może zdecydować, jak dane dziecko będzie postrzegało siebie w przyszłości, co stanowi dowód na słuszność i potrzebę prowadzenia badań w tym zakresie.

Bibliografia

- Andreou E., Eleftheria B., Kafenia B., 2013, Classroom behavior management practice in kindergarten classrooms: An observation study, „*Hellenic Journal of Research in Education*“, 1, s. 93-107. Pozyskano z <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hjre/article/view/8794> (Data dostępu: 08.03.2024)
- Andrzejewska J., Lewandowska E., 2021, *Polska pedagogika przedszkolna w XXI wieku. Poszukiwania badawcze i implikacje do praktyki*, „*Studia z teorii wychowania*” z. 12, s. 85-126.
- Budzień H., 2020, *Wybrane zagadnienia i problemy z pedeutologii*, [w:] *Wokół podstawowych zagadnień pedeutologii*, Wybór i opr. Cęcelek G., Bielsko-Biała 2009, s. 9.
- Ciechomski M., *Wychowanie do empatii*, Kraków
- Emmer E.T. i Stough L.M 2001, „*Classroom management: a critical part of educational psychology, with implications for teacher education.*” [w:] *Educational Psychologist*, Londyn, 103-112.
- Foseid M.C., Foseid M.P., Gaddy B.B., Marzano J.S, Marzano R.J., 2005, *A Handbook for Classroom Management that works*, Waszyngton.
- Jagiela J., 2004, *Komunikacja w szkole. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków.
- Konarzewski K., 2000, *Jak uprawiać badania oświatowe, metodologia praktyczna*. Warszawa.
- Kopik A., Szczepanek-Guz A., Szplit A., Okraj Z., Zbróg Z., 2022-2025, Erasmus+ *Digital Academy in teaching practice for a seamless transition from pre-Service to in-Service*, nr 101055620, Kielce.
- Kuron Q., Sumual S., Tuerah R., 2022, *Classroom Management in Improving the Learning Outcomes: A Multi-site Study in Bhayangkari Kindergarten and Tondano Bethlehem Kindergarten* „*Asia Pasific Journal of Management and Education*“, 5 s.1-10. Pozyskano z <https://www.ejournal.aibpmjournals.com/index.php/APJME/article/view/1423/1290>, (Data dostępu: 06.03.2024)
- Kwieciński Z., Śliwerski B., 2007, *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Warszawa.
- Matczak A., Włodarczyk Z., 1996, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa s. 436-437.
- Nowak J., 2017, *Preferowane cechy osobowości nauczyciela edukacji przedszkolnej Problemy współczesnej pedagogiki*, „*Problemy współczesnej pedagogiki*”, t.1 s. 93-101. Pozyskano z <https://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/870/?idno=21183> (Data dostępu: 03.03.2024)
- Okoń Z., 2003, *Komunikacja interpersonalna w szkole*, „*Edukacja i Dialog*” z. 1, s.50-53.
- Olczak A., 2017, *Demokratyczne relacje nauczyciela z dzieckiem w przedszkolu* [w:] *Dziecko i nauczyciel w procesie edukacji. Relacje i działania*. Wybór i opr. Kataryńczuk-Mania, L., Pasterniak-Kobyłecka, E., Zielona Góra, s.49.
- Pickering D.J., Marzano J.S., Marzano R.J., *Classroom Management That Works*, New York, 2003.
- Ruszkiewicz D., Szymczyk K., 2019, *Podmiotowość w edukacji*, Piotrków Trybunalski, s.17-18.
- Shinta L. G. B., Febriani A., Widiati U., 2022, *Teacher-Student Relationships at a Kindergarten School as Viewed from Classroom Management Principles*, „*Jurnal Obesesi: Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini*” z.6, s. 614. Pozyskano z <https://pdfs.se->

- manticscholar.org/b9a8/22a9a6cff777ab74b2a6a7b407145e713d0c.pdf. (Data dostępu: 08.03.2024)
- Słowińska H., 2021, *Wzór osobowy nauczyciela gwarancją sukcesu edukacyjnego ucznia. Słownik języka polskiego, wersja elektroniczna*, Pozyskano z (<https://sjp.pwn.pl/slowniki/niefORMALNE.html>) (Data dostępu: 02.03.2024)
- Waloszek D., 2006, *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*. Kraków.
- Waloszek D., 1994, *Edukacja dzieci w wieku przedszkolnym*, Zielona Góra.
- Zalewska-Bujak M., 2017, *Obraz szkolnych relacji komunikacyjnych nauczyciela z uczniami*, „Konteksty Pedagogiczne”, z. 2, s. 74.
- Pozyskano z <https://kontekstypedagogiczne.pl/kp/article/view/154> (Data dostępu: 11.03.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

MAGDALENA NIEDZIELA

Studentka I roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, studia jednolite magisterskie
Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Wczesnej Edukacji
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
First-year student of preschool and early school pedagogy, uniform master's degree studies
Scientific Circle of Early Education Pedagogy Students
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

Wywar do lepszego świata – antropocenowe zbiórki harcerskie

A brew for a better world – Anthropocene scout meetings

Abstract: In the Anthropocene era, humans are a subject that affects the environment destructively. Currently, climate disasters occur, the environment is in an increasingly worse condition, and all due to human activity, technological and industrial changes. Therefore, the basis of our actions is the idea of sustainable development. One of the non-governmental organizations that undertakes and regularly conducts many activities in this area is the Polish Scouting Association. The author conducted interviews with participants of a scout meeting on sustainable development. The aim of the article is to determine the knowledge about sustainable development possessed by scouts before and after the meeting on this topic. Based on the research results, the author will formulate guidelines for instructors and teachers regarding education for sustainable development.

Keywords: Anthropocene, sustainable development, scouting, Polish Scouting Association, education

Wstęp

Współcześnie zaobserwować można, że środowisko jest w coraz gorszym stanie oraz mają miejsce inne, pozaekologiczne problemy, takie jak m.in. głód czy nierówności społeczne. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych wyszło naprzeciw temu, stworzyło Agendę 2030. Obejmuje ona 17 celów zrównoważonego rozwoju oraz powiązanych z nimi 169 zadań, które oddają trzy wymiary zrównoważonego rozwoju – gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Zadaniem obecnego i przyszłych pokoleń jest dbanie o wspólne dobro oraz ich edukacja o ekologii od najmłodszych lat oraz innych

problemach globalnych. Jedną z organizacji pozarządowych, która podejmuje się i regularnie prowadzi wiele działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, jest Związek Harcerstwa Polskiego. Celem tekstu jest ukazanie działań Związku Harcerstwa Polskiego w metodyce harcerskiej odnośnie do tematu zrównoważonego rozwoju oraz istota edukacji społeczeństwa na ten temat.

Idea zrównoważonego rozwoju w epoce antropocenu

Tempa nabrały zmiany technologiczne, społeczno-kulturowe oraz te w obrębie środowiska przyrodniczego. Ich twórcą jest człowiek, który poprzez swoje działania zmienia otoczenie. W związku z tym Paul Crutzen i Eugene Stoermer zaproponowali nową epokę geologiczną, której nadali nazwę antropocen. Era antropocenu charakteryzuje się właśnie niszczącym wpływem człowieka na ekosystem i geologiczny system naszej planety. Ludzkość zaczęła powodować niezwykle zjawiska zmiany w atmosferze, geologii, hydrologii, biosferze i innych systemach ziemskich, które mają skutki sięgające daleko poza sfery fizyczne. Światowa Komisja do spraw Środowiska i Rozwoju ONZ sformułowała zasadę zrównoważonego rozwoju, która została wyjaśniona w raporcie *Our Common Future*. Jest to zasada przede wszystkim sprawiedliwości wewnątrz- i międzypokoleniowej, czyli zrównoważony rozwój nie powinien pozbawiać obecnych i przyszłych pokoleń zaspokojenia ich potrzeb. Na ideę zrównoważonego rozwoju składają się: postulat zachowania stabilności ekonomicznej, postulat dalszego rozwoju ekonomicznego i gospodarczego z uwzględnieniem kosztów środowiskowych oraz idea sprawiedliwości między- i wewnątrzpokoleniowej¹.

W praktyce zrównoważony rozwój to nie tylko działalność przyrodnicza czy środowiskowa. Obejmuje swym zasięgiem m.in.: prawa człowieka, rozwiązywanie konfliktów, dobre rządy, gospodarkę, zdrowie, kulturę i sztukę, turystykę, oznacza także multidyscyplinarne podejście do reformy systemu edukacji oferujące wszystkim ludziom, we wszystkich kontekstach edukacyjnych i we wszystkich okresach życia człowieka okazję do nauki takiego stylu życia, który umożliwi im trwały rozwój². Idea zrównoważonego rozwoju jest zatem istotna w epoce antropocenu, ponieważ łączy je człowiek, który jest ich bezpośrednią i jedną z najistotniejszych części.

Działania harcerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju

Związek Harcerstwa Polskiego jest największą organizacją zrzeszającą i wychowującą dzieci, młodzież i nawet dorosłych w Polsce. W 2023 roku do ZHP należało 142 692 osoby. ZHP jest ogólnopolskim, patriotycznym stowarzyszeniem należącym do światowego ruchu skautowego. Jest organizacją otwartą i apolityczną. Jednak ZHP to nie tyl-

1 Zob. Bińczyk 2018: 25.

2 Zob. Jacewicz 2021.

ko organizacja, to przede wszystkim ruch społeczny kształtujący postawy i charaktery³. Wychowywaniu w Związku Harcerstwa Polskiego towarzyszy Misja, która brzmi: „Misją ZHP jest wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowaniu charakteru przez stawianie wyzwań”. Poprzez różnego rodzaju wyzwania dopasowane do wieku podopiecznych wychowawcy harcerscy kształtują w młodych obywatelach wszelakie wartości, w tym również proekologiczne i działające na rzecz innych ludzi oraz problemy globalne. Wychowanie w ZHP odbywa się w podziale na grupy metodyczne, czyli grupy wiekowe (nazywane w organizacji pionami metodycznymi). Młody człowiek przechodzi z jednej metodyki do kolejnej, dzięki czemu rozwija się zgodnie ze swoim wiekiem życia i wiekiem rozwojowym, zapewnia to odpowiedni ciąg wychowawczy. Kadra drużyn jest odpowiednio przeszkolona, aby pełnić funkcje w danej metodyce. Opisane dalej w artykule działania będą oparte o metodykę harcerską, czyli uczniów w wieku 10-13 lat.

Harcerski System Wychowania obejmuje wiele elementów. Działalność wychowawcza prowadzona w drużynach musi być zgodna z metodą harcerską oraz metodyką danej grupy wiekowej. Metoda harcerska to zbiór elementów i cech, które pomagają wychowywać instruktorom dzieci i młodzież. Charakteryzuje się ona dobrowolnością, pośredniością, pozytywnością, indywidualnością, wzajemnością oddziaływań, naturalnością i świadomością celów. Elementy metody harcerskiej to prawo i przyrzeczenie, system małych grup, uczenie przez działanie oraz stale doskonalony i stymulujący program. W harcerstwie ważna jest zależność, że jedni uczą się od drugich przez postępowanie, przykład osobisty i baczna obserwację innych. Przestrzeganie norm zawartych w Prawie i Przyrzeczeniu ma źródła w harcerskiej naturze. To właśnie tam doszukać się można pierwszych elementów wychowania powiązanych z przyrodą. Punkt 6. Prawa Harcerskiego, który brzmi: „Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać” – to ogólne hasło, które rozwijane przez lata w opracowaniach instruktorów wskazuje na niezmienną potrzebę bliskości natury w pracy harcerskiej. Jako integralna część ekosystemu mamy największy wpływ na otaczający nas świat⁴. Każdy punkt Prawa Harcerskiego jest istotny, jeśli chce się wychować odpowiedzialnego, dojrzałego obywatela, który będzie działał w celu zrównoważonego rozwoju. Ważnym, aktualnym dokumentem towarzyszącemu wychowaniu do zrównoważonego rozwoju w ZHP, który powstał w trakcie XLII Zjazdu Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 22 maja 2022 r. jest Uchwała nr 13, która dotyczy tematu wdrażania Celów Zrównoważonego Rozwoju w działaniach Związku Harcerstwa Polskiego.

Wiedząc już, czym jest Harcerski System Wychowawczy, warto przejść do konkretnych działań, aktywności czy elementów, które towarzyszą harcerzom i ich wychowawcom w codziennych działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju.

W harcerstwie funkcjonuje wiele metod i sposobów, w jaki można edukować dzieci i młodzież na temat zrównoważonego rozwoju. Tematy zbiorów są bardzo różnicowane.

W programie drużyn znajdują się np. zbiórki o ogólnie ekologii, innych narodowościach, tolerancji i szacunku wobec innych. W metodyce harcerskiej najczęściej wyko-

3 Oficjalna strona Związku Harcerstwa Polskiego <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp/> (data dostępu: 30.01.2024).

4 Zob. Szlesińska 2010: 232.

rzystywaną metodą jest wszelkiego rodzaju gra (gra planszowa, fabularna, terenowa itp.). Wychowaniu natomiast towarzyszą nie tylko zajęcia (zbiórki), które są tylko elementem całościowego wychowania młodego człowieka w ZHP. dopełnieniem tego, czego podopieczni uczą się na cotygodniowych zbiorach, są między innymi instrumenty metodyczne, o które opiera się program tworzony przez wychowawców w trakcie całorocznej pracy.

Pierwszym, najbardziej powszechnym oraz indywidualnym instrumentem są sprawności. Mają one na celu przede wszystkim rozwijanie umiejętności w różnych dziedzinach, w dalszej zaś kolejności – rozwijanie wiedzy i kształtowanie wyrobienia harcerskiego. Zdobywanie sprawności oznacza, że dana osoba wykonała określone zadania, zdobyła niezbędne umiejętności z danej dziedziny i potrafi z nich korzystać. Jest wiele kategorii tematycznych, spośród których każdy młody człowiek znajdzie coś dla siebie. Mają one różne stopnie trudności. Sprawności oznaczone jedną gwiazdką oznaczają, że harcerz rozpoczyna swoją drogę w danej dziedzinie, następnie są dwugwiazdkowe, w których już musi się wykazać jakąś wiedzą na dany temat. Następne są trzy- i czterogwiazdkowe. Zdobywając taką sprawność, harcerz musi już być bardzo dobrze zaznajomiony z tematem. Niektóre sprawności czterogwiazdkowe wymagają posiadania np. certyfikatu. Wśród kategorii sprawności znajdziemy również takie, które powiązane są z działalnością do zrównoważonego rozwoju. Są to: zaradność życiowa, sprawności przyrodnicze oraz społeczno-religijne. W grupie metodycznej harcerzy dzieci realizują głównie sprawności jedno- i dwugwiazdkowe. Najczęściej wybieranymi przez harcerzy sprawnościami z wyżej wymienionych kategorii tematycznych to m.in.: Pszczelarz, Ekolog, Znanca Zwierząt, Ekolog, Domownik, Obywatel, Kucharz. Na przykład sprawność Domownik – harcerz przez zdobywanie tej sprawności uczy się codziennego funkcjonowania w domu poprzez np. oszczędne nastawianie prania czy robienie listy zakupów.

Wyzwanie to kolejne narzędzie indywidualne związane z rozwojem duchowym i emocjonalnym. Podejmowane przez kandydata wyzwania są każdorazowo tworzone indywidualnie, a ich tematyka i trudność są dostosowane do potrzeb wychowawczych danej osoby. Szczegóły wyzwania określa drużynowy na podstawie potrzeb wychowawczych kandydata w zakresie rozwoju duchowego i emocjonalnego. Realizację wyzwania zalicza drużynowy na podstawie rozmowy z kandydatem i ewentualnie innymi osobami mogącymi wnieść wkład do tej decyzji. Wyzwania mogą między innymi pomóc w zrozumieniu potrzeb innych, na przykład wyzwanie powiązane z 4. punktem Prawa Harcerskiego: „Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza” może polegać na tym, że robi on badanie na temat tego, co się dzieje na świecie, w innych jego częściach niż Polska, a następnie podzieli się swoją refleksją na zbiórce drużyny/zastępu.

Wychowaniu w ZHP towarzyszą również tropy, czyli zadania realizowane w małych grupach. W drużynie harcerskiej realizuje go zastęp. Zastęp harcerski to grupa składająca się z 5-8 osób, na czele którego stoi lider, czyli zastępowy. To on kieruje grupą przy realizacji tropów. Trop jest instrumentem stymulującym przede wszystkim rozwój kompetencji interpersonalnych i umiejętności pracy w grupie oraz umiejętność budowy wspólnoty celu. Jeśli zastęp postanowi realizować trop, zastęp wybiera ścieżkę tematyczną tropu, a następnie układa trop, czyli pisze jego cel oraz dzieli się zadaniami. Jest siedem ścieżek, które mogą wybrać harcerze: natura, inicjatywa, braterstwo, człowiek, ojczyzna, od-

krywanie, zaradność. Na przykład wybierając przygotowany trop *Tropy harcerzy otwartych serc* z kategorii inicjatywa, harcerze poprzez działania, które wybiorą, realizują cel 4, 10, 11 i 16⁵. Tropy mogą być zróżnicowane i ich działania zależą od członków zastępu, który podjął się ich realizacji.

Instrumentem, na który składają się wszystkie pozostałe, są próby na stopnie harcerskie. Jest to stymulowanie wszechstronnego i równomiernego rozwoju kandydata we wszystkich sferach. Podstawą planowania próby na stopień harcerski jest idea stopnia. Harcerze w wieku 10-13 lat mają możliwość zdobycia stopnia Ochotniczki/Młodzika oraz Tropicielki/Wywiadowcy. W wyżej wymienionych ideach stopnia opisana jest wizja, jaki dany harcerz czy harcerka mają być po zdobyciu danego stopnia. Odnosi się to do każdej sfery ich życia. Próba na stopień składa się z kilkunastu zadań, z każdej sfery rozwoju. Dzięki nim harcerz rozwinie się w odpowiedni stopień, dostosowany do jego wieku. Próby są elementem spajającym holistyczne wychowanie w danej metodyce.

Dodatkową odznaką, którą mogą realizować harcerze, która powstała we współpracy Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacjami harcerskimi WOSM i WAGGS, jest odznaka YUNGA. Każda odznaka YUNGA dotyczy innego obszaru klimatu. Przetłumaczone na język polski w ZHP zostały: żywienie, plastik, bioróżnorodność, klimat i energia. Poza tymi są również anglojęzyczne inne propozycje, takie jak między innymi: the ocean, water, forests, climate change i kilka innych. Każda z nich ma swoje unikatowe logo, które po zdobyciu przez grupę zamawia się i każdy uczestnik otrzymuje okrągłą naszywkę z logo danej kategorii, np. na mundur. Aby zdobyć odznakę, uczestnicy muszą wykonać dwa rodzaje zadań z każdej kategorii opisanej w wybranym temacie. Pierwsze lub drugie zadanie, wymienione w każdej kategorii, powinno być wykonane przez wszystkich, ponieważ zawiera ogólny zarys tematyczny. Te obowiązkowe zadania najlepiej wykonywać w grupie (drużynie lub zastępie). Następnie, osoby wykonujące zadania, mogą samodzielnie wybrać z listy opcjonalnych zadań te, które są dla nich najbardziej istotne i interesujące. Odznaki ONZ posiadają wiele różnych rodzajów zadań z myślą o młodzieży na całym świecie, o różnych poziomach dostępu do zasobów i technologii⁶. Dzięki zdobywaniu odznaki YUNGA dzieci i młodzież dowiadują się wiele na temat problemów globalnych oraz uczą się, jak z nimi walczyć.

Metodologia badań

Pierwszym etapem projektowania badań jest ustalenie przedmiotu i celów badań. Przedmiotem podjętych badań jest wiedza harcerzy o zrównoważonym rozwoju przed zbiórką i po niej, dotyczącej tego tematu.

Celem teoretycznym jest określenie posiadanej wiedzy o zrównoważonym rozwoju przez harcerzy przed zbiórką i po niej, odnośnie do tego tematu.

5 Oficjalna strona Systemu Instrumentów Metodycznych Związku Harcerstwa Polskiego <https://sim.zhp.pl/trail-badge/142> (data dostępu: 14.06.2024).

6 Oficjalna strona odznaki YUNGA <https://yunga.zhp.pl/> (data dostępu: 30.01.2024).

Celem praktycznym badań własnych jest wykorzystanie uzyskanych wyników jako przesłanek dla sformułowania wniosków i wskazówek dla zastępowych, drużynowych i nauczycieli odnośnie do edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

W dalszej kolejności badacz ustala pytania i hipotezy badawcze. „Problem badawczy jest zwykle uszczegółowieniem celu badań; umożliwia bowiem dokładniejsze poznanie tego, co rzeczywiście mierzymy zbadać”⁷. W niniejszych badaniach problem główny wyraża się w pytaniu: Jaką wiedzę o zrównoważonym rozwoju harcerze posiadali przed i mają po zbiórce przeprowadzonej na ten temat?

Z wyżej wymienionego problemu głównego wyszczególniono kilka problemów szczegółowych:

1. Czy harcerze przed zbiórką słyszeli termin „zrównoważony rozwój”?
2. Jak harcerze rozumieją termin „zrównoważony rozwój”?
3. Jaką wiedzę o zrównoważonym rozwoju harcerze zdobyli podczas zbiórki?
4. Jakie cele zrównoważonego rozwoju i przykłady ich realizacji harcerze zapamiętali po zbiórce?
5. Czy i w jaki sposób uczestnicy zajęć zwracają uwagę na realizację poznanych celów w życiu codziennym?

Skuteczne przeprowadzenie badań naukowych wymaga także wysunięcia hipotez. „Hipoteza w dalszym toku postępowania badawczego może być udowodniona przez zebranie danych popierających wysuwaną zależność lub obalona przez brak takich danych czy uzyskanie danych świadczących o fałszywości założenia”⁸. Hipoteza główna brzmi: Zakłada się, że harcerze zdobyli wiedzę o zrównoważonym rozwoju na zbiórce harcerskiej, a wcześniej tylko nieliczni słyszeli ten termin. W oparciu o hipotezę główną w celu lepszej weryfikacji sformułowano hipotezy szczegółowe, które brzmią następująco:

1. Przypuszcza się, że zdecydowana większość harcerzy nie słyszała wcześniej terminu „zrównoważony rozwój”.
2. Zakłada się, że respondenci rozumieją termin „zrównoważony rozwój” jako dbałość o środowisko naturalne.
3. Przypuszcza się, że harcerze podczas zbiórki dowiedzieli się, czym jest zrównoważony rozwój oraz jakie są jego cele.
4. Zakłada się, że najwięcej harcerzy zapamiętało następujące cele zrównoważonego rozwoju: zero głodu, działalność na rzecz klimatu. Odpowiednio do nich podawali przykłady działań, tj.: segregacja śmieci, niemarnowanie jedzenia.
5. Zakłada się, że uczestnicy zbiórki zaczęli zwracać większą uwagę na codzienne życie w kategoriach realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Z związku z tym segregują śmieci oraz wybierają prysznic zamiast kąpieli w wannie.

Wybraną metodą badawczą jest sondaż diagnostyczny, techniką zaś wywiad. Jak podkreśla M. Łobocki, „wywiad: jest sposobem gromadzenia interesujących badacza informacji w bezpośrednim kontakcie z osobami badanymi” (Łobocki, 2009: 262). Wywiady zostały przeprowadzone z harcerzami po cyklu zajęć na temat zrównoważonego rozwoju. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu, który zawierał siedem pytań otwartych.

7 Zob. Łobocki 2009: 21.

8 Zob. Pilch 1995: 27.

Analiza wyników badań

Obecnie istotne jest zwrócenie uwagi na ochronę środowiska naturalnego i działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Jak wynika z przeprowadzonych badań większość harcerzy nie słyszała przed przeprowadzoną zbiórką pojęcia „zrównoważony rozwój”. Spośród nich wyłoniły się jednak dwie osoby, które znały to pojęcie. Jedną z nich nie była w stanie przypomnieć sobie, gdzie się z nim spotkała, natomiast inna usłyszała je w reklamach. W związku z tym warto ukazać znaczenie spotkań z młodzieżą, których tematem jest idea zrównoważonego rozwoju.

Otóż odpowiedzi na drugie pytanie skierowane do uczestników zbiórki na temat tego, czym jest zrównoważony rozwój, można podzielić na dwie kategorie. Jako pierwszą i najczęściej pojawiającą się odpowiedzią było dbanie o przyrodę i środowisko naturalne: „Dbanie o Ziemię, świat, przyrodę”, „Zrobienie lepszej planety, żeby nie było złych rzeczy”. Drugą, ciekawą z perspektywy wieku uczestników kategorią, która się wyłoniła to szeroko pojęta równość na świecie i szanowanie praw człowieka. Respondenci podkreślali w wypowiedziach: „Każdy ma prawo do bycia takim samym, posiadania takich samych warunków życia”, „Każdy jest równy”.

Poza tym na zajęciach uczestnicy zdobyli wiedzę na temat tego, czym jest zrównoważony rozwój, zostało wyjaśnione im 17 celów zrównoważonego rozwoju określonych przez ONZ. Ponadto dowiedzieli się, jak realizować te cele w działaniach i poznali ciekawostki, które pokazały skalę problemu. Analiza zebranych danych pozwala stwierdzić, że większość harcerzy wyniosła ze zbiórki wiedzę o wspomnianych celach oraz zdała sobie sprawę, iż warunki życia na świecie są różne. Najbardziej uwagę przykuła ciekawostka na temat tego, że duża ilość wody potrzebna jest do wyprodukowania m.in. bluzek: „żeby dbać o przyrodę, nie muszę kupować dużo ubrań, jeśli nie potrzebuje, bo wyprodukowanie ich pochłania dużo wody”.

Zapytani o podanie celów, które zapamiętali, najczęściej odpowiadali: cel nr 2 „Zero głodu”, cel nr 5 „Równość płci” oraz związane z wodą cele nr 6 „Czysta woda i warunki sanitarne” oraz nr 14 „Życie pod wodą”. Zapamiętany najbardziej cel nr 5 łączy się z ich wcześniejszymi wypowiedziami na temat tego, czym jest zrównoważony rozwój.

W dalszej kolejności zwrócono uwagę na przełożenie wiedzy teoretycznej na praktyczne działania odnośnie do realizacji wymienionych celów. Odpowiedziami, które się często pojawiały, był szacunek wobec płci oraz ochrona przyrody: „Niedyskryminowanie się, szanowanie innych ludzi”, „Nie wrzucać śmieci do wody, nie deptać roślinek”, „Nie marnować jedzenia, dawać suchą żywność jak są zbiórki dla potrzebujących, dbać o środowisko, sprzątać las”.

Zbiórka miała na celu nie tylko przekazanie wiedzy, ale również uświadomienie młodym ludziom podjęcia działań przez nich w ich codzienności. Jak pokazują zebrane wypowiedzi udało się zrealizować wspomniane cele, gdyż respondenci podkreślali, że zaczęli zwracać większą uwagę na codzienne życie w kategoriach realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Co więcej, wskazali działania, jakie podejmują w domu, szkole w tym zakresie. Niemalże każdy powiedział, że segreguje śmieci. Często pojawiała się również odpowiedź o mniejszej ilości marnowanego jedzenia i wody: „Segreguję śmieci, używam ubrań nie zawsze najnowszych, zawsze zakręcam kran jak myję zęby”, „Segregacja śmieci, prysznica zamiast kąpieli”, „Nie śmieć na dworze, zjadam całe jedze-

nie, które kupię, żeby się nie marnowało”. Te działania mogą wynikać również z tego, że w szkołach w ramach różnych lekcji nauczyciele mówią właśnie o tych sposobach działalności ekologicznej.

Ogólny wniosek po przeprowadzonym badaniu jest taki, że należy prowadzić zbiórki harcerskie, zajęcia w szkołach oraz w życiu codziennym działać na rzecz zrównoważonego rozwoju, aby móc realnie do niego dążyć. Jak pokazują wyniki badania, dzieci nie miały w większości wcześniej styczności z pojęciem „zrównoważony rozwój”, a po przeprowadzonych zajęciach są już świadomymi młodymi ludźmi, którzy wiedzą, jak postępować, żeby świat zmierzał w dobrym albo chociaż coraz lepszym kierunku.

Podsumowanie

Związek Harcerstwa Polskiego jako największa w Polsce organizacja wychowawcza dzieci i młodzieży ma realny wpływ na edukację najmłodszych na temat zrównoważonego rozwoju. Programy drużyn harcerskich są bardzo rozbudowane i zawierają wiele elementów, aby wszechstronnie wychowywać podopiecznych. Na podstawie zebranych danych możliwe było potwierdzenie wszystkich postawionych hipotez badawczych. Harcerze zdobyli wiedzę o zrównoważonym rozwoju na zbiórce harcerskiej, poznali jego cele, choć wcześniej zdecydowana większość nie zetknęła się z terminem „zrównoważony rozwój”. W przypadku hipotezy drugiej rzeczywiście młodzi ludzie odnieśli wspomniany termin do dbałości o środowisko naturalne. Warto jednak dodać, że łączą go również z równością na świecie i szanowaniem praw człowieka. Wśród celów, jakie zapamiętali harcerze, znalazły się następujące: „Zero głodu”, „Równość płci”, „Czysta woda i warunki sanitarne” oraz „Życie pod wodą”. Wskazywali oni również konkretne działania, dzięki którym możliwe jest realizowanie tych celów. Potwierdzono zatem третią, podobnie hipotezą czwartą, w której zakładano, że uczestnicy zbiórki zwracają większą uwagę na codzienne życie w kategoriach realizacji celów zrównoważonego rozwoju i dlatego segregują śmieci oraz wybierają prysznic zamiast kąpieli w wannie.

Jednak nie tylko ZHP sprawi, że świat będzie dążył do zrównoważonego rozwoju. Istotna jest tutaj edukacja również w szkołach oraz instytucjach publicznych. Żyjąc (nieoficjalnie jeszcze) w epoce antropocenu, w której to właśnie człowiek jest tym, który wpływa na środowisko i jego otoczenie, społeczeństwo powinno być świadome tego, co dzieje się na świecie oraz dążyć do tego, aby stan planety Ziemia się nie pogarszał, ale żeby było coraz lepiej. W związku z tym należy podejmować temat zrównoważonego rozwoju w szkołach oraz realizować więcej zbiórek harcerskich na ten temat. Poza tym warto zwrócić uwagę młodym ludziom nie tylko na segregację śmieci czy oszczędzanie wody, ale rozszerzyć ich możliwe działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Pedagodzy powinni także dobrać odpowiednie metody dydaktyczne, aby dotrzeć z tak ważnymi informacjami do dzieci i młodzieży. Przydatne mogą tu być metody aktywizujące, np. wszelkiego rodzaju dyskusje, jak również wzbogacenie przekazu o ciekawe fakty, przykłady ilustrujące zjawiska.

Współczesne pokolenia dzięki instruktorom, pedagogom, z pomocą dorosłych mogą zmieniać świat, podążając w swoich działaniach za cytatem twórcy skautingu – Rober-

ta Baden-Powella: „Starajcie się zostawić ten świat choć trochę lepszym, niż go zastaliście”.

Bibliografia

- Bińczyk E., 2018, *Epoka człowieka, retoryka i marazm antropocenu*, [w:] *Filozofia a wyzwanie antropocenu*, Warszawa.
- Jacewicz A., 2021, *Nauczyciel kształcenia zintegrowanego a edukacja dla zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, A. Karpińska, M. Zińczuk, K. Kowalczyk (red.), Białystok.
- Łobocki, M., 2009, *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków.
- Pilch, T., 1995, *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa.
- Szlesińska D., 2010, *Edukacja ekologiczna w działalności drużyn harcerskich*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, 8/2, s. 232.
- Źródła internetowe:
- oficjalna strona Związku Harcerstwa Polskiego <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp/> (data dostępu: 30.01.2024)
- oficjalna strona dotycząca odznak YUNGA zdobywanych przez harcerzy <https://yunga.zhp.pl/> (data dostępu: 30.01.2024)
- oficjalna strona Systemu Instrumentów Metodycznych Związku Harcerstwa Polskiego <https://sim.zhp.pl/trail-badge/142> (data dostępu: 14.06.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

ERNEST NOWAK

Student II roku filologii polskiej, studia II stopnia
Studenckie i Doktoranckie Koło Naukowe „Teatr C112”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Second-year Polish philology student, second-cycle studies
“Teatr C112” Student and Doctoral Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

W Akademii Szeptów. Nazwy gildii i organizacji w grze komputerowej The Elder Scrolls V: Skyrim

In the Academy of Whispers. Names of guilds and organizations in the
computer game „The Elder Scrolls V: Skyrim”

Abstract: This work addresses the cultural and linguistic aspects present in computer games, with a particular focus on the video game The Elder Scrolls V: Skyrim. Currently, computer games have become very rich and popular texts, even being included in the Polish language curriculum. This is one of the many reasons why it is worth analyzing and considering their creative potential, including in education. The author focuses on presenting the names of organizations and guilds in the game, explaining their origins, and linking them to the world of popular culture. In the conclusion, the author describes several selected functions of proper names in Skyrim and shares reflections on the creation of the game’s presented world.

Keywords: Skyrim, gaming, popular culture, proper name, guild

Wprowadzenie

Pojawienie się gier cyfrowych spowodowało zmianę tradycji czytania i tworzenia tekstów kultury (Kowalewski 2021: 105-107, Jaworski 2015: 80-91, Prószyński, Krzywdziński: 2018: 7-14)¹. Współczesny człowiek funkcjonuje obok świata rzeczywistego równolegle w świecie wirtualnym. Obecnie zdalnie można pracować, spotykać się

1 Ernest Nowak – groznawca, aksjolog gier komputerowych, filolog polski, nauczyciel w szkole specjalnej. Członek Polskiego Towarzystwa Gier Komputerowych i Polskiego Towarzystwa Szekspirowskiego. Kontakt: ernestnowakx@gmail.com. Sam artykuł jest zmody-

z innymi osobami, tworzyć alternatywne światy w wieloosobowych grach *MMORPG*², czy tworzyć swój wyspecjalizowany blog, z którego korzystać będą inni użytkownicy. W pewnym sensie funkcjonowanie świata wirtualnego wpisuje się w koncepcję światów równoległych: obok siebie funkcjonują dwa odrębne światy, a człowiek zyskuje często dwie odrębne tożsamości. Wizerunek współczesnych ludzi może być zupełnie inny w mediach społecznościowych niż w rzeczywistości. Podobnie jest z grami komputerowymi – ktoś, kto postępuje moralnie i jest społecznikiem, w grach komputerowych może wcielać się w przywódcę kraju, który zrzuca bombę atomową na drugiego, siejąc w nim spustoszenie (Ossowska 1973: 11-25, Nowak 2023: 306-308). I przeciwnie: ktoś amoralny w życiu prywatnym może w grze komputerowej wcielić się w dobroczyńcę ludzkości, który niesie pomoc biednym wieśniakom i miejskim żebrakom pozostawionym samym sobie.

Gry komputerowe, tak jak literatura, dzielą się na różnego rodzaju gatunki i subgatunki. Wyróżnia się zarówno gry *singleplayer* (przeznaczone dla jednego gracza), jak i gry *multiplayer* (przeznaczone dla wielu graczy). Opisywana przeze mnie gra należy do gatunku *cRPG sandbox*, czyli gry przeznaczonej dla pojedynczego gracza, która polega na eksploracji świata przedstawionego i wykonywaniu kolejnych zlecanych misji. W tego typu grach steruje się tylko jedną postacią, a gracz nie ma możliwości jej zmiany. Nie ma również zakończenia gry – kompozycja jest otwarta, ciągle pojawiają się nowe losowe wątki i niemożliwości zakończenia gry w postaci osiągnięcia jednolitego zakończenia (względnie: wygrania) gry.³

Jednym z najbardziej popularnych z nich są gry typu *cRPG* z „otwartym światem”. Gracz wciela się tu w rolę protagonisty i może w dowolny, nienaruszony przez autorów gry, sposób eksplorować świat, docierać do kolejnych lokacji, poznawać *NPC*-ety (czyli postacie sterowane przez sztuczną inteligencję) i zdobywać nowe informacje o świecie przedstawionym. To sprawia, że – idąc za Jerzym Szejną – gra staje się w pewnym sensie ‘groopowieścią’ (Majkowski 2019), w której gracz staje się epickim zbłąkanym rycerzem i (na wzór np. Don Kichota) eksploruje świat, bardzo często również czyni to w humorystycznej bądź horrorowej stylistyce (por. Ossowska 1973: 92-126)⁴. Jest to często świat

fikowaną wersją rozdziału czwartego mojej pracy magisterskiej, której promotorem był dr hab. Stanisław Cygan, prof. UJK.

- 2 *MMORPG* – *Massively Multiplayer online role-playing game* to rodzaj gier komputerowych, których akcja toczy się w czasie rzeczywistym. W rozgrywce rywalizują ze sobą gracze z całego świata, którzy wcielają się w stworzone (wykreowane) przez siebie postacie.
- 3 Szerzej pisałem o podziale gier komputerowych w: E. Nowak, *Aksjologia świata przedstawionego w grze Skyrim*, [w:] *Człowiek a historia. Ludzie i wydarzenia*, red. B. Cecota, P. Jasiński, A. Sęderecka, Piotrków Trybunalski 2022, t. VIII, s. 215.
- 4 Świadomie i konsekwentnie proponuję pojęcie *groopowieści*, akcentując w ten sposób słowo ‘opowieść’. Dzięki temu podkreślam epickie znaczenie tekstu, jakim jest gra komputerowa. Pojawia się tu bowiem akcja, fabuła, narracja, a także złożony świat moralności protagonisty, który dzięki temu buduje swoją tożsamość w grze.

osadzony w klimacie⁵ pseudośredniowiecznym⁶, gdzie magia jest równoznaczna z nauką (jak w *Skyrimie*, Bethesda Softworks 2011), albo – science-fiction (np. postapokaliptycznym, jak w *Fallout 4*, Bethesda Softworks 2015)⁷.

Gra, stając się równoprawnym tekstem kultury i upodabniając się do literatury, dysponuje własną fabułą. Pełno tu, często fantastycznych nazw własnych służących budowaniu świata przedstawionego, który może – choć nie musi – być podobny np. do rzeczywistości średniowiecznych czy starożytnych wybranych państw lub regionów kulturowych. W *Skyrimie* gracz wędruje po różnych miastach, miasteczkach, kopalniach, kryptach, domach czy sanktuariach, gdzie wypełnia różnego rodzaju questy⁸. Większość z tych miast nosi oryginalne i niekiedy egzotyczne nazwy, które służą przede wszystkim funkcji kreacji świata przedstawionego (por. Furmانيak 2020; Domaciuk-Czarny, Herbut 2015; Herbut 2017). W poniższym artykule omawiam 27 tych nazw z perspektywy językowo-kulturowej (Furmانيak, Olkowska 2019: 67-68).

2. Nazwy gildii⁹ i organizacji w grze Skyrim

W quasi-średniowiecznym świecie *Skyrim* wierzenia i sprawy religijne zajmują – obok zagadnień politycznych i społecznych – jedno z najważniejszych miejsc. Każda z dziesięciu dostępnych w grze ras ma swoje własne systemy religijne, choć często też wierzą one w ogólnych bogów z tak zwanego *Panteonu Dziewięciu*¹⁰, który jest jednym z najważniejszych i dominujących w całym świecie *Tamriel*. Oczywiście, *Dziewiątka* jest głównie wyznawana w *Cesarstwie*, a w czwartej erze obszar tego państwa znacząco się

5 Uważam, że słowo ‘pseudo’ świetnie wpisuje się w klimat gry i oddaje odpowiednio to, czym naprawdę jest świat w *Skyrimie*. Jest w pewnych obszarach bardzo podobny do klimatu epoki średniowiecza, ale miejscami całkowicie od niego odrębny. Dlatego właśnie zdecydowałem się użyć tego słowa.

6 Opieram się na wydaniu edycji urodzinowej gry w 2021 roku. www.Gry-online, *The Elder Scrolls V: Skyrim Anniversary Edition*, <https://www.gry-online.pl/gry/the-elder-scrolls-v-skyrim-anniversary-edition/z0604f> [dostęp: 19.02.2024].

7 Quest to zadanie otrzymywane od postaci sterowanej przez sztuczną inteligencję, które gracz powinien wykonać.

8 Według autorek kultura popularna to: „Dziś jest oczywiste, że – głównie dzięki nowym mediom – popkultura, choć wciąż wzbudza nieufność i nie uznaje granic definicyjnych, stała się trwałym elementem naszej codzienności i „w coraz większym stopniu (...) kształtuje tożsamość młodzieży”. Cechy popkultury istotne z punktu widzenia lektora to jej dostępność i uniwersalność, szczególnie ważne, gdy mamy do czynienia ze studentami z kręgów kulturowych innych niż europejski [...]”. Tamże, s. 67.

9 *Gildia* według internetowego *Słownika języka polskiego* oznacza 1. «w średniowiecznej Europie: stowarzyszenie o charakterze religijnym, politycznym bądź społecznym», 2. «w Rosji w XVII–XIX w.: organizacja kupiecka». SJP, hasło: *gildia*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/gildia;2461593.html> [dostęp: 22.02.2023].

10 Nazwa odwołuje się do dziewięciu głównych bóstw: *Akatosh*, *Arkay*, *Dibella*, *Julianos*, *Kynareth*, *Mara*, *Stendarr*, *Zenithar*, *Talos*. Patrz szerzej: elderscrolls.fandom.com/pl/wiki/Dziewięć_Bóstw [dostęp: 17.09.2023].

zmniejszył w wyniku *Wielkiej Wojny* w latach 171-174 4E¹¹ i zawartego traktatu pokojowego, zwanego *Konkordatem Bieli i Złota*. Podobnie ważną rolę zajmują pojęcia związane z organizacjami i sprawami politycznymi – w *Skyrimie* są one ze sobą w dużej mierze powiązane, np. gracz wcale nie musi realizować zadań związanych z wojną domową, aby przynajmniej pośrednio w nich uczestniczyć, np. w queście *Chwała Sithisowi* główny protagonista musi zabić cesarza *Titusa Mede II*, nawet jeśli wcześniej poparł *Cesarstwo*. Gdyby jednak wcześniej gracz w ogóle nie interesował się wojną domową w *Skyrimie*, to po zabiciu cesarza quest fabularny związany z wojną domową i tak potoczy się tak samo.

To bardzo ciekawy aspekt, ponieważ wówczas *Legion Cesarski* walczy za cesarza, który nie żyje, tak jakby nic się nie stało. Misje zostały zaplanowane w taki sposób i gra – poza komentarzami NPC-etów o śmierci cesarza – nie zwraca uwagi na to wydarzenie (Kubiński 2020: 192-195). Z drugiej strony, gdyby np. zabicie cesarza blokowało możliwość późniejszego stanięcia po stronie *Cesarstwa*, wielu graczy mogłoby odczuwać niedosyt. W ten sposób możliwe jest pisanie własnej narracji w grze i realizowanie własnych planów związanych z przyszłością świata przedstawionego, np. z myślą, iż to *General Tullius* może zostać następnym cesarzem (choć zakończenie wojny domowej w *Skyrimie* jest w gruncie rzeczy otwarte, bo nie zostaje wyjaśniona przyszłość tej prowincji nawet po skończeniu wszystkich questów związanych z tą osią fabularną). Jednakże urok świata gry i waga decyzji gracza, które są nadrzędne wobec historii w świecie przedstawionym, sprawiają, że gra wciąż pozostaje atrakcyjna. Nie ma tu przymusu wyborów charakterystycznego dla wielu gier *RPG*, w związku z czym pojawia się kreatywna rola gracza (sta-je się on poniekąd współtwórcą gry).

To właśnie w misjach poświęconych wojnie domowej w najlepszym świetle ukazuje się złożoność feudalno-magicznego świata gry i rola, jaką pełnią tam wybrane organizacje i instytucje. Bez nich świat gry byłby zupełnie nieistotny – to wybór strony konfliktu i immersja¹² gracza, który zaczyna realizować wyższe idee w grze, z którymi się zgadza bądź nie, sprawiają, że naprawdę można poczuć się jako decydent w wielu kwestiach. Liczne organizacje pojawiające się w grze jeszcze bardziej potęgują przybraną przez gracza tożsamość.

Bogactwo nazw gildii i organizacji służy przede wszystkim kreowaniu świata przedstawionego w grze (Tambor 1990: 73-76, Wilkoń 1970: 95-98)¹³. Gracz może dołączyć

11 Skrót od czwartej ery. Tak zapisywane są daty w grze, dlatego pozostają przy tym systemie zapisu. Za: Elderscrolls.fandom, https://elderscrolls.fandom.com/pl/wiki/Czwarta_Era [dostęp: 24.11.2023].

12 Termin określający zanurzenie się przez gracza w świecie przedstawionym w grze.

13 W tej grupie nazw dominować będą zestawienia. Jolanta Tambor stwierdza, że: „Na pograniczu między neologizmami słowotwórczymi a związkami frazeologicznymi stoją zestawienia, które odgrywają również rolę wyznaczników przyszłego czasu akcji, dzięki wykorzystaniu w nich kosmicznej leksyki, a także urzędów sugerujących wysoki stopień automatyzacji i rozwoju techniki”. (s. 72-73). W grze *Skyrim* jest odwrotnie: język raczej odwołuje się do czasów średniowiecznych i określa znanych z szeroko pojętych gatunków fantasy, ponieważ w tym świecie postacie posługują się zbrojami, mieczami i toporami oraz magią. Nie istnieje tu nauka we współczesnym znaczeniu, ale magia w jakimś sensie związana jest oczywiście z wiedzą i jej rozwojem. Zestawienia będą pełniły też funkcje aluzyjne (np. do Cesarstwa Zachodniorzymskiego czy państw germańskich lub skandynawskich w okresie średniowiecza).

do wielu organizacji. Zostając ich członkiem, wykonuje kolejne questy i rozwija swoją wiedzę na ich temat. Może ujawnić się tu kolejny aspekt immersji, czyli zbieżność celów i poglądów gracza z tym, co oferuje i prezentuje dana organizacja w grze.

W tej grupie nazw wyróżniłem większość organizacji i gildii, których można stać się członkiem, ale też takich, do których gracz nie może dołączyć. Świat gry i eksploracja kolejnych jego obszarów umożliwiają interakcję z wieloma organizacjami, które często mają ze sobą konflikty, a nawet prowadzą między sobą otwartą rywalizację. Co istotne, gracz dołączając np. do *Akademii Magów*, może poczuć się jak pełnoprawny mag – może bowiem zostać ostatecznie arcymagiem i stanąć na czele tej instytucji, otrzymując nawet klucz do komnaty jej kierownika, w której może zamieszkać. Podobnie jest z innymi organizacjami. Na czele kilku z nich można stanąć, jednak nie wszystkie instytucje oferują taką możliwość. Istnieje jednak opcja iluzorycznego zapisania się do danej organizacji – np. gracz nie może zapisać się do *Straży Stendarra*, ale może założyć pancerz i uzbrojenie po zmarłym jej członku oraz realizować ideę danej organizacji; w tym wypadku zwalczając nieumarłych i wampiry.

Z tym ostatnim przypadkiem łączy się również religia. Quasi-feudalny świat *Skyrim* przedstawia graczowi cały panteon różnych niesamowitych bóstw i pół-bóstw (*książąt deadrycznych*). Świat wierzeń oparty jest na różnych systemach mitologicznych, szczególnie na nordyckim, ale znaleźć można bez problemu odwołania również do innych systemów wierzeń, np. izraelskiego (por. nazwa *Auri-El*, Lemański 2003: 277-280¹⁴). Wierzenia w grze łączą się z niektórymi organizacjami: w grze istnieją zarówno gildie tylko w jakiś sposób powiązane z wierzeniami (np. *Gildia Złodziei* czy *Mroczne Bractwo*), jak również te, których misją jest działalność o podłożu religijnym (np. *Straż Stendara* czy *Kapłani Mary* lub *Dibelli*).

Obok bardzo istotnych nazw związanych ze światem wierzeń i bóstw w grze stworzony został rozbudowany świat społeczny, który gracz poznaje i uczestniczy w nim. Może przyłączyć się do wielu ich organizacji i nawet zostać przywódcą niektórych z nich. W tej grupie znalazły się następujące nazwy:

A. Organizacje edukacyjne, czyli te, które zajmują się nauką i magią:

- *Akademia Magów w Zimowej Twierdzy* – organizacja skupiająca magów, badaczy i uczonych w Skyrim. Posiada ogromną bibliotekę i mieści się w *Zimowej Twierdzy*¹⁵. Można porównać ją do współczesnego uniwersytetu. Nazwa *akademia* odnosi się do instytucji, która ‘zrzesza wybitnych uczonych lub artystów w celu współ-

14 Łac. *auri* – złoty, Za: Glosbe.com, <https://pl.glosbe.com/słownik-lacińsko-polski/auri>, [dostęp: 25.11.2023], *El* to przydomek, który nosili bogowie nieba i powietrza. Zobacz także: Rozmowa w Radiu Naukowym: *Początki judaizmu – z jakich kultów zrodził się potężny Bóg Izraela? Łukasz Niesiołowski-Spano*, <https://www.youtube.com/watch?v=9wp-cFbsJ24&t=1209s>, [dostęp: 03.03.2024].

15 Twierdza, która jest siedzibą magów, i biblioteka stanowią atrybuty magów. Por. magowie z gry *Wiedźmin 2 Zabójcy Królów* (2011 CD Project Red). Siedzibą czarodziejów w *Wiedźminie 2* jest np. twierdza *Loc Muinne*, gdzie toczą się polityczne obrady dotyczące m.in. pozycji *Łoży Czarodziejów*. Kwatery główna znajduje się w *Zamku Montecalvo*. Szerzej patrz: *Montecalvo*, <https://wiedźmin.fandom.com/wiki/Montecalvo> [dostęp: 17.09.2023].

- pracy naukowej, koordynowania wspólnych działań, itp.’ (Dereń, Polański 2021: 21),
- *Synod* – organizacja magów posiadająca swoją siedzibę w *Cyrodiił*. W grze gracz poznaje ją podczas realizacji questów *Akademii Magów* – *Synod* prowadzi dochodzenie, czy nie doszło do nieprawidłowości w używaniu magii w *Akademii* w *Zimowej Twierdzy*. Samo słowo *synod* oznacza: ‘w Kościele katolickim: zjazd biskupów kilku diecezji lub całego kraju’ (Dereń, Polański 2021: 793). Zatem nazwa nawiązuje do zjazdów duchownych, podobnie jak odbywały się pewnego rodzaju zjazdy magów,
 - *Zakon Psyjic/PSJJJ*¹⁶ – nazwa najstarszego zakonu w *Tamriel*, do którego należą elitarni magowie, potrafiący teleportować się na ogromne dystanse i używać umiejętności jasnowidzenia. Gracz poznaje ich i ma szansę z nimi rozmawiać podczas realizacji questów związanych z *Akademią Magów*. Nazwa *Psyjic* zdaje się nawiązywać do norweskiego słowa ‘*psyke*’ oznaczającego *psychikę* (Dereń, Polański 2021: 687). Można ją potraktować jako aluzję, gdyż magowie tego ugrupowania mają zdolności jasnowidzenia i wnikania do głów zwykłych śmiertelników (np. w *Skyrim* mag, kontaktujący się z protagonistą, powoduje zatrzymanie czasoprzestrzeni, w której funkcjonuje gracz),
 - *Akademia Szeptów* – organizacja magów w *Cyrodiił*, która rywalizuje z *Synodem* i częściowo z *Akademią Magów* w *Zimowej Twierdzy*. Jest również zainteresowana odkryciami w *Saarthal* w 201 roku 4 ery. Nazwa odwołuje się do szeptów zaklęć, czyli do szeptania przez maga (zaklinacza¹⁷) danych słów, które wywołują konkretny efekt (Bugielski 2020): *szept* ‘cicha, bezdźwięczna mowa słyszana tylko przez osoby będące blisko, mówić, rozmawiać szeptem’ (Dereń, Polański 2021: 797),
 - *Akademia Bardów* – organizacja skupiająca bardów, czyli śpiewaków sławiących czyny bohaterów i armii w *Skyrim*. Nazwa oznacza szkołę wyższą dla bardów, która mieści się w *Samotni* (Dereń, Polański 2021: 52),
 - *Siwobrodzi* – starożytny norcki zakon mieszkający na *Gardle Świata*¹⁸ obok miasteczka *Ivarstead*. Tworzy go pięciu mędrców, którzy opanowali i kultywują sztukę *Thu’um* (z języka smoków w grze oznacza to po prostu *głos*). Związani są z główną osią fabularną w grze, czyli wątkiem smoków i ich przywódcy, boga-smoka *Alduina* (por. Olszewska 2017: 7)¹⁹. *Siwobrodzi* uczą protagonistę umiejętności posługiwania się głosem i krzyków. Nazwa jest złożeniem przymiotnikowo-rzeczownikowym, a związana jest z posiadaniem przez nich długich siwych bród.

B. Organizacje o charakterze militarnym. Zajmują się one na co dzień walką z różnymi antagonistami oraz czerpią z tego zysk:

¹⁶ Nieco tajemnicza skrótowa nazwa zakonu *Psyjic*.

¹⁷ Zaklinanie to jedna z umiejętności, którą może rozwijać postać gracza. Polega na tym, że dzięki potężnej magicznej mocy można dodawać specjalne efekty do broni i noszonych pancerzy, które znacząco wzmacniają gracza w walce.

¹⁸ *Gardlo Świata* ‘najwyższy szczyt górski w grze’. *Gardlo Świata*, Elderscrolls.fandom, https://elderscrolls.fandom.com/pl/wiki/Gardlo_Świata [dostęp: 01.02.2024].

¹⁹ Zwany pożeraczem światów.

- *Towarzysze* – organizacja skupiająca wojowników w Skyrim, którzy szukają przygód i chcą pomagać zagubionym i zagrożonym jednostkom. Jej członkowie są potomkami legendarnej *Pięcsetki Ysgramora*. *Towarzysze* przebywają w *Jorrvarsk* – ogromnej, drewnianej sali wybudowanej w *Białej Grani*, która może przypominać długie domy wodzów Wikingów, budowane przed X wiekiem na terenie państw skandynawskich (por. Gardela 2015:76-78). *Towarzysze* są podobni do typowych wojowników północy; charakteryzują się odwagą, honorem, walecznością i nadludzką siłą. Sama nazwa oznacza członków tej gildii: ‘należący do towarzystwa – grupy osób stanowiących elitę; śmietanka towarzyska’ (Dereń, Polański 2021:836)²⁰,
- *Krąg* – elitarna grupa kilku najstarszych Towarzyszy, którzy są jednocześnie *Wilkołakami*. Każdy, kto chce należeć do tego grona, musi dobrowolnie dać się zarazić *likantropią* (Mróz 2017), a więc musi być ugryziony i przemieniony w *Wilkołaka*. Sama nazwa *Krąg* odnosi się do najwyższego poziomu wtajemniczenia członków organizacji w ich sekrety i problemy (Dereń, Polański 2021: 371),
- *Srebrna Ręka* – organizacja skupiająca osoby, które zwalczają *Wilkołaki* w Skyrim, główni przeciwnicy *Towarzyszy* i *Kręgu*. Nazwa odwołuje się do srebra, które miało mieć na nich bardzo zły wpływ. Zabić wilkołaka można było tylko srebrnym orężem²¹ (Adamiak 2016, Słupecki 1987: 85-85),
- *Twierdze Orków* – w Skyrimie istnieje kilka orkowych twierdz, które pozostają ze sobą w bliżej nieokreślonym kontakcie. Panuje tu system klasowy. Każdy mieszkaniec od urodzenia jest przygotowywany do przyjęcia konkretnej roli społecznej. Orkowe forty związane są z questem *Przekłête plemię*. Nazwa odwołuje się do tego, że *Orkowie* jako rasa zostali w swojej historii przeklęci, gdyż słuzżyli *Malacathowi*, deadrycznemu księciu przekleństw i *Obróńcy Zdradzonych*²²,

C. Organizacje zamożnych szlacheckich rodów:

- *Srebrno-Krwiści* – nordycki, bardzo wpływowy klan mieszkający w *Markarcie*, opowiadający się w wojnie domowej po stronie *Gromowładnych*. Kiedy *Ulfric* zajmie *Pogranicze*, to wówczas jarlem²³ tej włości zostaje *Thonar Srebrno-Krwiści*. Nazwa jest złożeniem przymiotnikowo-przymiotnikowym. Można ją w różny

20 *Towarzysze* rzeczywiście uważali się za elitę wojowników Skyrim – we wcześniejszych grach serii *TES* istniała *Gildia Wojowników*, których *Towarzysze* są niewątpliwie kontynuatorami.

21 Srebro jest uważane za skuteczny środek walki również z *wampirami*. Zobacz także: Mitycznestwory.fandom, <https://mitycznestwory.fandom.com/pl/wiki/Wilkołak> [dostęp: 23.02.2023].

22 *Malacath* w ikonografii w grze zawsze przyjmuje postać muskularnego *Orka*, gdyż jest głównie czczony przez tę rasę. Sami *Orkowie* wywodzą się zaś z *Aldmerów*, czyli tak zwanych starszych elfów, od których swój początek wzięły wszystkie elfickie rasy w *Tamriel*. Patrz szerzej: Elderscrolls.fandom, <https://elderscrolls.fandom.com/pl/wiki/Malacath> [dostęp: 26.02.2023]. Nazwę *Obróńca Zdradzonych* zapisuję wielką literą, traktując to jako tytuł nadany przez wyznawców temu bogowi.

23 *Jarl* to osoba stojąca na czele włości i zarządzająca nią. Jarlowie rezydują w największych miastach włości. Z kolei włości w Skyrimie można porównać do województw – jest ich w grze dziewięć.

sposób interpretować: może chodzić o posiadane przez tę rodzinę srebro albo też o srebrną krew, czyli metaforyczne przedstawienie szlacheckiego pochodzenia,

- *Ród*²⁴ *Telvanni* – nazwa jednego z najważniejszych rodów rządzących na wyspie *Soltsheim*. Ma swoją siedzibę w *Tel Mithryn*. *Telvanni* to nazwa własna tego rodu,
- *Ród Śnieżno-Stopych* – zamożna i wpływowa rodzina zamieszkująca w *Pękninie*. Nazwa jest złożeniem przymiotnikowo-rzeczownikowym,

D. Organizacje polityczno-militarne. Jest to grupa organizacji w grze, która zajmuje się wielką polityką i dysponuje regularną armią, biorącą udział w różnego typu walkach:

- *Gromowladni* – organizacja walcząca o niezależność Skyrim. Na jej czele stoi *Ulfric Gromowladny*. Nazwa to złożenie rzeczownikowo-przymiotnikowe,
- *Legion Cesarski* – organizacja reprezentująca *Cesarstwo* w Skyrim. Na jej czele stoi *General Tullius*. Nazwa jest zestawieniem rzeczownikowo-przymiotnikowym (Tambor 1990: 73)²⁵,

E. Organizacje działające nielegalnie i zajmujące się przestępczością. Czerpią zysk z dokonywania napadów, kradzieży i morderstw:

- *Gildia Złodziei* – organizacja skupiająca półświatek ze Skyrima, ale także zręcznych i bardzo uzdolnionych złodziei oraz włamywaczy. Ma siedzibę w *Pękninie*. Zajmuje się ona organizowaniem różnych napadów, włamywań oraz akcji dla bogatych zleceniodawców, jak choćby *Maven Czarna Róża z Pękiny*,
- *Słowiki* – członkowie *Gildii Złodziei*, którzy są bardziej wtajemniczeni i stoją na straży tajemnic tej organizacji oraz jej deadrycznej opiekunki, *Nocnicy*. Wyraz *słowik* oznacza ‘niewielkiego ptaka wędrownego wyróżniającego się pięknym śpiewem’ (Dereń, Polański 2021: 762). Nazwa jest oczywiście metaforyczna: *Słowiki* to niezwykle uzdolnieni złodzieje i włamywacze, władcy *Gildii Złodziei*,
- *Cienie z Summerset* – stowarzyszenie złodziei z okolic *Wichrowego Tronu*, które zaczyna być konkurencją wobec *Gildii Złodziei*. *Cień* to w *Słowniku języka polskiego*: ‘obszar osłonięty całkowicie lub częściowo od światła, zwłaszcza słonecznego’, ‘duch zmarłego; zjawia’ widmo: Cienie elizejskie. Kraina cieni’ (Dereń, Polański 2021: 112). Nazwa odnosi się do pozostawiania przez złodziei w cieniu, gdyż nie mogą oni działać, kiedy są widziani przez innych. Dobry złodziej jest jak widmo – nikt go nie widzi i nie zachowuje się głośno, bo jego misja może nie powieść się,
- *Mroczne Bractwo* – organizacja skupiająca płatnych zabójców w Skyrim. Przewodzi jej *Astrid*, którą gracz poznaje podczas questu *Prawdziwi przyjaciele*. Związana jest ona z tak zwaną *Nocną Matką*, patronką i założycielką *Mrocznego Brac-*

24 Tłumacząc dosłownie angielską nazwę *House Telvanni*, zamiast nazwy *ród* można użyć *dom*. Za: Bab.la., <https://pl.bab.la/slownik/angielski-polski/house> [dostęp: 26.02.2023].

25 Jak np. nazwa występująca w prozie fantastyczno-naukowej *Komisja Kosmiczna*.

- twa*. Nazwa *Mroczne Bractwo* odnosi się do noszenia ciemnych strojów przez zabójców²⁶,
- *Morag Tong* – organizacja płatnych morderców działająca w *Morrowind* i na wyspie *Solstheim*. W języku szwedzkim *morra* oznacza ‘warczeć, mruczeć’ (Leonard 2016: 161), natomiast w norweskim odnalazłem podobno słowo *tog*, które oznacza ‘pochód, procesję’ (Frank-Obożyńska 2015: 125). Nazwę można zatem rozumieć jako „procesja warczących”, w odniesieniu do profesji członków tej gildii,²⁷

F. Organizacje skupione wokół ksiąg deadrycznych i bóstw. Zajmują się one działalnością poświęconą kultywowaniu bóstw i wypełnianiu ich woli:

- *Sabat Namiry* (*Kult Kanibali* – tłum. E. N.) – tajemnicza organizacja służąca deadrycznej bogini *Namirze*, pani głodu, ubóstwa i bólu. Związana z questem *Powiew śmierci*, dzięki któremu gracz staje się kanibalem. *Wielki słownik języka polskiego* podaje takie znaczenie wyrazu *sabat* ‘według dawnych wierzeń ludowych: spotkanie czarownic w odludnym miejscu o północy w celu odnowienia ślubów wierności diabłu’ (Dereń, Polański 2021: 738). W grze jest podobnie: tylko zamiast czarownic spotykają się kanibale, ukrywający w normalnym życiu swoją prawdziwą tożsamość (Snoch 2016, Zaprutko-Janicka 2012)²⁸,
- *Łowcy Hircyna* – grupa łowców związanych z deadrycznym księciem *Hircynem*, bogiem łowiectwa i polowań. Nazwa motywowana wyrazem *łowca* ‘człowiek polujący na zwierzynę, łowiący zwierzynę, myśliwy’ (Dereń, Polański 2021: 425). Organizacja związana z questem *Księżycowa Choroba*, w którym należy zabić lub oszczędzić *Wilkołaka Sindinga* (Mróz 2014),
- *Straż Stendara* – organizacja powołana do zwalczania nieumarłych (w tym wampirów), jej patronem jest bóg *Stendarr*,
- *Straż Świtu* – organizacja powołana do zwalczania wampirów. Jest to nazwa metaforyczna: wampiry i nieumarli nie mogą funkcjonować w dzień, w związku z czym nie stanowią wówczas zagrożenia (Dereń, Polański 2021: 818)²⁹,

26 Warto wspomnieć w tym kontekście definicji bractwa w średniowieczu: „2. rel.’w Kościele katolickim: świeckie zrzeszenie wiernych skupione wokół określonego kultu religijnego lub działającego charytatywnie’; Bractwo różańcowe. Bractwo miłosierdzia”. Hasło: *bractwo*, SJP, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/bractwo.html>, [dostęp: 17.09.2023]. *Mroczne Bractwo* nie prowadzi oczywiście działalności dobroczynnej, ale w tym sensie pozostaje bractwem, że skupia wybranych ludzi realizujących określone cele i w pewnej mierze skupionych wokół jakiegoś kultu (*Nocej Matki* i boga *Sithisa*).

27 Nazwa *Morag Tong* jest w grze tłumaczona jako Gildia Leśników lub Gildia Leśna. Podany przeze mnie sposób tłumaczenia to jedynie próba kulturowego odczytania tej nazwy. Por. *elder-scrolls.fandom*, *Morag Tong* | Pradawne Zwoje | Fandom, [dostęp: 10.06.2024].

28 Snoch zalicza ten quest do najciekawszych zadań z całej gry. Trzeba przyznać, że ma ono swój specyficzny, mroczny i bardzo fantastyczny klimat – odwołuje się do dawnych starożytnych i średniowiecznych legend o kanibalach obecnych w społeczeństwie, np. u Franków.

29 *Świt* ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca; początek ranka’. Za: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, t. III, s. 470.

G. Organizacja wampirów. Jedyna i niepowtarzalna w całym Skyrim, jej celem jest zdobycie jak największego wpływu na życie społeczno-polityczne w Skyrim, a w dalszej perspektywie w całym świecie przedstawionym:

- *Klan Volkihar* – rodzina wampirów panująca w *Zamku Volhikar*. Na jej czele stoi lord Harkon.

H. Organizacje tajnych służb. Zajmują się specjalnymi zadaniami i działają w ukryciu, służąc różnym podmiotom:

- *Penitus Oculatus* – jest to tajna instytucja policji odpowiedzialna za ochronę cesarza (por. Łuć 2004)³⁰. Nazwa odwołuje się do języka łacińskiego i znaczy po przetłumaczeniu tyle, co ‘duchowe/wewnętrzne oczy’³¹.
- *Ostrza* – grupa dawnych obrońców cesarza, która wywodziła się z najlepszych wojowników i magów w całym *Cesarstwie*. Po wielkiej wojnie zostali rozwiązani i są tropieni i eliminowani przez *Thalmor*, obecny między innymi w Skyrim. Nazwa ostrza odnosi się do ‘ostrej, tnącej części, krawędzi jakiegoś narzędzia’ (Deręń, Polański 2021: 581). Może mieć ona również charakter metaforyczny ‘najbardziej krytyczna, uszczypliwa część jakiejś wypowiedzi’. *Ostrza* nie bały się krytykować decyzji władz, szczególnie tej o zawarciu pokoju z *Wysokimi Elfami* w 175 roku czwartej ery.

3. Na synodzie w Skyrim, czyli specyfika gildii w grze

Nazw związanych z gildiami i organizacjami w grze jest dużo, ponieważ gra wymaga od gracza stałej interakcji ze spotykanymi postaciami, które znajdują się w konkretnej sytuacji życiowej. Można spotkać zwykłego rolnika, którego w dużej mierze zajmuje dom i codzienna praca, ale możemy też spotkać *Astrid*, szefową *Mrocznego Bractwa*, która porwuje gracza. Jest to zadanie inicjujące wstąpienie do *Mrocznego Bractwa*. Gracz ma za zadanie zabić losową postać, przebywającą wraz z nim w starej, opuszczonej chacie, która znajduje się w tajemniczym lesie. Trudno zaprzeczyć, że tworzy to niesamowity klimat, skoro mamy już do czynienia z płatnymi mordercami. Motyw porwania gracza i obudzenia się w chacie wraz z innymi ludźmi, których trzeba zabić, jest naprawdę interesujący.

Każda organizacja ma swój własny charakter, cele, majątek, członków i liderów³². Organizacje mogą w grze oferować bohaterowi wykonanie jakichś zadań, niektóre z nich

30 Przypominają bardzo pretorianów ze starożytnego Rzymu, którzy byli osobistą gwardią cesarza.

31 *Penitus* ‘duchowy/wewnętrzny’, Glosbe.com, <https://pl.glosbe.com/słownik-łacińsko-polski/penitus> [dostęp: 17.09.2023], *Oculus* ‘oczy’, tamże, <https://pl.glosbe.com/słownik-łacińsko-polski/penitus> [dostęp: 17.09.2023]. Nazwa aluzyjna – odwołuje się do tajnych służb specjalnych. Por. nazwę *Wydział Specjalny Służby Ochrony Układu Słonecznego (Paradyzja)* w prozie fantastyczno-naukowej. J. Tambor, *Język polskiej prozy fantastyczno-naukowej*, s. 73.

32 Por. *Prawo dla praktyków*, <https://e-pik.prawodlapraktykow.pl/tag/majatek-instytucji-kultury> [dostęp: 22.09.2023].

mają całe linie questów, które mogą prowadzić do zostania szefem tej organizacji lub jej ważnym członkiem, ale może też nie być możliwości przyłączenia się do danej organizacji. W pewnym sensie jednak nawet to można w grze „obejść”, ponieważ gracz może się stylizować na członka jakiejś organizacji, przyjąć jej pancerz, uzbrojenie i realizować naczelną misję (np. *Straż Stendarra*, która zajmuje się w Skyrim polowaniem na nieumarłych i wampirów, czyli strzeże boskiego porządku życia i śmierci).

Organizacje, gildie i instytucje mają w *Skyrimie* bardzo różnorodny charakter. Proponując pewien ich podział, można brać pod uwagę różne czynniki. Wśród nich warto wymienić stopień hierarchizacji i spójności, główny cel działalności (np. zwalczanie nieumarłych czy chęć uzyskania jak największego majątku), możliwość dołączenia do nich lub ich skład (np. czy są to członkowie jednej rodziny czy grupa osób pochodzących z różnych ras i miast). Opisuując nazwy gildii, warto szczególnie wziąć pod uwagę cel ich działalności, gdyż można w ten sposób wyróżnić kilka interesujących grup tematycznych.

4. Pseudośredniowieczna kreacja świata, czyli o tym, dlaczego legendy nie palą wiosek³³

Badanie nazw własnych odnoszących się do gildii i organizacji w *Skyrimie* prowadzi do wniosku, że pełnią one przede wszystkim trzy główne funkcje: kreacyjną, aluzyjną i lokalizacyjną zarówno w czasie i przestrzeni (Domaciuk-Czarny 2015: 136). Budują one niepowtarzalny i wyjątkowy magiczno-nordycki klimat gry. Wiele z nich świetnie koresponduje z surowym klimatem prowincji Skyrim, np. *Synod* (średniowieczne lokalne zjazdy duchowieństwa) czy *Akademia Szeptów* (szept jako element tajemnicy). Inne nazwy z kolei pełnią funkcję aluzyjną, np. *Ród Srebrno-Krwiści* (aluzja do srebrnej szlacheckiej krwi) czy *Ród Śnieżno-Stopych* (aluzja do panującej w niektórych regionach Skyrim wiecznej zimy).

Bardzo istotna z powodu historii przedstawionej w grze jest też *funkcja lokalizacyjna* w czasie i przestrzeni. Pomaga ona graczowi zbudować odpowiednio pojmowaną narrację i służy rozpoznawaniu konkretnych osób czy obiektów. Takie nazwy, jak *Gildia Złodziei* czy *Akademia Bardów*, sprawiają, że gracz od razu wie, o jakiej organizacji, czy miejscu mowa w aktualnym wątku w grze. Lokalizacja w czasie służy zaś logicznemu i spójnemu powiązaniu nazw np. państw z obecnym czasem akcji w grze (np. *Trzecie Cesarstwo Tamriel* czy *Trzecie Dominium Aldmerskie*).

Wypowiadana zatem już na początku gry fraza „Legendy nie palą wiosek” interpretowana może być jako zapowiedź bogactwa kulturowo-historycznego, jakie ujawnia się w *Skyrimie* w toku rozgrywki. Gracz na każdym kroku odnajduje oczywiste lub ukryte konteksty i nawiązania, które można w różny sposób interpretować. Sam *Ulfric* bywa utożsamiany np. z dawnymi duńskimi czy norweskimi władcami wikingów, a w innych interpretacjach może być uznawany za zbuntowanego szlachcica, któremu marzy się korona Skyrim. Gra staje się w ten sposób hipertekstem, a bogactwo nazw własnych

33 To słowa *Ulfrica Gromowładnego*, jednego z głównych bohaterów gry.

sprawia, że unikalny klimat gry wciąga użytkowników na całe lata. *Skyrim* jest bowiem w moim odczuciu jak stara, dobra książka – co jakiś czas lubi się do niej wrócić i na nowo odkrywać to, do czego jeszcze nie udało się dotrzeć.

Bibliografia

Ludografia

- Fallout 4*, Bethesda Softworks 2015.
The Elder Scrolls V: Skyrim – Anniversary Edition, Bethesda Softworks 2021.
The Elder Scrolls V: Skyrim – Dragonborn, Bethesda Softworks 2012.
The Elder Scrolls V: Skyrim, Bethesda Softworks 2011.
Wiedźmin 2 Zabójcy Królów, CD Project Red 2011.

Opracowania i artykuły

- Dereń E., Polański E., 2021, *Wielki słownik języka polskiego*, red. E. Polański, Kraków.
 Domaciuk-Czarny I., 2015, *Nazwy własne w przestrzeni literackiej i wirtualnej typu fantasy*, Lublin.
 Domaciuk-Czarny I., Herbut P., 2015, *Nazewnictwo przestrzeni fantasy w grze MMORPG „Kroniki Fallathanu 2”*, „Acta Onomastica”, Praga, t. 56, nr 1.
 Frank-Obożyńska E., 2015, *Słownik minimum norwesko-polski, polsko-norweski*, Warszawa.
 Furmaniak K., 2020, *Jak oswoić smokolizka? Neologizmy słowotwórcze w komputerowych grach fabularnych*, [w:] *Językoznawcza strona popkultury*, red. A. Hryceniak, K. Zielińska-Nowak, Wrocław.
 Furmaniak K., Olkowska A., 2019, *Popkultura i media społecznościowe w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4.
 Gardela L., 2015, *Uzbrojona kobieta z Truso. Nowe rozważania nad miniaturami tzw. walcirii z epoki wikingów*, „Pruthenia. Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim”, Olsztyn, t. 10.
 Herbut P., 2017, *Różnorodność systemów, światów przedstawionych i onimii w Role-Playing Games*, „Acta Humana”, nr 8.
 Jaworski K., 2015, „Wybór należy do Ciebie...”. *Gry paragrafowe – druga młodość zapomnianej formy rozrywki*, „Studia Filologiczne UJK”, nr 28.
 Kowalewski S., 2021, *Gry komputerowe jako hiperteksty*, „Językoznawstwo”, nr 1(15).
 Kubiński P., 2020, *Ludyczny charakter użycia języka w grach wideo. Wybrane problemy*, [w:] *Poliszczyna w dobie cyfryzacji*, red. A. Hącia, K. Kłosińska, P. Zbróg, Warszawa.
 Lemański J., 2003, *Od boga El do kultu jedynego Jahwe*, „Verbum Vitae”, t. 3.
 Leonard P., 2016, *Powszechny słownik szwedzko-polski, polsko-szwedzki*, Warszawa.
 Łuc I., 2004, *Oddziały pretorianów w starożytnym Rzymie: rekrutacja, struktura, organizacja*, Lublin.
 Majkowski T.Z., 2019, *Języki gromowiesci. Studia o różnorodności gier cyfrowych*, Kraków.
 Meyer S., 2011, *Przewodnik po sadze „Zmierzch”*, Wrocław.

- Nowak E., 2022, *Aksjologia świata przedstawionego w grze Skyrim*, [w:] *Człowiek a historia. Ludzie i wydarzenia*, red. B. Cecota, P. Jasiński, A. Sęderecka, t. VIII, Piotrków Trybunalski.
- Nowak E., 2023, *Skyrim należy do Nordów! Czy aby na pewno? Na tropie wątków kultury słowiańskiej w grze komputerowej The Elder Scrolls V: Skyrim. Tożsamość gracza a wirtualność*, w: *Człowiek a historia. Ludzie i wydarzenia*, t. IX, red. B. Cecota, P. Jasiński, Piotrków Trybunalski.
- Olszewska B., 2017, *Żył niegdyś królewska para... - śląskie baśnie czarodziejskie o królewskich, smokach, i...*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklor and Popular Culture”, nr 2.
- Ossowska M., 1973, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa.
- Patoia E., 2012, *Wampiry i wilkołaki, źródła, historia, legendy od antyku do współczesności*, Kraków.
- Prósiniowski P., Krzywdziński P., 2018, *Cyfrowa miłość. Romanse w grach wideo*, Kraków.
- Słownik języka polskiego*, 1981, red. M. Szymczak, Warszawa, t. III.
- Słownik polsko-norweski, norwesko-polski*, 2016, praca zbiorowa, [b.m.w.].
- Śłupecki L., 1987, *Wilkołactwo*, Warszawa.
- Tambor J., 1990, *Język polskiej prozy fantastyczno-naukowej*, Katowice.
- Wilkoń A., 1970, *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*, Wrocław.

Artykuły internetowe

- Adamiak, B. (2016), *Mityczne stwory i ofensywne zastosowanie srebra*, <https://goldenmark.com/pl/mysaver/mityczne-stwory-i-ofensywne-zastosowanie-srebra/>
- Bugielski, J. (2020), *Skyrim – Umiejętność: zaklinanie. Wzmacnianie ekwipunku, nakładanie magicznych efektów.*, <https://www.eurogamer.pl/skyrim-umiejtnosc-zaklinanie>, [dostęp: 16.09.2023].
- Mróz, M. (2014), *Solucja i poradnik gry TES V: Skyrim*, <https://enklawanetwork.pl/pc/solucja/tes5skyrim/daedry/ksiezycowachoroba>
- Mróz, M. (2017), *Solucja i poradnik gry TES V: Skyrim*, <https://enklawanetwork.pl/pc/vademecum/tes5skyrim/likantropia/>
- Snoch, J. (2016), *The Elder Scrolls V: Skyrim – pięć najciekawszych misji z ponadczasowej gry Bethesda*, <https://www.komputerswiat.pl/gamezilla/artykuly/the-elder-scrolls-v-skyrim-piec-najciekawszych-misji-z-ponadczasowej-gry-bethesda/z3vr58q>
- Zaprutko-Janicka, A. (2012), *Krótką historią kanibalizmu*, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2012/02/08/krotka-historia-kanibalizmu/>

Pozostałe źródła internetowe

- Bab.la., <https://pl.bab.la/slownik/angielski-polski/house>
- Bractwo, SJP, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/bractwo.html>
- Elderscrolls.fandom [ang.], https://elderscrolls.fandom.com/wiki/The_Elder_Scrolls_Wiki.
- Elderscrolls.fandom [pol.], https://elderscrolls.fandom.com/pl/wiki/The_Elder_Scrolls_Wiki.
- Głosbe.com, <https://pl.glosbe.com/slownik-lacinsko-polski/auri>

Gry-online.pl, <https://www.gry-online.pl>.

Mitycznestwory.fandom, <https://mitycznestwory.fandom.com/pl/wiki/Wilkołak>

Montecalvo, <https://wiedzmin.fandom.com/wiki/Montecalvo>

Oculus, <https://pl.glosbe.com/słownik-lacińsko-polski/penitus>

Penitus, Glosbe.com, <https://pl.glosbe.com/słownik-lacińsko-polski/penitus>

Prawo dla praktyków, <https://e-pik.prawodlapraktykow.pl/tag/majatek-instytucji-kultury>

Rozmowa w Radiu Naukowym: *Początki judaizmu – z jakich kultów zrodził się potężny Bóg Izraela?* Łukasz Niesiołowski-Spanò, <https://www.youtube.com/watch?v=9wpcFbsJ24&t=1209s>

The Elder Scrolls V: Skyrim – Dragonborn, <https://www.gry-online.pl/gry/the-elder-scrolls-v-skyrim-dragonborn/zf343e>

www.Gry-online, *The Elder Scrolls V: Skyrim Anniversary Edition*, <https://www.gry-online.pl/gry/the-elder-scrolls-v-skyrim-anniversary-edition/z0604f>



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

PAULINA ODIAS

Studentka II roku psychologii, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe Psychologii Pozytywnej
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Second-year psychology student, uniform master's degree studies
Student Scientific Circle of Positive Psychology
Jan Kochanowski University in Kielce

Czynniki motywacyjne w procesie odchudzania w świetle polskich i zagranicznych badań

Motivational factors in the weight loss process in the light of Polish and foreign studies

Abstract: The aim of this work is to present the importance of motivation in the weight loss process, taking into account motivating, demotivating, and sustaining motivation factors. Motivation is a mechanism responsible for initiating, directing, and maintaining all individual activities. Weight loss is a long-term process, the success of which is often determined by motivation. Motivating factors for weight loss include the desire to improve well-being, appearance, or health. Demotivating factors include poor well-being, lack of support, or lack of results achieved in a short time. An important aspect influencing motivation is social support, including support from a dietitian. Understanding motivating and demotivating factors for the weight loss process is important for understanding the phenomenon and developing a support plan for people affected by the problem.

Keywords: motivation, weight loss, overweight, obesity

1. Rozumienie motywacji w psychologii

Termin *motywacja* pochodzi od łacińskich słów *moveo*, *movi*, *motum*, które znaczą *poruszać, wprawiać w ruch* (Gasiul 2007). Na gruncie psychologicznym motywacja odnosi się do mechanizmów uruchamiających, ukierunkowujących i podtrzymujących zachowanie, a także umożliwiających ukończenie podejmowanej przez jednostkę aktywności (Łukaszewski 2000). Wg Reykowskiego (1992) motywacja to proces regulacji, którego zadaniem jest sterowanie czynnościami w celu osiągnięcia określonego efektu rozumianego jako zmiana dotycząca stanu lub położenia jednostki, ale także jako zmiana ze-

wewnętrznego otoczenia fizycznego lub społecznego, w którym jednostka przebywa. Motywacja może być rozumiana jako dyspozycja do uruchamiania, podtrzymywania i ukierunkowania zachowania lub jako aktualnie przebiegający proces aktywności ukierunkowanej na spełnienie celów (Gasiul 2007).

Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto, że motywacja to mechanizm odpowiedzialny za inicjowanie, kierowanie i podtrzymywanie wszystkich aktywności jednostki. Motywacja decyduje o tym, jakie działanie zostanie podjęte, oraz determinuje wytrwałość jednostki w dążeniu do jego realizacji (Gerrig i in. 2012).

Za cel niniejszej pracy obrano zaprezentowanie czynników motywujących do odchudzania osoby z nadwagą i otyłością.

2. Nadwaga i otyłość

2.1. Definiowanie

Nadwaga i otyłość to stany nieprawidłowego i nadmiernego nagromadzenia tkanki tłuszczowej, które są wynikiem utrzymującego się przez długi czas dodatniego bilansu energetycznego. Dodatni bilans energetyczny to stan, kiedy do organizmu dostarcza się więcej energii niż jest on w stanie spożytkować w trakcie codziennej aktywności. Otyłość została oficjalnie zaklasyfikowana jako choroba i wpisano ją do Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (Bąk-Sosnowska i in. 2022).

2.2. Diagnozowanie

Diagnozowanie nadwagi i otyłości polega na oszacowaniu procentowego udziału tkanki tłuszczowej w budowie całkowitej masy ciała. Jako wskaźnik diagnostyczny najczęściej wykorzystuje się do tego celu BMI (Body Mass Index), który jest obliczany poprzez podzielenie masy ciała podanej w kilogramach przez kwadrat wysokości podanej w metrach. O nadwadze mówi się, kiedy wartość BMI przekracza 25, natomiast BMI wyższe niż 30 świadczyć będzie o otyłości. (Bąk-Sosnowska i in. 2022)

2.3. Leczenie

Leczenie nadwagi i otyłości polega na redukcji nadprogramowej ilości tkanki tłuszczowej. Proces redukcji masy ciała, lub inaczej mówiąc odchudzanie, wiąże się z ograniczeniem kaloryczności diety oraz wprowadzeniem regularnej aktywności fizycznej. Zmiana stylu życia i nauka nowych nawyków żywieniowych mają umożliwić redukcję masy ciała oraz pomóc w jej utrzymaniu po zakończeniu leczenia (Bąk-Sosnowska i in. 2022).

2.4. Konsekwencje wynikające z nadwagi i otyłości

2.4.1. Konsekwencje dla zdrowia fizycznego

Nieleczona otyłość z uwagi na liczne powikłania obniża ogólną jakość zdrowia i może przyczyniać się do skrócenia długości trwania życia (Zheng i in. 2017). Do powikłań otyłości zalicza się między innymi: nadciśnienie tętnicze, zwiększenie ciśnienia żylnego wiążące się ze skłonnością do żylaków, skłonność do zakrzepów, miażdżycę, nie-

wydolność serca (Czech i in. 2007), cukrzycę typu 2, chorobę zwyrodnieniową stawów i kręgosłupa, przewlekłą chorobę nerek, astmę oskrzelową czy zaburzenia hormonalne (Bąk-Sosnowska i in. 2022). Przyrost masy ciała w okresie od wczesnej do średniej dorosłości wiąże się ze zwiększoną zachorowalnością na choroby, takie jak cukrzyca typu 2, kamica żółciowa, choroby układu krążenia czy choroby nowotworowe, a także ze zwiększoną śmiertelnością (Zheng i in. 2017).

2.4.2. Konsekwencje psychologiczne

Nadwaga i otyłość to stany związane z obciążeniami i trudnościami natury psychicznej. Nadmierna masa ciała jest związana z odczuwaniem złego samopoczucia, brakiem samoakceptacji, niską samooceną, negatywną oceną własnego ciała, brakiem zadowolenia z własnego wyglądu i chęcią jego zmiany (Friedman i in., 2002; Matusz-Mirlak i in., 2020; Morawska i in., 2015; Zegan i in. 2010). Osoby o negatywnej ocenie własnego wyglądu zgłaszają ponadto wyższy poziom nasilenia objawów depresji (Friedman i in. 2002). W badaniu Kłósek (Kłósek 2015) 75% badanych osób z nadwagą i otyłością zadeklarowało odczuwanie presji społecznej, która popycha je w stronę decyzji o rozpoczęciu kuracji odchudzającej.

Nadwaga i otyłość to zarówno problem medyczny, jak również psychologiczny. Sukces kuracji odchudzającej może nieść za sobą pozytywne skutki dla zdrowia fizycznego i psychicznego jednostki. Wspomaganie pacjenta w trakcie odchudzania zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia przez niego pożądanego rezultatu (Kłósek, 2015; Stubbs i in. 2012). Skuteczne niesienie pomocy osobie w trakcie procesu odchudzania wymaga poznania czynników, które motywują do odchudzania i podtrzymują motywację, jak również tych, które powodują utratę motywacji, co jest równoznaczne z przerwaniem procesu redukcji masy ciała.

3. Motywacja w procesie odchudzania

3.1. Znaczenie motywacji w procesie odchudzania

Ochudzanie, czyli proces redukcji masy ciała, to proces, którego widoczne skutki wymagają czasu, konsekwencji i wytrwałości (Zegan i in. 2010). Z uwagi na specyfikę problemu otyłości i sposobów jej leczenia nie każda osoba podejmująca próbę redukcji masy ciała jest w stanie ukończyć proces lub po osiągnięciu docelowej wagi nie wrócić w krótkim czasie do wagi wyjściowej (Stubbs i in., 2012; Zegan i in. 2010). Osoby wytrwałe w porównaniu z niewytrwałymi częściej kontynuują wysiłki zmierzające do redukcji masy ciała i w konsekwencji osiągają sukces w postaci pozbycia się zbędnych kilogramów (Kłósek 2015). Motywacja inicjuje proces odchudzania i pozwala wytrwać w nim wystarczająco długo, aby umożliwić jednostce osiągnięcie pożądanego efektu. Utrata motywacji jest równoznaczna z przerwaniem działań zmierzających w kierunku realizacji celu (Gerrig i in. 2012).

Osoby z nadwagą i otyłością często wielokrotnie podejmują próby redukcji masy ciała. Jak wskazuje badanie przeprowadzone przez Kłósek 85% badanych podjęło w przeszłości jedną lub więcej prób odchudzania ostatecznie zakończonych niepowodzeniem. Wśród osób podejmujących próbę redukcji masy ciała przy swoich postanowieniach nie

dłużej niż 3 miesiące trwa 67% osób badanych, natomiast 12% osób trwa przy swoim postanowieniu nie dłużej niż 6 miesięcy (Kryska i Rej 2012).

Wnioski z badań pozwalają sądzić, że brak sukcesu procesu odchudzania jest związany z utratą motywacji. Poznanie czynników motywujących do redukcji masy ciała oraz tych, które powodują utratę motywacji, może pomóc w lepszym zrozumieniu zjawiska motywacji do odchudzania. W dalszej części niniejszej pracy dokonano analizy czynników motywujących oraz demotywowujących ważnych w procesie odchudzania, a także wskazano na rolę, jaką w procesie motywowania odgrywa wsparcie społeczne.

3.2. Czynniki motywujące do rozpoczęcia odchudzania

Czynnikami motywującymi do rozpoczęcia procesu odchudzania są: złe samopoczucie i chęć jego poprawy (Kłósek, 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Morawska i in. 2015; Stubbs i in. 2012; Zegan i in. 2010), chęć poprawy wyglądu zewnętrznego (Kłósek 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Soini i in. 2018; Zegan i in. 2010), chęć podniesienia samooceny (Stubbs i in. 2012), chęć poprawy zdrowia lub ze względu na problemy zdrowotne spowodowane otyłością (Kłósek 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Morawska i in. 2015; Soini i in. 2018; Stubbs i in. 2012), brak samoakceptacji, przykre sytuacje związane z nadmierną masą ciała (Morawska i in. 2015) oraz przekonanie o posiadaniu zbyt dużej masy ciała (Zegan i in. 2010).

Zaobserwowano również istotną różnicę w zakresie czynników motywujących do odchudzania kobiety i mężczyźn. Mężczyźni decydują się na odchudzanie głównie za sprawą namowy osób bliskich, podczas gdy kobiety są motywowane głównie przez złe samopoczucie i brak samoakceptacji (Morawska i in. 2015). Badanie przeprowadzone przez Soini i współpracowników (Soini i in. 2018) wykazało, że mężczyźni decydują się na odchudzanie ze względów zdrowotnych, kobiety zaś z powodu niezadowolenia z własnego wyglądu.

3.3. Czynniki podtrzymujące motywację do odchudzania

Czynnikiem pozwalającym utrzymać motywację do odchudzania jest stosowanie naturalnych suplementów diety. Spośród osób badanych 85% zadeklarowało, że bez suplementów diety nie osiągnęłoby ostatecznie uzyskanych efektów (Kłósek 2015). Posiadanie wiedzy na temat metod skutecznego odchudzania i późniejszego utrzymania wagi przyczynia się do deklarowania przez jednostki, że są zmotywowane do odchudzania (Dicker i in. 2021). Wykazano ponadto, że osoby, które deklarują się jako osoby wytrwałe i cierpliwe, mają więcej motywacji do kontynuowania odchudzania (Kłósek 2015). Jednostka czuje się zmotywowana, kiedy otrzymuje od najbliższego otoczenia wsparcie społeczne (Stubbs i in., 2012; Tabak i in. 2014), szczególnie motywujące jest wsparcie otrzymane od innych osób również będących w trakcie odchudzania (Dicker i in. 2021). Innym czynnikiem wskazywanym jako motywujący do kontynuowania odchudzania jest wzrost atrakcyjności seksualnej w oczach partnera (Kłósek 2015).

3.4. Czynniki powodujące utratę motywacji do odchudzania

Czynnikami powodującymi utratę motywacji do odchudzania są zmęczenie, złe samopoczucie (Zegan i in. 2010), konieczność stosowania restrykcji żywieniowych (Stubbs i in. 2012), uczucie ciągłego głodu (Soini i in., 2018; Zegan i in. 2010), znudzenie proce-

sem odchudzania, zatrzymanie się wagi, brak czasu, brak spodziewanych efektów w krótkim czasie (Kryśka & Rej 2012), brak wsparcia (Stubbs i in. 2012). Czynnikiem demotywującym do odchudzania jest również konieczność spożywania posiłków dietetycznych innych niż reszta członków rodziny (Kłósek, 2015; Stubbs i in. 2012). Przekonanie, że odchudzanie zakończy się porażką, przyczynia się do osłabienia motywacji (Dicker i in. 2021). Na podstawie zebranych w trakcie badań danych wyciągnięto wnioski, że przyczyną utraty motywacji do odchudzania może być brak ustalonego celu i planu działania, a także wyznaczenie sobie celu, który jest trudny do osiągnięcia (Zegan i in. 2010).

4. Rola wsparcia społecznego w procesie motywowania pacjenta

4.1. Wsparcie społeczne jako istotny czynnik w procesie odchudzania

Wspomaganie jednostki podejmującej decyzję o rozpoczęciu procesu odchudzania zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia przez nią pożądanego rezultatu (Kłósek, 2015; Stubbs i in. 2012). Pomoc psychologa, dietetyka lub rodziny może okazać się istotnym czynnikiem wspomagającym motywację do ukończenia zobowiązania. W dalszej części pracy omówiono zagadnienie wsparcia społecznego w kontekście motywowania pacjenta.

4.2. Co to jest wsparcie społeczne?

Wsparcie społeczne jest definiowane jako rodzaj interakcji społecznych, poprzez które zachodzi wzajemna wymiana różnych kategorii zasobów, od okazania zrozumienia do wymiany informacji na temat sposobu działania. Wymiana zasobów odbywa się dzięki stworzeniu sieci społecznych kontaktów, które są spostrzegane jako źródło akceptacji, troski i pomocy. Celem udzielenia wsparcia społecznego jest udzielenie pomocy osobie będącej w potrzebie (Kaniasty i Norris 2004).

W literaturze przedmiotu wyróżnia się wiele sposobów klasyfikowania wsparcia społecznego. Jednym z nich jest wyróżnianie wsparcia strukturalnego i funkcjonalnego, które z kolei dzieli się na wsparcie emocjonalne, informacyjne i instrumentalne. Ważnym w kontekście wsparcia społecznego jest też podział na wsparcie spostrzegane i otrzymywane (Sęk & Cieślak 2004).

4.3. Rodzaje wsparcia społecznego

4.3.1. Wsparcie społeczne w ujęciu strukturalnym i funkcjonalnym

Wsparcie społeczne strukturalne to dostępne dla jednostki sieci społeczne będące potencjalnym źródłem pomocy w obliczu problemów. Wsparcie strukturalne mogą stanowić naturalne sieci społeczne, czyli rodzina i przyjaciele, ale także wyspecjalizowane w pomaganiu osoby, takie jak psycholog lub dietetyk (Sęk i Cieślak 2004).

Wsparcie społeczne funkcjonalne to z kolei rodzaj interakcji społecznej zainicjowanej w celu opanowania trudnej lub kryzysowej sytuacji. Interakcja ta ma służyć wymianom emocji, informacji, dóbr materialnych lub instrukcji dotyczących sposobu działania (Sęk i Cieślak 2004).

4.3.2. Rodzaje wsparcia społecznego uwzględniające treść wymiany społecznej

Wsparcie emocjonalne polega na przekazywaniu drugiemu człowiekowi komunikatów będących wyrazem troski, opieki i zrozumienia. Wsparcie emocjonalne ma na celu uspokoić, wesprzeć i zbudować w drugiej osobie poczucie bezpieczeństwa, a także podnieść jej samoocenę i samopoczucie (Sęk i Cieślak 2004). Osoby borykające się z nadwagą i otyłością doświadczają obniżonej samooceny, złego samopoczucia i niezadowolenia z własnego wyglądu (Matusz-Mirlak i in., 2020; Morawska i in., 2015; Zegan i in. 2010), a więc udzielenie wsparcia emocjonalnego może okazać się dla nich pomocne i umożliwić lepszą adaptację.

Wsparcia informacyjne, nazywane też poznawczym, polega na wymianie informacji pomocnych w zrozumieniu sytuacji problemowej oraz w wypracowaniu rozwiązania. Ten rodzaj wsparcia jest też związany z udzieleniem informacji na temat skuteczności dotychczas podjętych działań (Sęk & Cieślak 2004). Wsparcie informacyjne może być świadczone przez dietetyka, którego zadaniem jest przekazać informacje na temat możliwych dróg postępowania, jak również udzielać informacji zwrotnych na temat skuteczności podjętych działań (Bąk-Sosnowska i in. 2022). Wiedza dotycząca tego, jak skutecznie zredukować masę ciała i utrzymać osiągnięty efekt na długo, zwiększa motywację jednostki do odchudzania. Informacje zwrotne dotyczące postępów pozwalają uniknąć przekonania, że cały proces zakończy się porażką (Dicker i in. 2021).

Wsparcie instrumentalne jest związane z przekazaniem konkretnych instrukcji na temat tego, co osoba potrzebująca pomocy powinna zrobić (Sęk & Cieślak 2004). Dietetyk zajmujący się rozpisywaniem jadłospisów zawierających ściśle określone instrukcje na temat nowego sposobu żywienia świadczy ten właśnie rodzaj wsparcia (Bąk-Sosnowska i in. 2022).

4.3.3. Wsparcie spostrzegane i otrzymywane

Wsparcie spostrzegane to wiedza jednostki na temat aktualnie dostępnych źródeł wsparcia (Sęk i Cieślak 2004). Jest to więc, inaczej mówiąc, wiedza na temat tego, gdzie szukać pomocy i w jakiej formie można ją ewentualnie otrzymać.

Wsparcie otrzymywane to z kolei różne rodzaje wsparcia, których jednostka w przeszłości doświadczyła (Sęk i Cieślak 2004). Wsparcie otrzymane to pomoc psychologa, dietetyka lub rodziny i przyjaciół, która została w przeszłości zapewniona jednostce.

4.4. Wsparcie rodziny i przyjaciół w procesie odchudzania

Występowanie nadwagi i otyłości wiąże się z negatywną oceną własnego ciała, co z kolei zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia objawów depresji (Friedman i in. 2002). Badanie przeprowadzone w grupie kobiet stosujących diety odchudzające wykazało, że otrzymywanie dużej ilości wsparcia emocjonalnego ze strony otoczenia wiąże się z brakiem objawów depresji lub z niskim ich nasileniem (Makara-Studzińska i in. 2013). W grupie kobiet deklarujących brak wsparcia lub zbyt niski jego poziom obserwowano niski lub umiarkowany poziom objawów depresji. Można zatem stwierdzić, że wsparcie emocjonalne, które jednostka otrzymuje od otoczenia korzystnie wpływa na jej funkcjonowanie.

Nastolatkom, u których występuje problem nadmiernej masy ciała, którzy dodatkowo deklarują deficyty w zakresie spostrzeganego wsparcia społecznego oraz niską jakość

relacji w rodzinie, nie podejmują próby odchudzania (Tabak i in. 2014). Brak próby redukcji masy ciała występuje mimo świadomości istnienia ku temu konieczności. Wsparcie społeczne stanowi zatem istotny czynnik wspierający motywację do odchudzania, a jego brak może oznaczać deficyty związane z motywacją (Stubbs i in. 2012).

Wsparcie najbliższego otoczenia w postaci rodziny i przyjaciół zapewniane osobie w trakcie odchudzania jest istotne, jednak osoby otyłe są szczególnie zmotywowane, kiedy otrzymywane wsparcie pochodzi od osób w takiej samej sytuacji życiowej, czyli od osób również będących w trakcie procesu redukcji masy ciała (Dicker i in., 2021; Stubbs i in. 2012).

4.5. Wsparcie psychologa w procesie odchudzania

Nadwaga i otyłość wynikają z nieprawidłowych nawyków żywieniowych, jednak w ich powstawaniu odgrywają też rolę czynniki psychospołeczne np. destruktywne przekonania, nieadekwatne wyobrażenia czy promowany przez kulturę wzorzec idealnego ciała. Psycholog ma swoją rolę na etapie diagnozowania psychospołecznych przyczyn nadwagi i otyłości oraz zaburzeń psychicznych, które towarzyszą wyżej wymienionym stanom np. zaburzenia jedzenia, zaburzenia lękowe, depresja (Bąk-Sosnowska, 2009; Bąk-Sosnowska i in. 2022).

Psycholog zapewnia też wsparcie osobom, które odczuwają brak motywacji do odchudzania lub odczuwają spadek motywacji w trakcie trwania procesu odchudzania. Dla kontynuowania procesu odchudzania ważne jest przekonanie o własnej skuteczności, nad którym z pomocą psychologa można pracować (Dicker i in. 2021). Psycholog może pomóc w ustaleniu celu i planu działania, które, kiedy są adekwatne do sytuacji i możliwości jednostki motywują ją do trzymania się postanowień (Stubbs i in. 2012).

Nadwaga i otyłość są związane z pogorszeniem psychicznego funkcjonowania jednostki, o czym wspomniano w niniejszej pracy. Pomoc osobom znajdującym się w trudnej sytuacji, z którą nie potrafią sobie poradzić należy do zakresu obowiązków psychologa. Celem działań psychologa jest zapewnianie wsparcia emocjonalnego, jak również wsparcia informacyjnego czy instrumentalnego (Bąk-Sosnowska, 2009; Bąk-Sosnowska i in. 2022).

4.6. Wsparcie dietetyka w procesie odchudzania

Istotną rolę w procesie odchudzania odgrywa pomoc dietetyka, który zapewnia głównie wsparcie informacyjne oraz instrumentalne. W badaniu prowadzonym przez Kłósek (2015) 89% uczestników deklaruje, że bez opieki dietetyka nie byłoby w stanie osiągnąć tych samych efektów, które uzyskali. Dietetyk przekazuje wiedzę zgodną z wynikami badań na temat zdrowego odżywiania, ustala zasady nowej diety, a także pomaga w kształtowaniu nowych nawyków. Spożywanie zdrowych i zbilansowanych posiłków pomaga osiągnąć cel, jakim jest redukcja nadmiarowej tkanki tłuszczowej (Stubbs i in. 2012). Wiedza na temat zasad żywienia zdobyta w trakcie trwania odchudzania sprawia, że proces redukcji masy ciała jest prostszy dla 72% osób badanych, a regularne wizyty kontrolne motywują pacjentów do przestrzegania zaleceń (Kłósek 2015).

Jednak nie wszyscy decydujący się na rozpoczęcie procesu redukcji masy ciała zgłaszają się po pomoc do dietetyka. Badanie Makary-Studzińskiej i współpracowników (2013) wykazało, że najczęstszym źródłem wiedzy dla osób rozpoczynających przygodę

z odchudzaniem jest internet oraz rady udzielane przez znajomych. Stanowi to problem z uwagi na fakt, że internet może być źródłem nierzetelnych i często niezgodnych z zaleceniami informacji na temat odżywiania i redukowania masy ciała. Brak wiedzy dotyczącej skutecznych metod odchudzania zmniejsza powodzenie prób redukcji masy ciała, co tylko podkreśla konieczność współpracy z dietetykiem w celu uzyskania zadowalających efektów.

5. Wnioski

Motywacja inicjuje proces redukcji masy ciała i pozwala jednostce wytrwać w postanowieniach tak długo jak jest to konieczne dla osiągnięcia celu (Gerrig i in. 2012). Brak sukcesu procesu odchudzania jest związany z utratą motywacji. Proces redukcji masy ciała jest długotrwały i często trudny, o czym świadczą wielokrotne próby redukcji masy ciała wśród grupy osób z nadwagą lub otyłością (Kłósek 2015).

Otyłość to choroba, która ze względu na liczne powikłania obniża ogólną jakość zdrowia, jak również może przyczyniać się do skrócenia długości życia (Bąk-Sosnowska i in. 2022). Osoby z nadwagą i otyłością są tego świadome, gdyż decydują się na podjęcie procesu redukcji masy ciała dla poprawy własnego zdrowia (Kłósek 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Morawska i in. 2015; Soini i in. 2018; Stubbs i in. 2012). Konsekwencje zdrowotne to jednak nie jedyne motywy rozpoczęcia procesu odchudzania. Do innych czynników motywujących zalicza się złe samopoczucie (Kłósek 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Morawska i in. 2015; Stubbs i in. 2012; Zegan i in. 2010), brak samoakceptacji (Zegan i in. 2010), niezadowolenie z własnego wyglądu (Kłósek 2015; Matusz-Mirlak i in. 2020; Soini i in. 2018; Zegan i in. 2010), doświadczanie przykrych sytuacji związanych z nadmierną masą ciała (Morawska i in. 2015) oraz przekonanie o zbyt dużej masie ciała (Zegan i in. 2010).

Czynnikami powodującymi utratę motywacji do odchudzania są najczęściej złe samopoczucie (Zegan i in. 2010), uczucie ciągłego głodu (Soini i in. 2018; Zegan i in. 2010), konieczność stosowania restrykcji żywieniowych (Stubbs i in. 2012), znudzenie procesem odchudzania (Kryska & Rej 2012), brak widocznych efektów w krótkim czasie, brak wsparcia (Stubbs i in. 2012), czy konieczność spożywania dietetycznych posiłków innych niż reszta rodziny (Kłósek 2015; Stubbs i in. 2012). Za przyczynę utraty motywacji do odchudzania można uznać też brak ustalonego celu i planu działania, a także wyznaczenie sobie celu, który jest trudny lub niemożliwy do osiągnięcia (Zegan i in. 2010).

Istotnym czynnikiem podtrzymującym motywację do odchudzania jest wsparcie ze strony dietetyka, który oprócz kontrolowania efektów udziela porad na temat skutecznego odchudzania (Kłósek 2015). W utrzymaniu motywacji pomocne jest też wsparcie społeczne otrzymywane z innych źródeł, od psychologa, ale także rodziny i przyjaciół (Stubbs i in. 2012; Tabak i in. 2014). Szczególne znaczenie ma wsparcie pozyskiwane od innych osób, które również się odchudzają (Dicker i in. 2021).

6. Zakończenie

Motywacja to mechanizm odpowiedzialny za inicjowanie, kierowanie i podtrzymywanie wszystkich aktywności jednostki. Motywacja decyduje o tym jakie, działanie zostanie podjęte oraz determinuje wytrwałość jednostki w dążeniu do jego realizacji (Gerrig i in. 2012).

Ochudzanie to proces, który przynosi skutki po dłuższym czasie. O jego sukcesie często decyduje motywacja, która podtrzymuje działania zmierzające do redukcji nadprogramowej ilości tkanki tłuszczowej. Wśród czynników motywujących do odchudzania znajdują się chęć poprawy zdrowia (Kłósek, 2015; Matusz-Mirlak i in., 2020; Morawska i in., 2015; Soini i in., 2018; Stubbs i in. 2012), ale również złe samopoczucie (Kłósek, 2015; Matusz-Mirlak i in., 2020; Morawska i in., 2015; Stubbs i in., 2012; Zegan i in. 2010), brak samoakceptacji (Zegan i in. 2010), czy niezadowolenie z własnego wyglądu (Kłósek, 2015; Matusz-Mirlak i in., 2020; Soini i in., 2018; Zegan i in. 2010), co świadczy o fakcie, że nadmierna masa ciała stanowi problem medyczny i psychologiczny.

Zrozumienie czynników motywujących i demotywuujących do procesu odchudzania jest kluczowe dla zrozumienia zjawiska, co w dalszej perspektywie może być wykorzystane w działaniach mających na celu wsparcie osób podejmujących się redukcji masy ciała.

Bibliografia

- Bak-Sosnowska M. 2009, *Miejsce psychologa w leczeniu otyłości*. „Forum Medycyny Rodzinnej”, 3(4), 297–303. https://journals.viamedica.pl/forum_medycyny_rodzinnej/article/view/10147
- Bak-Sosnowska M., Białkowska M., Bogdanski P., Chomiuk T., Gałazka-Sobotka M., Holecki M., Jarosińska A., Jezierska-Kazberuk M., Kamiński P., & Kłoda K. 2022, *Zalecenia kliniczne dotyczące postępowania u chorych na otyłość 2022. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Leczenia Otyłości*. „Medycyna Praktyczna”, wyd. spec. maj 2022.
- Czech A., Bernas M., & Tatoń J., 2007, *Sercowo-naczyniowe objawy otyłości*. „Endokrynologia, Otyłość i Zaburzenia Przemiany Materii”, 2(4), 85–94. <https://journals.viamedica.pl/eoizpm/article/view/26052>
- Dicker D., Alfadda A.A., Coutinho W., Cuevas A., Halford J.C.G., Hughes C.A., Iwabuchi M., Kang J.H., Nawar R., Reynoso R., Rhee N., Rigas G., Salvador J., Sbraccia P., Vázquez Velázquez V., & Caterson I.D., 2021, *Patient motivation to lose weight: Importance of healthcare professional support, goals and self-efficacy*. „European Journal of Internal Medicine”, 91, 10–16. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ejim.2021.01.019>
- Friedman K. E., Reichmann S. K., Costanzo P. R., & Musante G. J., 2002, *Body image partially mediates the relationship between obesity and psychological distress*. „Obesity research”, 10(1), 33–41.
- Gasiul, H., 2007, *Teorie emocji i motywacji*. Warszawa.
- Gerrig R. J., Zimbardo P. G., Materska M., & Radzicki J., 2012, *Psychologia i życie*.

- Kaniasty K., & Norris F. H., 2004, *Wzlot i upadek utopii: Mobilizacja i deterioracja wsparcia społecznego w sytuacjach klęsk żywiołowych*. „Wsparcie społeczne–stres–zdrowie”, 123–137.
- Kłósek P., 2015, *Motywacja pacjentów do utraty masy ciała podczas kuracji odchudzającej*. „Forum Zaburzeń Metabolicznych”, 6(1), 14–24. https://journals.viamedica.pl/forum_zaburzen_metabolicznych/article/view/42093
- Kryska S., & Rej A., 2012, *Problemy dotyczące redukcji masy ciała wśród mieszkańców województwa śląskiego*. „Endokrynologia, Otyłość i Zaburzenia Przemiany Materii”, 8(4), 130–135. <https://journals.viamedica.pl/eoizpm/article/view/25927>
- Łukaszewski W., 2000, *Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych*. [w:] J. Strelau (red.), „Psychologia. Podręcznik akademicki”, 2 (s 427).
- Makara-Studzińska M., Podstawka D., & Królik L., 2013, *Wsparcie emocjonalne a poziom lęku i depresji wśród młodych kobiet stosujących diety odchudzające*. „Hygeia Public Health”, 48, 340–345.
- Matusz-Mirlak A., Liszka P., & Jędrzejczyk I., 2020, *Czynniki motywujące osoby dorosłe do podjęcia decyzji o odchudzaniu*. „Hygeia”, 55(3), 121–125.
- Morawska E., Kulczycka K., Stychno E., Grochowski L., & Kosicka B., 2015, *Czynniki motywujące osoby otyłe w procesie odchudzania*. „Prob Hig Epidemiol”, 96(1), 293–297.
- Reykowski J., 1992, *Procesy emocjonalne, motywacja, osobowość*. Warszawa.
- Sęk H., & Cieślak R., 2004, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*. [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), „Wsparcie społeczne, stres i zdrowie”, 11–28.
- Soini S., Mustajoki P., & Eriksson J. G. (2018). *Long-term weight maintenance after successful weight loss: motivational factors, support, difficulties, and success factors*. „American Journal of Health Behavior”, 42(1), 77–84.
- Stubbs J., Brogelli D., Pallister C., Avery A., McConnon A., & Lavin J., 2012, *Behavioural and motivational factors associated with weight loss and maintenance in a commercial weight management programme*. „The Open Obesity Journal”, 4(1).
- Tabak I., Oblacinska A., & Jodkowska M., 2014, *Psychospołeczne czynniki sprzyjające stosowaniu diety przez nastolatków z nadmiarem masy ciała*. „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, 20(2).
- Zegan M., Michota-Katulka E., Jagodzińska E., & Sińska B., 2010, *Motywacja do odchudzania u osób z nadwagą i otyłością*. „Endokrynologia, Otyłość i Zaburzenia Przemiany Materii”, 6(2), 85–92. <https://journals.viamedica.pl/eoizpm/article/view/25987>
- Zheng Y., Manson J. E., Yuan C., Liang M. H., Grodstein F., Stampfer M. J., Willett W. C., & Hu F. B., 2017, *Associations of Weight Gain From Early to Middle Adulthood With Major Health Outcomes Later in Life*. „JAMA”, 318(3), 255–269. <https://doi.org/10.1001/jama.2017.7092>



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

ALEKSANDRA PASZKOWSKA

Studentka II roku psychologii studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe „Psychologii Pozytywnej”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Second-year psychology student, uniform master's degree studies
Student Scientific Circle of Positive Psychology
Jan Kochanowski University in Kielce

Psychologiczne aspekty motywacji do zachowań suicydalnych oraz psychometryczne metody ich pomiaru

Psychological aspects of motivation for suicidal behavior and psychometric
methods of their measurement

Abstract: According to data from the World Health Organization, 800,000 people worldwide take their own lives each year. Every 40 seconds, someone commits suicide, while every 3 seconds, someone attempts suicide. The Suicide Attempt Motivation Inventory (IMSA) and the Ideal Typical Meanings Questionnaire (ITMQ) try to answer the question „Why do people decide to commit suicide?” Both empirically validated tools indicate that the main motives „leading people to the abyss” are escape, unbearable psychological pain, and a sense of hopelessness.

Keywords: motivation, suicide, ITMQ, IMSA

1. Wprowadzenie

Na przestrzeni wieków samobójstwa były dość częstym zjawiskiem pojawiającym się w wielu społeczeństwach i w różnych kulturach. Począwszy od starożytności, motyw samobójstwa był wielokrotnie przedstawiany w sztuce. Z literatury antycznej za przykład mogą posłużyć postaci, takie jak Antygona i jej narzeczony Hajmon, Jokasta – matka i żona Edypa czy syn Kreona. Z późniejszych epok mogą to być Romeo i Julia (z dramatu o tym samym tytule autorstwa Williama Szekspira) czy Werter (z „*Cierpień młodego Wertera*” Johanna Wolfganga Goethego). Natomiast z polskiego literackiego „podwórka” można wymienić choćby Michała Wołodyjowskiego czy Konstantego Ordona, odpowiednio z dzieł Henryka Sienkiewicza („*Pan Wołodyjowski*”) i Adama Mickiewicza („*Reduta Ordona*”). W malarstwie przykładem użycia motywu może być obraz *Le Suici-*

dé Édouarda Manet. Samo samobójstwo jest do dzisiaj oznaczane jako „najbardziej alarmujący problem życia” (Hillman 1997, za: Neustadter 2010).

Jak wynika ze statystyk policyjnych (Komenda Główna Policji 2023), w roku 2022 liczba osób w zamachach samobójczych zakończonych zgonem wynosiła 5108 [najwięcej, 510 osób, w przedziale wiekowym 35 – 39 lat), czyli prawie 2,5 razy więcej niż ofiar wypadków drogowych (w 2022 roku były to 1896 osoby (Biuro Ruchu Drogowego Komendy Główny Policji 2023)]. Dla porównania, w 2021 roku życie przez samobójstwo straciło 5201 osób, a w 2017 roku – 5276 osób (Komenda Główna Policji 2023). Pomimo widocznej tendencji spadkowej nadal liczby te są przerażająco wysokie¹.

1.1. Definicje

Bezpośrednim podejściem w ustaleniu, dlaczego ludzie odbierają sobie życie, jest zbadanie ich motywów, które należy rozpocząć od wyjaśnienia czym jest *motywacja*. Publikacje przedstawiają różne spojrzenia na istotę motywacji. Według Reykowskiego jest to „proces regulacji psychicznej, dzięki któremu formułują się dążenia, rozumiane jako tendencje do podejmowania czynności ukierunkowanych na określony cel” (Reykowski 1992, za: Puczyńska 2014). Z kolei Stoner, Freeman i Gilbert rozumieją ją jako „stan psychologiczny, który przyczynia się do stopnia, w jakim jednostka się w coś angażuje” (Stoner, Freeman and Gilbert 2001). Każda z definicji akcentuje wprost i pośrednio 2 podstawowe elementy, czyli dynamikę (pobudzanie, organizację) oraz kierunek (zmierzanie do celu) (Łukaszewski 2000). W szerokim ujęciu „motywacja” oznacza więc mechanizmy odpowiedzialne za uruchomienie, ukierunkowanie, podtrzymywanie i zakończenie danego zachowania. Dotyczy zachowań zarówno prostych, jak i złożonych, mechanizmów wewnętrznych i zewnętrznych oraz afektywnych czy poznawczych (Łukaszewski 2000).

W kontekście niniejszej pracy przeglądowej należy także przybliżyć istotę pojęcia „samobójstwo”. Definicja, jaką można znaleźć w słowniku psychologicznym, brzmi: „świadome odebranie samemu sobie życia, najczęściej po to, by uwolnić się od sytuacji, której nie da się dłużej znośić” (Sillamy 1994). Według Kompleksowego Podręcznika Suicydologii termin ten pochodzi od łacińskiego słowa *sui*, które oznacza „samego siebie”, oraz od słowa *cide*, znaczącego „zabić, zabójstwo” (Maris i in., 2000, za: Neustadter 2010). *Próba samobójcza* jest natomiast definiowana jako „samookaleczenie, potencjalnie szkodliwe zachowanie ze skutkiem innym niż śmiertelny, dla którego istnieją dowody zamiaru śmierci. Uznaje się, że „próba samobójcza jest aktem komunikacji, samobójstwo natomiast jest oświadczeniem: „nie chcę dalej uczestniczyć w życiu” (Witkowska 2021, s. 4), z kolei *suicydologia* to „nauka zajmująca się szeroko pojętą autodestrukcją, próbami, myślami i zachowaniami samobójczymi oraz samymi samobójstwami i zapobieganiem ich” (Neustadter 2010). Za jej twórcę uważany jest Edwin Shneidman, amerykański psycholog kliniczny, którego pierwsze naukowe opracowania, dotyczące tej problematyki, pojawiły się już w latach 50. XX wieku.

1 Warto jednak dodać, że precyzyjne ustalenie liczby samobójców jest trudne, ponieważ wiele świadomych decyzji o odebraniu sobie życia może być upozorowanych jako wypadek, i na odwrót – wiele wypadków i morderstw może być upozorowanych jako samobójstwo i może to nie zostać wykryte przez organy ścigania.

2. Teorie samobójstw

Twórcą pierwszej teorii opisującej zjawisko samobójstwa w kontekście psychologicznym jest wspomniany już Edwin Shneidman. Teoria ta dotyczy bólu psychicznego – „*psychache*” i według Shneidmana jest związana ze specyficznym rodzajem bólu odnoszącym się do zranienia, udręki, bolesności umiejscowionej w psychice i umyśle (Shneidman, 1993, za: Neustadter 2010). Powstaje poprzez nakładanie się na siebie zawiłych, sfrustrowanych potrzeb psychologicznych, które są podzielone na cztery podstawowe kategorie: (1) miłości, akceptacji, przynależności; (2) kontroli, autonomii, osiągnięć i porządku; (3) zadośćuczynienia, aby naprawić poczucie wstydu i porażki oraz (4) wsparcia, afiliacji i opieki (Shneidman 2001, za: Neustadter 2010). Druga teoria została sformułowana przez Roy’a Baumeistera (1990). Zgodnie z jego przekonaniami, czynnikiem motywującym do samobójstwa jest ucieczka od sytuacji, które wydają się nie do zniesienia lub ucieczkę od samego siebie i świadomości siebie. Drugi z wymienionych czynników polega na uciekaniu od własnego negatywnego afektu i znaczącej refleksji nad życiem poprzez destrukcję poznawczą. Proces ten zniekształca bowiem poglądy danej jednostki na czas i powoduje, że osoba skupia się wyłącznie na bezpośrednich okolicznościach jako determinantach przyszłości, a co za tym idzie jest niezdolna do otwartego myślenia i rozwiązywania swoich problemów. Idąc tym tropem, samobójstwo jest postrzegane jako konsekwencja błędnego rozumowania (Baumeister 1990).

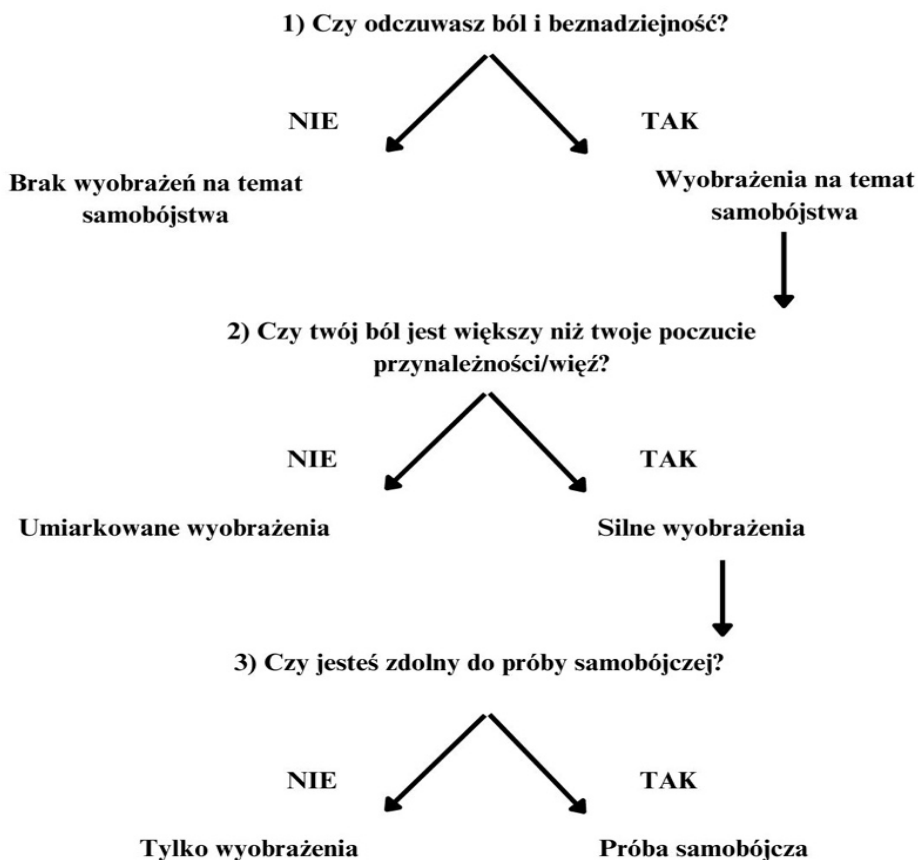
Bardziej współczesna z teorii nosi nazwę interpersonalnej teorii samobójstwa. Została ona opracowana przez Thomasa Joiner’a (2007, za: Klonsky i May 2015), który przedstawił myśli samobójcze i przejście od nich do prób samobójczych jako dwa odrębne procesy, którym towarzyszą odmienne zestawy wyjaśnień i odmienne czynniki ryzyka. Joiner twierdził, że niska przynależność i duży poziom obciążenia psychicznego łączą się w celu wywołania pragnienia samobójstwa, podczas gdy duża zdolność do samobójstwa ułatwia potencjalnie śmiertelne próby samobójcze (Joiner, 2007, za: Klonsky i May 2015).

Najnowsza teoria samobójstw to tak zwana teoria trzech kroków (ang. *3ST; the three-step theory*), której autorami są Klonsky i May (2015). Zakłada ona, że do dokonania próby samobójczej prowadzą trzy kroki: pierwszy zakłada, że istnienie myśli samobójczych wynika z połączenia bólu psychicznego i poczucia beznadziei, drugi stanowi o tym, że jeśli osoby, które doświadczają obu tych czynników, mają poczucie przynależności, wtedy będą w mniejszym stopniu narażone na eskalację wyobrażeń na temat śmierci, zaś trzeci mówi o stanie alarmowym, gdy widoczny jest progres od wyobrażeń do prób (Klonsky i May 2015).

3. Inwentarz Motywacji do Prób Samobójczych (IMSA)

Słabością przytoczonych wcześniej teorii samobójstw było to, że nie zostały one zweryfikowane empirycznie, nie istniało rzetelne narzędzie, które mogłoby ocenić różnorodność motywacji do odebrania sobie życia. Ta niedoskonałość doprowadziła do opracowania samoopisowego *Inwentarza Motywacji do Prób Samobójczych* (IMSA).

Rycina 1. Ilustracja teorii trzech kroków 3ST (opracowanie własne na podstawie (Klonsky i May, 2015))



3.1. Podstawowe informacje

Inwentarz Motywacji do Prób Samobójczych (ang. *The Inventory of Motivations for Suicide Attempts*) został stworzony przez Alexis May i Davida Klonsky (Klonsky i in. 2020). Składa się on z kwestionariusza samoopisowego zawierającego 54 elementy: 9 podskal, z których każda zawiera 5 itemów oraz poza nimi – 9 dodatkowych. Podskale zawarte w IMSA to: beznadziejność, ból psychiczny, ucieczka, uciążliwość, niski stopień przynależności, brak lęklności, poszukiwanie pomocy, wpływ interpersonalny i impulsywność (Klonsky i in. 2020). Pozycje są oceniane na 5-stopniowej skali Likerta (od 1 – zdecydowanie nie zgadzam się, do 5 – zdecydowanie się zgadzam).

3.2. Badania nad IMSA

Inwentarz został przebadanych w trzech próbach. Dwie pierwsze analizy przeprowadzono kolejno na próbie studentach studiów licencyjackich i próbie dorosłych, którzy w ciągu ostatnich trzech lat mieli za sobą próbę samobójczą. Badania, poza zadowalającymi właściwościami psychometrycznymi IMSA, wykazały, że nieznosny ból i beznadziejność były najczęściej występującymi motywacjami do samobójstwa (Klonsky i in. 2020). Dodatkowo zauważono, że skale IMSA były dobrze reprezentowane przez dwa nadrzędne czynniki: motywacje zewnętrzne i motywacje komunikacyjne. Pierwsze charakteryzowały się chęcią ucieczki lub złagodzeniem niemożliwych do opanowania wewnętrznych odczuć i emocji i wiązały się z silniejszym pragnieniem śmierci. Podczas gdy motywacje komunikacyjne były próbami cechującymi się chęcią uzyskania pomocy od drugiej osoby lub wywarcia na nią wpływu, dodatkowo wiązały się z niższą intencją samobójczą i próbami podejmowanymi w taki sposób, żeby interwencja innych osób była bardziej prawdopodobna.

W trzeciej próbie nad *Inwentarzem* wzięła udział mała grupa nastolatków, którzy zostali przyjęci do szpitala z powodu prób samobójczych. Badaniach tych zidentyfikowano podobny wzorec i strukturę czynników. Zbieżność wyników z trzech prób zapewniła wstępne potwierdzenie ważności stworzonego *Inwentarza* (Klonsky i in. 2020).

3.3. Ograniczenia IMSA

Pierwszym z ograniczeń *Inwentarza Motywacji do Prób Samobójczych* jest fakt, iż większość badanych stanowili dorośli, którzy uczestniczyli w próbie samobójczej kilka lat przed uczestnictwem w testach. Nie wiadomo więc, czy i jak bardzo różni się motywacja, gdy zgłaszana jest niedawna próba samobójcza w porównaniu z próbami bardziej odległymi w czasie. Nie wzięto również pod uwagę tego, co mogło się wydarzyć w życiu danej osoby po wspomnianej próbie samobójczej i czy w ogóle wspomnienie o danym wydarzeniu nie zostało w pewien sposób zniekształcone (Klonsky i in. 2020). Mówiąc o ograniczeniach, należy zwrócić uwagę, że badania miały samoopisowy typ, dlatego też nie jest wiadome, w jaki sposób odpowiedzi mogą się różnić w przypadku, gdy uzupełnianie *Inwentarza* odbywałoby się za pośrednictwem anonimowej ankiety. Dobrym tego uzasadnieniem są badania dotyczące depresji i samobójstw przeprowadzone kilka lat przed badaniami nad IMSA. Wykazano wtedy, że odpowiedzi różnią się w zależności od poziomu anonimowości ankiety (Anestis i Green, 2015; Warner, 2011, za: Neustadter 2010). Ponadto w badaniach wykorzystano niewielkie próby osób. Wykluczało to możliwość testowania różnic płciowych w motywacjach do samobójstwa

4. Nowe badania nad *Inwentarzem Motywacji do Prób Samobójczych* (IMSA)²

Głównym celem autorów *Inwentarza Motywacji do Prób Samobójczych* było zbadać poziom motywacji do próby odebrania sobie życia, tym razem w dwóch nowych,

2 Opracowano na podstawie: ((Klonsky i in. 2020).

rozbieżnych próbach: (1) grupie hospitalizowanych w Kanadzie dorosłych, ocenionych osobiście w odstępie kilku dni od próby samobójczej (< 14 dni)³; (2) grupie członków społeczności MTurk z całego obszaru Stanów Zjednoczonych, ocenianych anonimowo online kilka lat po ich próbie samobójczej. W nowych badaniach zwrócono uwagę na poziom, w jakim można zgeneralizować właściwości IMSA; na porównanie spójności motywacji do podjęcia próby samobójczej w badanych grupach oraz na różnice między kobietami a mężczyznami (Klonsky i in. 2020).

4.1. Uczestnicy

4.1.1. Próbką 1: pacjenci psychiatryczni

Grupa składała się z 59 dorosłych Kanadyjczyków przyjętych na oddziały psychiatryczne z powodu próby samobójczej (miała ona miejsce średnio 3 dni przed udziałem w badaniu) (Klonsky i in. 2020)

4.1.2. Próbką 2: członkowie MTurk

Uczestnicy, którzy mieli swoją próbę samobójczą kilka lat przed udziałem w badaniach, zostali rekrutowani online za pośrednictwem usługi internetowej Amazon Mechanical Turk. Badanie zostało ogłoszone członkom, którzy zgłosili, że mieszkają w Stanach Zjednoczonych i wykazali się spójnymi i dokładnymi odpowiedziami na poprzednie zadania MTurk. Badanie składało się z kilku kwestionariuszy, w tym z kwestionariusza przesiewowego zawierającego pytania dotyczące myśli samobójczych i historii prób samobójczych. Uczestnicy, którzy potwierdzili próbę samobójczą (w ciągu całego życia), wypełniali pełen zestaw kwestionariuszy. Łącznie próba badawcza składała się z 222 dorosłych Amerykanów (Klonsky i in. 2020)

4.2. Metody

Podczas całego badania wykorzystano: badanie przesiewowe pod kątem prób samobójczych (do oceny historii prób wykorzystano pozycję z badania *Youth Risk Behavior Surveillance Survey*); standardowy formularz demograficzny, pozycje zaadaptowane z SITBI, elementy SASII (do oceny charakterystyki ostatnich prób samobójczych) oraz rzeczony *Inwentarz Motywacji do Prób Samobójczych* (Klonsky i in. 2020)

4.3. Podsumowanie badań

Wyniki przeprowadzonych na Amerykanach i Kanadyjczykach badań były zgodne z wcześniejszymi pracami, co sugeruje, że *Inwentarz Motywacji do Prób Samobójczych* dostarcza wiarygodnych informacji na temat motywacji do podejmowania prób samobójczych w różnych sytuacjach i spośród różnych badanych oraz, że motywacje te i ich struktura są spójne. W obu grupach poszczególne skala IMSA wykazały dobrą rzetelność wewnętrzną (Klonsky i in. 2020) Najczęściej popieranymi motywami prób samobójczych były: nieznosny ból psychiczny i beznadziejność. Trzecią popularną przyczyną była ucieczka, z kolei najrzadziej popieraną motywacją był wpływ interpersonalny.

3 Badanie zostało zatwierdzone przez komisje etyczne i było koordynowane w porozumieniu z zespołami terapeutycznymi.

Wyniki badania IMSA sugerują, że niektóre motywacje do podejmowania prób są fundamentalne i mają zastosowanie do prawie wszystkich osób i sytuacji, przynajmniej w próbkach z Ameryki Północnej (Klonsky i in. 2020). Warto jednak zauważyć, że zaobserwowano następujące niewielkie różnice pomiędzy próbami: w grupie hospitalizowanych pacjentów odnotowano więcej motywów związanych z brakiem strachu i impulsywnością⁴, niż w grupie z serwisu MTuck, a kobiety traktowały ucieczkę i ból psychiczny jako bardziej znaczące motywacje do podjęcia próby samobójczej.

5. Spojrzenie Baechlera

Poza omówionym już *Inwentarzem* istnieją również inne miary odnoszące się do zagadnienia samobójstwa lub okaleczania się. Można wymienić między innymi *Suicide Attempt Self-Injury Interview* (SASII), obejmujące motyw i szereg czynników, związanych z próbami samobójczymi niezakończonymi śmiercią oraz z okaleczaniem się (Linehan i in. 2006, za: Abbas i in. 2018). Jako kolejne można wskazać *The Self-Injury Motivation Scale* (Skala Motywacji do Samookaleczeń) (Osuch i in. 1999, za: Abbas i in. 2018) czy *The Reasons for Attempting Suicide Questionnaire* (RASQ; Kwestionariusz Przyczyn Prób Samobójczych) (Holden i in. 1998; Johns i Holden, 1997, za: Abbas *et al.* 2018).

Warto szczególnie zwrócić uwagę na badania inspirowane pracami Jeana Baechlera, który zaproponował model samobójstwa, używając metodologii typu idealnego (*Ideal Type methodology*) (Weber, 1949, za: Abbas i in. 2018). Baechler uznaje samobójstwo jako zachowanie, środek do celu, odpowiedź na problem. Według niego są to wszystkie akty samookaleczenia, niezależnie od tego, co dana osoba chciała osiągnąć. (Baechler, 1979, s.8-20, za: Abbas i in. 2018). Ponadto w swojej analizie wskazuje różnice pomiędzy motywem „ponieważ” (*‘because motive’*) i motywem „w celu” (*‘in order to motive’*), z czego drugi z wymienionych motywów jest bliższy bezpośredniemu znaczeniu zachowania samobójczego. Dogłębne analizy Baechlera (1979, za: Abbas i in. 2018) zaowocowały utworzeniem jedenastu charakterystycznych znaczeń samobójstwa, pogrupowanych w cztery ogólne (główne) typy. Są nimi (Abbas *et al.* 2018):

4 Różnicę związaną z impulsywnością można powiązać z różnicami w czasie, jaki upłynął od próby samobójczej (w grupie 1 było to mniej niż 14 dni, w drugiej- kilka/kilkanaście lat).

Typ główny	Typ	Charakterystyka
Typ uciekający (<i>Escapist</i>)	Ucieczka (<i>Flight</i>)	ucieczka od sytuacji, którą dana osoba uważa za niedopuszczalną
	Żal (<i>Grief</i>)	utrata centralnego elementu osobowości lub sposobu życia
	Samokaranie (<i>Self-punishment</i>)	zadośćuczynienie za prawdziwą lub wymaganą winę
Typ agresywny (<i>Agressive</i>)	Zemsta (<i>Vengeance</i>)	wywołanie wyrzutów sumienia u innej osoby lub wyrządzenie jej przykrości ze strony społeczności
	Przestępstwo (<i>Crime</i>)	zaangażowanie innej osoby we własną śmierć
	Szantaż (<i>Blackmail</i>)	wywieranie presji na drugą osobę poprzez pozbawianie jej czegoś, co jest jej drogie
	Apel (<i>Appeal</i>)	poinformowanie innych, że dana osoba znajduje się w niebezpieczeństwie (wołanie o pomoc)
Typ przejmujący (<i>Oblative</i>)	Poświęcenie (<i>Sacrifice</i>)	uratowanie lub zdobycie wartości uznawanej za wyższą niż życie osobiste
	Przemienienie (<i>Transfiguration</i>)	osiągnięcie stanu uważanego za nieskończenie lepszy od życia
Typ przyjemnościowy (<i>Ludic</i>)	Męka (<i>Ordeal</i>)	ryzykowanie życia w celu udowodnienia własnej wartości lub uzyskania oceny innych
	Gra (<i>Game</i>)	igranie z własnym życiem

Ich empiryczne potwierdzenia (Smith i Bloom, 1985, Reynolds i Berman, 1995, za: Abbas i in. 2018) zainspirowały kolejnych badaczy do stworzenia psychometrycznie standaryzowanego, opartego na opisanej typologii, kwestionariusza.

6. Ideal Typical Meanings Questionnaire (ITMQ)⁵

Uczestnikami w badaniach byli pacjenci powyżej 16. roku życia, którzy w ciągu ostatnich czterech tygodni próbowali wyrządzić sobie krzywdę lub popełnić samobójstwo (Abbas *et al.* 2018). Ich łączna liczba wynosiła 147 osób. Zostali oni zidentyfikowani na podstawie list pacjentów przyjmowanych przez zespoły kryzysowe, list pacjentów hospitalizowanych i poprzez kontakt z innymi klinicystami pracującymi w Lincolnshire Partnership NHS Foundation Trust i w Derbyshire Healthcare NHS Foundation Trust (Abbas *et al.* 2018). Zadaniem badanych było samodzielne wypełnienie kwestionariuszy.

6.1. Metoda

W badaniach użyto trzech narzędzi:

- 1) *Demographic and clinical questionnaire* – kwestionariusz opracowany przez badaczy, obejmujący dane demograficzne i kliniczne, obecne i poprzednie próby samo-

⁵ Opracowano na podstawie: Klonsky.

okaleczania się i próby samobójcze oraz poglądy badanych na temat śmierci i religii.

- 2) *Ideal Typical Meanings Questionnaire* (ITMQ) – autorski test⁶ poddawany walidacji. Opracowano pozycje obejmujące różne aspekty każdego typu Baechlera. Ostateczna wersja kwestionariusza składała się z 25 pozycji, obejmujących ośmioczynnikową strukturę: apel/szantaż, męka/gra, zemsta i samokaranie.⁷ Do oceny użyto pięciostopniowej skali Linkerta.
- 3) *Death Attitude Profile-Revised* (DAP-R) – wielowymiarowa miara postaw wobec śmierci opracowana przez Wonga i współpracowników (1994, za: Abbas i in. 2018). Ocen dokonuje się na siedmiostopniowej skali. Badanymi wymiarami są: strach przed śmiercią (negatywne myśli i uczucia dotyczące śmierci i procesu umierania), unikanie śmierci (unikanie myślenia o niej), neutralna akceptacja (śmierć jako rzeczywistość), akceptacja podejścia (postrzeganie śmierci jako bramy do szczęśliwego życia pozagrobowego) i akceptacja ucieczki (śmierć jako ucieczka od bolesnej egzystencji) (Wong i in., 1994, za: Abbas i in. 2018).

Kwestionariusz DAP-R został wybrany przez badaczy między innymi ze względu na to, że znaczenie aktu samobójczego jest znacząco zdeterminowane przez indywidualną koncepcję śmierci i stosunek do niej (dlatego również zawarto poglądy badanych na temat śmierci i religii w kwestionariuszu demograficznym).

6.2. Wnioski

Wyniki z samoopisowego kwestionariusza ITMQ potwierdziły podstawowy element teorii Baechlera, czyli to, że samobójstwo i samookaleczenia są traktowane jako rozwiązanie jakiegoś problemu (odpowiedzi około 80% badanych). Ponadto znaleziono dowody na występowanie uwzględnionych w badaniu typów Baechlera (Abbas *et al.* 2018). Większość uczestników zgodziła się, że ich zachowanie samobójcze miało na celu rozwiązanie problemu (spora część ankietowanych potwierdziła, że próbowała innych sposobów rozwiązania swoich problemów, ale bezskutecznie). Najbardziej dominującym typem okazała się ucieczka. Związek między nią a zamiarem śmierci, który przewidywał sam Baechler, pasuje do poglądu, że samobójstwo jest formą ucieczki (Baumeister 1990), który utrzymuje się cały czas w społeczeństwie. Z kolei motywem najmniej wybieranym była zemsta. Potwierdza to stwierdzenie, że człowiek w mniejszym stopniu podąża za motywami wrogimi (Loughrey i Kerr 1989). Możliwe, że dzieje się tak dlatego, że motywy te zostają uznane za mniej akceptowalne społecznie, a zatem zostają wybrane z mniejszym prawdopodobieństwem. Wartym podkreślenia jest fakt, że kwestionariusz ITMQ jest pierwszym empirycznym narzędziem, które bada związek samookaleczania się z zemstą (Acosta *et al.* 2020) – używana do tej pory Skala Zemsty (Stuckless i Gro-

6 Jego elementy zostały wygenerowane na podstawie doświadczenia z psychiatrycznymi pacjentami samobójczymi badaczy M. Abbasa i M. Mohanna oraz na podstawie ich wiedzy na temat typologii Baechlera (Abbas i in. 2018).

7 Badacze wykluczyli z rozważań jeden z jedenastu typów: zbrodnie, ponieważ wybrana populacja pacjentów prawdopodobnie go nie zawierała, a motywacja nie została jasno określona (Abbas *et al.* 2018).

ranson, 1992, za: Acosta i in. 2020) podejmuje zemstę jako jednowymiarowy konstrukt, nieprzeznaczony do oceny zachowań związanych z samobójstwem (Acosta *et al.* 2020).

7. Podsumowanie

Niemalejąca z roku na rok liczba samobójstw i prób samobójczych, jaką odnotowuje się na całym świecie, zapoczątkowała zainteresowanie się tym tematem przez naukę. Wynikiem tego było powstanie suicydologii jako odrębnej dziedziny, różnorodnych teorii samobójstw oraz kwestionariuszy mających badać, dlaczego ludzie chcą odejść z tego świata.

Współczesne testy oceniające motywację do samookaleczeń, prób samobójczych i samobójstw to między innymi *Inwentarza Motywacji do Prób Samobójczych* (IMSA) czy *Ideal Typical Meanings Questionnaire* (ITMQ). Rzetelność obu kwestionariuszy została potwierdzona empirycznie.

Powszechnym w społeczeństwie twierdzeniem jest, że osoba, która targa się na swoje życie chce uciec od jakiegoś przytłaczającego bólu wewnętrznego czy smutku. Wnioski z badań nad IMSA oraz ITMQ potwierdziły ten fakt: najczęstszą motywacją do odebrania sobie życia jest ucieczka, nieznośny ból psychiczny i poczucie beznadziejności. Kluczowe jednak są dalsze badania prowadzone w kierunku samobójstw i motywów do ich popełniania, tak samo jak ważne jest wsparcie społeczne, jakiego należy udzielić osobie cierpiącej, zmagającej się z jakimś problemem, narażonej na przytłaczające negatywne myśli. Do najważniejszych elementów wspierania osób w kryzysie samobójczym należą: zapewnienie jej wsparcia, wyrażenie gotowości do pomocy i wysłuchania, stworzenie bezpiecznego, spokojnego otoczenia do rozmowy, wolnego od zakłóceń, prowadzenie rozmowy bezpośrednio, konkretnie i otwarcie, ale z zachowaniem empatii oraz zachęcanie jej do korzystania z dostępnych dla niej profesjonalnych źródeł pomocy⁸. Ponadto istnieje wiele organizacji i stowarzyszeń niosących pomoc. Przykładem jest Serwis „Życie warto jest rozmowy”, stworzony dla osób, które zmagają się z myślami samobójczymi, mają za sobą próby samobójcze lub straciły kogoś w wyniku samobójstwa. Urochomiło go Polskie Towarzystwo Suicydologiczne. Pomoc jest anonimowa i bezpłatna⁹.

Pomocy można szukać również telefonicznie, na przykład przez: bezpłatny kryzysowy telefon zaufania dla dorosłych w kryzysie emocjonalnym (116 123), bezpłatny telefon zaufania dla dzieci i młodzieży (116 111) czy bezpłatny telefon wsparcia (800 108 108)¹⁰. Warto pamiętać, że dając wsparcie drugiej osobie zmagającej się z problemami czy myślami samobójczymi, możemy przyczynić się do tego, że zgłosi się ona po specjalistyczną pomoc. W pośredni (lub niekiedy nawet bezpośredni) sposób przyczynimy się wtedy do uratowania jej, a „kto ratuje jedno życie, ratuje cały świat”.

8 Za: <https://pacjent.gov.pl/aktualnosc/jak-zapobiegac-samobojstwom> (dostęp: 15.01.2024 r.).

9 Za: <https://pacjent.gov.pl/aktualnosc/jak-pomoc-sobie-i-innym-w-depresji> (dostęp: 15.01.2024 r.).

10 Za: <https://pacjent.gov.pl/aktualnosc/jak-pomoc-sobie-i-innym-w-depresji> (dostęp: 15.01.2024 r.).

Bibliografia

- Abbas, M.J. *et al.*, 2018, 'Why Suicide? the Analysis of Motives for Self-Harm', *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 46(2), pp. 209–225. Available at: <https://doi.org/10.1017/S135246581700042X>.
- Acosta, M. *et al.*, 2020, 'Evaluation of the psychometric properties of the Multidimensional Revenge Attitudes Inventory-21.', *Psychological Assessment*, 32(12), pp. 1172–1183. Available at: <https://doi.org/10.1037/pas0000951>.
- Baumeister, R.F., 1990, 'Suicide as escape from self.', *Psychological Review*, 97(1), pp. 90–113. Available at: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.97.1.90>.
- Biuro Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji (2023) *Wypadki drogowe w Polsce w 2022 roku*.
- Klonsky, E.D. and May, A.M., 2015, *The Three-Step Theory (3ST): A New Theory of Suicide Rooted in the 'Ideation-to-Action' Framework*, *International Journal of Cognitive Therapy*.
- Komenda Główna Policji, 2023, *Zamachy samobójcze zakończone zgonem- grupa wiekowa, dzień tygodnia- 2017-2022*.
- Loughrey, G. and Kerr, A., 1989, *Motivation in deliberate self-harm*, *The Ulster Medical Journal*.
- Łukaszewski, W., 2000, 'Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych', [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki. Tom 2*. Gdańsk, s. 427–440.
- May, A.M., Pachkowski, M.C. and Klonsky, E.D., 2020, 'Motivations for suicide: Converging evidence from clinical and community samples', *Journal of Psychiatric Research*, 123, pp. 171–177. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2020.02.010>.
- Neustadter, S., 2010, 'Understanding the motivation for suicide from a transpersonal perspective: Research and clinical approaches', *Journal of Transpersonal Psychology*, 42(1), pp. 61–88.
- Puczyńska, E., 2014, *Motywacja w świetle literatury przedmiotu*, *Serwis Edukacyjny profesor.pl*.
- Sillamy, N., 1994, *Słownik psychologii*. 2nd edn. Katowice.
- Stoner, J., Freeman, E. and Gilbert, D.JR. (2001) *Kierowanie*. Warszawa.
- Wiktowska, H., 2021, *Samobójstwo i list samobójcy-definicje, statystyki, typologia 1.1. Definicje*. Available at: <https://pl.pons.com/>.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

WERONIKA RYCIUK

Studentka IV roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, studia jednolite magisterskie
Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Wczesnej Edukacji
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Fourth-year student of preschool and early school pedagogy, uniform master's degree studies
Scientific Circle of Early Education Pedagogy Students
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

(Na)uczenie uczenia się – analiza treści podręczników dla klasy 2 szkoły podstawowej

(Learning) to learn – analysis of second grade textbooks

Abstract: Learning is a key skill that needs to be developed in students to effectively acquire knowledge and remember information. The aim of this article is to analyze second-grade textbooks for the presence of tasks related to the learning process and methods of memorizing content. Textbooks from various educational publishers were analyzed. It should be noted that among the eight selected textbooks, only one included content related to specific information and tips on the learning process. Therefore, attention should be drawn to textbook authors to remember this issue, as it is a help for teachers in developing students' learning skills.

Keywords: learning, memorization, early school education, textbook, mnemonics

Wstęp

We współczesnej szkole istotne jest zwrócenie uwagi nie tyle na nauczanie uczniów, ile ich uczenie się. To bowiem niezwykle ważna umiejętność, by móc odnaleźć się w szybko zmieniających się warunkach. „Osoby, które nie mogą się uczyć i nie potrafią zorganizować własnych procesów uczenia się, pozostają w tyle w wielu obszarach w świecie, w którym technologia szybko się rozwija” (Karatas i Arpaci 2021: 3).

Pojęcia „uczenie się”, „uczenie się uczenia” można znaleźć w różnych raportach edukacyjnych, między innymi jest o nich mowa w raporcie Jacques’a Delorsa z 1996 r., którego tytuł brzmi *Edukacja jest w niej ukryty skarb*. Praca ta wskazuje na cztery filary organizujące edukację:

- uczyć się, aby wiedzieć,

- uczyć się, aby działać, - uczyć się, aby żyć wspólnie,
- uczyć się, aby być (Delors 1998).

Bardzo ważne jest to, aby dbać o rozwój kompetencji kluczowych, które są niezbędną do między innymi rozwoju osobistego i samorealizacji. Rozwijają się one przez całe życie, zaczynając od wczesnego dzieciństwa aż po dorosłe życie. Każda z kompetencji jest tak samo ważna. Na elementy kompetencji kluczowych składają się takie umiejętności, jak: krytyczne myślenie, praca zespołowa, rozwiązywanie problemów, kreatywność, umiejętności komunikacyjne. Wyróżnia się osiem kompetencji kluczowych:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie przedsiębiorczości;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej ((Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 2018).

Autorka zwraca uwagę głównie na kompetencje osobiste, społeczne, a co najważniejsze – w zakresie uczenia się. Terminem tym określa się między innymi zdolność do zarządzania własnym uczeniem się (Tamże). Należy jednak podkreślić, że tak jak innych umiejętności, również uczenia się trzeba się nauczyć. Istotną rolę odgrywa tu szkoła, gdzie uczniowie powinni zdobyć wiedzę odnośnie do procesu uczenia się, sposobów zapamiętywania czy organizacji pracy.

Uczenie się – ujęcie teoretyczne

Proces uczenia się jest bardzo ważnym momentem w rozwoju każdego człowieka. Należy zadbać o to, aby odbywał on się w sprzyjających warunkach. Aby je stworzyć, trzeba przestrzegać zasad, które sprawiają, że proces uczenia się jest efektywny. Bardzo ważne jest to, aby uczeń wiedział, po co się uczy, czego się uczyć, jaki jest cel jego nauki. W edukacji ogromną rolę odgrywa również motywacja. Nauczyciel jako współtowarzysz procesu nauczania ucznia powinien zadbać o to, aby przekazywane treści były interesujące i użyteczne, uczeń powinien mieć poczucie, że wiedza, którą zdobywa na lekcjach, może mu się przydać w codziennym życiu. Jednak samo przekazywanie wiedzy przez nauczyciela nie wystarczy, aby proces nauczania-uczenia się osiągnął pożądany efekt. Jak zauważa Mnich (2016: 159), „efektywność nauczania zależy również od uczniowskiej umiejętności rozeznania w pojedynczych informacjach i włączania nowych treści w istniejące już struktury w mózgu w celu utworzenia spójnej struktury sieciowej”. Uczeń powinien wybrać zatem odpowiednią dla siebie strategię uczenia się. W literaturze przedmiotu wymienia się strategię metapoznawczą i poznawczą (Ledzińska 2000). Zanim jednak znajdzie najlepszą dla siebie strategię, musi ją poznać i tą wiedzę powinien zdobyć w szkole. Ogromną rolę odgrywają tu działania nauczyciela i tematy podejmowane w pa-

kietach edukacyjnych. Otóż jak wynika z badań, uczniowie w klasach 1-3 w zdecydowanej większości uczą się na pamięć poprzez wielokrotne powtarzanie, czytanie i weryfikację wiedzy przez rodziców” (Rzońca 2023).

Uczenie się powinno łączyć teorię z praktyką, uwzględniać różne konteksty. Bardzo ważne jest to, aby podczas uczenia się wykorzystywać jak najwięcej zmysłów, oddziaływać na umysł polisensorycznie. Daje nam to możliwość nie tylko zwiększania atrakcyjności poznanego materiału, ale również skuteczność zapamiętywania tych treści. Dzięki nauczaniu polisensorycznemu w mózgu uaktywnia się wiele obszarów, które jednocześnie angażują różne kanały i zmysły. Rozwijamy w ten sposób nie tylko umiejętność zapamiętywania, ale również kreatywność, zdolności twórcze i koncentrację. Do tego mogą zostać wykorzystane różnorodne mnemotechniki, które pozwalają na łączenie nowych treści z materiałami poznanymi wcześniej dzięki systemom obrazów czy skojarzeń. Należy tylko pamiętać, żeby indywidualnie dobrać je do ucznia. Każdy z nas potrzebuje innych bodźców i dla jednych idealne będzie uczenie się z wykorzystaniem na przykład rytmowanek czy bajek ortograficznych, a dla innych wykorzystanie obrazkowego systemu cyfr w nauce tabliczki mnożenia i dat (Mnich 2016: 158-162).

Metodologia badań

W związku z tym, że uczenie się jest kluczową umiejętnością, którą należy rozwijać u dzieci, zwrócono uwagę na (na)uczenie uczenia się uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Przedmiotem prowadzonych badań są treści podręczników dla klasy 2 odnośnie do rozwijania umiejętności uczenia się uczniów. Celem jest analiza treści podręczników dla klasy 2 pod kątem występowania informacji i zadań dotyczących procesu uczenia się oraz sposobów zapamiętywania treści. Analizie zostały poddane następujące podręczniki:

- *Oto ja* – Wydawnictwo MAC;
- *Lokomotywa* – Wydawnictwo GWO;
- *Szkolni przyjaciele* – Wydawnictwo WSiP;
- *Wielka przygoda* – Wydawnictwo Nowa Era;
- *Elementarz odkrywców* – Wydawnictwo Nowa Era;
- *Nasz elementarz* – Wydawnictwo Operon;
- *Gra w kolory* – Wydawnictwo Juka;
- *Nowi tropiciele* – Wydawnictwo WSiP.

Autorka przyjęła trzy kryteria analizy treści zawartych w wyżej wymienionych podręcznikach.

Są to:

- a) informacje o tym, co jest istotne w procesie uczenia się;
- b) informacje teoretyczne o mnemotechnikach;
- c) zadania do wykonania związane z zapamiętywaniem treści.

Do analizy celowo zostały wybrane podręczniki różnych wydawnictw edukacyjnych.

Analiza treści w podręcznikach

Jak wynika z zestawienia (Tabela nr 1), tylko w podręczniku z serii *Wielka przygoda* znajdują się informacje związane z procesem uczenia się. W pozostałych siedmiu, uwzględniając przyjęte kryteria analizy, nie znaleziono takich treści.

Tabela nr 1. Zestawienie podręczników i informacji o zawartości

Wydawnictwo	Nazwa podręcznika	Zawiera informację o tym, jak się uczyć	Nie zawiera informacji o tym, jak się uczyć
MAC	Oto ja		x
GWO	Lokomotywa		x
WSiP	Szkolni przyjaciele		x
Nowa Era	Wielka przygoda	x	
Nowa Era	Elementarz odkrywców		x
Operon	Nasza szkoła		x
Juka	Gra w kolory		x
WSiP	Nowi tropiciele		x

Źródło: badania własne.

Treści dotyczące podstaw procesu uczenia się są zawarte w podręczniku *Wielka przygoda*. Uwaga została zwrócona na kwestię koncentracji uwagi podczas uczenia się. Uczniowie znajdują krótką informację o umiejętności skupienia uwagi. Poza tym za pomocą infografiki zbudowanych na zasadzie kontrastu mogą dostrzec, co utrudnia, a co pomaga skoncentrować podczas uczenia się. Uzupełnieniem są łamigłówki, puzzle dla uczniów. Strona z podręcznika z przywołanymi informacjami została przedstawiona poniżej.

Podręcznik *Wielka przygoda* został wzbogacony również o treści związane z zapamiętywaniem oraz nauką z wykorzystaniem różnych zmysłów. Jak można zauważyć na poniższej rycinie, uczniowie mają możliwość zapoznania się z informacją dotyczącą tego, że w procesie uczenia się można wykorzystywać wiele zmysłów. Uczymy się nie tylko dzięki temu, że coś widzimy, ale również dzięki temu, że coś czujemy, słyszymy, dotykamy czy próbujemy.

W podręczniku zawarta jest instrukcja dotycząca tego, jak się uczyć, aby dobrze zapamiętać nowy materiał. Wyróżnione zostały takie metody, jak: głośne czytanie, opowiadanie o danym zagadnieniu, rysowanie, wyobrażanie sobie i budowanie skojarzeń.

Ryc. nr 1. Uczymy się uczyć - koncentracja uwagi

Uczymy się uczyć

Jak nie myśleć o niebieskich migdałach?

Koncentracja to umiejętności skupiania uwagi na wykonywanym zadaniu, czyli odrzucania niepotrzebnych informacji lub myśli. Co utrudnia koncentrację?




Przed przystąpieniem do nauki uporządkuj biurko. Sprzątaj kolorowe zabawki i niepotrzebne rzeczy, żeby cię nie rozpraszały. Pracuj w przewietrzonym pokoju.




W skupieniu uwagi przeszkadza migać światło i hałas. Wyłącz więc telewizor, komputer i telefon. Pamiętaj o piciu wody, bo woda dobrze wpływa na pracę mózgu.




Zmęczenie utrudnia skupienie uwagi na zadaniu. Pracuj po wypoczynku.

Na pewno mi się nie uda!

Spróbuję rozwiązać to zadanie!

Koncentracja zależy też od naszego nastawienia. Łatwiej jest pracować, gdy wierzymy, że wysiłki przyniosą efekty. Uwierz w siebie.

54

55

Umiejętność koncentracji można ćwiczyć. Świetnie pomagają w tym różnorodne łamigłówki: labirynty, puzzle, wyszukiwanie różnic na obrazkach, zabawy typu memory. A więc do dzieła!

- Obejrzyj obrazki na poprzedniej stronie. Następnie je zakryj i odpowiedz na pytania.
Co leżało na zabalaganionym biurku?
Którą godzinę wskazywał zegar na obrazku po lewej stronie?
Jaki program był nadawany w telewizji?
- Sprawdź, które drzewko nie ma pary.
- Wskaż cztery niepotrzebne puzzle.
- Posłuchajcie wyrazów, które będzie wymawiała wasza pani. Zakładajcie, jeśli w wyrazie znajduje się wskazana przez panią głoska.

Źródło: Podręcznik *Wielka przygoda*, Wyd. Nowa Era

Ryc. nr 2. Proces zapamiętywania - oddziaływanie polisensoryczne

Uczymy się uczyć

Jak zapamiętujemy?

O cytrynie możemy powiedzieć, że jest:

żółta pachnąca

owalna kwaśna

chropowata

Wiemy tak dużo, bo poznaliśmy ją za pomocą zmysłów:

wzroku słuchu dotyku węchu smaku

Podczas uczenia się spróbuj wykorzystywać jak najwięcej zmysłów!

Czy wiesz, że tyle zapamiętujemy:

gdy przeczytamy,

gdy usłyszymy,

gdy zobaczymy,

gdy powiemy,

gdy zrobimy,

gdy przeczytamy, usłyszymy, zobaczymy, powiemy i zrobimy.

Chcesz dobrze zapamiętać, to: głośno przeczytaj

wyobraź sobie

opowiedz

narysuj

Trójkąt ma trzy boki. Piszemy go przez ó i ą.

Jesteśmy różni, dlatego też różnie lubimy się uczyć.

Niektórzy najlepiej się uczą, czytając oraz oglądając filmy, ilustracje, plakaty, wystawy.

Inni uczą się, słuchając tego, co ktoś mówi, oraz głośno powtarzając wiadomości.

Jeszcze inni uczą się w ruchu – chodząc lub wykonując różne czynności, a często też gestykulując.

1 Opowiedzcie o swoich sposobach uczenia się.

Źródło: Podręcznik *Wielka przygoda*, Wyd. Nowa Era

Autorzy podręcznika zwracają uwagę na to, że każdy jest inny i ma inny sposób na zapamiętywanie treści. Dodatkowo umieszczone jest w nim zadanie dla ucznia, w którym ma odpowiedzieć sobie na pytanie, w jaki sposób on się uczy.

W pozostałych podręcznikach nie znaleziono treści, które dotyczą podstaw uczenia się, w tym koncentracji uwagi czy wykorzystania zmysłów.

Przechodząc do drugiego i trzeciego kryterium analizy, należy zaznaczyć, że w podręczniku *Wielka przygoda* zostały zawarte informacje teoretyczne o mnemotechnikach i zadania praktyczne z ich wykorzystaniem. Przykładowym sposobem zapamiętywania przedstawionym w podręczniku, jest łańcuszek skojarzeń. To metoda, która opiera się na dziecięcej wyobraźni, dzięki której możemy zapamiętać wyrazy poprzez zamienianie wyrazu na obraz, z którym nam się on skojarzył. Tworzymy z tego łańcuszek polegający na tym, że pierwszy obraz ma się łączyć z drugim, drugi z trzecim i tak dalej. Im ciekawszą i bardziej abstrakcyjną opowieść wymyślimy w naszej głowie, tym jest większa szansa na zapamiętanie tych słów (*Wielka przygoda* 2021: 33).

Uczniowie mają możliwość poznania, jak stworzyć łańcuszek skojarzeń. Ponadto zostały im zaproponowane ćwiczenia w celu zastosowania poznanej mnemotechniki.

Dokładny opis oraz treść zadań znajdują się na poniższej rycinie.

Ryc. nr 3. *Uczymy się uczyć* - łańcuszek skojarzeń



łańcuszek, który pomaga w nauce

Czy wiecie, że wyobraźnia może nam pomóc w zapamiętaniu wielu słów? Dzięki wyobraźni możemy w myślach zastąpić wyrazy obrazami i zbudować z tych obrazów niezwykle historie. Taka metoda zapamiętywania to **łańcuszek skojarzeń**.

Jak utworzyć łańcuszek skojarzeń?

- Wyrazy, które chcemy zapamiętać, zamieniamy w myślach na obrazy, z którymi te wyrazy nam się skojarzyły. Najlepsze są pierwsze skojarzenia.
- Sąsiadujące obrazy łączymy ze sobą: pierwszy obrazek musi łączyć się z drugim, drugi z trzecim, trzeci z czwartym i tak dalej. Tak jak ogniwa łańcuszka. Obrazki powinny tworzyć ciekawą opowieść.
- Historijkę łatwiej zapamiętamy, jeśli będzie kolorowa, niezwykła, dziwna, zabawna, absurdalna, fantastyczna.

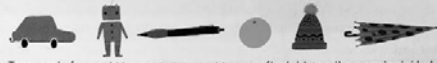
1 Wyobraźcie sobie obrazy, z którymi można skojarzyć podane słowa. Postarajcie się, żeby te obrazy były „żywe”, najlepiej w ruchu, kolorowe i dziwne.

kalosz czapka pomidor pies hulajnoga

2 Podajcie jak najwięcej słów, które kojarzą się wam z wyrazem **uczeń**.

3 Popatrz na rysunki. Wskazując kolejne obrazki, wymyśl historijkę, w której każdy następny obrazek będzie związany z poprzednim. Zaczynij od zdania:

Na stacji stał fioletowy samochód...



• Teraz zasłoń rysunki i opowiadając sobie w myślach historijkę, wymieniasz kolejne przedmioty z tych rysunków.

Źródło: Podręcznik *Wielka przygoda*, wyd. Nowa Era

Warto dodać, że w pozostałych analizowanych podręcznikach nie ma informacji o mnemotechnikach. Uczniowie nie poznają zatem sposobów na zapamiętywanie i nie mają okazji zastosować ich w praktycznych działaniach.

Podsumowanie

Analiza podręczników pozwoliła na stwierdzenie, iż w książkach do nauki dla klasy 2 brakuje informacji na temat sposobów uczenia się, zapamiętywania, ćwiczenia pamięci. Badania pokazują, że podręczniki wzbogacone o wiedzę dodatkową z zakresu technik i metod uczenia się stanowią bardzo mały procent wszystkich podręczników, których treści udało się poddać analizie.

Dzięki takiej świadomości można podjąć kroki w celu wzbogacenia innych pakietów edukacyjnych o te treści. Jest to o tyle istotne, że w dobie technologii bardzo ważne jest to, aby zadbać o rozwijanie dziecięcej kreatywności i wyobraźni, jak również kompetencji kluczowych. Coraz trudniej uczniom jest się skoncentrować na wykonywanej pracy, a co dopiero zapamiętać ogrom treści przekazywanych przez nauczycieli w czasie zajęć. Różnorodne techniki i metody pomagające w zapamiętywaniu mogą okazać się niedługo niezbędnym elementem edukacji nie tylko wczesnoszkolnej, ale również na innych jej poziomach.

Każdy uczy się w inny sposób, natomiast najważniejszy jest efekt tej pracy. Niektórzy wolą czytać wiele razy dany tekst, inni uczą się poprzez słuchanie tego, co mówi druga osoba, a jeszcze inni muszą powtórzyć sobie wszystko na głos. Ważne jest to, aby w procesie nauczania stworzyć uczniom możliwość odnalezienia własnej metody uczenia się. Niesie to za sobą ogrom korzyści dla uczniów. Dzięki temu są w stanie zapamiętać informację z książek czy opowiadań na dłużej.

Bibliografia

- Danielewicz-Malinowska A., Dymarska J., Hanisz J., Kamińska A., 2018, *Nowi Tropicieli*. Podręcznik. Klasa 2, Szkoła podstawowa, WSiP Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Delors J. (red.), 1998, *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wydawnictwa UNESCO.
- Dobrowolska M., Szulc A., 2017, *Lokomotywa*, Klasa 2.
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dnia 4 czerwca, wydanie polskie, Informacje i zawiadomienia, rocznik 61, 2018, *Załącznik Kompetencje kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie. Europejskie ramy odniesienia*, C 189/7-C 189/13.
- Filipiak E., 2008, *Uczenie się w klasie szkolnej w perspektywie socjokulturowej*, [w:] *Rozwijanie zdolności uczenia się. Wybrane konteksty i problemy*. E. Filipiak (red.), s. 17–34.
- Kacprzak E., Ładzińska A., Ogrodowczyk M., Winiecka-Nowak J., 2021, *Wielka Przygoda*. Klasa 2, część 1. *Edukacja polonistyczna, przyrodnicza i społeczna*, Warszawa, s. 94–95.

- Kacprzak E., Ładzińska A., Ogrodowczyk M., Winiecka-Nowak J., 2021, *Wielka Przygoda*. Klasa 2, część 2. *Edukacja polonistyczna, przyrodnicza i społeczna*, Warszawa, s. 33-57.
- Karatas K., Arpaci I., 2021, *The role of self-directed learning, metacognition, and 21st century skills predicting the readiness for online learning*, „Contemporary Educational Technology”, 13 (3), ep300. Pozyskano z <https://www.cedtech.net/download/the-role-ofself-directed--learning-metacognition-and-21st-century-skills-predicting-the-readiness10786.pdf>
- Ledzińska M., 2000, *Uczenie wykraczające poza warunkowanie*. [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki* J. Strelau (red.), Gdańsk, t. 2, s. 117– 136.
- Lorek M., Zatorska M., 2014, *Nasza szkoła*. Podręcznik do szkoły podstawowej. Klasa 2, Warszawa.
- Mnich M., 2016, *W poszukiwaniu metod efektywnego uczenia się dzieci w wieku wczesnoszkolnym, czyli o mnemotechnikach słów kilka*. „Chowanna” t. 2, s. 153-169.
- Rzońca E., 2023, *Strategie uczenia się uczniów w edukacji wczesnoszkolnej w świetle badań*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, 18(1(68), 11-26.
- Schumacher E., Zarzycka I., Preibisz-Wala K., 2018, *Szkolni przyjaciele*, Klasa 2, Warszawa.
- Sokołowska B., Grodzka K., 2018, *Gra w kolory*. Podręcznik. Klasa 2, Warszawa.
- Stalmach-Tkacz A., Wosianek J., Mucha K., 2017, *Oto ja*. Podręcznik polonistycznospołeczny. Klasa 2, Kielce.
- Stępień B., Hryszkiewicz E., Winiecka-Nowak J., 2021, *Elementarz odkrywców*. Klasa 2, część 2. *Edukacja polonistyczna, przyrodnicza, społeczna*, Warszawa.



NICOLA TOKARCZYK

Studentka I roku prawa, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło naukowe „Egida Securitas”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
First-year law student, uniform master's degree studies
“Egida Securitas” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Środowisko społeczne a przestępczość nieletnich Social environment and juvenile delinquency

Abstract: This article addresses the issue of juvenile delinquency in the social environment. The text analyzes the surroundings of a young person from the beginning of their life journey to find the causes of this growing problem. It explains who a juvenile is, their rights, and the motivations that drive them when committing a prohibited act. The aim is to present the problem and preventive methods to prevent the spread of this phenomenon, to arouse the reader's desire for further reflection, and to raise awareness in society about the sources of such behavior.

Keywords: society, environment, demoralization, crimes

Wstęp

Poważnym problemem natury społecznej w dzisiejszych czasach jest demoralizacja osób nieletnich oraz ich niedostosowanie społeczne¹. Wpływ na to mają środowiska, w których dziecko przebywa od najmłodszych lat przez cały jego proces dorastania. Ponieważ człowiek jest osobą społeczną, oznacza to wzajemną współzależność ludzi oraz fakt, że dobrobyt życiowy jest w dużej mierze spowodowany efektywnym wpływem na innych oraz imponowaniem im. Nieletni wchodzący w życie pragną zadowolić rówieśników, rodziców, innych dorosłych, często nie zawsze rozróżniając, co jest dobre, a co złe. W ostatnim czasie dynamicznie wzrósł wskaźnik dysfunkcyjności, przede wszyst-

1 Chylińska K., Kękuś M., Dudek I., Szpitalak M., 2019, *Nieletni jako sprawca czynu zabronionego – determinanty niedostosowania społecznego*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, red. Paulina Marchlik, Kraków, s. 136.

kim przestępczości, co dotyczy także osób nieletnich². Wzrost przestępczości związany z tymi osobami stanowi coraz większy i powszechny problem społeczny zarówno w Polsce, jak i na świecie. Wobec tak poważnej sprawy warto by było przyjrzeć się przyczynom zjawiska i poszukać rozwiązania zarówno w sferze prawnej, ale przede wszystkim w sferze społeczno-wychowawczej, bo to tu bowiem znajduje się pierwsze i główne źródło narastania demoralizacji młodego pokolenia³. Niniejsze opracowanie składa się z sześciu części: wstęp – wprowadzenie do podejmowanego tematu, ukazanie problemu; wyjaśnienie niezbędnych definicji dla zrozumienia zjawiska; pokazanie regulacji prawnych w tym zakresie; przedstawienie motywów i uwarunkowań czynów osób nieletnich; statystyki przestępczości tego typu osób; determinanty dostosowania społecznego; działanie profilaktyczne i podsumowanie, w którym zostaną wyodrębnione najważniejsze wnioski. Problem ten wymaga ciągłej analizy i wnikliwej diagnozy jej przyczyn w celu wskazania adekwatnych środków zapobiegawczych na kilku płaszczyznach⁴. Istnieją różne czynniki, które znacząco wpływają na nieletnich, co powoduje agresywność i drastyczność czynów popełnianych przez coraz to młodszych sprawców. Znaczący jest tu ich opór w kwestiach wychowawczych. Młodzi ludzie wymagają coraz to większej uwagi i dokładniejszego procesu resocjalizacji w zakładach poprawczych⁵. Stanowi to ogromne wyzwanie dla dzisiejszych rodziców i pedagogów, aby dokonać zmian i zapobiegać poszerzaniu się zjawiska. Zachowanie młodego człowieka w głównej mierze stanowi nieodłączny skutek oddziaływań czynników, z którymi ma on styczność w trakcie procesu wychowania⁶. Największe znaczenie w rozwoju młodej osoby mają miejsca i ludzie, w początkowym etapie ich życia, podczas którego kształtują się wszystkie podstawowe funkcje zachowawcze. Jest to między innymi rodzina, szkoła, środowiska lokalne, kościół – mają one istotne znaczenie odnośnie do rozwoju moralno-społecznego⁷. Pierwszym i takim podstawowym otoczeniem społecznym, z jakim ma do czynienia młody człowiek, jest rodzina. Jej liczne dysfunkcje zostają poddawane analizie w celu zdiagnozowania jej niepoprawnego działania, a następnie wpływu na nieletnich⁸. Dlatego ważnym elementem rozwoju jest dostęp dziecka do jak najkorzystniejszego budowania wartości życiowych w oparciu o odpowiednie wzorce.

Statystyki nie kłamią i według danych podanych przez insp. Mariusza Ciaręk – Rzecznika Prasowego Komendanta Głównego Policji: „W 2022 r. na terenie całego kraju policjanci stwierdzili 882 278 przestępstw oraz ujawnili 316 640 podejrzanych, wśród których 8 717 to nieletni sprawcy czynów karalnych, którym udowodniono popełnienie 18 505 czynów. W porównaniu z danymi z 2021 r. nieznacznie wzrosła liczba czynów karalnych popełnianych przez nieletnich. Ogólna liczba przestępstw wyniosła wówczas 840 742, a tych popełnionych przez nieletnich – 18 400. Przełożyło się to na niższy procent

2 Leśniak-Moszczuk A. D., 2020, *Przejawy demoralizacji nieletnich. Analiza prawnokryminologiczna*, Białystok, s. 4.

3 Tamże, s. 4.

4 Sarzała D., 2019, *Dysfunkcyjne środowisko rodzinne jako źródło przestępczości nieletnich*, Olsztyn, s.163.

5 Tamże, s. 163.

6 Tamże, s.109.

7 Tamże, s. 109.

8 Tamże, s. 109-110.

udziału czynów niedozwolonych, popełnionych przez nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw”⁹.

Definicje i podstawy prawne

Środowisko w kontekście podejmowanego tematu można definiować jako zespół warunków otaczających jednostkę, mający ogromny wpływ na jego zachowanie i sposób myślenia, postrzegania świata, który kształtuje światopogląd i osobowość. „W psychologii rozwojowej środowisko traktowane jest jako wszystko, co pozostając poza łonem matki, wyznacza rozwój psychofizyczny dziecka”¹⁰. Wpływ społeczny polega na kreowaniu i ciągłej zmianie postaw, działań, osobowości czy emocji w wyniku działań społeczeństwa¹¹. Rozwijając się, organizm wytwarza pewne zachowania i instynkty oraz buduje naszą osobowość. Jeśli otoczenie, w którym przebywamy od najmłodszych lat, nie spełnia podstawowych potrzeb i jest w jakiś sposób nieprawidłowe, wówczas prowadzi to młodego człowieka na złą drogę samorozwoju. Kogo możemy uznać za osoby nieletnie? W świetle prawa osobą nieletnią jest osoba, która nie ukończyła 18 lat w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji; osoby między 13. a 17. rokiem życia, które dopuściły się czynu karalnego; osoby do 21. roku życia, wobec których wykonywane są środki poprawcze lub wychowawcze w sytuacji, gdy środki te zostały orzeczone – jak wynika z Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹². Często przez tak szeroko rozumianą definicję nieletniej osoby są one postrzegane jako nieprzystosowane społecznie. Pojęcie czynu karalnego, wymienione w Ustawie z dnia 26 października 1982r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, rozumieć trzeba jako „czyn zabroniony przez ustawę jako przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo wykroczenie określone w podanych w ustawie artykułach Kodeksu wykroczeń”¹³. Pojęcie czynu powinno zawierać zachowanie w otaczającej człowieka rzeczywistości, społeczności¹⁴. Traktowane jest to jako podstawa nauki o przestępstwie, ponieważ klasyfikuje zachowania ludzkie na podstawie tego, czy są przedmiotem prawnego podziału¹⁵. Zgodnie z art. 1 paragraf 1., punkty 1-3 kodeksu karnego przestępstwem jest czyn zabronio-

9 Insp. Ciarka Mariusz Rzecznik Prasowy Komendanta Głównego Policji, *Przemoc wśród młodzieży. Dane Komendy Głównej Policji*, *polsatnews.pl*, artykuł z dnia 22.03.2023. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2023-03-22/przemoc-wsrod-mlodziezy-dane-komendy-glownej-policji/> [data dostępu: 21.03.2024].

10 Sroczyński W, 2008, *Środowisko wychowawcze – zarys problemu*, „Kultura i Edukacja” nr 2, s. 26-47.

11 Doliński D., 2002, *Wpływ społeczny a jakość życia*, Warszawa, s. 35.

12 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr 35, poz. 228, art. 1, par. 1, pkt. 1-3.

13 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr.35, poz. 228, art. 1, par. 2, pkt. 2.

14 *Prawo karne, Repetytorium*, red. E. Blaski, Warszawa 2008, s. 62.

15 Kaldon B. M., 2015, *Przestępczość wśród nieletnich a podejmowane działania profilaktyczne*, Warszawa, s. 118.

ny pod groźbą kary przez obowiązującą w czasie jego popełnienia ustawę¹⁶., „W postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego”¹⁷. Ustawodawca objął ustawą także konkretne zachowania nieletnich będące formą demoralizacji w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich art. 4 paragraf 1¹⁸. Próbuąc stworzyć definicję demoralizacji nieletnich, należy zauważyć, iż istnieje w nauce całe spektrum pojęć służących zdefiniowaniu niedopuszczalnego przez społeczeństwo zachowania¹⁹. Zazwyczaj próba zdefiniowania tego pojęcia jest opierana na podstawie problemów społecznych. Demoralizacja – według A. Strzembosza – to nieprzestrzeganie przez nieletniego podstawowych norm moralnych, które mają wpływ na budowę społeczeństwa i które są wymagane w środowiskach społecznych, takich jak: rodzina, szkoła, praca i inne²⁰. Według niego, należy wyeliminować z definicji elementy będące przyczyną i źródłem owego zjawiska, a co za tym idzie wpływające na winę zdemoralizowanego nieletniego²¹.

Determinanty niedostosowania społecznego nieletnich

Na rozwój człowieka wpływają różne czynniki zarówno te wewnętrzne (osobowościowe), jak i zewnętrzne (rodzina, szkoła, rówieśnicy, media). Każde z nich na swój sposób oddziałuje i wywiera wpływ na człowieka. Duża część literatury naukowej jest poświęcona temu zjawisku, a psychologowie i pedagodzy ciągle dążą do znalezienia rozwiązania problemu w oparciu o badania. Sugeruje się, że negatywne zjawiska społeczne są skutkiem rozpadania się więzi międzyludzkich, utraty panowania nad funkcjonowaniem przez instytucje, utraty autorytetów, niefunkcjonowania norm czy zasad w tych instytucjach i braku dobrego wzorca zachowań²².

1. Czynniki osobowościowe

Z tym czynnikiem wiąże się stan zdrowia nieletniego, przede wszystkim tego psychicznego. Na psychikę dziecka wpływa wiele czynników zewnętrznych, o czym zostanie powiedziane w dalszej części artykułu. Teraz skupimy się na wewnętrznych elementach rozwoju dziecka. Kształtuje się to na podstawie jego stosunku do uzależnień, wieku, płci, poziomu inteligencji, czy też cech charakteru i towarzyszącym mu emocje²³. Nie-

16 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r., Kodeks karny, Dz. U. Nr. 88, poz. 553.

17 Ustawa z dnia 26 października 1982r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr.35, poz. 228, art. 3, par. 2.

18 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r., Kodeks karny, Dz. U. Nr. 88, poz. 553.

19 Leśniak-Moszczuk A. D., opt.cit., s. 82.

20 Strzembosz A., 1985, *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin, s. 129.

21 Tamże, s. 129.

22 Czekaj Ł., 2010, *Przestępczość nieletnich w środowisku szkolnym*, „Anales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, Studia de Securitate et Educatione Civili I, Folia 26, s. 27.

23 Koldon B. M., *Przestępczość...*, s. 119.

letni odstający pod tym względem od społeczeństwa wykazuje się agresywnością; nieposłuszeństwem wobec reguł i zasad ustanowionych na przykład w domu, przedszkolu, szkole; czy też brakiem umiejętności tworzenia więzi i kontaktów międzyludzkich; niską samooceną²⁴. Stanowi to szczególne niebezpieczeństwo i zagrożenie społeczne w sytuacji, kiedy ten nieletni, wykazujący się powyższymi cechami i szeregiem innych cech charakteryzujące demoralizację, nie jest dostosowany do społeczeństwa. Zazwyczaj nieletnim kieruje wówczas chęć zdobycia korzyści materialnych, wpływ rówieśników lub innych osób, chęć zaimponowania, chęć realizowania się w grupach społecznych, powielanie wzorców i zachowań wyniesionych z domu bądź też chęć naśladowania działań pokazywanych przez mass media typu terroryzm, rozboje, kradzieże związane ściśle z przemocą, agresją. Jak można zauważyć, na czynniki wewnętrzne, czyli osobowość młodego człowieka, ogromny wpływ mają czynniki zewnętrzne, które niejako kształtują charakter dziecka²⁵.

2. Rodzina

Jako najsilniejsze oddziaływanie na występowanie patologicznych zachowań wśród nieletnich można by zaliczyć zaburzenia i nieprawidłowości rodzinne²⁶. Chodzi tu o strukturę rodziny, warunki zdrowotne i materialne, metody wychowawcze, atmosferę domową, relację z rodzicami, poziom kultury środowiska oraz stopień wykształcenia rodziców²⁷. Ponieważ to właśnie rodzina jest pierwszym społeczeństwem, z którym dziecko ma do czynienia zaraz po narodzinach, to powinna ona zaspokajać i spełniać wszelkie podstawowe potrzeby młodego człowieka. Ze względu na jej funkcję powinna gwarantować poczucie bezpieczeństwa, przynależności, miłości, akceptacji i uczyć budowania więzi międzyludzkich²⁸. Jakikolwiek braki w regulowaniu zapotrzebowania psychicznego małoletniego powodują osłabienie pozytywnego rozwoju czy odporności psychicznej dziecka²⁹. Rozbicie struktury rodziny, która stanowi podstawę procesu socjalizacji, może prowadzić do szeregu negatywnych skutków, np. zaburzeń rozwoju intelektualnego, emocjonalnego czy społecznego, co może z kolei przyczyniać się do trudności wychowawczych i problemów psychicznych u dziecka³⁰. Niewłaściwe kształtowanie może się w przyszłości przejawiać w aspołecznych zachowaniach. Dzieci uczą się patologicznych zachowań rodziny i powtarzają je w dalszych etapach swojego rozwoju. Niewłaściwa atmosfera, stosowane złe środki wychowawcze, brak więzów uczuciowych między członkami rodziny, alkoholizm, przestępczość, prostytutka, agresywność, stosowanie dotkliwych kar, częsta zmiana opiekunów czy ośrodków wychowawczych, brak zaspokojenia podstawowych potrzeb lub niepełna rodzina to nieprawidłowe czynniki będące źró-

24 Hołyst B.M., 2001, *Kryminologia*, Warszawa, s. 450.

25 Zabczyńska E., 1974, *Przestępczość dzieci a szkoła i dom*, Warszawa, s. 29.

26 Chylińska K., Kękuś M., Dudek I., Szpitalak M., op. cit., s. 139.

27 Mościcka L., 1970, *Przestępczość nieletnich*, Wrocław, s. 28.

28 Siemionow J., 2011, *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*, Warszawa, s. 85.

29 Sawicki K., 2018, *Diady, kliki, gangi. Młodzież nieprzystosowana społecznie w perspektywie współczesnej pedagogiki resocjalizacyjnej*, Kraków, s. 37-39.

30 Ziemska M., 1975, *Rodzina a osobowość*, Warszawa, s. 147-156.

dłem demoralizacji nieletnich³¹, które powodują, że rodziny przestają być domem niosącym bezpieczeństwo, spokój i wsparcie³². Częstym zjawiskiem jest również zróżnicowanie materialne społeczeństwa przysparzające liczne problemy młodym. Chodzi tu głównie o kwestie finansowe, ale również o ogromnie ważną kwestię, jaką jest wsparcie rodziców, których czasem brak prowadzi do różnych sytuacji związanych z zaburzeniami osobowości czy problemami wśród rówieśników³³. Dysfunkcjonalność rodziny powoduje problem dziecka w poradzeniu sobie z trudnościami, jakie spotkają go w dalszej części rozwoju, np. szkoła. Jest to miejsce, gdzie można sprawdzić, jak rodzice wywiązują się ze swoich obowiązków³⁴. Jednakże szkoły nie reagują w odpowiedni sposób na znaki, jakie dają po sobie zauważyć dzieci w sytuacji nieprawidłowości. Szkoła wręcz piętkuje kolejne czynniki powodujące demoralizację.

3. Szkoła

Nie bez powodu szkoła stanowi kolejny czynnik wpływający na demoralizację młodej jednostki. W placówce tej człowiek doświadcza wiele negatywnych i pozytywnych emocji. Być może wtedy doznaje swoich pierwszych sukcesów i porażek pod względem tworzenia więzi z rówieśnikami oraz pod względem samodoskonalenia³⁵. Początkowe oznaki niedostosowania społecznego są właśnie silnie związane z niepowodzeniami³⁶. Głównym założeniem szkoły powinna być socjalizacja, samodoskonalenie, nauka życia w społeczeństwie, nauka obowiązków, pracy, dyscypliny, odpowiedzialności czy samozaparcia. Czynnikiem blokującym spełniania swojej funkcji są złe warunki lokalowe, zapełnione placówki, „przeludnione” klasy, zbyt szerokie programy nauczania, nieodpowiednia kadra nauczycielska bądź braki w kadrze, nieodpowiednie metody dydaktyczne i wychowawcze, brak podejścia indywidualnego do ucznia, które byłoby dla niego ewentualnym wsparciem i pomocą adekwatną do umiejętności i zdolności, sytuacji życiowej i chęci. Szkoła powinna stwarzać przyjazne środowisko do pracy i nauki, doskonalenia i przybrać charakter bardziej indywidualnego podejścia do uczniów³⁷. Poprzez tak liczne błędy, niedociągnięcia szkoła staje się kolejnym elementem układanki składającej się na kolejne zaburzenia osobowości wśród młodych, a co za tym idzie ich demoralizacji³⁸. Rywalizacja pod względem lepszych ocen, szybszego opanowania obowiązującego i nowo poznanego materiału czy też na wielu innych płaszczyznach wprawia dzieci i młodzież w zakłopotanie. Często zdarza się, że jedno odchylenie od pozostałych sprawia wiele zawodu i przykrości ze strony otoczenia i ze strony samokrytycznej. Opóźnienia w nauce, gorsze oceny, powtarzanie klasy, odrzucenie przez klasę powodują nieraz chęć opuszcza-

31 Hołtys B., 1979, *Kryminologia*, Warszawa, s. 247-251.

32 Cekiera Cz., 1995, *Zagrożenia dzieci i młodzieży w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Gdańsk-Toruń, s. 62.

33 Czekaj Ł., op. cit., s. 27.

34 Czekaj Ł., op. cit., s. 27.

35 Hołtys B., op. cit., s. 351.

36 Szymański A.M., 2010, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży: wybrane problemy*, Warszawa, s. 68.

37 Chylińska K., Kękuś M., Dudek I., Szpitalak M., op. cit., s. 140-141.

38 Sowińska H., *Procesy uspołecznienia szkoły – nadzieje i zagrożenia*, „Neodidagmata”, nr. 21, s. 23-31.

nia zajęć, zmiany szkoły lub przejścia na tryb nauczania domowego. Z takich powodów coraz częściej dzieci sięgają po pomoc psychologów już właśnie w wieku wczesnoszkolnym. Klasyfikacja szkół na lepsze czy gorsze z powodu ich drogi kształcenia czy faktu, czy jest publiczna, czy prywatna, sprawia to, iż społeczeństwo tworzy klasy społeczne już wśród dzieci i młodzieży³⁹. Brak odpowiedniego wykształcenia zazwyczaj wiąże się z wykonywaniem nielubianej przez siebie pracy, a więc dość sporym dyskomfortem i nieszczęściem w życiu, gdyż praca to nieodłączny element życia każdego. Dlatego szkoła powinna być dostępna dla wszystkich uczniów w sposób indywidualny dla każdego z nich, pomagając nie tylko w samodoskonaleniu i nauce, ale także oferującą pomoc w sytuacjach problemowych.

4. Rówieśnicy

Grupa społeczna, zwana rówieśniczą, to kolejny, zewnętrzny aspekt silnie oddziałujący na demoralizację nieletnich obok rodziny i szkoły. Jest to równie ważny aspekt z uwagi na jego znaczący wpływ na osobowość człowieka. Właśnie w takim otoczeniu dziecko uczy się tolerancji, przyjaźni, miłości, współpracy czy życzliwości, czyli podstawowych cech potrzebnych do funkcjonowania w społeczeństwie i podstaw w tworzeniu relacji nieopartych na pokrewieństwie a sympatii. Owe środowisko może wywierać zarówno dobry, jak i zły wpływ na jednostkę. Zwłaszcza jest tak, gdy w szkole i rodzinie, czyli poprzedzających czynnikach oddziałujących na młodą osobę, widnieją znaczące luki, nieprawidłowości w funkcjonowaniu w życiu nieletniego. Wówczas nieletni szuka akceptacji i zrozumienia u innych osób w swoim wieku⁴⁰. W ten sposób może natrafić na grupę osób zdemoralizowanych i niedostosowanych społecznie, które często swój wolny czas spędzają w sposób aspołeczny – palenie papierosów, picie alkoholu, narkotyki, stosowanie przemocy, wagarowanie⁴¹. Każdy na różnym etapie swojego życia bierze czynny udział w integracji ze swoją grupą pokoleniową. To tam dziecko szuka zaspokojenia swoich potrzeb: szacunku, akceptacji, bezpieczeństwa, wyrozumiałości, tworzenia nowych relacji. Szuka w tym gronie wartości, których zabrakło w domu rodzinnym lub których były dostarczane w mniejszym stopniu. Dla osób samotnych, z niepełną rodziną lub jej brakiem, osiągających same niepowodzenia w szkole, grupy rówieśnicze stanowią przestrzeń, w której mogą się zaprezentować, czuć swobodnie, zaimponować jej członkom i nie być ocenianym⁴². W praktyce nie zawsze wszystko to działa. Zdarza się, iż aby zasłużyć na akceptację grupy, trzeba dokonać czegoś, spełnić jakieś wymagania, oczekiwania. Istnieją sytuacje, w których grupy rówieśnicze przekształcają się w grupę przestępczą lub nakłaniają swoich „nowych członków” do popełnienia czynu niedozwolonego lub niemoralnego w celu udowodnienia swojej lojalności i tego, czy są godni być jej częścią.

39 Czekaj Ł., op. cit. s.27.

40 Chylińska K., Kękuś M., Dudek I., Szpitalak M., op. cit., s. 142.

41 Kosek M., Łazuga M., 2005, *Prawne skutki przejawów demoralizacji nieletnich na podstawie badań akt sądowych*, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, nr 5 (2), s 157-181.

42 Kołdon B., 2009, *Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania przynależności młodzieży*, w: *Diagnostyka i rozwiązywanie problemów psychospołecznych dzieci i młodzieży*, red. B. Kołdon, J. Kahlan, A. Fidelus, Sandomierz-Warszawa, s. 47.

Objawy demoralizacji niedostosowania społecznego

Jako główny objaw tego zjawiska można śmiało ustanowić nieprzestrzeganie norm, wzorców zachowań społecznych, które powinny obowiązywać każdego członka społeczeństwa. Wszelkie odchylenia związane z niestosowaniem się do narzuconych zasad są traktowane jako niebezpieczeństwo i zagrożenie⁴³. Są to pierwsze przejawy demoralizacji, które mogą znacząco wpłynąć na późniejsze działanie jednostki. Niepokój, który narasta, powoduje, że nasuwają się kolejne myśli związane z nieprawidłowościami funkcjonowania rodziny, które w konsekwencji powodują ucieczki z domu młodego człowieka, który ucieka w ten sposób od źródła problemów – alkoholu, używek, przemoc; braku bezpieczeństwa; woła o pomoc; pragnie pokazać potrzebę niezależności od rodziców⁴⁴. Wagary to także forma ucieczki tylko, że ze szkoły. Owe postępowanie pociąga za sobą szereg konsekwencji, np. problemy w szkole, w nauce czy w domu. Te zachowania powodują u dzieci uczucie bezradności, która rzutuje na ich zachowanie w trudnych dla nich sytuacjach, w których nie są w stanie sobie poradzić⁴⁵. Czynniki te prowadzić mogą do depresji i innych chorób psychicznych czy też sięgania po substancje psychoaktywne. Narkotyki czy innego typu używki to oznaka demoralizacji, która od ostatnich lat jest coraz bardziej powszechna wśród młodzieży. Stało się „modne” podążanie za rówieśnikami i robienie czegoś niedozwolonego, co „lepiej smakuje zakazane”. Często dzieci, próbując nie odstawać od grupy rówieśniczej, nieraz namawiającej do używek, lub im zaimponować, sięgają po substancje psychoaktywne. Dodatkowymi objawami są: wrogość, agresywność, naśladownictwo przemocy – często wskutek jego doświadczenia, kłamstwo, brak odpowiedzialności, włóczęgostwo, samookaleczenia, konflikty społeczne⁴⁶. Bożena Krupa w oparciu o badania Centrum Medycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Łodzi wskazuje na to, iż osoby nieletnie dopuszczają się kradzieży, rozbojów, spożywania alkoholu, zażywania środków odurzających, demolowania sprzętów, znęcania się nad innymi⁴⁷. Jednak to są mniejszego kalibru działania niedozwolone, których dopuszczają się młode osoby.

43 Kucharewicz J., 2015, *Dlaczego dziecko staje się przestępcą? Funkcjonowanie rodziny a rodzaj zachowania przestępczego nieletnich chłopców*, „Zeszyty Naukowe, Organizacja i Zarządzanie Politechnika Śląska”, nr 85, s. 245-262.

44 Chwaszcz J., Jaskot A., 2010, *Zasoby adaptacyjne nieletnich*, [w:] *Skazani na wykluczenie!?*, red. M. Kalinowski, I. Niewiadomska, Lublin, s. 237-264.

45 Seligman M., Walker E., Rosenhan M., 2001, *Psychopatologia*, tłum. J. Gilewicz, A. Wojciechowski, Poznań, s. 763.

46 Chwaszcz J., Jaskot A., op. cit., s. 238-239 oraz Kucharewicz J., op. cit., s. 248.

47 Krupa B., 2011, *Doświadczenia życiowe młodzieży z okresu wczesnego dzieciństwa i ich związek z niedostosowaniem społecznym*, Łódź, s. 35.

Działania profilaktyczne wobec nieletnich

Mówiąc o zapobieganiu zachowań, mamy na myśli oddziaływanie na sprawców lub ich grupę społeczną⁴⁸. Profilaktyka byłaby o wiele lepszą opcją w tym przypadku, aby odpowiednio kłaść nacisk na dobre wychowanie dzieci, które nie skutkowałyby później ich niedostosowaniem społecznym. Wtedy bowiem trudna młodzież nie sprawiałaby problemów wychowawczych w dalszych etapach rozwoju i nie wykonywała czynów niekorzystnych dla nich i dla środowiska⁴⁹. Jednakże zapobieganie może być trudniejsze do wykonania niż zwalczanie negatywnych skutków przestępczości nieletnich. Niestety duża liczba młodzieży odbiega od prawidłowego wzorca społecznego. Współczesność jednak nie pomaga w poprawnym przebiegu procesu wychowawczego ze względu na różne pokusy świata zewnętrznego oraz środki masowego przekazu kreujące swoją rzeczywistość. W związku z tym specjaliści w dziedzinie psychologii czy pedagogiki powinni bardziej przyrzeć się temu zjawisku w celu znalezienia rozwiązań czy też działań zapobiegających rozprzestrzenianiu się tego typu zachowań. Wraz ze wzrostem skali problemu coraz więcej badaczy na podstawie niepokojących statystyk podejmuje się tego tematu. Jest wielu specjalistów definiujących profilaktykę w tym zakresie problemu. J. Szymańska uważa, że profilaktyka ma dwa cele: wzmacnianie prawidłowych zachowań i funkcjonowania młodzieży oraz redukcję elementów piętnujących wskaźniki ryzyka⁵⁰. Działania profilaktyczne powinny w głównej mierze przygotować jednostkę do przystosowania odpowiednich i prawidłowych norm zachowania i funkcjonowania. Celem profilaktyki powinno być zatrzymanie dynamicznego rozwoju zjawiska oraz leczenie zaburzeń osobowościowych wśród dzieci i młodzieży, aby uniknąć pod wpływem otoczenia i kolejnych doświadczeń przeistoczenia ich w zachowania przestępcze. Analizie powinno zostać poddane środowisko rodzinne, gdzie wszystko się zaczyna. W sytuacji widocznych nieprawidłowości każda z instytucji wychowawczo-rozwojowych, czy też osoby z otoczenia dziecka powinny podjąć działanie i pracę w tym kierunku, co znacząco wpłynęłoby na dalszy rozwój pobudek przestępczych. Znaczącą różnicę miałyby także zmiany struktur i metod wychowawczych instytucji. Trzeba by było wówczas przeprowadzić szereg reform, zmian, aby uzyskać zmiany na obszarze całego państwa i byłby to na pewno proces wieloletni. Jednak każda z tych środowisk jest w stanie w sposób indywidualny dostosować się do sytuacji i zmienić działanie i funkcjonowanie na rzecz indywidualnego podejścia do dziecka.

Podsumowanie

Jak widać, wpływ środowiska człowieka w jego najmłodszych latach ma bardzo duże znaczenie i w znacznej mierze przyczynia się do kreowania osobowości i funkcjonalności młodego człowieka w przyszłości. Na otoczenie nieletniego składają się dwa rodzaje czynników: wewnętrzne i zewnętrzne. Do wewnętrznych należą czynniki osobowo-

48 Czekaj Ł., op. cit., s. 31.

49 Tamże, s. 31.

50 Nowakowska E., *Trzy zbrodnie w próżni*, „Dialog” (1995)8, s. 87.

ściowe. Natomiast do zewnętrznych – rodzina, szkoła czy też rówieśnicy. Jednak każdy z tych czynników zewnętrznych w pewnym stopniu kształtuje osobowość. Rodzina stanowi główny ośrodek zmian w młodej osobie. Kiedy rodzina wykazuje się jakąś dysfunkcjonalnością i nieprawidłowością, wówczas wpływa to na kolejne etapy życia – radzenie sobie w szkole czy tworzenie relacji z rówieśnikami. Wbrew pozorom rodzina, szkoła, jak i rówieśnicy mogą spowodować nieprawidłowości w myśleniu nieletniego i nakierować go na złą ścieżkę postępowania. W sytuacji, gdy mocno oddziałuje na naszą psychikę, uciekamy się do różnych sposobów samozachowawczych, niezależnie od tego, czy jest to dobre, czy złe. Zdarza się, że ciężka sytuacja lub problemy przysłaniają nam pojęcie dobra i zła. Dzięki wnikliwej analizie odpowiedziano na pytanie, dlaczego niektórzy ludzie angażują się w przestępczość. Czynniki rodzinne, majątkowe, brak zaspokojenia podstawowych potrzeb lub niewłaściwe wzorce sprowadzają młodego człowieka na drogę demoralizacji i niedostosowania społecznego, w konsekwencji do wzrostu ryzyka popełniania czynów niedozwolonych. Ponieważ statystyki pokazują coraz to większy wzrost przestępczości wśród młodzieży, należy zastosować skuteczne środki zapobiegawcze. Należałoby zmienić zupełnie struktury instytucji i metody wychowawcze, a także podejście rodziców czy pedagogów do problemu i ich edukację w tym kierunku.

Bibliografia

- Cekiera Cz., 1995, *Zagrożenia dzieci i młodzieży w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, Gdańsk-Toruń.
- Chwaszcz J., Jaskot A., 2010, *Zasoby adaptacyjne nieletnich*, [w:] *Skazani na wykluczenie!?*, red. M. Kalinowski, I. Niewiadomska, Lublin.
- Chylińska K., Kękuś M., Dudek I., Szpitalak M., 2019, *Nieletni jako sprawca czynu zabronionego – determinanty niedostosowania społecznego*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, Kraków, red. Paulina Marchlik.
- Czekaj Ł., 2010, *Przestępczość nieletnich w środowisku szkolnym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate et Educatione Civili I”, Folia 26.
- Doliński D., *Wpływ społeczny a jakość życia*, Warszawa.
- Hołtys B., 1979, *Kryminologia*, Warszawa.
- Hołyst B., 2001, *Kryminologia*, Warszawa.
- Insp. Mariusz Ciarka Rzecznik Prasowy Komendanta Głównego Policji, *Przemoc wśród młodzieży. Dane Komendy Głównej Policji*, pilsatnews.pl, artykuł z dnia 22.03.2023, <https://www.pilsatnews.pl/wiadomosc/2023-03-22/przemoc-wsrod-mlodziezy-dane-komendy-glownej-policji/> [data dostępu: 21.03.2024].
- Kałdon B. M., 2015, *Przestępczość wśród nieletnich a podejmowane działania profilaktyczne*, Warszawa.
- Klas A., Opora R., *Wpływ środowiska rodzinnego na skłonność nieletnich do popełniania czynów karalnych na przykładzie osadzonych w zakładzie poprawczym w Gdańsku i schronisku dla nieletnich w Chojnicach*, Gdańsk.
- Kołdon B., 2009, *Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania przynależności młodzieży*, [w:] *Diagnostyka i rozwiązywanie problemów psychospołecznych dzieci i młodzieży*, red. B. Kołdon, J. Kahlan, A. Fidelus, Sandomierz-Warszawa.

- Kosek M., Łazuga M., 2005, *Prawne skutki przejawów demoralizacji nieletnich na podstawie badań akt sądowych*, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, Warszawa, nr 5 (2).
- Krupa B., 2011, *Doświadczenia życiowe młodzieży z okresu wczesnego dzieciństwa i ich związek z niedostosowaniem społecznym*, Łódź.
- Kucharewicz J., 2015, *Dlaczego dziecko staje się przestępcą? Funkcjonowanie rodziny a rodzaj zachowania przestępczego nieletnich chłopców*, „Zeszyty Naukowe, Organizacja i Zarządzanie Politechnika Śląska”, nr 85.
- Leśniak-Moszczuk A. D., 2020, *Przejawy demoralizacji nieletnich. Analiza prawno-kryminologiczna*, Białystok.
- Mościcka L., 1970, *Przestępczość nieletnich*, Wrocław.
- Nowakowska E., *Trzy zbrodnie w próżni*, „Dialog”, 1995, 8.
- Prawo karne, Repetytorium*, 2008, red. E. Błaski, Warszawa.
- Sarzała D., 2002, *Dysfunkcyjne środowisko rodzinne jako źródło przestępczości nieletnich*, Olsztyn.
- Sawicki K., 2018, *Diady, kliki, gangi. Młodzież nieprzystosowana społecznie w perspektywie współczesnej pedagogiki resocjalizacyjnej*, Kraków.
- Seligman M., Walker E., Rosenhan M., 2001, *Psychopatologia*, tłum. J. Gilewicz, A. Wojciechowski, Poznań.
- Siemionow J., 2011, *Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania, zmiana, efektywność*, Warszawa.
- Sowińska H., *Procesy uspołecznienia szkoły – nadzieje i zagrożenia*, „Neodidagmata”, nr 21.
- Sroczyński W., 2008, *Środowisko wychowawcze – zarys problemu*, „Kultura i Edukacja”, nr 2.
- Strzembosz A., 1985, *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Lublin.
- Szymański A.M., 2010, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży: wybrane problemy*, Warszawa.
- Ustawa z dnia 26 października 1982r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr 35, poz. 228, art. 1, par. 1, pkt. 1-3; art.1, par. 2, pkt. 2; art. 3, par. 2.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r., Kodeks karny, Dz. U. Nr. 88, poz. 553.
- Ziemska M., 1975, *Rodzina a osobowość*, Warszawa.
- Żabczyńska E., 1974, *Przestępczość dzieci a szkoła i dom*, Warszawa.



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

JAKUB TOMCZYK, KATARZYNA RADEK

Studenci III roku bezpieczeństwa narodowego, studia I stopnia
Studenckie Koło Naukowe „Egida Securitas”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Third-year students of national security, first-cycle studies
“Egida Securitas” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Wpływ wybranych mediów na bezpieczeństwo człowieka

The impact of selected media on human safety

Abstract: Publicly available media play an increasingly important role in everyone's life. In a dynamically developing environment, it becomes increasingly important to continuously analyze the impact they bring. Due to these aspects, the subject of this work was to determine the impact of selected media on human safety. The authors focused mainly on the phone, the Internet, and television, showing the opportunities and threats associated with them. The article was created by collecting and analyzing available sources. It was concluded that selected media have both positive and negative impacts on human safety.

Keywords: Internet, smartphone, technology, television, safety

Wstęp

Współcześnie media stanowią nierozłączny element naszego życia. Ogólne pojęcie „media” dotyczy już szerokiej gamy podmiotów, takich jak: smartfony, telewizja, radio, Internet czy prasa. Szeroka obecność mediów w życiu człowieka sprawiła, że niosą ze sobą zarówno wiele korzyści, jak i zagrożenia.

W ciągu ostatnich dekad technologie teleinformatyczne rozwinęły się w niespotykanym dotychczas tempie. Osoby pokroju naszych rodziców wyobrażali sobie większe ekrany w telewizorach, dotykowe telefony czy nawet szybszy dostęp do informacji w radiu. Rozwój umożliwił nam sprawniejsze funkcjonowanie w życiu społecznym, dzięki czemu nasze życie stało się prostsze. Nowoczesne technologie również rozwinęły nasze możliwości przeprowadzania badań zarówno w dziedzinie bezpieczeństwa, jak i w dzie-

dzinie medycyny. Poprzez telefon może funkcjonować nasz biznes, możemy rozwijać nasze interakcje społeczne lub zdobywać nowe umiejętności. Rozwój technologii umożliwił nam wymianę informacji na skalę światową. Niestety co za tym idzie, również czyha na nas wiele nieznanych zagrożeń cyberprzestrzeni (Gawkowski 2018: 186).

Warto wskazać również na negatywne aspekty rozwoju teleinformatycznego. Społeczność zaczyna się uzależniać od technologii. Jeszcze kilkanaście lat temu, gdzie ludność była uzależniona od alkoholu, środków psychoaktywnych, takich jak uzależnienie od heroiny wśród amerykańskich żołnierzy po wojnie w Wietnamie czy podczas drugiej wojny od amfetaminy. Teraz świat zmierza ku innym wyzwaniom. Naukowcy przewidują, że przyniesie to niekorzystne skutki w sferze życia społecznego, politycznego czy personalnego, co będzie skutkowało obniżeniem poziomu naszego bezpieczeństwa. Wpływie to na nasze funkcjonowanie, zdrowie, a zarówno manipulowanie ludźmi idzie w złym kierunku i pojawia się dezinformacja i chaos wśród społeczności (Kowalska 2023: 141).

Adam Alter, powołując się na Tristianę Harris zajmującą się etycznym wymiarem projektowania aplikacji stron internetowych, przedstawia to zjawisko jako „problem, który nie polega na tym, że ludziom brakuje silnej woli, ale na tym, że po drugiej stronie ekranu jest armia ludzi, którym płacą za to, żeby złamać wszystkie ograniczenia, które sami sobie narzucamy” (Alter 2017: 11). Niestety jest to prawda, gdyż osoba, która zauważy ciekawy nagłówek, kontrastujące kolory, które przyciągną naszą uwagę, z pewnością kliknie w ten link, aby zobaczyć zawartość. Dość często okazuje się, że zawartość takiego artykułu jest znikoma i nic niewnosząca do naszego życia.

Opisując rozwój technologiczny, warto zwrócić uwagę, czym są tak naprawdę uzależnienia. Według Światowej Organizacji Zdrowia uzależnienie można zdefiniować w następujący sposób: „uzależnienie jest to psychiczny, a niekiedy fizyczny stan wynikający z interakcji między żywym organizmem a substancją, charakteryzujący się zmianami zachowania i innymi reakcjami, do których należy konieczność przyjmowania substancji w sposób ciągły lub okresowy, w celu doświadczenia jego wpływu na psychikę, a niekiedy, aby uniknąć przykrych objawów towarzyszących brakowi substancji” (Ciborowska, Kowalczyk 2020: 13). Oznacza to, że dana jednostka jest zależna od środka, który przyjmuje, w większości przypadków jest to substancja psychoaktywna, ale może to być zarówno telewizja, jak i telefon.

Telefon

Postęp technologiczny w dziedzinie telefonii komórkowej jest mocno zauważalny. Na wsiach w czasach naszych rodziców telefon był towarem luksusowym dostępnym tylko w ważnych miejscach publicznych, takich jak ośrodek zdrowia czy w domu u sołtysa. Był to telefon stacjonarny, z którego korzystanie odbywało w niezbędnych sytuacjach oraz nie każdy mógł z niego korzystać. Dopiero w późnych latach dziewięćdziesiątych telefony stacjonarne były dostępne w każdym domu. Obecnie telefon komórkowy ma każdy już od najmłodszych lat życia.

Budki telefoniczne, które były dostępne do późnych lat 2000 r., zostały całkowicie wyparte przez telefony komórkowe. Patrząc w kontekście funkcjonalności telefonu i zawartych w nich funkcjach, stwierdzamy, że to telefon wyparł z używalności tradycyj-

ne, papierowe mapy, proste aparaty fotograficzne, odtwarzacze MP3, przenośne konsole do gier, nawigacje samochodowe, kalkulatory czy zwykły papierowy zeszyt został zastąpiony przez notatnik w telefonie. Wysyłanie listów zostało zastąpione przez wysyłanie SMS-ów. Przedstawiony postęp prowadzi nas do wielu negatywnych konsekwencji. Obecne społeczeństwo, a głównie młodzież jest „przyklejona” do swojej komórki. Wpływa to na naszą jakość życia, a także na nasze zdrowie (Furmanek 2014: 22-23).

Fonoholizm jest to uzależnienie od telefonu. Ewolucję tego zjawiska w ostatnich latach można uznać za chorobę cywilizacyjną XXI wieku. Również jest to uzależnienie postrzegane jako jedna z postaci cyber-uzależnienia, czyli uzależnienia od technologii cyfrowych lub treści przekazywanych przez takie urządzenia¹. Niestety dość częste korzystanie z telefonu prowadzi do uzależnienia i wielu negatywnych skutków. Głównie dzisiejsza młodzież jest tak zaprzyjaźniona z telefonem, że nie wyobraża sobie życia bez niego.

Psychologowie zajmujący się dziedziną fonoholizmu przedstawiają główne cechy osób uzależnionych od telefonu:

- Osoba uzależniona przywiązuje ogromną wagę do posiadania najnowszego modelu telefonu;
- Osoba uzależniona odczuwa obawy, lęki oraz wpada w panikę związane z korzystaniem z nienaładowanego telefonu;
- Osoba uzależniona usprawiedliwia swoje przywiązanie do telefonu poprzez bezpieczeństwo (napisanie rodzicom, gdzie się znajduje);
- Osoba uzależniona cały czas musi mieć kontakt z innymi poprzez telefon;
- Osoba uzależniona nigdy nie odkłada swojego telefonu daleko od siebie, nieważne co robi, telefon musi leżeć obok (Pawłowicz 2010: 168).

Zagrożenia, jakie występują, nie są spowodowane występowaniem technologii i ich postępowaniem, lecz naszym nierozsądnym korzystaniem z niego. Głównym i bardzo niebezpiecznym zagrożeniem jest zagrożenie naszego zdrowia. Według S. Kucińskiego promieniowanie, jakie wytwarzają telefony, nie jest obojętne dla naszego zdrowia i wpływa ono negatywnie. Do zaburzeń spowodowanych promieniowaniem możemy zaliczyć: bóle i zawroty głowy, bezsenność, rozkojarzenie, stan ogólnego zmęczenia, pocenie się, wzrost ciśnienia krwi, zmiany poziomu hormonów, zaburzenia pamięci oraz zaburzenia systemu odpornościowego. Wymienione zaburzenia są następstwem tego rodzaju promieniowania, a występowanie ich jest uzależnione od indywidualnej reakcji organizmu (Babula, Warchoł, Kowalczyk 2016: 431-432).

Najbardziej zauważalne dla naszego zdrowia są zagrożenia fizyczne i najłatwiejsze do zdiagnozowania. Niewłaściwa odległość od ekranu telefonu skutkuje nieodwrotnymi zaburzeniami i wadami wzroku. Doszło również do tego, że zwykłe wyniesienie śmieci powoduje ogromne poświęcenie oraz zmęczenie. Wśród dzieci i młodzieży w szkole najgorszym przedmiotem staje się wychowanie fizyczne, głównie z powodu: po pierwsze zbyt duży odstęp czasu „rozstania” się z telefonem, a po drugie z powodu ciągłego siedzenia przed telefonem występuje otyłość wśród dzieci, przez co mają problemy z wykonywaniem prostych czynności podczas ćwiczeń. Warto wspomnieć, że na otyłość wpływa

1 Zob. <https://www.gov.pl/web/psse-aleksandrow-kujawski/fonoholizm-czyli-uzaleznienie-od-telefonu> (dostęp 17.03.2024)

nasze odżywianie. Uzależnienie od smartfonu prowadzi do niechęci przygotowywania sobie zdrowych posiłków, a wygodniejszym sposobem jest zamówienie jakichś fast-foodów, które zamawia się z użyciem telefonu (Furmanek 2014: 25). W związku z otyłością występują inne dolegliwości ze zdrowiem, takie jak anemia (Babula, Warchoń, Kowalczyk 2016: 433).

Jednym z najważniejszych zagrożeń, które prowadzi nawet do utraty życia stanowią przejścia dla pieszych. Niestety korzystanie z telefonu ogranicza naszą zdolność do reakcji czy zwracania uwagi na otoczenie, a korzystanie z telefonu na przejściu dla pieszych jest zabronione. Dodatkowo obecne prawo przedstawia, że pieszy na przejściu ma pierwszeństwo przed nadjeżdżającymi pojazdami. W praktyce wiele osób z telefonem w ręku wchodzi na przejście bez upewnienia się, czy nie zagraża to jego zdrowiu bądź życiu. Z danych przekazanych przez policję wynika, że z winy pieszych w 2022 r. doszło do 1028 potrąceń. Zginęło w nich 201 osób, a 799 zostało rannych².

Mało oczywistym zagrożeniem jest zagrożenie zdrowia psychicznego. Wiele nastolatków, będąc aktywnym w internecie, przybiera na siebie maskę. Stara się nie pokazywać prawdy na swój temat. Próbuje się kreować na wzór swoich znajomych bądź jakichś znanych osób. Przez to chce być akceptowany w grupie. Utracana jest przez to własna tożsamość. Dziecko, które zakłada maskę w internecie, zaczyna się powoli w tym gubić. Spada na nie zbyt duża presja, aby być idealnym, przez co wpada w depresję. Zarówno uzależnia się od wirtualnego świata, a co za tym idzie, każda próba odebrania telefonu kończy się krzykiem, lękiem, obawami, a także groźbą popełnienia samobójstwa, gdyż telefon jest jego życiem, bez którego nie potrafi funkcjonować. Zaczyna pojawiać się przez to zjawisko antyspołeczności. Dziecko zamyka się w swoim pokoju i nie chce wyjść na świeże powietrze, gdyż nie chce mieć realnego kontaktu z innymi osobami. Nie nawiązuje nowych znajomości, boi się odezwać oraz dopada go lęk przed wyjściem z domu (Bujewska 2020: 9).

Dostępne treści, jakie można znaleźć za pomocą telefonu, powinny być w pewien sposób kontrolowane przez rodziców. Wszelakie niedozwolone materiały można wyszukać bez większego problemu, a zarazem nie są one chronione. Różnorodne filmy pornograficzne, które w łatwy sposób, bez żadnego potwierdzenia można wyszukać, pokazują brak szacunku do własnego ciała oraz wywołują przemoc i patologiczne zachowania. Wyszukiwanie niebezpiecznych treści, gdzie występuje brutalna przemoc, rasizm, niebezpieczne wygłupy, wszelakie gry sieciowe i wiele innych może mieć szkodliwy wpływ na rozwój i psychikę dziecka. W związku z tym dziecko w życiu codziennym staje się agresywne, gdyż zachowanie takie uważa za normalne (Bujewska 2020: 9). Dane ukazujące rok 2019 przedstawiają nam skalę tego zjawiska: 54,4% młodzieży miała kontakt z niebezpiecznymi informacjami w internecie, co trzeci młody człowiek widział sceny okrucieństwa i przemocy, zaś co czwarty – treści dotyczące samookaleczania oraz materiały na tle seksualnym (Makaruk, Włodarczyk, Skoneczna 2019: 6). Jest to dość duży odsetek ukazujący, jak bardzo negatywne oddziaływanie telefon ma na psychikę dziecka.

Również niebezpiecznym zjawiskiem w Internecie są absurdalne wyzwania, które zachęcają dzieci do wzięcia w nich udziału. Gry, takie jak „Niebieski Wieloryb”, która po-

2 Zob. <https://www.money.pl/gospodarka/pierwszenstwo-to-nie-immunitet-policyjne-dane-wskazuja-najciezsze-grzechy-pieszych-6885264400419744a.html> (dostęp 17.03.2024)

legała na manipulowaniu dziećmi przez psychologów. Dołączyć można było do takiej gry poprzez media społecznościowe. Dzieci przez 50 dni miały wypełnić 50 zadań, które były zadane przez „opiekuna”. Pierwszym zadaniem było wycięcie na skórce podobizny wieloryba, a ostatnim próba samobójcza. Większość młodych osób nie zdaje sobie zagrożenia z takiej próby zabawy. Poprzez swoje własne problemy, jak np.: brak kontaktu z rówieśnikami, brak akceptacji, wyśmiewanie, depresja, dziecko szuka kontaktu w Internecie, przez co takim dzieckiem jest bardzo łatwo manipulować. Łatwo wpada w ten niebezpieczny, wirtualny świat, przy czym zamyka się na rzeczywistość³.

Sporym, a zarazem narastającym problemem, kiedy rodzice robią krzywdę własnym dzieciom, jest dawanie telefonu własnemu dziecku od wczesnych lat. Na początku rozpoczyna się od obejrzenia bajki, aby dziecko zjadło przygotowany posiłek, a kończy się na krzyku związanym z zabraniem tego telefonu. Danie telefonu dziecku jest jednym z najprostszych sposobów, w celu zapewnienia ciszy i spokoju w domu, aby odpocząć po ciężkim dniu czy też mieć czas dla siebie. Dość często zauważyć możemy w galeriach handlowych czy supermarketach, jak dziecko, które siedzi w wózku, trzyma telefon w ręce, gdyż jest wtedy spokojne i można w spokoju i bez jego krzyku zrobić zakupy. Jest to ogromny błąd popełniany ze strony rodzica, który nie zdaje sobie sprawy, jaką krzywdę wyrządza dziecku. Może to opóźnić dziecku mowę, a zarazem jest to wiek, w którym dziecko powinno skupiać się na ćwiczeniu koncentracji pisania i czytania oraz cierpliwości, gdyż im więcej dostępu ma dziecko do telefonu, tym jest bardziej rozdrażnione i bardzo szybko wpada w szał (Bujewska 2020: 7-8).

Rozwój nowoczesnych technologii przyczynił się nie tylko do negatywnych konsekwencji; znane są też tego pozytywne skutki. Ułatwił nam naszą pracę, funkcjonowanie w życiu, dostęp do nowoczesnych badań, które wpływają na naszą poprawę życia i wiele innych. Negatywnych konsekwencji można by jeszcze wiele przedstawić, lecz wymienione wyżej zagrożenia są jednymi z poważniejszych. Nie zawsze korzystanie z telefonu czy Internetu prowadzi do uzależnienia. Trzeba wiedzieć, jak z niego korzystać w bezpieczny sposób oraz ile czasu poświęcać na bezużyteczne przeglądanie portali. Trzeba znaleźć właściwe proporcje między spędzaniem czasu przed telefonem, gotowaniem, spędzaniem czasu aktywnie oraz wiele innych.

Telewizja

Wpływ telewizji na ludzką psychikę jest ogromny i przenika w głąb życia społecznego. Posiada zdolność do oddziaływania na najważniejsze zmysły człowieka, tj. wzrok i słuch, w ten sposób potrafi zacierać różnice pomiędzy rzeczywistością a wyobrażeniami o świecie. Niektórzy badacze porównują telewizję do ogromnego zsypu na śmieci, w którym w jednym czasie dostajemy debaty sejmowe, filmy wojenne, mecze i kreskówki (Duda, Sowińska, Domagalska 2015: 180).

Nadmierne oglądanie telewizji w dzisiejszych czasach stało się niemalże chorobą cywilizacyjną. Jest to ogromny problem nie tylko dla samego dotkniętego problemem, ale również dla jego rodziny i otoczenia. Wraz z rozwojem uzależnienia tak zwany „telema-

3 Zob. <https://systel.pl/niebieski-wieloryb/>, (dostęp 17.03.2024).

niak⁴” może zacząć mieć kłopoty w pracy. Często zdarza się, że osoba kreatywna, która jest chwalona za swoje wyniki w pracy, pod wpływem telewizji zaczyna nie dotrzymywać terminów realizacji projektów zawodowych, czy nawet w skrajnych przypadkach zaczyna nie przychodzić do pracy. Takie działanie może doprowadzić do zwolnienia pracownika, co powoduje zamknięcie go w błędnym kole, bo jako osoba bezrobotna ma więcej czasu, żeby korzystać z rozrywki, jaką jest telewizor (Bogunia-Borowska, 2012)⁵.

Telemaniacy to ludzie, którzy przyjęli do swojego życia osiadły tryb znany z języka angielskiego jako „couch potato”, co w tłumaczeniu oznacza „osobę, która ogląda dużo telewizji i nie ma aktywnego życia”⁶. Ich życie skupia się głównie wokół oglądania ulubionych programów telewizyjnych i seriali, podczas których spożywają przekąski. Rezygnacja z jakiegokolwiek aktywności fizycznej i spożywanie dużej ilości kalorii negatywnie wpływa na wagę jednostki. Duża nadwaga sprzyja wielu chorobom, w tym cukrzycy i chorobom układu krążenia. Wynalazek pilota sprawił, że nawet zmiana kanału nie wymaga od nich ruszenia się z miejsca, co jeszcze bardziej ogranicza ich aktywność fizyczną.

Żyjący w swoim własnym świecie, z towarzystwem świecącego ekranu, telemaniacy ograniczają swoje kontakty społeczne, co prowadzi do coraz większego poczucia samotności. Często nawet nie zdają sobie sprawy z tego, jak bardzo są odizolowani emocjonalnie od otaczającego ich świata. Można porównać ich sytuację do ludzi cierpiących na autyzm – obie grupy mają swoje własne świadomości, z tym, że osoby autystyczne zamykają się w swoim umyśle, podczas gdy telemaniacy widzą swój świat na ekranie telewizora.

Według danych zawartych w raportach kwartalnych Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji statystyczny Polak ogląda telewizję przez ok. 3 godziny i 55 minut dziennie. Według szacunków socjologów ponad 10% Polaków jest uzależnionych od telewizji i przed swoimi odbiornikami spędzają ponad 8 godzin dziennie, a około 70% znajduje się na granicy uzależnienia⁷.

Odkąd uzależnienie od telewizji stało się problemem społecznym, społeczeństwo jako całość powinno się temu zjawisku przyjrzeć z bliska i opracować metody zaradcze. Szczególnie istotna jest rola programów uświadamiających, jaki destrukcyjny wpływ ma telewizja na psychikę, szczególnie dzieci i młodzieży. Dzieci zamiast czytać książki rozwijające wyobraźnię i poszerzające horyzonty myślowe, już od najwcześniejszych lat spędzają większość czasu przed telewizorem.

Internet

Kolejnym ważnym punktem jest wszechobecna dezinformacja w mediach społecznościowych. Nowe zjawisko, potocznie nazywane „fake news”, jest od dawna znane jako dezinformacja. Zgodnie z definicją podaną przez Komisję Europejską za dezinformację

4 Osoba namiętnie, nałogowo oglądająca telewizję.

5 Zob. M. Bogunia-Borowska, *Fenomen telewizji interpretacje socjologiczne i kulturowe*, Kraków, 2012.

6 Zob. <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/couch-potato> (dostęp 17.03.2024).

7 Zob. <https://www.gov.pl/web/krrit/sprawozdania-z-dzialalnosci-krrit2> (dostęp 17.03.2024).

uznaje się: „możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną”⁸. Dezinformacja ma na celu stworzenie podziałów poprzez sfalszowanie informacji, co może prowadzić do dezorientacji i osłabienia zaufania do instytucji.

Przykładem wpływu społecznego na człowieka jest udostępnianie i powielanie informacji, które ze względu na ilość, z jaką docierają do odbiorcy, nie są sprawdzane w zakresie prawdziwości. Powielanie „fake newsów” może odbywać się na zasadzie kopiowania informacji od znanych osób lub autorytetów w danej dziedzinie, które również się złąpały na niedostatecznym sprawdzeniu informacji. Według profesor psychologii Anne Britt rozpowszechniane w Internecie „fake newsy” stanowią bardzo poważny problem, z którego nie zdajemy sobie sprawy. Fałszywe wiadomości niejednokrotnie wpływają na szereg czynności psychicznych, które pozwalają człowiekowi na odbieranie bodźców z otoczenia, zapamiętywanie, wnioskowanie i komunikowanie się⁹. Takie informacje, które docierają do człowieka, manipulują jego procesami poznawczymi i powodują realne zmiany w postrzeganiu rzeczywistości.

Silne emocje mają istotny wpływ na poziom utrwalenia informacji w pamięci. Liczne badania potwierdzają, że fałszywe wiadomości, które wywołują u odbiorców silne uczucia gniewu, strachu czy empatii, są lepiej zapamiętywane i bardziej skłonne do rozpowszechniania w Internecie. Przykładem negatywnego wpływu takich fałszywych informacji jest działalność ruchu antyszczepionkowego.

Przedstawiciele tego ruchu rozpowszechniają informacje sugerujące istnienie związku przyczynowo-skutkowego między szczepieniami a wystąpieniem autyzmu. Pomimo że badanie opisujące taki związek zostało sfabrykowane, nadal istnieje znaczna liczba osób, które wierzą w jego prawdziwość. Skutkiem tego jest obserwowany w ostatnich latach spadek zaufania do bezpieczeństwa szczepień.

Większość z takich informacji publikowana i powielana jest w Internecie i mediach społecznościowych. Dowodzi to, jak istotną rolę w funkcjonowaniu człowieka mogą mieć fałszywe informacje oraz jak łatwo mogą być wykorzystane do manipulacji społecznej. W obliczu tak ogromnego wyzwania, jakim jest dezinformacja i powielanie jej w Internecie, należy rozbudować krytyczne myślenie, aby ludzie mogli odróżnić informacje nieprawdziwe od tych, które faktycznie są prawdą.

Zakończenie

Temat wpływu wybranych mediów na bezpieczeństwo człowieka jest powszechnie rozpatrywanym zjawiskiem, a zarazem niezwykle obszernym i złożonym. Rozpatrywane media społecznościowe, takie jak telefon, telewizja czy Internet niosą za sobą zarówno wiele korzyści, jak negatywów. Pozytywne aspekty obej-

8 Zob. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-dezinformacja-walka-mc-odpowiedz> (dostęp 17.03.2024).

9 Zob. https://cyberprofilaktyka.pl/blog/dezinformacja---czym-jest-i-jak-ja-zweryfikowac_i23.html (dostęp 17.03.2024).

mują szybką wymianę informacji, łatwiejszy dostęp do pomocy w nagłych przypadkach, natomiast negatywne strony obejmują zagrożenia, takie jak: fonoholizm, zostanie „telemaniakiem” czy bycie zmanipulowanym przez fałszywe informacje. Osoby objęte chorobami podporządkowują całe swoje życie korzystaniu z telefonu, oglądaniu telewizji czy korzystaniu z Internetu. Skutki wyżej wymienionych uzależnień mogą prowadzić do rozwoju chorób o podłożu psychicznym, anemii czy do otyłości. Jako całe społeczeństwo powinniśmy obserwować zachowania zarówno swoje, jak i swoich bliskich, promować aktywność zarówno fizyczną, jak i psychiczną w postaci odchodzenia od nowoczesnej technologii, wracając przykładowo do czytania książek, zastępowaniu słonych przekąsek warzywami czy owocami.

Bibliografia

- Alter A., *Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno się oprzeć nowym technologiom*, Kraków: Park W.K., 2005, *Mobile Phone Addiction*, [w:] Kowalska N., *Czas przeznaczony na korzystanie z telefonu przez Polki i Polaków w różnych przedziałach wiekowych*. (red.) „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach”, 2023, t. 32, cz. 1, Kielce 2023.
- Babula M., Warchoń M., Kowalczyk A., 2016, *Wpływ wybranych technologii na zdrowie studentów* (red.) „Journal of Education, Health and Sport”, Tom 6(2016), nr 7, Bydgoszcz.
- Bujewska M., 2020, *W jaki sposób życie w cyfrowym świecie niszczy zdrowie fizyczne i psychiczne*, (red.) „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze i Edukacji” 2020, nr 15, Bydgoszcz.
- Bogunia-Borowska M., 2012, *Fenomen telewizji interpretacje socjologiczne i kulturowe*, Kraków.
- Ciborowska M., Kowalczyk K., 2020, *Teorie uzależnień – przegląd literatury* (red.) Kułak-Bejda A., Waszkiewicz N., „Współczesny wymiar uzależnień”, Białystok.
- Duda A., Sowińska M., Domagalska I., 2015, *Wpływ mediów na rozwój rodziny oraz poszczególnych jej członków*, (red.) K. Kropiwiec, M. Szala, „Nauki społeczne i humanistyczne wobec wyzwań współczesności”, Lublin.
- Furmanek W., 2014, *Zagrożenia wynikające z rozwoju technologii informacyjnych*, (red.) „Dydaktyka Informatyka 9”, 20-48, Rzeszów.
- Gawkowski K., 2018, *Wpływy nowoczesnych technologii informatycznych na zdrowie i jakość życia człowieka*, Warszawa.
- Kowalska N., 2023, *Czas przeznaczony na korzystanie z telefonu przez Polki i Polaków w różnych przedziałach wiekowych*. (red.) „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach”, 2023, t. 32, cz. 1, Kielce.
- Makaruk K., Włodarczyk J., Skoneczna P., 2019, *Problematyczne używanie Internetu przez młodzież. Raport z badań*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa.
- Pawłowicz J., *Fonoholizm – problem moralny*, „Collectanea Theologica” 2010, nr 4.
- Fonoholizm, czyli uzależnienie od telefonu*, <https://www.gov.pl/web/psse-aleksandrow-kujawski/fonoholizm-czyli-uzaleznienie-od-telefonu> (dostęp 17.03.2024)

- Losik J., *Pierwszeństwo nie zwalnia z ostrożności. Policyjne dane wskazują grzechy pieszych*. <https://www.money.pl/gospodarka/pierwszenstwo-to-nie-immunitet-policyjne-dane-wskazuja-najciezsze-grzechy-piesznych-6885264400419744a.html> (dostęp 17.03.2024)
- Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/couch-potato> (dostęp 17.03.2024)
- Sprawozdania z działalności KRRiT*, <https://www.gov.pl/web/krrit/sprawozdania-z-dzialalnosci-krrit2> (dostęp 17.03.2024)
- Biuletyn Informacji Publicznej RPO, *Wystąpienie Rzecznika do Ministerstwa Cyfryzacji ws. walki z dezinformacją. Odpowiedź ministra.*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-dezinformacja-walka-mc-odpowiedz> (dostęp 17.03.2024)
- Cyber Profilaktyka NASK *Dezinformacja – czym jest i jak ją zweryfikować*, https://cyberprofilaktyka.pl/blog/dezinformacja---czym-jest-i-jak-ja-zweryfikowac_i23.html (dostęp 17.03.2024)



Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2024, tom 33, część 1

Fascicles of Student Scientific Movement
the Jan Kochanowski University in Kielce, 2024, volume 33, part 1

RÓŻA WANAT

Studentka I roku prawa, studia jednolite magisterskie
Studenckie Koło Naukowe „Egida Securitas”
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
First-year law student, uniform master’s degree studies
“Egida Securitas” Student Scientific Circle
Jan Kochanowski University in Kielce

Skalpel – przyjaciel czy wróg młodego pokolenia?

Scalpel – friend or foe of the young generation?

Abstract: Over the past twenty years, aesthetic medicine has provided us with many new ways to enhance beauty and eliminate complexes. More and more young people are deciding to undergo plastic surgery. The growing number of such individuals may raise doubts about whether publicly available procedures and performing them at an early age have a positive impact on mental health. Scientific research on the increasing number of mental disorder diagnoses among such patients and examples of surgeons performing procedures without the required qualifications will help dispel any doubts. Cases of victims of aesthetic medicine described in the article will help notice that we should educate teenagers that the artificial ideal of beauty promoted by the media is unrealistic and harmful.

Keywords: aesthetic medicine, canon, beauty, belief, procedure

Dążenie do poprawy swojego wyglądu jest integralną częścią ludzkiej psychiki. Współczesny świat, w którym żyjemy, kładzie ogromny nacisk na atrakcyjność zewnętrzną. W dobie rozwoju Internetu i social mediów panuje przekonanie, że wygląd jest jedną z cech decydujących o wartości człowieka. W konsekwencji, młode pokolenie zaślepione jest dążeniem do osiągnięcia nierealnego poziomu piękna. Młodzież inspirowana internetowymi influencerami, przez co tak chętnie podejmuje się zabiegom z użyciem skalpela. Coraz więcej osób w bardzo młodym wieku zwraca się o pomoc do specjalistów z dziedziny medycyny estetycznej. Rosnąca liczba takich pacjentów może zrodzić wątpliwość, czy aby na pewno ogólnodostępne zabiegi oraz wykonywanie ich na etapie tak wczesnej dorosłości, a niekiedy nawet jeszcze w czasie dojrzewania ma pozytywny wpływ na psychikę kobiet i mężczyzn.

Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat medycyna estetyczna dostarczyła nam masę nowych sposobów na upiększenie urody oraz pozbycia się naszych kompleksów. W obecnych czasach jest ona wyznacznikiem swego kanonu piękna. Dzięki szerokiemu wachlarzowi dostępnych zabiegów inwazyjnych, jak i nieinwazyjnych, sama w sobie stała się „trendsetterem”. Ustala, co powinniśmy uwydatniać, a co niwelować. Popularyzacja tej branży stała się jeszcze łatwiejsza poprzez środki masowego przekazu, jakimi są różne platformy społecznościowe, np. Instagram czy TikTok. Moda w Internecie doprowadziła do tego, że niemal każda nastolatka marzy o tym, aby wyglądać jak swoja ulubiona celebrytka. Poddawanie się chirurgii plastycznej czy zabiegom kosmetycznym stopniowo staje się chlebem powszednim współczesnego świata. Korekcja nosa, uszu, kości policzkowych, wstrzykiwanie botoksu, kwasu hialuronowego, powiększanie ust, liposukcja, silikonowe implanty piersi to trendy dzisiejszego kanonu piękna. Międzynarodowe Stowarzyszenie Chirurgii Estetycznej i Chirurgii Plastycznej (ISAPS) opublikowało wyniki ankiety dotyczącej zabiegów medycyny estetycznej i chirurgii plastycznej. Z ankiety wynika, że w 2021 roku wykonano o 19,3% więcej zabiegów – w tym roku na świecie wykonano 12,8 milionów procedur chirurgicznych i 17,5 milionów zabiegów nieinwazyjnych. Wzrost liczby wykonanych zabiegów o 19,3% w porównaniu z 2020 rokiem, w którym nastąpił spadek liczby wszystkich wykonywanych zabiegów o 1,8% i spadek liczby wykonywanych zabiegów chirurgicznych aż o 10,9% w wyniku pandemii COVID-19.

Ankieta wskazuje na systematyczny wzrost liczby wykonywanych zabiegów chirurgii plastycznej, który wynosi 33,3% w ostatnich czterech latach. Zaobserwowano wzrost liczby wykonywanych procedur chirurgicznych i małoinwazyjnych (odpowiednio o 18,5% i 19,9%), co oznacza znaczny wzrost liczby wszystkich wykonywanych zabiegów (+54,4% w ciągu ostatnich czterech lat)¹.

Mimo dzisiejszej popularności medycyny estetycznej dziedzina ta ma swoje korzenie o wiele wcześniej niż można by się było spodziewać, ponieważ działania z nią związane zapoczątkowane były w czasach już przed naszą erą.

Pogoń za wydłużaniem życia rozpoczęła się w starożytnym Egipcie. Za panowania wielkich faraonów dokładano wszelkiej staranności, aby w zaświatach ciało osoby martwej prezentowało się jak najkorzystniej. Jeżeli martwy stracił za życia kończynę, to przed jego pochówkiem w miejsce blizny wstawiano przedmiot imitujący dawną część ciała. Takie „protezy” wykonane były z drewna, metalu lub innych dostępnych materiałów.

Około I w. p.n.e. za czasów Greków i Rzymian lekarze podejmowali się różnych chirurgicznych metod, aby zakryć ludzkie skazy. Sam Hipokrates był autorem techniki przenoszenia płatów skórnych. Z Grecji wywiodła się również sama nazwa „chirurgia plastyczna”. Zapożyczona ze słowa „plastikos”, co w dosłownym tłumaczeniu znaczy „formować”.

W średniowieczu rozwój dziedziny zatrzymał się przez wpływy kościoła katolickiego, który uznawał ingerowanie w wygląd nieboszczyków za bezbożne. Zakazywał nawet samej sekcji zwłok, co utrudniało zgłębianie wiedzy w dziedzinie nauki. Znaczny rozwój chirurgii w Europie przypisujemy włoskiemu lekarzowi w XVI wieku, który zdołał zre-

1 <https://www.isaps.org/discover/about-isaps/global-statistics/reports-and-press-releases/global-survey-2021-full-report-and-press-releases/>.

konstruować nos, bazując na doświadczeniach Hipokratesa. Było to ogromne osiągnięcie, zważając na fakt braku jakiejkolwiek formy znieczulenia.

Początek prawdziwej chirurgii plastycznej miał miejsce w wieku XIX. To wtedy zaczęto wykonywać operacje, które miały na celu wyłącznie poprawę wyglądu. W 1845 roku chirurg Johann Dieffenbach zasłynął z przeprowadzenia operacji nosa jedynie w celach estetycznych. W 1897 r. Alfred Pousson dokonał operacji zmniejszania piersi. Pierwsza książka dotycząca chirurgii estetycznej powstała w 1907 roku. Medycyna estetyczna zaczęła znacznie przyspieszać, a późniejsze wojenne doświadczenia lekarzy umożliwiły wprowadzenie nowych technik zabiegowych. Również i tym razem zabiegi realizowane były nie w celu ratowania życia, ale w celu poprawy wyglądu. Znane gwiazdy show-biznesu oraz inne zamożne osoby, takie jak Marlene Dietrich czy Marilyn Monroe zaczęły korzystać z usług lekarzy chirurgów, choć nigdy się do tego nie przyznały².

Następne lata przyniosły jeszcze więcej zmian. Operacje plastyczne oraz medycyna estetyczna stały się popularnym i przystępnym sposobem na poprawienie urody i walkę z kompleksami. Temat ten przestaje być już tabu, a coraz bardziej tolerancyjne społeczeństwo akceptuje i poddaje się tego typu zabiegom.

Obecnie zabiegi estetyczne są bardziej zróżnicowane niż kiedykolwiek wcześniej: od zabiegów laserowych po zastrzyki i implanty. Istnieją rozwiązania na każdą przypadłość. Co więcej, lekarze nie spoczęli na laurach i cały czas poszukują nowych sposobów na poprawę wyglądu swoich pacjentów. W ostatnim czasie na przykład wykorzystano leczenie komórkami macierzystymi oraz przeszczep tłuszczu, umożliwiając dzięki temu odwrócenie skutków starzenia się. Dzięki postępowi w technologii i medycynie dostępny jest szereg metod, które mogą pomóc w naprawie niedoskonałości. Czy jednak każdy mankament ludzkiego ciała jest do poprawy?

To co podpowiada nam, że dany element naszej aparycji nie jest wystarczająco atrakcyjny i potrzebuje zmiany to normy kulturowe oraz społeczne. Kanon piękna obowiązujący w danym środowisku jest najczęstszym powodem podejmowania się działań mających na celu czasami nawet diametralną zmianę wyglądu. Osoby wkraczające w dorosłość, żyjące w społeczeństwie, na podstawie konkretnych norm sugerują się tym, co za piękne uważa większość ludzi w ich otoczeniu. Oczywiście nie dotyczy to wszystkich, lecz z pewnością zdecydowanej większości. Osoby wychowane w danej grupie społecznej mogą wierzyć, że normy z ich otoczenia to jedyne właściwe. Mając potrzebę przynależności i akceptacji, dokonują zmian, które pozwolą im zaistnieć w oczach bliskich. W czasach ogólnodostępnego Internetu i tak ogromnej powszechności social mediów nie tylko środowisko ma wpływ na pobudki młodych ludzi. Kanon piękna przez aplikacje, z których korzystają na co dzień ludzie z całego świata, uległ kulturowej globalizacji.

W prehistorii kobiecość głównie kojarzono z płodnością. Było to głównym wyznacznikiem atrakcyjności. Mocno zaokrąglone piersi i biodra świadczyły o zdolności do urodzenia wielu potomków. Starożytny Egipt przełamał te przekonania. W tamtym czasie kobieta idealna miała mieć smukłą sylwetkę, o dość wąskich biodrach. W średniowieczu z kolei stawiano na urodę delikatną i kruchą. Barok zmienił społeczne poglądy o sto osiemdziesiąt stopni i oczekiwał od kobiet znacznych krągłości, ale również potężnych peruk i mocnych makijaży.

2 Historia Medycyny Estetycznej sięga XIX wieku! – estetycznie.pl.

Wiek XX, a szczególnie lata po II wojnie światowej przyniosły najwięcej zmian dotyczących przekonań na temat urody. Każda dekada, licząc od lat pięćdziesiątych, miała swój ideał piękna, który stale ewoluował. Pomimo tego za wzór urody XX wieku można uznać Marilyn Monroe, która stała się nie tylko ikoną piękna, ale także ikoną popkultury. Równie poważana była wtedy Audrey Hepburn, która przeciwnie do Marilyn popularyzowała urodę delikatną i eteryczną. Podobnie ideały układały się w latach sześćdziesiątych. Z jednej strony krągła, o dużych oczach i wydatnych ustach Brigitte Bardot, z drugiej strony niezwykle szczupła modelka Twiggy. Każda dekada miała swoje kanony – najczęściej znacznie różniące się od siebie. Lata siedemdziesiąte to początek mody na sportową sylwetkę. W latach osiemdziesiątych aerobik był wręcz obowiązkowym punktem w codzienności każdej kobiety. Lata dziewięćdziesiąte to czas tzw. supermodelek: szczupłych, wysportowanych, wysokich, ale nie wątych. Wzorem urody były wtedy takie kobiety, jak: Naomi Campbell i Claudia Schiffer. Z drugiej strony bardzo popularny był także typ urody zwany „heroin chic”, którego najbardziej popularną reprezentantką była i jest Kate Moss.

Obecnie możemy mówić o dwóch typach idealnego, kobiecego piękna. Z jednej strony mamy mocno lansowany model bardzo szczupłej i wysokiej modelki wybiegowej jak Anja Rubik. Z drugiej strony, miliony kobiet na całym świecie wzorują się na takich typach urody, jakie reprezentują Kim Kardashian czy Nicki Minaj, czyli niewysoki wzrost, duża i jędrna pupa, wąska talia i mocniejszy makijaż. Młodzi ludzie są bombardowani wizerunkami najsławniejszych internetowych celebrytek. Skutkiem tego jest nie tylko moda na inspiracja, ale i próba upodobnienia się do nich, nawet jeżeli miałyby się do tego przyczynić chirurg.

Mając do dyspozycji tyle inspiracji i możliwości za odpowiednią opłatą, na co najczęściej decydują się młode kobiety? Według danych raportu Amerykańskiego Towarzystwa Chirurgów Plastycznych (American Society of Plastic Surgeons; ASPS) do najczęściej wykonywanych chirurgicznych zabiegów ulepszcających w 2018 r. należały m.in. powiększanie piersi, liposukcja, korekcja powiek (blepharoplastyka) i korekcja nosa (rhinoplastyka)³.

Znormalizowanie modyfikacji swojego ciała niesie za sobą ogrom skutków, nie zawsze pozytywnych. Za pragnieniem perfekcyjnego wyglądu może kryć się niezdiagnozowana depresja oraz szereg innych zaburzeń psychicznych.

Specjaliści z dziedziny medycyny estetycznej mogą jako pierwsi zauważyć symptomy tej przypadłości wśród swoich pacjentów. Osoby chorujące na depresję często mają nieproporcjonalne przekonanie o swoich wadach fizycznych, które w rzeczywistości mogą być niezauważalne lub w ogóle nie istnieją. Tacy pacjenci mierzą się z obsesyjnymi myślami na temat swojego wyglądu, które utrudniają im funkcjonowanie w codzienności. Obsesja doprowadzić może nie tylko do obniżenia samooceny, ale i do zupełnej izolacji społecznej.

W 2019 r. amerykańscy naukowcy – dr n. med. Benjamin Jang i dr n. med. Dhaval R. Bhavsar z University of Kansas School of Medicine – postanowili przeanalizować problem. Ustalili, że spośród 1000 pacjentów poszukujących zmiany wyglądu w wyniku zabiegów chirurgii plastycznej, 441 (44,1%) ma lub miało w przeszłości zaburzenia psy-

3 <https://www.plasticsurgery.org/news/plastic-surgery-statistics>.

chiczne. Najczęściej występującymi zaburzeniami psychicznymi były duże zaburzenie depresyjne (50,6%) i zaburzenie lękowe (32,9%). Wyniki podkreślają znaczenie czujności lekarza, który powinien zwrócić uwagę na ewentualne kłopoty psychiczne pacjenta⁴.

Ważne, aby specjaliści, którzy podejmują się zabiegów estetycznych, byli świadomi problemu potencjalnych zaburzeń wśród swoich pacjentów. Rozpoznanie objawów, takich jak nadmierna krytyczność wobec swojego wyglądu, niska samoocena czy wycofanie społeczne, może być pierwszym krokiem do pomocy. W takich sytuacjach, oprócz proponowanych zabiegów, warto rozważyć skierowanie pacjenta na konsultację psychologiczną lub psychiatryczną. Współpraca między specjalistami różnych dziedzin może być kluczowa w zapewnieniu kompleksowej opieki i wsparcia dla osób cierpiących na depresję.

Depresja może wystąpić nie tylko przed zabiegiem, ale również po nim. Zdarza się to, gdy wystąpiły jakieś komplikacje, kiedy cały proces rekonwalescencji wymaga więcej czasu, niż to było zaplanowane. Chirurgiczna interwencja w ludzkie ciało zawsze niesie ze sobą pewne ryzyko komplikacji. Mogą to być: infekcje, krwaki, wylewy (krwotoki), zakrzepice, obumarcie tkanki, problemy ze znieczuleniem czy powolne gojenie się ran. Najczęściej pojawiają się: ból, długa rekonwalescencja, duże blizny, źle gojące się rany i zakażenia. Przedłużające się leczenie może być bardzo obciążające emocjonalnie dla większości pacjentów, którym się to przytrafiło. Jeżeli lekarz jest doświadczony, możliwość wystąpienia skutków niepożądanych oczywiście się zmniejsza. Co jednak w sytuacji, gdy okaże się, że wybrany specjalista nie ma wymaganego do wykonania zabiegu wykształcenia?

Niestety pomimo tego, że zjawisko nie jest powszechne, to nadal istnieje. Niemala liczba ludzi przez swoją chciwość bądź fanatyzm wykonuje zabiegi medycyny estetycznej bez wymaganego wykształcenia. Brak wiedzy przyczynia się do ogromnych komplikacji, często amputacji, a niekiedy nawet śmierci.

Jednym z przykładów jest działalność Żanety Z. Kobieta specjalizuje się w dziedzinie medycyny estetycznej, a głównie zajmuje się zmniejszaniem nosa. Zmniejszanie nosa bez użycia skalpela miało być dla wielu kobiet wybawieniem, okazało się jednak koszmarem. Żaneta Z. wykonuje inwazyjne zabiegi kosmetyczne, nie posiadając uprawnień zawodu medyka. Reklamuje swoje usługi w mediach społecznościowych. W ofercie Żanety Z. znaleźć można niechirurgiczny zabieg korekcji nosa. Nie polega on jednak na modelowaniu nosa kwasem hialuronowym, co obecnie jest na rynku popularne i sprawdzone. Polega on na dosłownym zmniejszeniu nosa bez użycia skalpela. Fałszywa specjalistka wprowadza do ciała swoich klientek kortyzon krystaliczny. Substancja okazała się być na tyle szkodliwa, że już po dwóch tygodniach u klientek zaczęły występować skutki niepożądane. Jedna z nich wypowiedziała się tak: Ten preparat „zjadł mi” czubek nosa – mówi pani Natalia⁵. Kobiety, które zaufały Żanecie Z., musiały zapłacić ogromną ilość pieniędzy specjalistom, którzy podjęli się zniwelowania efektów działania kortyzonu krystalicznego. Niestety, ofiary niebezpiecznych kosmetycznych praktyk nadal narzekają na bóle oraz krwotoki z nosa. Pacjentki Żanety Z. narzekają nie tylko na dolegli-

4 *PM/Rynek estetyczny*.

5 <https://uwaga.tvn.pl/reportaze/zmniejszala-nosy-kortyzonem-krystalicznym-stracilam-czubek-nosa-ls6697576>.

wości fizyczne, ale i problemy z psychiką. Kobieta nie widnieje w Centralnym Rejestrze Lekarzy, a według Naczelnej Izby Lekarskiej nie ma żadnych praw do wykonywania zawodu medyka w Polsce. Oszustka sprytnie odpowiadała na pytania klientek o dyplom, że czeka na jego tłumaczenie na język polski.

Kolejnym i zarazem jednym z najpopularniejszych na świecie przykładów oszustek w dziedzinie medycyny estetycznej jest Oneal Ron Morris, która wstrzykiwała swoim pacjentkom cement w pośladki. Fałszywa lekarka jest oskarżona o praktykowanie medycyny bez licencji lekarza. Transpłciowa hołsztaplerka oszukiwała kobiety zwiedzione atrakcyjną ceną zabiegów. Pacjentki jednak nie spodziewały się, że substancje, które zostaną wstrzyknięte w ich pośladki oraz policzki to cement, substancje do łatania dziur w oponach i klej „super glue”. Operacja taka liczona była na dwa tysiące dolarów. Z usług fałszywej chirurg korzystały najczęściej inne transpłciowe kobiety, których nie było stać na skorzystanie z usług profesjonalnego chirurga plastycznego. Oneal Ron Morris doprowadziła do śmierci jednej ze swoich klientek, a pozostałe klientki zostały trwale oszpecone. Co bardziej makabryczne, sama kryminalistka wierzyła w cudotwórcze właściwości cementu, gdyż sama poddała się podobnemu zabiegowi z jego użyciem. Kobięcie grozi nawet 100 lat więzienia – informuje Daily Mail⁶.

Mając na uwadze, że kobietom pomimo zauważalnego braku kompetencji udało się oszukiwać kolejne klientki, można zadać sobie pytanie – Dlaczego pacjentki ostatecznie się na takie zabiegi decydowały?

Pomimo ogólnej dostępności pomocy chirurgicznej w zakresie medycyny estetycznej zabiegi są prywatne i często bardzo drogie. Medycyna estetyczna przez lata była dziedziną zarezerwowaną głównie dla osób pracujących w show-biznesie, od których oczekiwano perfekcyjnego wyglądu. Z czasem zabiegi zyskały na popularności wśród zwykłych osób. To właśnie dzięki normalizacji operacji plastycznych coraz więcej osób odczuwa przymus poprawy swoich „wad”. Pomimo szerszej dostępności zabiegów kosmetycznych odwrotnie niż mogłoby się wydawać, ich ceny nie zmalały, a stale rosną. Zdesperowane kobiety i mężczyźni coraz częściej decydują się na zabiegi niskokosztowe, ponieważ na droższe zwyczajnie ich nie stać. Kompetencje chirurga w takich wypadkach grają rolę podrzędną.

Oszustwa fałszywych lekarzy to szczególnie niebezpieczne zjawisko, ale nie jedyne. Nie można zapomnieć o potencjalnym uzależnieniu idącym za takimi zmianami. Uzależnienie od operacji plastycznych jest chorobą należącą do grupy tzw. uzależnień behawioralnych. Psycholodzy kwalifikują uzależnienie od operacji plastycznych jako zaburzenie popędu i nawyków o podłożu psychicznym – w przeciwieństwie do uzależnień fizjologicznych, których źródłem jest oddziaływanie substancji uzależniających na organizm.

Wielokrotne poddawanie się operacjom plastycznym to uzależnienie opierające się na dążeniu do wyznaczonego sobie ideału. Taki nadmierny perfekcjonizm przekłada się na okrutne traktowanie własnego ciała, chirurgiczne interwencje niosą za sobą pewne ryzyko, a proces gojenia się ran zawsze jest długotrwały i bolesny. Nałogowe poprawianie wyglądu za pomocą skalpela w rzeczywistości jest dramatyczną walką o ustanowienie kontroli nad samym sobą czy też własnym życiem. Po którymś z kolei udanym zabiegu,

6 <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2904065/Transgender-toxic-tush-doctor-33-injected-women-super-glue-cement-tire-sealant-bond-set-40-000.html>.

paradoksalnie krytycyzm wobec innych części ciała wzrasta. Stąd „potrzeba” poddawania się następnym operacjom. Specjaliści podkreślają, że takie zaburzenie tak naprawdę oznacza tendencje autoagresywne i głęboki brak akceptacji samego siebie. Kolejne, niekończące się poprawki ciała prowadzą do zatracania własnej tożsamości. Podobnie jak w przypadku każdego innego uzależnienia – wpada się w błędne koło, gdzie receptą na radzenie sobie z lękiem i własną nieporadnością jest „narkotyk”, czyli następna operacja.

Chirurgia plastyczna z całą pewnością jest potrzebna w pomaganiu np. ofiarom różnych wyraźnie oszpecających wypadków i nieszczęść. Jednak w niektórych przypadkach być może lepiej zadziała wizyta u psychiatry czy psychologa.

Chirurdzy medycyny estetycznej, dla których bardziej liczy się zdrowie pacjenta niż zarobek, nie godzą się na zabiegi lub samą ilość zabiegów, która mogłaby pacjentowi zaszkodzić. Ludzie bez wykształcenia medycznego mogą mieć nierealne wyobrażenie, co do efektów. Często nie zdają sobie również sprawy, że substancja w danej ilości może zaszkodzić ich zdrowiu. Wielu lekarzy, których priorytetem są pieniądze, godzi się na spełnienie próśb swoich pacjentów, pomimo możliwych powikłań. W świecie gwiazd znajdziemy wielu celebrytów, którzy stracili na urodzie przez zbyt dużą ilość operacji plastycznych czy przez nieprawidłowe ich wykonanie.

Jednym z najbardziej znanych przypadków jest Angela Big Ang Raiola. Urodzona w 1960 roku bohaterka znanego reality show „Mob Wives”. Program polegał na pokazywaniu codziennego życia żon amerykańskich gangsterów. Kobieta uzależniła się od operacji plastycznych, doprowadzając się do strasznego stanu. Powiększyła biust oraz usta do nienaturalnie dużego rozmiaru. Raiola przez długi czas zdawała się nie zauważać, że jej ciało po tak wielu ingerencjach zaczyna wyglądać karykaturalnie. Wydała nawet książkę zatytułowaną „Większe jest lepsze”, w której zachwalała operacje plastyczne. Do dziś mierzy się z ogromną krytyką i wyśmiewaniem ze strony internautów.

Przytoczyć można także przypadek kobiety z Polski. Ewelina Kubiak to gwiazda znana szerzej jako „Ewelona” z kontrowersyjnego programu stacji MTV „Warsaw Shore”. Obecnie aktywnie działa na Instagramie, gdzie od czasu do czasu chwali się operacjami plastycznymi, których lista jest imponująco długa i wciąż się powiększa. Jakiś czas temu o Ewelinie znów zrobiło się głośno, gdy jednej z operacji plastycznych omal nie przypłaciła życiem. W mediach społecznościowych opisała piekło, które przeszła po zabiegu w Turcji. Zakażenie zaskoczyło samych lekarzy i wyglądało niewiarygodnie przerażająco. Cudem udało się uratować influencerkę. Głębokie uzależnienie Ewelony nie zniechęciło jej jednak do zabiegów medycyny estetycznej, która pomimo traumy mówi o kolejnych planach korekcji ciała.

Co interesujące, mimo ogromnego nacisku na kobiety pod względem perfekcyjnego wyglądu problem dotyczy również mężczyzn. Bracia Bogdanoff to bliźniacy, którzy przez wiele lat stali w centrum zainteresowania mediów. W środowisku badawczym uchodzili za genialnych fizyków. Od lat 70. XX w. prezentowali swoje poglądy z zakresu fantastyki naukowej i kosmologicznej. Pracowali również jako prowadzący popularnonaukowego programu „Temps X”, który podbił serca wielu widzów. Od wielu lat eksperymentowali ze swoim wyglądem. Według teorii dziennikarzy mężczyźni nie mogli pogodzić się z oznakami starzenia. Niestety, diametralnie zmienili swój wygląd na – jak niektórzy opisują – „odrażający”. Kontrowersja związana z ich uzależnieniem od opera-

cji plastycznych zupełnie przyćmiła ich intelekt i wiedzę. Przestali być znani już jako ambitni naukowcy i prezenterzy, a zaczęli być jako „Bracia Botoks”.

Szukając akceptacji, uzyskali odwrotny efekt. Skazali się na falę agresji ze strony internautów, ale również na ostracyzm w najbliższym otoczeniu. Uzależnienie doprowadziło do karykaturalnej skrajności. Niektórzy, zderzając się z takim podejściem, mogą się zrazić i trzymać od planów operacji jak najdalej, inni natomiast poczuja się zainspirowani do pierwszych zmian.

Coraz więcej rodziców skarży się na negatywny wpływ aplikacji społecznościowych na swoje dzieci. Internet promujący owe zabiegi oraz nienaturalny wygląd wpędza młode pokolenie w kompleksy oraz stany depresyjne. Nastolatki w ostatnim czasie czują się nad wyraz niewystarczające. Aplikacja, która w największym stopniu przyczynia się do takiego stanu rzeczy, to Instagram.

Dziennik „Wall Street Journal” ujawnił fragmenty wewnętrznego raportu z badań Facebooka. Wynika z nich między innymi, że 32% nastolatków potwierdziło, że gdy czują się źle, Instagram jeszcze bardziej pogarsza ich samopoczucie. Nastolatki obwiniają też serwis za lęki i depresję. Z raportu wynika również, że 13% badanych z Wielkiej Brytanii i 6% z USA powiązało swoje myśli samobójcze z wpływem, jaki ma na nich Instagram. Kolejne badanie dowiodło, że 40% nastolatków uważających się za osoby „nieatrakcyjne”, przyznało, że to przekonanie zrodziło się podczas korzystania z Instagrama⁷.

Operacje plastyczne są nieodłącznym elementem naszych czasów. Ma na to ogromny wpływ konsumpcjonizm oraz rozwój medycyny. To w jak łatwy sposób możemy pozbyć się dziś kompleksów, skutków tragicznych wydarzeń czy powodów ostracyzmu jest zadziwiające. Niestety nawet sukcesy w tej dziedzinie są dowodem na to, że czasami negatywne konsekwencje są nieuniknione. Normalizacja ingerencji w swoje ciała, presja poprawy każdego mankamentu i rygorystyczny kanon piękna sprawił, że młode pokolenie nie cieszy się już z własnej, indywidualnej urody, a coraz częściej dąży do sztucznej, ukazywanej w mediach jako idealna. Próba bycia dostrzeżonym i zaakceptowanym przez najbliższe środowisko to jedynie początek szkodliwej przygody z inwazyjnymi zabiegami. Wielu młodych ludzi nie zdaje sobie sprawy z możliwych komplikacji oraz z uzależnienia, które może przejąć nad nimi kontrolę. Mogą stać się ofiarami chciwych pseudochirurgów lub wpędzić się w poważne zaburzenia psychiczne. Zniekształcony obraz rzeczywistości i samego siebie może doprowadzić nie tylko do obniżonej samooceny, ale również do samobójstwa. Jeżeli aplikacje społecznościowe promujące niemożliwy do osiągnięcia wygląd, nie pomyślą o zdrowiu swoich obserwatorów, to liczba poszkodowanych będzie stale wzrastać. Dlatego tak ważne jest edukowanie rodziców na temat pracy z samooceną dzieci oraz ich podejściem do swojego ciała.

Bibliografia

<https://www.isaps.org/discover/about-isaps/global-statistics/reports-and-press-releases/global-survey-2021-full-report-and-press-releases/>
<https://estetycznie.pl/sponsorowane/10-historia-medycyny-estetycznej-siega-xix-wieku>

7 <https://www.wsj.com/articles/facebook-knows-instagram-is-toxic-for-teen-girls-company-documents-show-11631620739>.

<https://www.plasticsurgery.org/news/plastic-surgery-statistics>

<https://www.rynekestetyczny.pl/>

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-2904065/Transgender-toxic-tush-doctor-33-injected-women-super-glue-cement-tire-sealant-bond-set-40-000.html>

<https://polskieforumrodzicow.pl/zagrozenia/dziecko-w-sieci-i-mediach-spolecznościowych-czy-za-zgoda-rodzicow>

<https://www.wsj.com/articles/facebook-knows-instagram-is-toxic-for-teen-girls-company-documents-show-11631620739>



JAKUB WILAMOWSKI

Student III roku ekonomii, studia I stopnia
Koło Młodych Ekonomistów
Akademia Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach
Third-year economics student, first-cycle studies
Young Economists' Circle
Edward Lipinski Academy of Applied Sciences in Kielce

Automatyzacja metody Hellwiga za pomocą programu Microsoft Excel

Automation of the Hellwig method using Microsoft Excel

Abstract: The Hellwig method is an efficient method for selecting explanatory variables in an econometric model. Despite the undoubted ease of its methodology, the calculation process can be time-consuming, and the multitude of iterations increases the risk of error. The research problem was the need to streamline the calculations required by the Hellwig method and eliminate the risk of errors through automation. The aim of the research was to create a tool within Microsoft Excel that automates the variable selection process for the model. The research result is the development of the Information Capacity Calculator, which significantly optimized the use of the Hellwig method.

Keywords: Hellwig method, econometrics, econometric model, Excel

Wprowadzenie

Do nauk społecznych analizujących codzienne zjawiska zalicza się ekonomia. Jest nie tylko nauką ścisłą, ale wykorzystuje metody badawcze i narzędzia stosowane w naukach matematycznych. Jej sady obiektywne nie opierają się tylko na sądach eksperckich, ale i na sądach ilościowych (Mankiw i Taylor, 2015: 25). Jednym z narzędzi służących do ich otrzymywania jest ekonometria, która zespala matematykę i statystykę z ekonomią. W przypadku ekonometrii bardzo ważnym zagadnieniem jest dobór zmiennych charakteryzujących dane zjawisko. Z jednej strony powinny one w jak najbardziej wiarygodny sposób objaśniać je, zaś z drugiej strony ich liczba nie może być zbyt duża, gdyż utrudnia to analizę. Jedną z metod umożliwiających dobór odpowiednich zmiennych objaśniających jest metoda Hellwiga.

Dysponując grupą potencjalnych zmiennych objaśniających, które uprzednio przeszły wstępną weryfikację (np. wyeliminowano spośród nich zmienne quasi-stałe), należy zdecydować, które z nich zostaną wykorzystane do budowy modelu. Ekonometryk staje wtedy przed pierwszym dylematem podczas tworzenia modelu, czyli kwestią, czy wybrać wszystkie zmienne, czy tylko niektóre z nich. Do rozwiązania tego problemu przychodzi z pomocą metoda Hellwiga, opracowana w 1968 roku przez profesora Zdzisława Hellwiga.

Polega ona na wyznaczeniu wszystkich możliwych kombinacji zmiennych, którymi dysponujemy, a następnie obliczeniu tzw. wskaźników pojemności informacji – indywidualnych oraz integralnych. Indywidualne dotyczą poszczególnych zmiennych objaśniających w danej kombinacji, a integralne całego zestawu. Jak wskazuje sama nazwa, metoda ta wybiera ten zestaw zmiennych, który wniesie do modelu najwięcej informacji (Goryl i in. 2008).

Do zalet metody Hellwiga należy jej prostota, co implikuje z kolei wartość odnotowania walory edukacyjne. Fakt, iż wskaźniki opierają się na korelacji i podstawowej algebrze, jest znacznym ułatwieniem dla studentów, gdyż te pojęcia, konstrukcje są wcześniej wykładane.

Jak się jednak okazuje, wraz ze zwiększaniem się liczby potencjalnych zmiennych szybko rośnie liczba kombinacji i iteracji potrzebnych do wyznaczenia odpowiednich wskaźników. Nawet wykorzystując popularny program Excel, łatwo jest pomylić się lub najzupełniej „pogubić” w obliczeniach, co potwierdzają doświadczenia samych praktyków ekonometrii, nie wspominając o studentach. Dla przykładu, dysponując trzema zmiennymi objaśniającymi, mamy 7 kombinacji i musimy przeprowadzić 16 pośrednich obliczeń. Natomiast w przypadku czterech zmiennych wartości te wzrastają do 15 kombinacji i należy wykonać aż 43 obliczenia. Duża liczba iteracji stanowi niewątpliwie wyzwanie dla użytkowników metody. Skomplikowanie tego procesu w miarę przybywania danych naturalnie implikuje potrzebę jego usprawnienia.

Warto zatem zastanowić się, czy nie można by uprościć tego procesu – zoptymalizować go i jednocześnie wykluczyć ryzyko popełnienia błędu przy wyznaczaniu wskaźników, aby ułatwić zadanie zarówno wykładowcom, studentom, jak i praktykom przedmiotu. Wydaje się, że szczególnie na tym mankamentzie metody traci edukacja – studenci liczący pisemnie wskaźniki dla czterech zmiennych tracą bowiem cenny czas, który można przeznaczyć na inne zadania. Zagadnienie to dało przyczynek do przeprowadzonego stosownego badania.

Materiał i metody

Przeprowadzone badanie miało na celu skrócenie procesu obliczania wskaźników pojemności informacyjnej, aby w rezultacie zminimalizować ryzyko popełnienia błędu. Mnogość iteracji nie świadczy oczywiście o mankamentach metody ani też nie jest jej wadą. Metoda Hellwiga stanowi bowiem jeden z najważniejszych wkładów polskiej nauki do ekonometrii i fakt ten jest warty podkreślenia.

Wybór tematu badań był dodatkowo motywowany brakiem jakiegokolwiek „kalkulatora” metody Hellwiga w Internecie czy w formie otwartego oprogramowania (*open-so-*

urce software). Literatura przedmiotu również nie dała do tej pory pomysłów na przyspieszenie liczenia w warunkach edukacyjnych. W materiałach internetowych można natrafić na kilka autorskich pomysłów, jednak nie do końca posiadają one formy, które można by nazwać „zautomatyzowanymi”. I wreszcie – mimo licznych oferowanych funkcji, nawet flagowy program Excel, nie posiada dedykowanej formuły do liczenia wskaźników pojemności informacji.

Metodę zautomatyzowano za pomocą stworzonego KPI (Kalkulator Pojemności Informacyjnej). Do opracowania kalkulatora użyto programu Microsoft Excel z 2016 roku, jednak przygotowanie go w tzw. trybie zgodności pozwala odtworzyć go na starszych wersjach oprogramowania. Dołożono także starań, aby był on zgodny lub przynajmniej dało się go uruchomić na darmowej wersji Excela szeroko udostępnianego polskim uczelonom w ramach pakietu Office 365.

Podstawę działania kalkulatora stanowiły wzory z metody Hellwiga. Użyto następującego wzoru na indywidualny wskaźnik pojemności informacyjnej:

$$h_{kj} = \frac{r_{j2}}{1 + \sum_{l=1, l \neq j}^k |r_{lj}|} \cdot m$$

gdzie $h_{kj} \in [0, 1]$, oraz wzoru na integralny wskaźnik pojemności informacyjnej (nośnika informacji) dla danej kombinacji:

$$H_k = \sum_{j=1}^k h_{kj}$$

gdzie:

k – numer kombinacji ($k = 1, 2, \dots, 2^m - 1$),

m_k – liczba zmiennych w k -tej kombinacji,

j – numer zmiennej w rozpatrywanej kombinacji,

r_j – współczynnik korelacji kandydatki na zmienną objaśniającą o numerze j ze zmienną objaśnianą,

r_{lj} – współczynnik korelacji między l -tą i j -tą potencjalną zmienną objaśniającą.

Mimo iż sam kalkulator jest wyposażony w wiele funkcji, modyfikacji oraz został poddany obróbce graficznej, sam algorytm liczenia opiera na podstawowych formułach wprowadzonych ręcznie. Konstrukcje kalkulatora oparto na dwóch założeniach. Po pierwsze kalkulator oferuje możliwość operowania tylko i wyłącznie na czterech zmiennych objaśniających. Po drugie – danymi wejściowymi są macierze korelacji R oraz R_0 wprowadzane ręcznie przez użytkownika.

Pierwsze założenie – ograniczenie w postaci czterech zmiennych objaśniających może budzić pewne zastrzeżenia co do użyteczności kalkulatora. Jednakże obok kalkulatora dla czterech zmiennych objaśniających powstała wersja dla trzech zmiennych. Kalkulator dla dwóch zmiennych byłby niecelowy i posiadałby nikłe zastosowanie edukacyjne. Nie udało się stworzyć kalkulatora dla n zmiennych objaśniających, co stanowi horyzont do przyszłych badań. Excel bowiem nie oferuje zbyt dużo możliwości programistycznych. To założenie zwalnia także z konieczności wprowadzania wzoru na ilość kombinacji, ponieważ z góry wiadomo, że przy czterech badanych zmiennych, jak już wspomniano, do wyznaczenia jest 15 kombinacji i 47 wskaźników, co daje razem 43 opera-

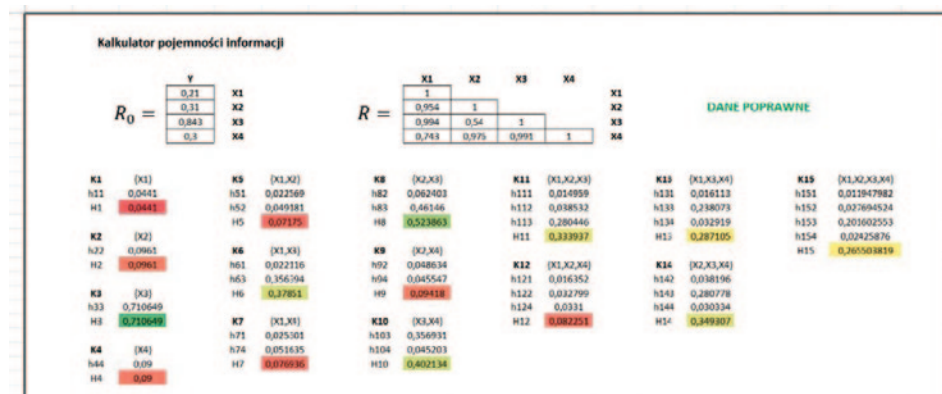
cje (cztery operacje zostały pominięte, ponieważ dla kombinacji jednoelementowych, wskaźnik indywidualny jest jednocześnie integralnym).

Drugie założenie określa interakcje użytkownika w korzystaniu z metody Hellwiga. Wymaga się, by wprowadził on współczynniki korelacji, a na ich podstawie kalkulator sam oblicza wyniki. Wybrano metodę macierzowego przedstawienia współczynników korelacji, aby zapewnić przejrzystość i łatwość we wprowadzaniu danych, zważywszy dodatkowo na funkcje analizy danych w Excelu, która pozwala na otrzymanie gotowej macierzy korelacji.

Wyniki i dyskusja

Prezentowany Kalkulator Pojemności Informacyjnej został opracowany w 2023 r. Pozwala on na wyznaczenie indywidualnych oraz integralnych wskaźników Metody Hellwiga oraz wskazanie kombinacji o największej pojemności informacyjnej.

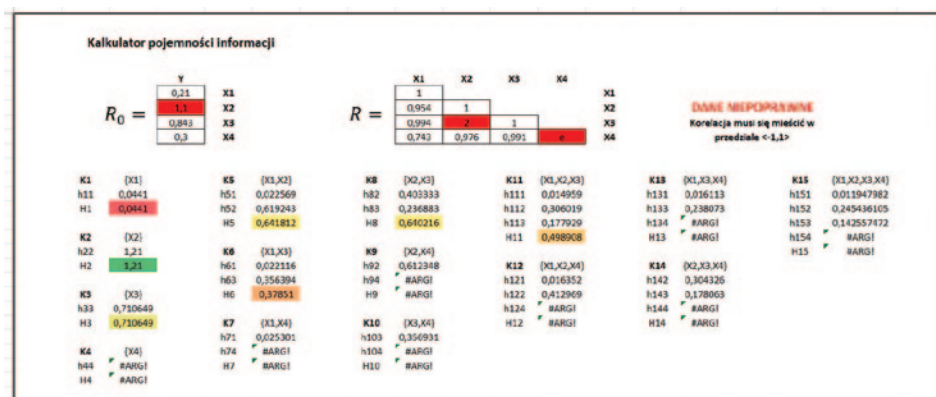
Po wprowadzeniu współczynników korelacji poprzez uzupełnienie macierzy R_0 oraz R , co stanowi jedyne działanie użytkownika w celu wyliczenia wskaźników, kalkulator podaje gotowe wyniki w pogrupowanych wcześniej kombinacjach. Wartość wskaźników zmienia się na bieżąco wraz z wprowadzeniem danych, co wiąże się ze zautomatyzowaną formą działania kalkulatora. W międzyczasie za pomocą formatowania warunkowego system hierarchizuje kombinacje od największej do najmniejszej, wykorzystując skalę kolorów, gdzie ciemny czerwony to wskaźnik najmniejszy, a ciemny zielony to największy. Warto nadmienić, że wybrana kombinacja o największym integralnym wskaźniku nie musi być wcale najlepszą do zbudowania modelu. Dobrym przykładem jest kombinacja jednoelementowa, która wprowadzie może cechować się wysokim wskaźnikiem, ale zbudowany z niej model byłby niereprezentatywny. Na rys.1 przedstawiono Kalkulator Pojemności Informacyjnej z wprowadzonymi danymi i obliczonymi wskaźnikami oznaczonymi kolorami według wartości.



Rys. 1. Kalkulator Pojemności Informacji z wprowadzonymi poprawnymi danymi. Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowaną zaletą kalkulatora i funkcją bardziej zaawansowaną jest system wykrywania błędów. Ponieważ jedynymi danymi wprowadzanymi do kalkulatora jest korelacja, to właśnie tam należy upatrywać ewentualnych pomyłek użytkownika polegających na przykład na niepoprawnym wprowadzeniu danych.

Po prawej górnej stronie kalkulatora widnieje komunikat w formie zielonego napisu „DANE POPRAWNE”. Informuje on o poprawnym wprowadzeniu współczynników korelacji, które muszą mieścić się w przedziale od -1 do 1 . Jeśli jednak którąś z komórek nie została wypełniona poprawnie, napis zmienia się na czerwony komunikat „DANE NIEPOPRAWNE”, a pod spodem kalkulator informuje o zaistniałym błędzie. Jednocześnie, również za pomocą warunku formatowania źle wypełniona komórka zmienia kolor na czerwony tak, aby ułatwić użytkownikowi zlokalizowanie błędu. Warto nadmienić, że system wykrywa nie tylko niepoprawne dane liczbowe, ale również tekst i każdy inny znak. Sytuację wykrycia błędów przedstawiono na Rys. 2.



Rys. 2. Kalkulator Pojemności Informacji z niepoprawnymi danymi. Źródło: opracowanie własne.

Na Rys. 2 kalkulator wykrył trzy błędy. Dwa polegały na podaniu nieprawidłowego współczynnika korelacji, a trzeci na wpisaniu litery. Program Excel również zareagował na trzeci błąd; wykrył nieprawidłowy typ wartości i nie był w stanie obliczyć kombinacji zawierających zmienną X_4 , dla której wprowadzona błędna korelacja z samą sobą wynosiła „e” zamiast 1.

Po zapoznaniu się z działaniem KPI należy przedstawić pokrótce jego konstrukcję uwzględniając excelowe formuły. Indywidualne wskaźniki pojemności informacji nie stanowiły wyzwania obliczeniowego i wyznaczone były formułą odpowiadającą wzorowi 1.

Przykładowo dla rozpatrywanej kombinacji K_5 ze zmiennymi X_1, X_2 , formuła do obliczenia wskaźnika h_{51} prezentowała się następująco:

$$= (R_{Y,X1}^2) / ((\text{MODUŁ. LICZBY}(R_{X1,X1}) + \text{MODUŁ. LICZBY}(R_{X1,X2})), \text{ gdzie:}$$

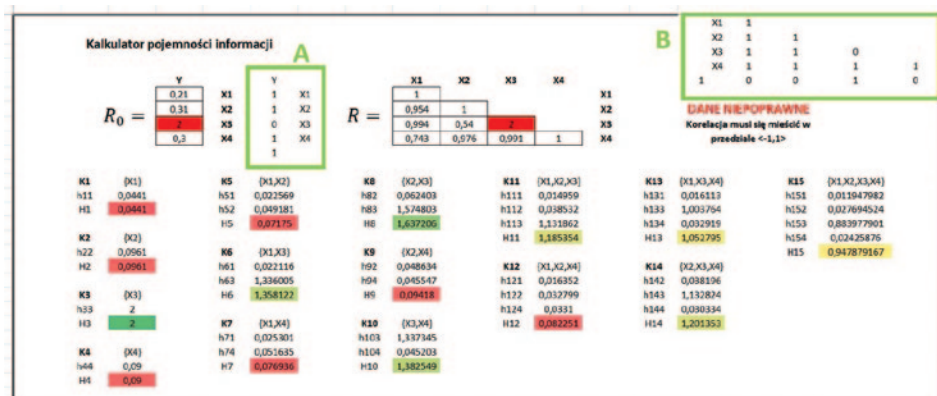
$R_{Y,X1}$ – komórka arkusza zawierająca korelację zmiennej X_1 ze zmienną objaśnianą,

$R_{X1 \times X_{n+1}}$ – komórka arkusza zawierająca korelacje pomiędzy zmiennymi w kombinacji.

Integralne wskaźniki stanowiły zwykłą sumę wskaźników indywidualnych danych formułą „=SUMA”. Funkcja sprawdzania błędów została oparta na formule „=JEŻELI”. Jak ukazano na Rys. 3, do każdego elementu macierzy R_0 przyporządkowana jest formuła (obszar A na Rys. 3):

$$= \text{JEŻELI}(\text{ORAZ}(R_{Y, X_n} \leq 1; R_{Y, X_n} \geq -1); „1”; „0”).$$

Analogicznie przyporządkowane są elementy macierzy R (obszar B na rys. 3). Jeżeli korelacja mieści się w przedziale od -1 do 1 , formuła generuje 1 ; jeżeli jest błędna, generuje 0 . Zero oznacza zatem błąd. Następnie formuły „=LICZ.JEŻELI” zliczają zera (błędy) z poszczególnych kolumn. Jeśli wykażą one obecność błędów (zer), uruchamiają formułę ukazującą informacje o błędzie, z którą również są powiązane funkcją „=JEŻELI”, a także zmieniają napis „DANE POPRAWNE” na „DANE NIEPOPRAWNE” przybierający jednocześnie kolor czerwony. Do zmiany koloru poszczególnych błędnych komórek użyto reguły stworzonej w menadżerze reguł formatowania warunkowego.



Rys. 3. Kalkulator Pojemności Informacji z niepoprawnymi danymi. Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowym wynikiem badania było również opracowanie kalkulatora dla trzech zmiennych opartym o te same formuły i posiadającym identyczne funkcje. Ogólnie rzecz ujmując, korzystając z powyższego schematu, można skonstruować kalkulator dla dowolnej liczby zmiennych, choć warto pamiętać, że wraz ze zwiększaniem liczby kombinacji wzrasta potrzeba estetycznego i widocznego przedstawienia obliczanych danych.

Wnioski

Stworzony kalkulator i jego alternatywne wersje niewątpliwie usprawniły proces obliczania metody Hellwiga. Zastosowanie formuł w programie Excel wyeliminowało ry-

zyko popełnienia błędów, a nawet pozwoliło na ich identyfikowanie. Cel badania polegający na automatyzacji metody Hellwiga został zrealizowany, a zastosowane rozwiązania mogą być swobodnie implementowane w procesie edukacyjnym lub naukowym.

Jednocześnie uwidoczniła została potrzeba rozpracowania sposobu liczenia wskaźników metody Hellwiga dla większej liczby zmiennych, co stanowi dobry fundament dla następnego badania. Proponowanym udoskonaleniem mogłaby też być większa automatyzacja do tego stopnia, że użytkownik wprowadzałby wyłącznie dane dla n prób lub t okresów czasowych.

Bibliografia

- A. Goryl, Z. Jędrzejczyk, K. Kukuła, J. Osiewalski i in., 2008, *Wprowadzenie do ekonometrii*. Warszawa.
- D. Serwa, 2011, *Metoda Hellwiga jako kryterium doboru zmiennych do modeli szeregów czasowych*, „Metody Ilościowe w Badaniach Ekonomicznych”, nr 2, s. 312-321.
- M. Alexander, D. Kusleika, J. Walkenbach, 2019, *Microsoft Excel 2019 PL. Biblia*. b.m.
- N.G. Mankiw, M.P. Taylor, 2015, *Mikroekonomia*. Warszawa.
- W. Dubnicki, J. Kłopotowski, T. Szapiro, 2010, *Analiza matematyczna – Podręcznik dla ekonomistów*. Warszawa.
- Z. Hellwig, 1978, *Elementy rachunku prawdopodobieństwa i statystyki matematycznej*. Warszawa.

